

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

BİR ŞEHRİN VE BİR DEVRİN TANIĞI OLARAK

İSTANBUL PERA PALAS OTELİ

(1893-1923)

DOKTORA TEZİ

Musa DEMİR

Danışman: Doç Dr. Murat HANİLÇE

TOKAT-2024

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Murat HANİLÇE danışmanlığında hazırlamış olduğum “Bir Şehrin ve Bir Devrin Tanığı Olarak İstanbul Pera Palas Oteli (1893-1923)” adlı Doktora tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

26.06.2024

Musa DEMİR

TEŞEKKÜR

Pera Palas Oteli'nin konu edildiği bu eseri hazırlarken çok sayıda değerli hocamın desteklerini gördüm. Konu hakkında çalışmamı öneren, süreç boyunca her türlü desteğini benden esirgemeyen, lisans döneminden itibaren örnek aldığım ve ulaşmak istediğim bir değer olan danışmanım Doç. Dr. Murat HANİLÇE'ye sonsuz teşekkür ederim. Yükseköğrenim hayatımda önemli yerleri olan ve süreç boyunca desteklerini her an hissettiğim kıymetli hocalarım, Prof. Dr. Songül ÇOLAK, Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK, Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY'a ve ayrıca jüride bulunup değerli katkılarını sunan Prof. Dr. Ahmet İNANIR ve Songül KEÇECİ KURT'a teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca, bu aşamaya ulaştığımı en çok görmesini arzu ettiğim ve şu an hayatta olmayan Anne ve Babam'a bu çalışmayı armağan ediyorum. Büyük bir sorumluluğu yerine getirmiş olmanın herşeyden kıymetli olduğu bilincini aşıladıkları için aileme sonsuz teşekkür ediyorum.

ÖZET

BİR ŞEHRİN VE BİR DEVRİN TANIĞI OLARAK

İSTANBUL PERA PALAS OTELİ (1893-1923)

DEMİR, Musa

Doktora, Tarih Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Murat HANLİÇE

Haziran 2024, xiii + 267 sayfa.

Modern kent yaşamının oluşmasında önemli bir yere sahip olan oteller, Batı'da 18. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nde ise 19. yüzyılın ortalarında açılmaya başlanmıştır. Türk kültür ve turizminin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan ilk otellerin büyük çoğunluğu İstanbul'da yer almıştır. Bu otellerden birisi ve çalışmanın ana konusu olan Pera Palas Oteli, 19. yüzyılın sonlarına doğru günümüzdeki Beyoğlu'nda, eski adıyla Pera'da, inşa edilmiştir. Otel, uluslararası demiryolu şirketi Compagnie Internationale des Wagons-Lits tarafından açılmıştır. Şirket, seyahat kavramında bir ilke imza atarak 1883 tarihinde Paris ile İstanbul arası tren seferlerini başlatmıştır. Tarihe Orient Ekspres Treni olarak geçecek olan seyahatler kısa zamanda dünyanın birçok noktasına ulaşmıştır. Bu seyahatlerin bir sonucu olarak tren seferlerinin ulaştığı birçok bölgeye lüks ve modern oteller açılmıştır. Pera Palas Oteli, şirketin Doğu'da açtığı ilk otellerden birisi olma özelliğini taşımaktadır.

Bu çalışma, otelin faaliyete girdiği tarihten Cumhuriyet'in ilan edildiği zamana kadarki dönem aralığını kapsamaktadır. Çalışmanın kaynaklarını Osmanlı arşiv belgeleri, yerli ve yabancı basındaki çıkan çeşitli haberler, otelin içerisinde geçtiği anı kitapları ve daha birçok araştırma ve başvuru eseri oluşturmaktadır. Beş bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde otelin bulunduğu bölge olan Pera'nın tarihi ele alınmıştır. İkinci bölümde Pera Palas Oteli'nin kurulmasının asıl sebebi olan Orient Ekspres treni konu edilmiştir. Üçüncü bölümde Osmanlı Devleti'nde modern konaklama yapıları olan oteller üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde Pera Palas Oteli'nin tarihi ve mimarı Vallaur'y'nin İstanbul mimarisine katkısı incelenmiştir. Beşinci ve son bölümde otelin İstanbul'un siyasi, sosyal ve kültürel atmosferinde meydana gelen değişimlerdeki rolü ele alınmıştır.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında dünyada etkisi günümüze kadar süren siyasi gelişmeler meydana gelmiştir. Devlet ve toplumların yapısında köklü değişimlerin yaşanmasına sebep olan gelişmeler beraberinde sosyal, kültürel ve ekonomik değişimi de getirmiştir. Dünya siyasetinde önemli bir konuma sahip olan Osmanlı Devleti meydana gelen bu değişimin dışında kalamamıştır. Bu çalışmada dünya siyasi tarihinde meydana gelen önemli siyasi olayların Osmanlı Devleti'ne yansımaları Pera Palas Otelı üzerinden aktarılmıştır. Otel, Türk siyasi tarihinde önemli bir yer tutan bazı olaylara tanıklık etmiş; bazen de olaylarda bizzat rol oynamıştır. Otelin uluslararası bir kuruluşa bağılı olması kültürler arası etkileşimin gelişmesine katkı sağlamıştır.

Bu çalışmayla otelde kalan önemli kişilerin gözlemleri ve hatıratlarından İstanbul'da meydana gelen gelişmelere farklı bir açıdan bakılmıştır. Otelin mimari ve teknik özellikleri, sunmuş olduğı hizmet ve getirmiş olduğı yeniliklerin İstanbul kent yaşamına katkısı ele alınmıştır. Modern İstanbul'un oluşmasında Pera Palas Otelı'nin oynadığı rol incelenmiştir. Konaklama başta olmak üzere otelin Osmanlı eğlence, giyim ve yeme-içme alışkanlıklarının değişmesi üzerine etkileri üzerinde durulmuştur. Çalışma bütün bu yönleriyle Osmanlı ve İstanbul kent tarihinin belirli bir kesitini ünlü bir otelin penceresinden gözler önüne sermeye gayret etmiştir. Diğer yandan bir seyahat aracı olan Orient Ekspres ve onun bir konaklama müessesesi olan Pera Palas'ı yeni bilgi ve belgelerle etraflica ele alıp Türk turizm tarihinin önemli iki parçasına mütevazı bir katkı sunma uğraşısında olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Konaklama, Modernleşme, Orient Ekspres, Pera Palas.

ABSTRACT
ISTANBUL PERA PALAS HOTEL
AS A WITNESS OF A CITY AND AN ERA (1893-1923)

Ph.D, Department of History

DEMİR, Musa

Supervisor: Assoc. Prof. Murat HANİLÇE

June 2024, xiii + 267 pages.

Hotels, which have an important place in the formation of modern urban life, started to be opened in the 18th century in the West and in the Ottoman Empire in the mid-19th century. The majority of the first hotels, which have an important place in the development of Turkish culture and tourism, were located in Istanbul. One of these hotels and the main subject of this study, the Pera Palas Hotel, was built towards the end of the 19th century in present-day Beyoğlu, formerly known as Pera. The hotel was opened by the international railway company Compagnie Internationale des Wagons-Lits. In 1883, the company started train services between Paris and Istanbul, a first in the concept of travelling. The journeys, which will go down in history as the Orient Express Train, soon reached many parts of the world. As a result of these journeys, luxurious and modern hotels were opened in many regions reached by train services. Pera Palas Hotel is one of the first hotels opened by the company in the East.

This study covers the period from the opening of the hotel to the proclamation of the Republic. The sources of the study are Ottoman archive documents, various news in the local and foreign press, memoirs in which the hotel is mentioned, and many other research and reference works. The first part of the study, which consists of five chapters, deals with the history of Pera, the region where the hotel is located. In the second part, the Orient Express train, which was the main reason for the establishment of Pera Palas Hotel, is discussed. The third chapter focuses on hotels, which were modern accommodation structures in the Ottoman Empire. The fourth chapter analyses the history of Pera Palas Hotel and the contribution of its architect Vallauray to the architecture of Istanbul. The fifth and final chapter analyses the role of the hotel in the changes in the political, social and cultural atmosphere of Istanbul.

In the late 19th and early 20th centuries, political developments took place in the world, the effects of which have lasted until today. These developments, which caused radical changes in the structure of states and societies, also brought social, cultural and economic changes. The Ottoman Empire, which had an important position in world politics, could not stay outside this change. In this study, the reflections of important political events in the world political history on the Ottoman Empire are presented through the Pera Palas Hotel. The hotel has witnessed some events that have an important place in Turkish political history; sometimes it has played a role in the events itself. The fact that the hotel was affiliated with an international organisation contributed to the development of intercultural interaction.

In this study, the observations and memoirs of important people who stayed at the hotel are analysed from a different perspective. The architectural and technical features of the hotel, the services it offered and the contribution of the innovations it brought to the urban life of Istanbul are discussed. The role of Pera Palas Hotel in the formation of modern Istanbul is analysed. The effects of the hotel on the change in Ottoman entertainment, clothing and eating and drinking habits, especially accommodation, are emphasised. In all these aspects, the study has endeavoured to reveal a certain section of Ottoman and Istanbul urban history through the window of a famous hotel. On the other hand, it has endeavoured to make a modest contribution to two important parts of Turkish tourism history by discussing the Orient Express, a means of travel, and Pera Palas, its accommodation establishment, in detail with new information and documents.

Keywords: Istanbul, Accommodation, Modernisation, Orient Express, Pera Palace.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
TEŞEKKÜR.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ.....	1
BÖLÜM 1: PAYİTAHTIN KOZMOPOLİT MEKÂNI: PERA “BEYOĞLU”	7
1.1. 19. YÜZYILA KADAR PERA/BEYOĞLU’NDA SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAM.....	8
1.2. 19. YÜZYILA KADAR PERA’NIN DEMOGRAFİK YAPISI	13
1.3. TANZİMAT DÖNEMİ VE PERA’NIN DÖNÜŞÜMÜ	21
1.4. PERA’DA MEKÂNLAR VE BÖLGENİN DEĞİŞİMİNE ETKİSİ	30
1.4.1.Elçilik Binaları	31
1.4.2. Dini Yapılar	32
1.4.2.1. Müslümanlara Ait Dini Yapılar	32
1.4.2.2. Hristiyanlara Ait Dini Yapılar	33
1.4.2.3. Musevilere Ait Dini Yapılar	35
1.4.3. Ticari ve Kültürel Amaçlı İnşa Edilen Yapılar	35
1.5. PERA’NIN ÖNEMLİ SİMALARI.....	38
BÖLÜM 2: DOĞU-BATI ARASINDA LÜKS SEYAHATİN SİMGESİ ORİENT EKSPRES VE MODERN DEMİRYOLU ULAŞIMINDAKİ YERİ.....	42
2.1. MODERN ULAŞIMIN İLK EVRESİ DEMİRYOLU	42
2.1.1. Geleneksel Seyahatten Mekanik Seyahate Geçiş.....	44
2.1.2. Demiryolu Seyahatinin Yaygınlaşması.....	45
2.1.3. Modern Seyahatin Beraberinde Getirdiği Yenilikler	46
2.2. AMERİKA DEMİRYOLLARI VE LÜKS SEYAHATE GEÇİŞ	48
2.2.1. Pullman Yataklı Vagonları ve Lüks Tren Yolculuğu	50
2.2.2. Avrupa’nın Lüks Seyahatle Tanışması	53

2.3. GEORGE NAGELMACKERS VE ORIENT EKSPRES’İN DOĞUŞU	54
2.3.1. Albay William d’Alton Mann’la Ortaklık ve Nagelmackers’in Yükselişi	57
2.3.2. Doğu-Batı Arasında Uluslararası İlk Lüks Tren Seyahati Orient Ekspres	60
2.3.3. Orient Ekspres Güzergâhları	62
BÖLÜM 3: LÜKS KONAKLAMA MEKÂNLARI OLAN OTELLERİN GELİŞİMİ ve İSTANBUL OTELLERİ.....	71
3.1. GELENEKSEL KONAKLAMADAN LÜKS KONAKLAMAYA GEÇİŞ “OTELLER”	75
3.2. OSMANLI DEVLETİ’NDE OTEL YAPILARININ GELİŞİMİ	79
3.3. İSTANBUL’DA BATI TARZINDA AÇILAN MODERN OTELLER	83
3.4. 19. YÜZYILIN SONU VE 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA İSTANBUL’UN ÖNE ÇIKAN OTELLERİ	88
3.4.1. Hotel d’Angleterre	88
3.4.2. Grand Hotel et Restaurant de Luxembourg	90
3.4.3. Hotel Bristol	91
3.4.4. Grand Hotel de Londres / Hotel Londra	91
3.4.5. Tokatlıyan Otelі	92
BÖLÜM 4: LÜKS VE ZARAFETİN SİMGESİ PERA PALAS OTELİ.....	95
4.1. PERA PALAS OTELİ’NİN AÇILIŞI	97
4.2. KURULUŞUNDAN GÜNÜMÜZE KADAR PERA PALAS OTELİ’Nİ İŞLETENLER	104
4.2.1. Pera Palas Otelі’nin El Değіştіrmesi.....	108
4.3. OTELİN MİMARİ ALEXANDRE VALLAURY VE ESERLERİ	115
4.3.1. Alexandre Vallaury’nin Hayatı	115
4.3.2. Alexandre Vallaury’nin Eserleri ve İstanbul Kent Mimarisine Katkıları	119
4.3.3. Alexandre Vallaury’nin İstanbul’da İnşa Ettiğі Oteller	125
4.4. Pera Palas Otelі’nin Mimari Yapısı ve Türk Mimarisindeki Yeri.....	127
BÖLÜM 5: SİYASİ ve SOSYAL DEĞİŞİMİN TANIĞI OLARAK PERA PALAS (1893-1923).....	139
5.1. PERA PALAS’IN TANIKLIK ETTİĞİ ÖNEMLİ SİYASİ OLAYLAR	140
5.1.1. İstanbul’da Sıkı Tedbirlerin Alınması ve Bu Tedbirlerin Pera Palas’a Yansıması	141
5.1.2. Pera Palas’ta Ajanlar ve Ajanlık Faaliyetleri	147
5.1.3. Pera Palas Otelі’nin II. Meşrutiyet’in İlanına Tanıklığı	152
5.1.4. Bir Devrin Sonu 31 Mart Vakası ve Pera Palas Otelinde Esaret	155

5.1.5. Birinci Dünya Savaşı ve Pera Palas'ın İşgali.....	158
5.1.6. Mondros Mütarekesi'nden Cumhuriyet'in İlanına Kadar Pera Palas	164
5.2. PERA PALAS OTELİ'NDE KONAKLAYAN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER	168
5.2.1. Pera'nın Soylu Misafirleri: Emirler, Prensler, Beyler ve Devlet Başkanları	169
5.2.2. Üst Düzey Askerler ve Diplomatik Heyetler	173
5.2.3. Pera Palas Otelinde Konaklayan Siviller	181
5.2.4. Mustafa Kemal ve Pera Palas'taki Günleri	188
5.3. KÜLTÜR, SANAT VE EĞLENCE ETKİNLİKLERİNDE PERA PALAS	195
5.4. OSMANLI GÜNDELİK YAŞAMININ DEĞİŞİMİNE PERA PALAS'IN ETKİSİ .	205
5.5. POPÜLER KÜLTÜR VE SANAT ESERLERİNDE PERA PALAS.....	211
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	219
KAYNAKÇA	222
EKLER.....	253

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1. 19. Yüzyılda İstanbul’da Açılan Modern Oteller	85
Tablo 2. Alexandre Vallaurı Tarafından Yapılan Eserler.	120
Tablo 3. 1894-1914 Arasında Pera Palas Oteli’nin (Direktör) Müdürleri	136
Tablo 4. 1911 Senesinde İstanbul’da Yer alan Bazı Otellerin Özellikleri ve Fiyat Tarifesi	137

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.	16. Yüzyılda Matrakçı Nasuh Tarafından Çizilen Suriçi ve Galata Minyatürü	12
Şekil 2.	15. Yüzyılda Christoforo Boundelmonti Tarafından Çizilen İstanbul Gravürü	13
Şekil 3.	Henri Gavand'ın Yapmış Olduğu Tünelin Krokisi.....	29
Şekil 4.	Galata-Pera Arasında Yer Alan Tünel Plânı.....	30
Şekil 5.	George Stephenson Tarafından Tasarlanan “Rocket” Lokomotifinin Tasviri.....	44
Şekil 6.	George Mortimer Pullman (Mart 1831-Ekim 1896).....	51
Şekil 7.	George Mortimer Pullman Tarafından Üretilen Yataklı Vagon.	52
Şekil 8.	George Negelmackers ve Albay Willim d’Alton Mann 1872.	59
Şekil 9.	Orient Ekspres’in 1883’te Yapmış Olduğu İlk Seyahatine Ait Gravür	60
Şekil 10.	1883’ten Günümüze Kadar CIWL Bünyesinde Ekspres Tren Güzergâhları.....	66
Şekil 11.	1883’ten İtibaren Orient Ekspres’in Kullandığı Güzergâhlar.....	68
Şekil 12.	1982’de Venedik Simplon Orient Ekspres Güzergâhı.....	70
Şekil 13.	Pera Palas Oteli’nin Tanıtımı İçin Basılan Bir Kart	132
Şekil 14.	Amiral Polombo, Heyeti ve Ona Refakat Eden Paşaların İstanbul Seyahatinden..	179
Şekil 15.	Simplon Orient Ekspres’in Tanıtım Reklamı	216
Şekil 16.	Pera Palas Oteli’nin Yer Aldığı Posta Kartı	217

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.Ş.	: Anonim Şirketi
B.	: Belirtilmeyen
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CIGH	: Compagnie Internationale des Grands Hôtels
CIWL	: Compaigne Internationale des Wagons-Lits
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör
Fr.	: Frank (Fransa)
H.	: Hicri
Haz.	: Hazırlayan
Km.	: Kilometre
Mr.	: Mister
No:	: Numara
S.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
Ter.	: Tercüme
TCMB	:Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu

TTOK : Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

U.K. : United Kingdom

Vb. : Ve Benzeri

Vd. : Ve Devamı

Vs. : Vesaire

GİRİŞ

I. Amaç ve Kapsam

İstanbul'un kalbinde, Beyoğlu'nun zarif caddeleri arasında yer alan Pera Palas Oteli, yalnızca bir konaklama yeri değil aynı zamanda tarihin derin izlerini taşıyan bir simge yapıdır. Otel, 19. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme dönemi otellerindendir. Orient Ekspres yolcularına hizmet vermek amacıyla inşa edilen otel, açıldığı günden bu yana pek çok ünlü konuğu ağırlamış ve sayısız olaya tanıklık etmiştir. Otel, öteden beri İstanbul'un kozmopolit kimliğini yansıtan Pera'da, günümüz Beyoğlu semtinde, inşa edilmiştir. Pera Palas Oteli'nin konu edildiği bu çalışmada, genel anlamda, otelin Modern Türkiye'nin oluşumunda önemli bir yer edinen siyasi, sosyal ve kültürel hadiselerle tanıklığı üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e geçilen süreçte otelin Osmanlı ve İstanbul'un toplumsal ve kültürel çehresindeki değişime katkısı ele alınmıştır.

Pera Palas Oteli'nin ele alındığı bu çalışmanın tematik kurgusunda genelden özele bir diyalektik benimsenmiştir. Otelin Türk tarihindeki yeri ve önemi İstanbul'un Pera/Beyoğlu semti üzerinden aktarılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda ilk bölüm, otelin inşa edildiği bölge olan Pera/Beyoğlu'nun Osmanlı Devleti'ndeki tarihi seyri hakkındadır. Pera'nın Osmanlı Devleti'nin tarihi seyri içerisinde ifade ettiği anlam, semtin sosyal ve demografik yapısı, Osmanlı toplumu ve İstanbul kent tarihi açısından önemi 19. yüzyılın sonlarına kadar değerlendirilmiştir. Semt, Osmanlı başkenti içerisinde birçok değişimin yaşandığı bir yer olmasının yanı sıra 19. yüzyılın ortalarında modern otellerin açıldığı bir yer olması bakımından da büyük bir öneme sahiptir¹. Bu sebeple, bu çalışmada, Osmanlı Devleti için "öteki" anlamı taşıyan semtin, bu sıfat içerisinde barındırdığı özelliklere kronolojik bir şekilde değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü, Pera Palas Oteli'nin açılmasına vesile olan Orient Ekspres treninin tarihi seyrine odaklanmaktadır. Batı'da demiryolu taşımacılığının gelişmesi ve kısa zamanda bütün dünyaya yayılmasının bir sonucu olarak ortaya çıkan Orient Ekspres tren seferleri birçok gelişmenin yaşanmasına ön ayak olmuştur. Orient Ekspres, uğradığı ülke ve şehirlerde seyahat kavramı başta olmak üzere konaklama ve kültür alanında birçok değişimin

¹ Elif Çelebi Yakartepe, Can Binan, "İstanbul'un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914)", Megaron, 6/2, (2011), 80.

yaşanmasında büyük rol oynamıştır. George Nagelmackers'in vizyoner kişiliğinin bir ürünü olan bu tren seferleri uluslararası seyahat taşımacılığı şirketi olan Compagnie Internationale des Wagons-Lits (CIWL) bünyesinde yer almaktadır². Nagelmackers öncülüğünde kurulan CIWL şirketinin ilk başarısı 1883 senesinde Paris'ten İstanbul'a hareket eden Orient Ekspres tren seferleri olmuştur. Orient Ekspres'in bu seyahati kıtalar arası ilk tren seyahati olarak tarihe geçmiştir³. Kısa zamanda dünyanın birçok noktasına ulaşan bu tren seferleri, ulaşılan yerlere modern oteller açılmasını da sağlamıştır. Pera Palas Oteli bu seferlerin sonucunda İstanbul'da açılan otellerden birisidir⁴. Bu bölümde Orient Ekspres'i doğuran sebepler, tren güzergâhları, seyahat kavramına getirmiş olduğu yenilikler, sosyal ve kültürel değişimdeki rolü ve Pera Palas Oteli'nin açılmasındaki gerekçeler üzerinde yoğunlaşmıştır.

Üçüncü bölümde Pera Palas Oteli'nin açılışına giden süreçte modern konaklama yapıları olan otellere değinilmiştir. Otellerin tarihi süreç içerisinde geleneksel konaklama mekânlarından nasıl evrildiği sorusuna Doğu ve Batı'dan örnekler verilerek cevap aranmıştır. İstanbul'da modern tarzda açılan oteller, otellerin açıldığı bölgeler, mimarları, işletmecileri, otellerin İstanbul kent mimarisindeki yeri gibi konulara değinilmiştir. Ayrıca İstanbul'da açılan ilk modern otel olan Hotel d'Angleterre'den başlanarak açılan diğer otellerin önemli olanlarına değinilmiştir⁵. 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar İstanbul'da hızla çoğalmaya başlayan bu otellere değinilmesi, Pera Palas Oteli'nin çağdaşı olan otellerle kıyaslanması bakımından önemlidir. Bu açıdan Pera Palas Oteli'nin sahip olduğu birçok özellik bu otellerle kıyaslanmıştır.

Dördüncü bölümde Pera Palas Oteli'nin açılış sürecine değinilmiştir. Otelin bağlı bulunduğu CIWL'nin yan kuruluşu niteliğinde olan Compagnie Internationale des Grands Hôtels'in (CIGH) (*Uluslararası Büyük Oteller Şirketi*) kuruluşu ve faaliyetlerine yer verilmiştir⁶. CIGH'nin dünyanın birçok yerine saray olarak nitelenen modern oteller kurması ve bu otellerden birisi olan İstanbul'daki Pera Palas Oteli'nin açılması sürecine değinilmiştir⁷. Otelin inşa sürecinden başlanarak oteli inşa eden mimar, otelin teknik ve mimarî özellikleri,

² Roger Commault, *Georges Nagelmackers: Un Pionnier de Confort Sur Rail*, (France: Editions de la Capitole, 1966), 35.

³ Musa Demir, Murat Hanılçe, "Şark Ekspresi'nin Paris'ten İstanbul'a İlk Seferi (4-17 Ekim 1883)", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34/1, (Bahar 2023), 36.

⁴ Jean Des Cars, *Sleeping Story*, (Paris: Julliard, 1974) 25-40.

⁵ Çelik Gülersoy, *Beyoğlu'nun Yitip Gittiği 3 Oteli*, (İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, 1999), 5.

⁶ Jean Des Cars, Jean Paul Caracan, *Orient Express, A Century of Railways Adventures*, (Paris: Bloomsbury Books, 1984), 48.

⁷ *The Internationale Palace Hotels*, (New York Tribune), 30 Eylül 1900, 20.

Türk mimarî tarihindeki yeri, İstanbul kent mimarisindeki yeri ve otelin günümüze kadarki tarihi kronolojik bir şekilde ele alınmıştır⁸.

Çalışmanın beşinci ve son bölümünde önceki bölümlerde ortaya konulan bir yapının detaylarına inilmiştir. Başka bir deyişle otelin lobisinden salonlarına, restoranından her odasına kadar ayrıntılar incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde çalışmanın zaman sınırları dâhilinde Türk tarihinde meydana gelen önemli siyasi ve sosyal olaylara otelin tanıklığı çerçevesinde bakılmıştır. Dünyada büyük değişimlerin yaşanmasına sebep olan ve Osmanlı Devleti'ni yakından ilgilendiren bu olayların İstanbul'a yansımaları Pera Palas Oteli özelinden aktarılmaya çalışılmıştır. Bu gelişmelerden birisi ve Osmanlı Devleti'nde ilk defa Balkanlarda vücut bulan hadiselerin başlangıcı olan milliyetçilik akımının gelişmesi diğer bütün olayları tetiklemiş ve devletin başkentini çok meşgul etmiştir⁹. I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve otelin ilk defa el değiştirmesi Türk siyasetini olduğu kadar otelin de kaderini değiştiren bir hadisedir¹⁰. Dünya'da meydana gelen ve Osmanlı Devleti'nin başkentinde hissedilen birçok olay, bazen dolaylı olarak bazen de doğrudan Pera Palas Oteli'ni ilgilendirmiştir: I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte Osmanlı Devleti'nin ittifak ortağı olan Alman subaylarının oteli adeta bir karargâh merkezi olarak kullanması gibi¹¹. Pera Palas Oteli, modern konaklama yapısı olmasının yanı sıra askeri, siyasi, sosyal ve kültürel birçok etkileşimin yaşandığı tarihi bir mekân olarak da öne çıkmaktadır. Bu yönüyle Modern Türkiye'nin oluşmasında önemli bir yere sahip olan birçok hadiseye yakından tanıklık etmiş hatta bazılarında bizzat rol oynamıştır. Otelin çoğu yabancı olan müşterileri arasında bulunan yazar, seyyah, tacir, asker, diplomat vb. gibi kişiler bu hadiselerin bazılarını bizzat tanıklık etmiş ve kimi zaman bu hadiseleri bağlı oldukları ülkelerin basınına duyurmuştur¹². Pera Palas Oteli, Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere dönemin önde gelen birçok önemli şahsiyetini konuk etmiştir¹³. Bu başlık altında otelin tercih edilmesinin altında yatan sosyal ve kültürel gelişmeler otelde konaklayan ünlü simalar nezdinde verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca otelin İstanbul kent yaşamı ile gündelik yaşamda yaratmış olduğu değişiklikler ele alınmıştır.

⁸ Nilay Kayaalp, *Pera'nın Yersiz Yurtsuz Kahramanları: Vallauri Ailesi, Edouard Lebon, Alexandre Vallauri ve M. Vedad Tek*, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 74.

⁹ Demokaan Demirel, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme ve Milliyetçilik: 19. Yüzyılda Balkan Milliyetçiliği Üzerine Bir İnceleme", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/18 (2016), 137.

¹⁰ John Dos Passos, *Travel Books and Other Writings*, 1916-1941, (New York: Library of America, 2003).

¹¹ Zafer Atar, "II. Abdülhamid Döneminde Alman Savaş Gemilerinin Osmanlı Sularındaki Seyahati", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 15/30 (Bahar 2015), 59.

¹² Şahin Doğan, "Rus Diplomatların Gözyüle 31 Mart Vakası", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16/32 (Güz 2020), 695.

¹³ Şerafettin Turan, "Mondros Mütarekesi Ertesinde Mustafa Kemal'in Orduya, Siyasete ve İngilizlerin Tutumuna İlişkin Düşünceleri", *Belleten*, 86/182 (Nisan 1982), 343.

II. Kullanılan Kaynaklar

Pera Palas Oteli ile ilgili farklı bilimsel disiplinlerde birçok çalışma yapılmıştır. Kendi alanlarında kıymetli olan bu çalışmalar genel olarak birkaç türde sınıflandırılabilir. Bu türlerden ilki otelin açılmış olduğu Pera/Beyoğlu semtini konu edinen ve otelin de değinildiği bir kurguyu benimseyen çalışmalardır. Bu tür çalışmaların başında semtin tarih ve kültürünü oluşturan tüm öğeleri bir zaman tüneline aktaran Said Naum Duhani'nin; "Beyoğlu'nun Adı Pera İken" ve "Eski İnsanlar Eski Evler, 19. Yüzyıl Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası" adlı eserleri gelmektedir. Mustafa Cezar'ın "XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su" ve Nur Akın'ın, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera" adlı eserleri, otelin Pera'daki önemine değinen diğer eserlerdir. Turan Akıncı'nın Pera/Beyoğlu'nun sosyal ve demografik yapısını ele aldığı, "Beyoğlu, Yapılar, Mekânlar, İnsanlar (1831-1923)" adlı çalışmasında semtin geçmiş modernleşme dönemi olarak adlandırılan bir dönem ile başlatılmış olup bu dönem içerisinde Pera Palas Oteli'ne kısa bir şekilde değinilmiştir.

Pera Palas Oteli'nin Osmanlı mimarî tarihi açısından önemine yönelik yazılan eserler, otelin konu edildiği ikinci tür çalışmalardır. Daha çok otelin teknik özelliklerine ve oteli inşa eden mimar Alexandre Vallaury'nin yaşamı ve eserlerine değinen bu tür çalışmalar, otelin tarihçesine yüzeysel olarak değinmiştir. Bu türde: Seda Kula Say'ın; "Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Vallaury'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi" ve Mustafa Servet Akpolat'ın; "Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallaury" adlı doktora çalışmaları yer almaktadır. Pera Palas Oteli'ni inşa eden mimar Vallaury'nin hayatına ve eserlerine odaklanan bu çalışmalarda otelin inşa süreci ve teknik detayları üzerinde kapsayıcı bilgiler bulunmaktadır. M. Elif Çelebi'nin, "İstanbul'un Tarihi Otelleri (1840-1914) ve Koruma Kapsamında Galata ve Pera Otellerinin Değerlendirilmesi" adlı doktora tezi, İstanbul'da yer alan diğer oteller ile birlikte Pera Palas Oteli'ni ele almıştır.

Pera Palas Oteli'nin konu edildiği üçüncü ve son tür otelin, modern konaklama mekânı olarak olarak ele alındığı eserlerden meydana gelmektedir. Bu kategori altında önemli olan çalışmalardan birisi Behzat Üsdiken'in "Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri" başlığı altında ele almış olduğu makaleler dizisidir. Üsdiken bu makale dizisinde İstanbul'un önde gelen otellerine değinmiştir. Üsdiken, Pera Palas Oteli'nin yer aldığı makalesinde otelin inşasından işletenlere kadar birçok ayrıntıya yer vermiştir. Pera Palas Oteli hakkında detaylı araştırmalar yapan Çelik Gülersoy, "Beyoğlu'nun Yitip Gitmiş 3 Oteli" ve "Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı" adlı eserlerinde İstanbul'un önde gelen otelleri ve Pera Palas Oteli'ne geniş yer vermiştir.

Özgü Çilli'nin "Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas" adlı yüksek lisans tezi, İstanbul'da açılan modern oteller ile birlikte Pera Palas Oteli'nin tarihine değinen bir diğer önemli çalışmadır. Pera Palas'ın İstanbul tarihi ve kültürel dokusundaki öneminin ele alındığı bir diğer eser Jak Deleon'un, "The Pera Palas, a Historical Hotel Overlooking the Golden Horn", isimli çalışmasıdır. Farklı zaman dilimi ve alanlarda Pera Palas Oteli'ne yönelik yazılan bu eserler, otelin tarih, kültür, turizm ve mimarîsi hakkında kapsayıcı bilgiler sunmaktadır.

Bu çalışma, yukarıdaki eserlerden faydalanmakla birlikte birçok noktada ayrılmaktadır. Metin içerisinde geniş olarak yer verilen söz konusu çalışmalarda otelin inşa sürecinden faaliyete girdiği döneme ve otelin dönüm noktası sayılabilecek devrediliş tarihlerine yönelik çelişkili bilgiler bulunmaktadır. Bu çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran temel özelliklerden biri, Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivi'ndeki konuyla alakalı belgelerin tezin ana kaynağını oluşturuyor olmasıdır. Alana yönelik ilk defa kullanılan bu belgelerde: otelin inşa süreci, mimarının kimliği, otelin faaliyete girdiği tarih, ilk defa el değiştirdiği tarih, otelin satış bedeli, otelin işletmecileri ve daha birçok ayrıntıya değinilmiştir. Böylece, şimdiye kadar otel ile ilgili yapılan çalışmalarda otelin tarihine yönelik verilen çelişkili bilgiler giderilmeye çalışılmıştır. Otelin İstanbul'un modern kent yaşamının oluşmasındaki rolü, sunmuş olduğu ayrıcalıklı hizmetler, getirmiş olduğu yenilikler, sosyal ve kültürel değişimdeki etkisi dönemin yerli ve yabancı basın kaynakları olan gazetelerden elde edilmiştir. Pera Palas Oteli Uluslararası Büyük Oteller Şirketi (CIGH) bünyesinde yer alan bir kurum olduğundan Batı'da faaliyet gösteren basında geniş yer bulmaktaydı. Yerli ve yabancı basında, otelin içerisinde yer aldığı reklamlar, tanıtım yazıları, seyahat önerileri ve haberler çalışmanın önemli kaynakları arasında yer almaktadır. Pera Palas Oteli'nin faaliyete girişinden 1923 tarihine kadarki dönemde yerli ve yabancı gazete ve dergilerde yer alan haberlerin kullanılması otele dair daha önce değinilmeyen konuların gün yüzüne çıkarılmasını sağlamıştır. Ayrıca İstanbul Kent Tarihi açısından önemli yer tutan Annuaire Oriental'in (Şark Ticaret Yıllıkları) otelin açılışından 1909 tarihine kadarki nüshaları incelenerek otelin yönetimi, fiyatı ve hizmet anlayışındaki bazı değişimler de ortaya konmuştur.

Pera Palas Oteli İstanbul'da modern konaklama yapıları arasında popüler olan otellerden birisidir. Orient Ekspres treni ile Doğu-Batı arasında belirli bir sebeple seyahat eden birçok önemli kişi otelde bir süreliğine kalmıştır. İş, seyahat veya resmi görev gereği İstanbul'a yolu düşen ve otelde kalan dönemin önde gelen yazar, gezgin, gazeteci, asker ya da

siyasilerinin anılarında otelden bahsedilmiştir. Dönemin siyasi olaylarının kısmen sübjektif değerlendirmesi olarak nitelenen bu anılar, diğer belgelerle de dikkatlice karşılaştırılarak, otelin görünümü, hizmetleri, eşyaları ve misafirleri hakkında bilinmeyen birçok bilginin ortaya çıkarılmasında önemli birer kaynak olarak kullanılmıştır. Son olarak Pera Palas Oteli'ne yönelik yurtiçi ve yurtdışında farklı alanlarda ele alınan ikincil kaynaklar incelenerek tahlil edilmiş ve çalışmanın belirli kısımlarında bu eserlere başvurulmuştur.

BÖLÜM 1: PAYİTAHTIN KOZMOPOLİT MEKÂNI: PERA “BEYOĞLU”

İstanbul, tarihi dönemler içinde çok farklı kültür ve medeniyeti bir arada barındıran ve bunlardan izler taşıyan nadir şehirlerden biridir. Doğu-Batı arasında din, dil, kültür, sanat ve daha birçok özelliği aynı potada eritebilmiş ve bu sayede birçok ilke sahne olmuştur. Farklılıkları bir arada harmanlayarak uzun dönemler sürecektir bir kültür oluşumunu en iyi şekilde gerçekleştiren İstanbul semti günümüzdeki Beyoğlu, eski ismiyle Pera’dır. Bu sebeple İstanbul’u bilmenin veya tanımanın yolu Pera’yı bilmek ve tanımaktan geçer. Canlı bir ticaret merkezi olan Pera, Bizans egemenliğinden itibaren neredeyse her dönem ayrıcalıklı bir statüye sahip olmuştur. Cenevizlerin doruk noktasına çıkardığı semtteki ticari canlılık II. Mehmed’in (Fatih) 1453’te İstanbul’u fethetmesiyle devam etmiştir. Ticaretin yanı sıra siyasi ilişkilerin önemli temsilcileri olan elçiliklerin burada olması, Pera’nın Batılı yaşam tarzının gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu sayede semt, önceden sahip olduğu birçok ayrıcalığı koruyup sürdürebilmiştir. Pera, ticaret ve siyaset yanında kültür ve sanat alanında ön plana çıkmıştır. Semt’te yaşayan gayrimüslim ahalinin de etkisiyle Bizans döneminden itibaren eğlence hayatı canlı olmuştur. Sayısız meyhanenin bulunduğu semtin dar sokakları Osmanlı sınırları dışından gelen yabancılar için çekim merkezi olmuştur. Avrupa’dan Doğu’ya seyahat eden ve İstanbul’a yolu düşen birçok gezgin ve seyyah kendi kültürüne yakın bir gündelik yaşamın sürdüğü bu semtte konaklamayı tercih etmiştir.

15. yüzyılın başları gibi erken bir tarihte İstanbul’a gelen Floransalı seyyah Christoforo Buondelmonti, 1414’te Floransa’dan başlayan seyahatini Rodos, Girit, Ege Adaları üzerinden sürdürmüş ve son olarak İstanbul’la bitirmiştir. Arkeoloji ve coğrafyaya olan merakıyla rotasında bulunan yerler ile ilgili eserler kaleme almıştır. Bu eserlerden birisi olan, içinde Ege Adalarıyla birlikte İstanbul ve Pera hakkında bilgilerin de yer aldığı *Liber Insularum Archipelagi*’i (Kitâb-ı Cezâ’ir-ı Bahr-ı Sefîd) 15. yüzyılın ilk çeyreğinde yazmıştır.¹⁴ Pera’ya yolu düşen diğer bir seyyah Edmondo De Amicis’tir. 1874’te İstanbul’a gelen ve buradaki izlenimlerini aktaran İtalyan seyyah, İstanbul’da kaldığı süre boyunca gözlem ve deneyimlerini kaleme almıştır. Amicis, eserinde İstanbul ve Pera hakkında önemli bilgileri kaydetmiştir. Yazar, eserinde Pera’nın Avrupa kolonisinin Batı yakası gibi olduğunu ve lüks yaşam tarzının küçük bir yansıması olduğunu dile getirmiştir. Pera’da, hemen her türlü milletten insanı görmeyi mümkün ve semtin ticaretin yanı sıra sosyal ve kültürel olarak

¹⁴ Kemal Beydilli, “XV. Yüzyıl Bir İtalyan Hümanistinin Gözüyle İstanbul ve Ege Adaları”, içinde *Erken Klasik Dönemden XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim*, ed. Seyfi Kenan, (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi, İSAM, 2010), 65-90.

da canlılığa sahip olduğunu belirtmiştir. Zarafet ve sefa semti olarak tanımladığı Pera’da, Avrupalıların kendilerini evinde Türklerin ise kendilerini gurbetteymiş gibi hissettiğini söylemiştir¹⁵.

Pera’nın üstün yanları yanında birçok zayıf yanının olduğu da bir gerçektir. Pera, Batılılar için; Doğu’nun incisi Avrupalı bir semt iken, yerli ahali için *gâvu keferenin* bataklık merkezi sayılmıştır. Birçok meyhanenin bulunduğu semt, kadın ve erkeklerin bir arada eğlenip kol kola gezecekleri canlı bir sosyal hayata sahip olmuştur. Pera, parası olan ve kaçamak yapmak isteyen Türk-Müslüman ahali için de bir cazibe merkezi olarak görülmüştür. Semtte yaşanan asayiş meseleleri Osmanlı idaresini uğraştıran sorunların başında gelmiştir. Diğer yandan semt, tarih boyunca birçok doğal âfete maruz kalmıştır. Birçok defa büyük yangınlarla karşılaşan semt 19. yüzyılda neredeyse yok olmasına sebep olan büyük yangında (5 Haziran 1870) adeta küllerinden yeniden doğmuştur. Bu felaket Pera’nın bir nevi dönüm noktası olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren büyük bir değişime maruz kalan Pera, bu değişimi en çok mimari dokusunda hissetmiştir. Geçirdiği yangınlar, doğal afetler ve yapılan yeni mimari dönüşüm neticesinde bölgenin silueti değişmiş, ancak semt, sahip olduğu kültürel çeşitliliği daima muhafaza etmiştir. 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında değişimin tanığı, aynı zamanda bu çalışmanın ana teması olan Pera Palas Otel’ine değinmeden önce, Otel’e de ismini veren Pera’ya (Beyoğlu) değinmek yerinde olacaktır.

1.1. 19. YÜZYILA KADAR PERA/BEYOĞLU’NDA SOSYAL VE EKONOMİK YAŞAM

Beyoğlu’nun bilinen ilk adı Yunanca Pera’dır ve “karşı yaka”, “öteki” anlamlarına gelmektedir. Semt’e bu adın verilmesi, coğrafi ve kültürel nedenlere dayalıdır. Coğrafi neden İstanbul’un Haliç’le ayrılan iki kısmı yani, tarihi yarımada ve karşısında yer alan Galata’yla Beyoğlu’nun sınırlarının belirlenmesiyle alakalıdır. Bizans egemenliğinde Ceneviz yerleşimi olan bu bölge, Bizans’ın başkenti Constantinople’nin karşısında olduğu için; Latince “karşı, karşı yaka, öte, ötesi” anlamına gelen Pera olarak adlandırılmıştır. Burada kastedilen İstanbul’un öteki yakası, karşı tarafı yani; Haliç’in karşı tarafıdır¹⁶. Bölgeye öteki anlamına gelen Pera isminin verilmesinin diğer bir nedeni ise hem Osmanlı hem Bizans dönemlerinde

¹⁵ Edmondo De Amicis, *İstanbul 1874*, çev. Beynun Akyavaş (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), 59.

¹⁶ Burcu Pelvanoğlu, *Bir Üretim Mekânı Olarak Beyoğlu Düşerse*, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2022), 17.

sosyal ve ticari olarak buranın ayrı bir statüye sahip olması ve burada yaşayanların yabancılığının ifade edilmesi ile alakalıdır¹⁷.

Pera'ya 1453'te İstanbul'un fethinden sonra Beyoğlu isminin verilmesine dair birkaç rivayet bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1455'te Venedik'te doğmuş olan, Girit asıllı bir aileye mensup Andrea Gritti'ye dairdir. Andrea Gritti, öğrenimini Venedik'te tamamlamış ve 1479'da aile üyelerinden biri olan Battista Gritti'nin balyos (elçi) olarak İstanbul'a gelmesiyle kaderi değişmiştir. Andrea da Battista ile gelmiş ve kısa zamanda kendisini İstanbul'un önde gelenlerine kabul ettirmiştir. Bu sayede kısa zamanda iş hayatına giren Andrea İstanbul'da buğday ticareti yaparak zenginleşmiştir. Gritti ailesinin Osman-Venedik ilişkilerinin gelişmesinde büyük katkısı olmuştur. Aile, bu sayede Osmanlı Devleti'nde siyasi nüfuz elde etmiştir¹⁸. Bu siyasi nüfuz sayesinde Andrea Gritti, Galata surları dışında, bölge ahalisinin şarap ihtiyacını karşılayacak olan bağları tasarruf etmeye başlamıştır. Pera Bağları denen bu yerde büyük bir konak yaptırarak işlerini buradan devam ettirmiştir. İstanbul'da kaldığı süre içinde bir Rum kadınla evlenmiş ve bu kadından bir çocuğu olmuştur. Andrea 1490'da Venedik Doge'u (Devlet Başkanı) seçilmiş ve Venedik'e dönmüştür. Yanına Rum kadından olan oğlu Alvise (Luigi) Gritti'yi de almıştır. Ancak bu gayrimeşru çocuk Venedik'te kabul görmemiş ve tekrar İstanbul'a dönmüştür. Babasından kalan işleri devam ettirerek Müslümanlığı seçen Alvise'nin babasından kalan Galata'daki bağ evinde kalmasından dolayı bu bölgenin Beyoğlu olarak adlandırıldığı ileri sürülmektedir¹⁹.

Diğer bir söylentiye göre: bölgenin Beyoğlu olarak adlandırılması; 1461'de Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Fatih tarafından fethi sonrasında gerçekleşmiştir. Rivayet, İoannis Komninos'un oğlunu rehin olarak Fatih Sultan Mehmed'e teslim etmesiyle alakalıdır. Bu rivayete göre İstanbul'a getirilen imparatorun oğlu günümüzde Beyoğlu olarak isimlendirilen yerde ikamet ettirilmiştir. Bu sebeple bölgenin adı Rum prensin ikametinden kaynaklı "bey'in oğlu" ya da "bey oğlu" olarak kalmıştır²⁰.

Osmanlı Arşiv vesikalarında Pera semtinin Beyoğlu olarak anılması 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarına tarihlenmektedir. Beyoğlu'nda bulunan "Nemçe (Avusturya)

¹⁷ İlber Ortaylı, "Galata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/303.

¹⁸ Joseph Von Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi* C. 5, haz. Mümin Çevik, Erol Kılıç (İstanbul: Üçdal Hikmet Neşriyat, 1998), 11.

¹⁹ Turan Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar, Mekânlar, İnsanlar (1831-1923)*, 4. Baskı, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021), 15.

²⁰ Orhan Türker, *Pera'dan Beyoğlu'na İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikâyesi*, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016), 13.

elçiliği tarafından kiralanan bir hanenin kira borcu olan 39 Osmanlı Lirasının ödenmesine dair 1 Safer 1112/18 Temmuz 1700 tarihli bir belge bulunmaktadır. Bu belgede Pera'nın Beyoğlu olarak adlandırılması dikkat çekmektedir²¹. Nüfusun çoğunluğu gayrimüslim olan semtin Beyoğlu olarak zikredilmesi 19. yüzyılın ilk çeyreğinde daha sık rastlanan bir durumdur. Bununla birlikte sakinlerinin isteğinden ve orada bulunan yabancı elçiliklerin resmi yazışmalarda ki kullanımlarından dolayı Pera ismi tercih edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun hemen sonrasında başlayan millileştirme hareketinden Pera da nasibini almıştır. 1923 yılı ve sonrası yazışmalarda Pera ismi neredeyse hiç kullanılmamıştır. Dahası Pera'da bulunan birçok dükkân, tabela ve sokak isimlerinin değiştiğine şahit olunmaktadır. Fransızların *Grand Rue du Pera*, Osmanlıların ise Cadde-i Kebir olarak adlandırdıkları ünlü caddenin adı Cumhuriyet Döneminde *İstiklal Caddesi* olarak değiştirilmiştir²².

Günümüzde İstanbul'un önemli semtlerinden biri olan Beyoğlu, geçmişteki Beyoğlu/Pera ile birebir aynı yer ya da bölgeleri kapsamamaktadır. Değişen yönetim anlayışı ve gelişen imkânlar dâhilinde geçmişte Pera olarak tanımlanan yer günümüz Beyoğlu semtinin ancak küçük bir kısmını teşkil etmektedir. Pera'nın ilk zamanlardan itibaren gelişmiş olan liman kenti Galata'nın bir uzantısı olduğunu söylemek daha doğru olur²³. Bu bağlamda Pera'nın yerleşim olarak tarih seyri içindeki gelişimini anlamak için II. Theodosius'un İmparatorluğu'nda 5. yüzyılda (412 ile 440'lar arası) Constantinople hakkında detaylı bir şekilde yazılan ve rehber niteliğindeki *Notitia Urbis Constantinopolitanae* adlı eser Constantinople'yi eski Roma gibi 14 bölgeye ayırmıştır. Bu bölgelerin 13'ü II. Theodosius surları içinde olup bir tanesi de günümüzde Galata olarak bilinen *Sykai* bölgesidir. Esere göre: Regio Sycaena olarak bilinen yerde ve hepsi de surların içinde 431 hane, bir kilise, bir forum, hamamlar, tiyatrolar ve liman vardır. Sykai ismi eski Latince de incir anlamına gelmektedir. Yunan tarihçi ve coğrafyacı Amasyalı Strabon, bölgede incir ağaçlarının bolluğu ve güzelliğinden dolayı, bölgenin bu isimle adlandırıldığını söylemektedir²⁴. Bir rivayete göre de ilk incir ağacının burada yetişmesinden dolayı bölge bu isimle adlandırılmıştır. Skyai ismi 9. yüzyıla kadar kullanılmış ve bu tarihten sonra tüm bölgeyi kapsayacak şekilde Galata ismi kullanılmaya başlanmıştır. Her ne kadar bölge isminin nereden geldiği bilinmiyorsa da

²¹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Ali Emiri Mustafa II. (AE. SMST. II) Dosya No: 133, Gömlek No: 14750 (133/14750), Tarih: 1 Safer 1112/18 Temmuz 1700.

²² Türker, *Pera'an Beyoğluna*, 42.

²³ Türker, *Pera'dan Beyoğluna*, 11.

²⁴ Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayını, 1993), 754.

bölgenin çevresinde bulunan ahırlardan dolayı “süt” anlamına gelen Galaktus ya da İtalyanca “merdivenli yol” anlamına gelen “Calata’dan” geldiği ileri sürülmektedir²⁵.

Ortaçağda genel olarak Galata olarak adlandırılan bölgenin tepedeki üst kısımlarına sonradan Pera denmiştir²⁶. Pera’nın günümüz Beyoğlu semti ile aynı bölgede bulunduğu ama birebir aynı arazileri kapsamadığı dile getirilmektedir. Günümüz yerleşim yerleri göz önünde bulundurularak dar anlamda geçmişteki Pera, kabaca Tünel’den başlayıp Taksim Meydanı’nın sonu yani İstiklal Caddesi’ne kadar olan kısımdır, denebilir. Bu dar anlamdaki tariftten ve eldeki tarihsel verilerden yola çıkıldığında geçmişteki Pera bölgesi, en geniş haliyle günümüz Şişhane’den başlayıp, Tepebaşı, Ayazpaşa, Cihangir, Sıraselviler, Parmakkapı, Yeniçarşı, Firuzağa, Tünel, Aynalıçeşme, Feridiye, Hamalbaşı, Tarlabası ve Galatasaray’a kadar uzanan bölgeyi kapsamaktadır. Topografik olarak sınırları çizilen Pera’nın en üst noktası, Taksim Meydanı’nda yer alan bir tepe ve bu tepenin yamaçlarında bulunan düz alanlardır. Pera’nın sınırlarının daha anlaşılır kılınması amacıyla, Matrakçı Nasuh’un 1537 yılında kaleme almış olduğu eseri, “*Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Hân*” adlı eserine bakmakta yarar vardır. Matrakçı Nasuh bu eserinde İstanbul’dan Bağdat’a kadar olan menzilleri resmetmiştir. Şekil 1’de görüleceği üzere İstanbul Yarımadası, Galata ve yakın çevresini de çizmiş ve Galata surlarına kadar detayları resmetmiştir. Matrakçı bu minyatürde Galata surlarını üç bölüm halinde göstermiştir. Dış surların sahildeki kısımlarında bulunan kulelerin çatılarının muhtemelen kurşunla kaplandığını tasvir etmiştir. Ayrıca Galata Kulesini en tepe kısımda yine çatısı kurşunla kaplı bir şekilde göstermiştir²⁷.

²⁵ Safa Kılıçoğlu, Hakkı Devrim ve Nezihe Araz, “Galata”, *Meydan Larousse*, (İstanbul: Sabah Yayınları, 1992), 7/337-343.

²⁶ Lucy Grig and Gavin Kelly, *Two Romes Rome and Constantinople in Late Antiquity*, (ABD: Oxford University Press, 2012), 81-93.

²⁷ Matrakçı Nasuh, *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târih-i Âl-i Osmân (1299-1561)*, haz. Göker İnan, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayını, 2019), 494.

Şekil.1. 16. Yüzyılda Matrakçı Nasuh Tarafından Çizilen Suriçi ve Galata Minyatürü

Pera'nın erken dönem sınırlarına dair diğer önemli kaynak Floransalı seyyah Christoforo Buondelmonti'e aittir. Seyyah eserinde, İstanbul'daki birçok mekân ve binayı resmetmiştir. Günümüzde birçok nüshası bulunan bu eserde Pera hakkında da çizimler bulunmaktadır. İstanbul'un Marmara Denizi'nden bakılarak tasvir edilen çizimlerinde Ayasofya, Jüstinyen Sütunu ve Hipodrom gibi tarihi yapılar ön plana çıkmaktadır. Yazar, Şekil 2'de Pera'da bulunan yaklaşık 40 bina ve mekânın yerlerini doğru olarak çizmiş ancak eserde bu yapılar hakkında bir açıklamaya yer vermemiştir. Christoforo, eserinde Matrakçı Nasuh'un minyatüründe Galata olarak belirttiği bölgeyi "Pera" olarak adlandırmıştır²⁸.

²⁸ Nevra Necipoğlu, "Christoforo Buondelmonti", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 2/333-334.

Şekil 2. 15. Yüzyılda Christoforo Boundelmonti Tarafından Çizilen İstanbul Gravürü²⁹

1.2. 19. YÜZYILA KADAR PERA'NIN DEMOGRAFİK YAPISI

Pera, Bizans'ın kuruluşundan itibaren İstanbul'un diğer yerleşimlerinden farklı bir konuma ve sosyal yaşantıya sahipti. Burada yaşayan insanlar Avrupa'daki yaşam biçiminin Doğu Akdeniz'deki daha alt bir modelini temsil etmekteydi. Bu yüzden “Pera İstanbul'un fethinden önce İtalyan Rönesans'ının Doğu Akdeniz şubesidir,” demek yanlış olmaz³⁰. Bizans egemenliği boyunca Pera'da hâkim konumda olan İtalyan kolonileri Cenevizliler ve Venedikliler'e aitti. 1082'de yapılan bir anlaşma ile Venedik kolonisine bütün Bizans sınırları

²⁹ Christoforo Buondelmonti, *Liber Insularum Archipelagi*, 1386-1430.

³⁰ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, 2. Baskı, (İstanbul: İnkılap Kitabevi Yayını, 2016), 111.

dâhilinde ticaret yapma imtiyazı sağlanmış; ayrıca bu anlaşma ile Venedik, Galata'da birkaç imalathane ve iskele yapma şansı bulmuştur. Böylece Galata'da ticari imtiyaz elde eden ilk yabancı topluluk Venedikler olmuştur³¹.

13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ceneviz ve Venedik kolonileri arasında Galata'da ticari ve siyasi alanlarda rekabet hâsıl olmuştur. Bizans her iki koloniye ticaret yapma, kilise inşa etme, ev ve işyeri açma gibi çeşitli alanlarda birçok imtiyazlar vermiştir. Ancak bu rekabet 1294'te iki koloni arasında çıkan savaşa Bizans'ın da dâhil olmasıyla karmaşık bir hal almıştır. Bu mücadelede Ceneviz kolonisi büyük darbe almış olsa da Cenevizliler savaş sonrasında büyük kazanımlar elde etmiştir. Şöyle ki; Pera adının ön plana çıktığı bu dönemde *Statuti di Pera* adı ile düzenlenen 277 maddelik bir kanun ile Bizans, bölgenin Ceneviz lehine imtiyazlı bir bölge olduğunu onaylamıştır³².

Cenevizler bölgeyi her yıl Cenova senatosunca atanan ve adına *Podestat* denen vali ve onun altındaki 24 üyeli bir meclis vasıtasıyla yarı müstakil bir şekilde yönetmiştir³³. Ceneviz'in elde etmiş olduğu siyasi ayrıcalık ve almış olduğu ekonomik imtiyazlar, zaten iç karışıklıklar yaşayan Bizans'ı zor duruma düşürmüştür. Ceneviz kolonisinin ticari olarak düşük vergi imtiyazından faydalanması ve neredeyse serbest bir ticarete koyulması, Bizans ekonomisini derinden sarsmıştır. Ceneviz ve Bizans arasında artan gerilim bir krize dönüşmüş ve Ceneviz donanmasının 1349'da Bizans donanmasını yakması ile Ceneviz elindeki kozu daha da güçlendirmiştir³⁴.

Cenevizliler, elde ettikleri imtiyazlar sayesinde, yasak olmasına rağmen 14. yüzyıldan itibaren gelişen kolonilerinin etrafını surlarla çevrelemiştir. Koloni, her ne kadar Bizans İmparatoru'nun egemenliği altında olsa da, deyim yerindeyse, bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Şüphesiz bunda Bizans'ın yaşamış olduğu iç karışıklıklar ve koloninin elinde bulundurduğu deniz ticaretinin tekeli büyük etkiye sahiptir. Surlarla çevirdikleri bölgenin ana tahkim merkezi olan ve Cenevizlilerin, *İsa'nın Kulesi* (Christea Turris) olarak adlandırdıkları Galata Kulesi 1348'de inşa edilmiştir. Cenevizliler, Bizans'ın zayıflamaya başladığı bu dönemlerde kendi kolonilerinin etrafını surlarla çevirdikleri zaman bu arazide diğer burçlardan daha kalın olan 35 metre yüksekliğinde kule inşa etmişlerdir. Karadan gelecek

³¹ Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 7. Basım, çev. Fikret Işıltan, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 311.

³² Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 453.

³³ Brendan Freely, John Freely, *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*, çev. Yelda Türedi, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014), 14.

³⁴ Ostrogorsky, *Bizans Devleti*, 486.

tehlikelerin engellenmesini sağlamak için inşa edilen kule Haliç'in girişi ve Marmara'ya hâkim bir bölgede konumlandırılmıştır³⁵.

Pera, İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesine kadar hatta fetih sonrasında dahi etnik çeşitliliğini korumuş ve sürdürmüştür. Bu mozaik yapıda İtalyan kolonileri olan Ceneviz ve Venedikliler ağırlıkta olsa da bölgede, Ermeniler, Museviler ve Müslümanlar da bulunmaktaydı. 1334'te İstanbul'u ziyaret eden ünlü İslam seyyahı İbn-i Battuta, İstanbul'un "öteki" kısmını yani Pera'yı geniş anlamda tasvir etmiştir. Bölgede çoğunlukla ticaretle uğraşan Frenklerin (Avrupalıların) ön planda olduğunu söylemiştir. Pera'nın nüfusunun büyük bölümünün Cenovalı, Venedikli, Romalı ve Fransızlardan müteşekkil olduğunu dile getirmiştir. Bölgenin devasa bir limana sahip olduğunu ve ahalisinin ticaretle mahir olduğunu aktarmıştır. Diğer yandan Pera'nın görünümü ve yaşam biçimi hakkında olumsuz bir izlenim sunarak, bölgenin çok temiz olmadığını hatta bazı kiliselerinin çok kirli olduğunu belirtmiştir³⁶.

Pera, etnik bakımdan zengin nüfus çeşitliliğine sahiptir. Bu zenginlikte Karadeniz ve Akdeniz dolaylarından bölgeye ticaret amacıyla gelen yerleşik olmayanların katkısı bir hayli fazladır. Ünlü gezgin Evliya Çelebi 17. yüzyılda Pera'yı da kapsayacak şekilde Galata'nın tamamında 18 Müslüman, 70 Rum, 3 Frenk, 1 Yahudi ve 2 Ermeni Mahallesi'nin olduğunu yazmıştır. Galata'da nüfusun 200.000 gayrimüslim ile 64.000 Müslüman olduğunu belirtmiştir. Caddelerin satranç tahtası gibi döşendiği ve toplamda 1160 sokağın bulunduğunu kaydetmiştir. Bölgede daha önce büyük bir isyanın meydana gelmesinden dolayı birçok kişinin kılıçtan geçirildiğini, bu sebeple bekçilerin olası bir kargaşayı önlemek için gece-gündüz nöbet tuttuklarını aktarmıştır. Evliya Çelebi, Pera'da yaşayan ahalinin uğraştığı mesleklere dair geniş bilgiler vermiştir. Buna göre ahalinin çoğunluğu gemicilik ile uğraşmaktadır. Gemicileri takip eden ikinci meslek erbabı tacirlerdir. Sonrasında ise türlü sanat erbabı ve en son da kalafatçı³⁷ mesleği gelmektedir. Ermenilerin genellikle pastırmacılıkla uğraştığından, Yahudilerin ticaretle aracı olduklarından ve son olarak Rumların genelde meyhane işlettiklerinden söz etmektedir³⁸.

³⁵ Semavi Eyice, "Galata", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/313-314.

³⁶ Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî, *İbn Battûta Seyahatnamesi*, C. I, çev. A. Sait Aykut, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000), 504-513.

³⁷ Kalafat, diğer şekilde kılafet, gemi ziftleme usul ve sanatıdır. Bkz. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 26. Basım, (İstanbul: Aydın Kitabevi Yayını, 2010), "kalafat", 592.

³⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, "Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi", C. I, 2. Kitap, 5. Baskı, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008), 391-395.

15. yüzyılın ortaları İstanbul ve dolayısıyla Pera için yeni bir dönem olmuştur. 1453'te İstanbul'un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesi yeni bir dönemin başlangıcını işaretlemiştir. Pera'da uzun dönem ayrıcalıklı konumda olan Cenevizliler İstanbul'un kuşatılması esnasında, Osmanlı ve Bizans devletleri arasında ikili bir tutum sergilemişlerdir. Bir yandan Bizans'a yardım ederken diğer yandan Fatih Sultan Mehmed'e, her ihtimali göz önünde bulundurarak dostluk anlaşması teklif etmişlerdir³⁹.

İstanbul'un fethinden sonra Galata, Ceneviz kolonisinin başkanı *Podestat* Fatih'e bağlılığını bildirmiş ve fetih öncesi haklarının devam etmesini talep etmiştir. Cenevizliler her ne kadar İstanbul'un savunulmasında aktif olarak yer almadıklarını duyurmuş olsalar da Ceneviz *Podestat*'ının gizli olarak Bizans'a yardım ettiği ve hatta kuşatma esnasında torununun sur içinde Osmanlı Devleti'ne karşı savaşırken esir düştüğü öğrenilmiştir. Bu sebeple Fatih Sultan Mehmed, Cenova'nın Galata üzerindeki tüm haklarını iptal etmiştir. Türk egemenliği başlayınca Galata surlarının kara bölümü yıkılmış; sadece liman tarafında bulunan surların muhafazası sağlanmıştır. Fetihten sonra İstanbul'da tahrir işlemleri yapılmış ve idari olarak, İstanbul, Bilâd-i Selâse (Eyüp, Galata ve Üsküdar) kadılikları olmak üzere üç kadılığa ayrılmıştır⁴⁰. Böylece uzun süre Cenevizlilerin egemenliğinde olan Galata, Türk toprağı haline gelmiştir. Ceneviz kolonisinin Galata ve Pera üzerindeki hâkimiyeti fetihten sonra kısıtlanmış olsa da Cenevizlilerin Bizans döneminde sahip oldukları bazı ayrıcalıklar devam etmiştir. Fethin hemen sonrasında Ceneviz kolonisi ile yapılan anlaşma gereği, Cenevizlilerin daha önce sahip oldukları mal, mülkleri yine ellerinde kalacaktı. Yine önceden ellerinde bulundurmış oldukları deniz ve kara ticaretinden gelen ayrıcalıkları devam edecek; bunun yanı sıra başta kendileri olmak üzere eşlerine, çocuklarına ve sahip oldukları kölelerine bir zeval gelmeyecekti. Mevcut kiliselerinde dini ibadetlerine devam edebilecek; ancak yeni kilise yapamayacak ve çan çalamayacaklardı. Anlaşmanın bir diğer önemli maddesine göre Galata bölgesinden Yeniçeri Ocağı için devşirme alınmayacaktı⁴¹.

Fetihten sonraki Galata nüfusu, fetih öncesi ile neredeyse aynı unsurlardan oluşmakta olup toplamda dört ana gruptan müteşekkildir. Bunlar; Cenevizliler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerdir⁴². Fethi takiben Osmanlı Devleti iskân politikası uygulayarak taşradan birçok Türk, Yunan ve Ermeni ahaliyi bölgeye yerleştirmiştir. Böylece 15. yüzyılın son çeyreğinde

³⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. I*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 412.

⁴⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, C. II*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988), 600.

⁴¹ Halil İnalçık, "Ottoman Galata, 1453-1553" içinde *Prèmiere Recontre Internationale sur l'Empire Ottoman et la Turquie Moderne*, ed. Edhem Eldem, (İstanbul: Isis, 1991), 276-277.

⁴² İnalçık, "Ottoman Galata," 297.

bölgenin genel nüfus yapısı Müslümanların lehine değişmiştir. İskân politikası kısa sürede netice vermiş; Müslüman nüfusu 535 haneye ulaşmıştır. Aynı tarihlerde Rum nüfusu 592, Frenkler 332 ve Ermeniler 62 hane sayılmıştır. Bölgede toplamda 1521 hane ve 260 dükkân kayda geçmiştir⁴³. Bu bağlamda bölgenin ortalama olarak nüfus dağılımı, tahminen 2675 Müslüman, 2960 Rum, 1660 Frenk ve 310 Ermeni'den meydana gelmiştir⁴⁴.

1478'de yapılan tahrir göre İstanbul ve Galata'da Rumların 2370-2400, Latinlerin 1320-1650 ve Müslümanların 2100-2600 arası kişiden meydana geldiği belirtilmektedir⁴⁵. Fatih döneminde, bölgenin iskân faaliyetlerinin merkez üssü olarak seçilen kısım günümüz Kasımpaşa Vadisi dolaylarıdır. Bağ ve bostanlarla kaplı olan vadide yerleşim faaliyetleri hızla devam ederken, bölgede Müslüman yerleşimlerini arttırmak için dini yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. II. Bayezid'in saltanatında (1481-1512) bölgeye daha çok tekke ve zaviyeler açılması, İslam ulemasının bölgeye olan bakış açısının değişmesine olanak tanınması bakımından değerli bir hamledir. Bunun en iyi örneklerinden biri 1491 yılında Pera surları dışında inşa edilmiş olan Galata Mevlevihane'sidir. Mevlevihane kısa sürede bölgenin en önemli Müslüman merkezlerinden biri konumuna gelmiştir⁴⁶.

Tüm bu girişimlerin bölgenin iskân faaliyetlerinde büyük bir etkisi olsa da, bölgenin nüfus gelişimine katkı sağlayacak asıl girişimler 18. yüzyılın sonları ve 19. yüzyılın ortalarında olmuştur. Bu dönemde Haliç kıyısına inşa edilen askeri kışla ve mühendishane binaları ayrıca resmî kurumlara ait binalar bölgede nüfus yoğunluğunun artmasına sebep olmuştur. Öte yandan 1836 yılında Haliç üzerine yapılan Galata Köprüsü ile İstanbul-Pera arası ilk bağlantı kurulmuş ve bu durum nüfus hareketliliğinin gelişmesine önemli katkı sağlamıştır⁴⁷. Bu gelişmeler neticesinde Osmanlı payitahtında ve Batı'ya açılan kapısı niteliğindeki Pera'da nüfusun bir hayli arttığı gözlemlenmiştir.

19. yüzyılın ortalarında elde edilen veriler neticesinde İstanbul nüfusunun siyasi ve toplumsal olaylara bağlı değişkenler göz önünde bulundurularak toplamda beş yüz bin ve bir

⁴³ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskânı ve Nüfusu*, (Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı 1958), 80-84.

⁴⁴ Nüfusun hesaplanmasında, Osmanlı nüfus ve demografik yapısı hakkında çok önemli çalışmaları olan Ömer Lütfi Barkan'ın "Hane Katsayısı" yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntem Osmanlı Devleti'nde gereğince tahrir tabi tutulan bölge nüfusunun ortalama olarak hesaplanmasını sağlamak için, her bir hanenin 5 kişiden müteşekkil olduğu varsayılarak hesaplanmaktadır. Bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, C. X, (1953): 11-15.

⁴⁵ Robert Mantran, *İstanbul Tarihi*, 5. Baskı, çev. Teoman Tunçdoğan, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2020), 222.

⁴⁶ M. Baha Tanman, "Galata Mevlevihanesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/317.

⁴⁷ İbrahim Özen, "Galata Köprüleri ve Yeni Galata Köprüsü", *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, 10/4, (2011): 37.

milyon arasında olduğu varsayılmaktadır. Örnek olarak 1844 yılında 381.654 olan nüfus, 1848 gibi kısa bir süre sonra neredeyse iki katına çıkarak 710.000'e ulaşmıştır. Bu sayı 1856'da tekrar düşüşe geçerek 430.174 olmuştur. 1878'e gelindiğinde İstanbul'un toplam nüfusu 547.437 olarak kaydedilmiştir. Belirtmek gerekir ki bu sayı ortalama ve tahmini olup, dönemin gezgin ve seyyahlarının duyumlarına dayanılarak verilmiştir. Söz konusu tahmini nüfus istatistiklerinden hareketle 1848 yılında Pera bölgesinin Müslim ve gayrimüslim toplam nüfusunun 137.400 olduğu ve bunun 66.700'ünü Müslümanların teşkil ettiği tahmin edilmektedir⁴⁸. Bu tahmini sayılara dayanılarak bile İstanbul'da bu denli ani nüfus değişikliğinin olmasının önemli sebeplerinden birisi, o tarihlerde Balkanlar'da meydana gelen karışıklıklardır. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti ordularının terk etmiş olduğu Balkan topraklarından İstanbul'a olan göçler sebebiyle kent nüfusunun bir milyonu aştığı ileri sürülmektedir. Bu dönemde Pera'yı da içine alan Galata'da nüfusun 359.000'e ulaştığı tahmin edilmektedir. Balkanlar'dan gelen göçlerle artan nüfus genelde Türk-İslam bölgelerine yerleşirken, gayrimüslim ahalinin yaşadığı bölgelere de yerleşenler olmuştur. 1876'da İstanbul nüfusu 873.565 iken 20. yüzyılın başlarında bu rakam 1.1150.000'e ulaşmıştır. Bu bağlamda 1878'de devlet salnamelerinden elde edilen veriler ışığında kaydedilen nüfusun, gezgin ve seyyahların tahmini nüfusundan bir hayli fazla olduğu göze çarpmaktadır⁴⁹.

Galata ve Pera bölgesinin gelişmesinde yabancı devletlerin açmış oldukları elçiliklerin önemli bir payı vardır. Erken dönemlerde açılmaya başlanan bu elçilikler, mevcut ticari canlılığına ek olarak bölgenin diplomasi merkezi olmasını da sağlamıştır. Öte yandan Osmanlı başkentinde açılan bu siyasi temsilcilikler, siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetlerinin yanı sıra istihbarat alanında faaliyet göstermiştir⁵⁰.

Osmanlı payitahtında ilk elçilik Venedikliler tarafından açılmıştır. İstanbul'un fethinin ertesini yılı 1454'te Osmanlı Devleti ile Venedik Cumhuriyeti arasında yapılan anlaşma uyarınca Venedik Cumhuriyeti, İstanbul'da bir elçi (balyos) bulundurma hakkına sahip olmuştur. Gene bu anlaşmayla Venedik elçilerine bir yıl gibi kısıtlı bir süre tanınmıştır. Bu süre 1503 yılında yapılan bir anlaşma ile üç yıla çıkarılmıştır. Yani; Osmanlı payitahtı İstanbul'da ilk elçilik açan devlet Venedik olup Venedik elçileri sınırlı sürede kalabilmiştir.

⁴⁸ Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, (İstanbul: Akbank Yayınları, 1991), 357.

⁴⁹ Doğan Kuban, *İstanbul Bir Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis, İstanbul*, çev. Zeynep Rona, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996), 363.

⁵⁰ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV, Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016), 253.

Bunun yanı sıra önceleri Çemberlitaş civarında ikamet eden Lehistan (Polonya) elçiliği 1475'te hizmete girmiştir. Lehistan'ı takiben Rusya 1497, Avusturya 1528'den itibaren Osmanlı Devlet'inde elçilik bulundurmaya başlayan ülkeler arasında yer almıştır. Fransızlar Osmanlı Devlet'inde ilk daimi elçiliği 1535 yılında açmıştır. Osmanlı topraklarında yabancı devletlere ait elçiliklerin açılması ve yaygınlaşmasını sağlayan etkenlerin başında Kanuni Sultan Süleyman döneminde Fransızlara verilmiş olan ticari imtiyazların payı büyüktür. Bu imtiyazlardan sonra Galata, Akdeniz ticaret limanları arasında öne çıkmıştır. Fransızların, Osmanlı başkentinde daimi elçilik açmasına müsaade edilmesinin bu gelişmeye büyük katkısı olduğu aşîkârdır. Fransa tarafından İstanbul'a gönderilen ilk resmi elçi, *Jean de la Forest* olup, siyasi işlerin yanı sıra ticari bazı meselelerde de faaliyetler yürütmüştür⁵¹. Osmanlı Devleti'nde elçilik bulundurma imtiyazı elde eden İngiltere 1583 ve Flemenk (Hollanda) 1612'de İstanbul'da diplomatik temsilciliklerini açmıştır⁵².

16. yüzyılın ortalarından sonra yabancı seyyahların seyahatnamelerinde Venedik, İngiliz ve Fransız elçiliklerinin Pera'da bulunduğu anlatılmaktadır⁵³. Venedik balyoslarından M. Minio 1527'de, Pietro Zen 1526-30 yılları arasında günümüzde Eminönü'nde yer alan bir Musevi Mahallesi'nde ikamet etmişlerdir. Balyosların söz konusu mahalleyi tercih etmelerinin temel sebebi o dönemler için hem saraya hem de eski Venedik Mahallesi'ne yakın olmasıdır⁵⁴.

Osmanlı payitahtı İstanbul'da İngiliz elçiliğinin Pera'ya taşınmadan önceki ilk elçisi olan *Edward Burton*, Tophane dolaylarında deniz kenarında bir ev kiralayarak elçilik işlerini buradan yürütmüştür⁵⁵. Öyle ki, söz konusu konutta kaldığı süre içinde mahalle sakinleri ile arası açılmış ve mahalle sakinleri tarafından şikâyet edilmiştir. Müslüman ahali, Burton'un gürültülü içki âlemleri düzenlediği, namaz vakitlerinde davul çaldırdığı, fuhuş yaptığı, kaçakları evinde sakladığı gibi birçok şikâyet konusu ile mahalleden çıkarılmasını istemiştir. Netice itibariyle bir hatt-ı hümayun ile elçinin daha önceki konutunun bulunduğu Galata'ya taşınmasına karar verilmiştir⁵⁶.

⁵¹ Cezar, *XIX Yüzyıl*, 32.

⁵² Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968), 14.

⁵³ John Sanderson, "*The Travels of John Sanderson in the Levant 1581-1602*", ed. Sir William Foster, (London: Hakluyt Society, 1931), 184.

⁵⁴ Feryal İrez, "Sefarethaneler", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, C. I, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 329.

⁵⁵ Orhan Burian, "Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9/1-2, (Mart-Haziran 1951), 12.

⁵⁶ Ahmet Refik, *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı 1000-1100*, (İstanbul: Devlet Matbaası, 1931) 15.

Pera'ya elçiliklerin açılması ile semtte bir canlılık söz konusu olmuş ve 17. yüzyıldan itibaren mevcut elçiliklere ek olarak farklı birçok yabancı ülkeden elçilikler eklenmiştir. Bu bakımdan 17. yüzyıldan itibaren açılan elçiliklerin tamamına yakınının Beyoğlu, Pera bölgesine yerleştiğine tanık olunmaktadır. Yalnız İran elçiliğinin Müslüman bir mahallede açılmasına izin verilmiştir⁵⁷. Sonradan açılan İspanya, İsveç, Rusya ve Hollanda elçilikleri bölge olarak birbirlerine yakın bir şekilde açılmışken, İngiltere elçiliği bu bölgenin biraz uzağında olup Haliç'e bakan tepe noktalardan birine inşa edilmiştir. 1890 gibi geç dönemlerinde Tepebaşı'nda elçilik açan Amerika Birleşik Devletleri burada *Corpi Sarayı* olarak adlandırılan binayı satın alarak siyasi işlerini buradan yürütmüştür⁵⁸. Prusya, diğer devlet elçiliklerinden biraz daha uzak Gümüşsuyu bölgesinde gösterişli bir bina inşa etmiştir⁵⁹. Beyoğlu'nda en eski elçilik yapılarından biri olan ve daha önce bir malikâne olarak kullanılan Venedik Sarayı, 18. yüzyılda Venedik Balyosu *Andrea Memmo* tarafından restore ettirilerek son halini almıştır⁶⁰.

Elçiliklerin sayısının artmasıyla, Venedik elçilik binasında olduğu gibi diğer ülkelerin elçilik binaları da zaman içerisinde daha gösterişli yapılara dönüştürülmüştür. Fransa, Hollanda, Almanya gibi devletler daha görkemli ve dikkat çekici elçilik binaları yapmaya gayret göstermişlerdir. Saray olarak adlandırılan bu yapılar dönemin ünlü mimarlarına yaptırılmıştır. 19. yüzyılın ortalarında Rusya'nın, *Mimar Fosatti*'ye yaptırmış olduğu elçilik binası buna örnek gösterilebilir⁶¹. Saray niteliğindeki bu zarif yapılar Pera'nın gelişmesi ile paralel bir yol takip etmiştir. 16. yüzyılda büyük imtiyazlarla ilk daimî elçiliğini açan Fransızlar, 18. yüzyıla gelindiğine Osmanlı siyasi ve ticari yaşamında önemli bir yeri olan Cenevizlileri saf dışı bırakmıştır. Öyle ki Marsilya'dan birçok tüccarın Galata Limanı'nı mesken edindiği bilinmektedir. Ticaretin dışında siyasi bir merkez olma yolunda hızla ilerleyen Galata bölgesinde, yabancı elçiliklerin dolaylı veya doğrudan gözetiminde olan, han, dükkân, depo büro gibi yapıların çokluğu dikkat çekmektedir. Elçiliklerdeki değişimden Pera da nasibini almış ve bir dönem bağ, bahçe-bostan olan bölge zamanla Batılı tacir veya yatırımcıların lüks yaşam merkezi konumuna gelmiştir⁶².

⁵⁷ İlber Ortaylı, *İstanbul'dan Sayfalar*, 116.

⁵⁸ Behzat Üsdiken, Afife Batur, "Amerika Birleşik Devletleri Elçilik Binası" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1993), 1/ 243.

⁵⁹ Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 35.

⁶⁰ Jan Reyman, "Beyoğlu'ndaki Venedik Sarayı'nın Mimarı Kimdir", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 2, (1968): 16.

⁶¹ Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 37.

⁶² Nur Akın, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*, (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1998), 89-90.

1.3. TANZİMAT DÖNEMİ VE PERA’NIN DÖNÜŞÜMÜ

Osmanlı Devleti, modern Türkiye’nin de temellerinin atıldığı 19. yüzyılda, köklü değişimler yaşamıştır. Bunlardan ilki, Sultan Abdülmecid’in saltanatı sırasında (1839-1861) 3 Kasım 1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı’dır⁶³. Esasında bu ferman ile padişah Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan tebaasından herkesin kanun önünde eşit olması, gelirine göre vergi vermesi, can, mal ve namus güvenliğinin korunması gibi yeni teamülleri benimsemiştir. Bu sebeple Tanzimat Fermanı ile yapılan köklü değişiklikler sıradan bir Batılılaşma hareketi değildir. Özü itibariyle Tanzimat Fermanı, 19. yüzyılda devletin siyasi, sosyal ve ekonomik alanda bozulan, daha doğrusu işlemeyen kurumlarını iyileştirme çabalarının bütünüdür⁶⁴.

Tanzimat Fermanı sadece siyasi, iktisadi alanda reformalar içermekle kalmamış aynı zamanda sosyal ve kültürel alanlarda da yeni düzenlemeler getirmiştir. Fermanın ilan edilmesinin hemen ardından kentsel yapılanmaya yönelik kararların da alındığına şahit olunmaktadır. Geniş cadde ve rıhtımların açılması, çıkmaz ve dar sokakların yeniden yapılandırılması, yani başkentin eski topografyasına karşı yeni planların yapılmasına yönelik kararlar alınması bunlardan bazılarıdır. Batı’daki emsalleri gibi geniş caddeleri, temiz ve ağaçlandırılmış sokakları olan şehirler tasarlamak için 1848’de *Ebniye Nizamnamesi* yayımlanmıştır. Tanzimat’ın kent reformlarına yönelik temel amacı Batılı kent modellerinin, başta başkent olmak üzere, devletin diğer kentlerine uygulanabilmesidir⁶⁵. Ancak arzu edilen yeni kent modelleri ve altyapı girişimleri geleneksel Osmanlı idari kurumları ile gerçekleşemezdi. Bu sebeple 1855 yılında *Şehremaneti* kurulmuş ve böylece Osmanlı payitahtında Batı’daki emsalleri gibi ilk yerel yönetim meydana gelmiştir⁶⁶.

Eskiden saraya bağlı olan, saray ve kamuya ait binaların inşası, tamirati gibi görevleri üstlenen ve dört emniyetten (diğerleri: arpa, matbah-ı âmire, darphâne emini) biri olan *Şehreminiliği*, yeni kurulan *Şehremaneti* arasında isim benzerliğinden başka ortak bir yön yoktur⁶⁷. *Şehremaneti* Nizamnamesinde, padişah tarafından seçilen şehremini ve iki yardımcısının bulunması belirtilmiştir. Şehir meclisinin İstanbul ahalisinden olan ve her

⁶³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri*, C. V, 10. Baskı, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017), 169-183.

⁶⁴ Halil İncalcık, “Tanzimat Nedir?” içinde *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İncalcık, Murat Seyitdanlıoğlu, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 13.

⁶⁵ Stefanos Yerasimos, “Tanzimat’ın Kent Reformları Üzerine,” içinde *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İncalcık, Murat Seyitdanlıoğlu, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 347-349.

⁶⁶ Rakım Ziyaoğlu, *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971*, (İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1971), 43.

⁶⁷ Ali Akyıldız, “Şehremini”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/459-460.

sınıftan esnaf veya ileri gelen 12 kişiden kurulması benimsenmiştir. Sonuç itibariyle şehremaneti teşkilatı bir şehremini, iki yardımcısı ve 12 meclis üyesi olmak üzere toplamda 15 kişiden müteşekkildir. Ancak modern belediyeçiliğin ilk adımı olan bu teşebbüs ilk zamanlarda başarılı olamamıştır⁶⁸.

Şehremanetinin ilk aşamada başarısız olması 1856'da *İntizam-ı Şehir Komisyonu*'nun kurulmasına yol açmıştır. Bu kurula ailesiyle beraber İstanbul'da ikamet eden, yabancı dil bilen, yabancı ülkeleri tanıyan Müslim ve gayrimüslim tanınmış kişiler katılabilecekti. Netice itibariyle çoğunluğu varlıklı ve gayrimüslim kişilerden oluşan bir kurul oluşturulmuştur. Komisyonda bulunan kişilerin biri hariç neredeyse tamamı yabancı ve gayrimüslim kişilerden meydana gelmiştir. İntizam-ı Şehir Komisyonu'nda üye olarak bulunan, Antoine Aleone Fransız, Revalki Rum, Avram Kamanto Yahudi, Cezayirlioğlu Mıgırdıç Ermeni, Germanosoğlu Yusuf Sava gayrimüslim ve daha sonra Osmanlı Devleti'nde Nafiâ ve Ticaret Bakanlığı yaparak ilk gayrimüslim bakan ünvanını alan Ohannes Çamiç Rum kökenliydi. Komisyonun tek Türk üyesi Tıbbiye'nin ilk mezunlarından olan ve yabancı bir lisan bilen Mehmed Salih Efendi'ydi⁶⁹.

İntizam-ı Şehir Komisyonu üyeleri öncelikle Pera'da Cadde-i Kebir'in (Grand Rue du Pera) aydınlatılması için gaz lambalarının koyulması, kargir bina yapımının teşvik edilmesi, sokakların temizlenmesi ve çöp toplanmasına özen göstermiştir. Bu komisyonun önemli işlerinden birisi de Belediye yönetiminin daha iyi çalışması için öncelik verilmesi gereken sorunlar üzerine bir rapor hazırlamasıdır. Bu raporda belediye hizmetlerine ayrı bir bütçe ayrılması, sokakların genişletilmesi, yaya kaldırımlarının oluşturulması ve cadde ile sokakların düzenli olarak temizlenmesi gibi teknik konulara değinilmiştir. Söz konusu raporda temas edilen önlemler olumlu bulununca 1857'de *Nizamname-i Umumi* hazırlanmıştır. Bu nizamnameyle İstanbul'un 14 belediye dairesine ayrılması kararlaştırılmıştır. Bu belediyeler şunlardır: Ayasofya, Aksaray, Fatih, Eyüp, Kasımpaşa, Pera (6. Daire-i Belediye), Beşiktaş, Emirgan, Büyükdere, Beykoz, Beylerbeyi, Üsküdar, Kadıköy, Adalar⁷⁰.

1857'deki nizamname gereğince kararlaştırılan belediyelerden ilk etapta bir pilot uygulama olarak sadece *Altıncı Daire-i Belediye* kurulabilmiştir. Galata ve Pera'yı kapsayan

⁶⁸Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 146.

⁶⁹ Zafer Orha, *Osmanlı Devleti'nde Modern Belediyeçiliğin Doğuşu ve Altıncı Daire-i Belediye Örneği* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 27.

⁷⁰ İlhan Tekeli, "19. Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü," içinde *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, ed. Halil İnalcık, Murat Seyitdanlioğlu, (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006), 365.

bu belediye, Paris örnek alınarak oluşturulmuş ve başına da Hariciye’de görev yapmış olan Kâmil Bey getirilmiştir⁷¹. Komisyonca 14 bölgeye ayrılan İstanbul’da Altıncı Daire-i Belediyenin pilot bölge olarak seçilmesinin tarihsel ve siyasi birkaç nedeni bulunmaktadır. Öncelikle bu bölgenin seçilmesi öteden beri bölgenin ticari anlamda bir canlılığa sahip olmasından ileri gelmektedir. Gerek Bizans döneminde gerek Osmanlı fethinden sonra bölgeye sürekli yatırım yapılmıştır. 18. yüzyıldan itibaren çeşitli askeri ve idari kamu binasının inşa edilmesi önemli yatırımlar arasında gösterilebilir. Diğer yandan bölgede yaşayan nüfusun büyük bölümü gayrimüslimlerden oluşmaktadır. Fark edileceği üzere oluşturulan İntizam-ı Şehir Komisyonu üyelerinin de biri haricinde neredeyse tamamı bölge nüfusunu yansıtır şekilde gayrimüslimdir.⁷²

Belediye Meclisi 36 üyeden oluşacaktı. Bu üyelerin 12’si üç yılda bir seçimle değiştirilirken diğer 12 üye değişmeden kalacaktı. Diğer yandan 12 daimî üyesi olan meclisin 1867 yılına gelindiğinde sadece üçte biri Türklerden oluşmaktaydı. Belediye bir tüzüğe bağlı olarak çalışacak ve sarayın denetiminde olacaktı. Yapılacak bir iş için önce belediye meclisinin kararı alınacak, belediye müdürü (başkan) bunun yürütücüsü olacaktı. Büyük ve önemli işler için Payitaht’ın onayı alınacak, diğer işlerde belediye meclis üyeleri kendi başına hareket edebilecekti⁷³.

Osmanlı Devleti’nde modern belediyeciliğin ilk örneği olan Altıncı Daire-i Belediye’nin faaliyetlerinden ilki *Sokak Nizamnamesi*’dir. Burada cadde ve sokakların yapısal işlevselliğinden temizliğine kadar her ayrıntı düşünülerek bir plan çizilmiştir. Belediyenin bir diğer önemli icraatı Galata’da Karaköy’ün imar planının yapılarak yeniden düzenlenmesidir. Altıncı Daire-i Belediye, Galata ve Pera’nın birbirine paralel bir biçimde gelişmesini sağlamak için Bizans döneminde yapılmış olan Galata surlarının yıkılmasını da gündeme getirmiştir. Avrupa’yı tanıyan ve yabancı dil bilen komisyon üyelerinin Galata surları üzerinde değişiklik yapmak istemesinin önemli bir sebebi aynı dönem içerisinde Viyana ve Paris’te bazı bölgelerde surların yıkılarak cadde ve sokakların geliştirilmesi girişimidir⁷⁴.

Galata Surları üzerinde büyük değişikliğe gidilerek 1863’te büyük kısmı yıkılmıştır. Ancak belirtmek gerekir ki surlar belirli bir hat boyunca tamamen ortadan kaldırılamamıştır.

⁷¹ İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2008), 437.

⁷² Zeynep Çelik, *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*, 2. Baskı, çev. Selim Deringil, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 33-35.

⁷³ Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 149-151.

⁷⁴ Akın, *19. Yüzyılın*, 108.

Diğer yandan surların yıkılması ile arzu edilen cadde ve sokakların genişletilmesi planına tam olarak sadık kalınmamıştır. Çünkü surların yıkılmasıyla ortaya çıkan arazinin bir kısmı gelir getirmesi için satılmıştır. Altıncı Daire-i Belediye'nin önemli icraatlarından bir diğeri, emlak vergisi toplayabilmek için imparatorluk dâhilinde ilk kez bölge kadastrounun çıkarılmasıdır. Bu dönemde ilk olarak bölgede sokak ve caddelere isim verilmeye de başlanmıştır. Altıncı Daire-i Belediye'nin kuruluşundan itibaren başlanan isim verme geleneği 1864-1865 yılları arasında yoğunluk kazanmıştır. Osmanlı Devleti tarafından Cadde-i Kebir olarak adlandırılan Beyoğlu'nun ana caddesi olan Pera Caddesi 1867'de Grand Rue du Pera adını almıştır⁷⁵.

Tüm çabalarına ve hummalı çalışmalarına rağmen yeni kurulan bu belediyenin en fazla eleştirildiği konu temizlik işlerinde yetersiz kalınmasıydı. Cadde ve sokakların temizlenmesi sürekli eleştirilere maruz kalmakta ve kimi zaman şikâyet konusu dahi olmaktaydı⁷⁶. Pera'nın belediyeçilik sonrası hızla gelişmesi mimaride ve sosyal yaşam tarzında büyük değişimlerin önünü açmıştır. Tepebaşı ve Taksim bölgelerinde park ve bahçelerin yapılması Osmanlı Devleti'nde sosyal belediyeçilik alanında bir ilki teşkil etmektedir⁷⁷. Tanzimat döneminde Osmanlı topraklarında Batı şehir planlama örneklerinin ilk meyvesi sayılacak nitelikte düzenlemeler sonrasında Pera bir eğlence merkezi olarak da anılmaya başlanmıştır. Pera'nın öteden beri getirmiş olduğu eğlence geleneği zamanla bir kültüre dönüşmüştür. Bunun yanı sıra bölgenin çok kültürlülüğünün etkisiyle, bölgede fuhuş yaygınlık kazanmıştır. Yaratılan bu sosyal refah ve çok kültürlülüğün vermiş olduğu özgüvenle semtte genelevler açılmıştır. Hatta öyle ileri gidilmiştir ki Pera'da köşe başlarında kadın pazarlayan tellallara rastlanmıştır⁷⁸.

Bölgede fuhuşun artması zührevi hastalıkları da beraberinde getirmiştir. Altıncı Daire-i Belediye fuhuşla mücadele etmek için başında Doktor Serviçen Efendi'nin bulunduğu bir komisyon kurmuştur. Serviçen Efendi bir rapor hazırlayarak Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye'de sunmuştur. Bu raporda frengi ile mücadele etmek için genelevlerin ve burada çalışan kadınların sürekli sağlık kontrolüne tabi olmaları gerektiğinden bahsetmiştir. Frengi ve diğer zührevi hastalıkların daha çok yayılmaması için Pera ve Galata bölgesinde yer alan genelevlerin teftiş edilmesi ve bu genelevlerde çalışan kadınların kurulacak olan hastanelerde

⁷⁵ Akın, *19. Yüzyılın*, 130.

⁷⁶ Orha, *Osmanlı Devleti'nde*, 56-74.

⁷⁷ Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 154.

⁷⁸ Giovanni Scognamillo, *Beyoğlu'nda Fuhuş*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994), 32.

periyodik olarak sağlık kontrolünden geçirilmesi gerektiğine deđinmiřtir⁷⁹. Rapor gereğince, söz konusu kadınların kolay muayene olabilmeleri için birisi Pera’da diğer ikisi Galata’da olmak üzere Altıncı Daire-i Belediye tarafından üç hastane açılması kararlaştırılmıştır. Nihayetinde 1878 yılında Altıncı Daire-i Belediye Müdürü de olan Edward Balaqu ve Doktor Michel tarafından *Altıncı Daire Nisa Hastanesi* aılmıřtır⁸⁰.

19. yüzyılın ikinci yarısı Pera’nın tarihi bir dönüşüm yaşanmasına katkı sağlayan  büyük gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesi, ikincisi Altıncı Daire-i Belediye’nin kurulması ve son olarak Haziran 1870’te meydana gelen büyük yangındır⁸¹. İstanbul, Bizans dönemi dâhil 19. yüzyıla kadar doğal afetlere, özellikle birçok defa yok olma derecesinde yangınlara maruz kalmış tarihi bir kenttir. Osmanlı idaresi altında defalarca maruz kaldığı yangın afetine karşı türlü tedbirler alındığı kayıtlara geçmişse de İstanbul’un büyük yangınların önüne geçemediği anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda kayda geçmiş onlarca yangın felaketinden en feci ve şehri yok etme sınırına getirmiş olanı *Büyük Pera Yangını*’dır. Yangının 5 Haziran 1870 Pazar günü Taksim civarında Feridiye Sokağı’nda bir Rum evinde başladığı tahmin edilmektedir. Rum evinde dua etmek için açık bırakılan Meryem Ana kandilinden çıktığı söylenen yangın bölgede bulunan evlerin ahşap olması ve öğleden sonra rzgrın şiddetini arttırmasıyla tüm bölgeyi sarmıştır. Yangın haberini alan Sultan Abdülaziz’in olay yakınlarına gelip yangına bizzat şahitlik ederek derin üzüntü yaşadığı kaydedilmiştir. Yangında binlerce ev harap olmuş ve yine binlerce insan hayatını kaybetmiřtir⁸². Dönemin vakanüvisi Ahmed Ltf Efendi “Hark-i Kebir” (Büyük Yangın) olarak nitelendirdiği bu olayda, birçok evin, sefarethanelerin, otel, gazino, tiyatro, ticarethane gibi yapıların yanarak kl olduğunu yazmıřtır⁸³.

Yangından hemen sonra hasar tespit çalışmaları gerçekleştirilmiş ve kentsel dönüşüm adına önlemler almak için bazı düzenlemelere gidilmiştir. Bizzat merkezi idare tarafından Altıncı Daire-i Belediye’ye bağlı olmak üzere bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon öncelikle yangın olan yerlerde hasar tespiti yapacaktı. Ardından evi, dükkânı, mal ya da mlk yanan kişilerle yakını yangında ölen kişiler tespit edilip kayıt altına alınacaktı. Sonraki

⁷⁹ Nuran Yıldırım, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Koruyucu Sağlık Uygulamaları” *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 5/1329.

⁸⁰ Feryal Saygılıgil Gündüz, *Osmanlı Devleti’nde İstanbul’da Kadınlara Hizmet için Açılan Hastane ve Klinikler* (İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999), 79.

⁸¹ Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, C. I, (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1963), 375.

⁸² Türker, *Pera’dan Beyoğlu’na*, 19-21.

⁸³ Ahmed Ltf Efendi, *Vakanüvis Ahmed Ltf Efendi Tarihi*, C. XII. haz. Münir Aktepe (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989), 94-95.

aşamada tespit edilen bina ve işyerleri yerine yeni kurulacak olan binalar için komisyon tarafından yapılacak yeni şehir planı doğrultusunda yer tahsis edilecekti. Bunun için komisyon, evi yanan kişilerden kanıt olarak evrak, eğer evrakı yok ise şahit isteyecekti. Komisyon üyeleri, daha önce şirket ya da ticarethanesi olup yangında yanan binaların yapımı için başvuran şahısları Maliye Nezareti'ne yönlendirecekti. Çünkü bu gibi yapıların inşasına karar vermek için bizzat Maliye Nezareti tarafından araştırılması gerekiyordu. Diğer yandan komisyona verilen bütçe ve imtiyazlar ile alınan kararların hayata geçirilmesi planlanmıştır. Bütün bu meselelerin komisyon üyeleri aralarında görüşülüp tartışıldıktan sonra saray yönetimine havale edilmesi uygun görülmüştür⁸⁴.

Devlet ve Altıncı Daire-i Belediye yetkililerinin yangından zarar gören yerleri yeniden imar etme çabaları sürerken, Müslim ve gayrimüslim devlet yetkililerinden destek babında yardımlar gelmiştir. Batılı büyük devletlerin kimi elçilikleri aracılığıyla üzüntülerini bildiren mesajlar gönderirken kimi devletler de bizzat nakdi yardımda bulunmuştur. Bir örnek olarak durumun vahametinden haberdar olan Almanya, Osmanlı Devleti'nin Berlin'deki sefaretini ile iletişime geçerek nakdi yardımda bulunmuştur. *Berlin sefiri Aristarki Bey Efendi hazretleri ile madaması ve ruhani azası taraflarından Beyoğlu'nda harîkzadegan namına olarak sekiz yüz frank iane i'ta olunduğu Berlin sefaret-i seniyyesi'nden bildirilmiştir*⁸⁵. Fransa ise *Beyoğlu harîk-i kebirinde muzdarib olan fukara ahaliye iane olmak üzere bazı ahab-ı cemiyet taraflarından i'ta olunub Paris sefaret-i seniyyesi vasıtasıyla irsal olunan dört yüz on frankın posta yoluyla gönderilmesine karar vermiştir*⁸⁶.

Yabancı devletlerin yanı sıra Mısır Hıdivliği de meydana gelen afetten dolayı üzüntülerini bildirip yardım amaçlı para toplamıştır. Yangında zarar görenler adına büyük üzüntülerini ileten başta Mısır Hıdivi ve yakınları olmak üzere birçok kişi bu yardıma katkıda bulunmuştur; hatta yardımların içeriğini gösteren bir defter oluşturmuşlardır⁸⁷.

1870 Haziran ayında küle dönen Pera, yapılan yeni mimari atılımlar neticesinde adeta küllerinden doğup yeniden hayat bulmuştur. Yangının başladığı tarihten 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar yaklaşık 40 yıllık dönem günümüz Beyoğlu'sunun

⁸⁴BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO.), Dosya No: 510, Gömlek No: 47 (510/47), Tarih: 21 Rebiulevvel 1287/21 Haziran 1870.

⁸⁵ BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO.), Doya No: 30, Gömlek No:29 (30/29), Tarih: 17 Rebiulevvel 1287/17 Haziran 1870.

⁸⁶BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı (HR. MKT.), Dosya No:689, Gömlek No:22 (689/22), Tarih: 8 Rebiulahir 1287/ 8 Temmuz 1870.

⁸⁷BOA, İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır Taltifatı (İ. MTZ. 5), Dosya No: 21, Gömlek No: 875 (21/875), Tarih: 27 Rebiulevvel 1287/ 27 Haziran 1870.

temelinin atıldığı yıllardır. Yangından hemen sonra inşa edilecek binaların kâgirden (taş ve tuğladan meydana gelen) yapılması zorunlu kılınmıştır. Bu sayede yangın çıkması halinde yayılmasının engellenmesi düşünülmüştür. Şehrin yeni imar faaliyetinde cadde ve sokaklar genişletilerek, aydınlatılmasına ve ağaçlandırılmasına özen gösterilmiştir. Batı tarzı park ve bahçelere yer verilmiştir. Bu bağlamda Taksim ve Tepebaşı mevkiinde iki adet park yapılmıştır. Günümüze kadar ulaşan ve Beyoğlu'nun simgesi olan birçok yapının temeli bu yangın sonrasında atılmıştır⁸⁸.

Pera'nın arzu edilen Batı tarzı bir kent olması yönünde atılan önemli adımlardan birisi ulaşımaya yöneliktir. İstanbul'un çağdaşı olan Batılı kentler 19. yüzyılın ilk çeyreğinde raylı yolcu taşımacılığına geçmiştir. Osmanlı Devleti, pilot bölge olarak seçilen Pera ve civarında ilk raylı yolcu taşımacılığına 1869 yılında geçmiştir. Karapano Efendi tarafından Bâbiâli'den alınan imtiyazla Galata'dan Ortaköy'e, Eminönü'nden Aksaray'a kadar olan ve dört hatta gerçekleşecek olan İstanbul Tramvay şirketi kurulmuştur. Katana ismi verilen ve özel olarak yetiştirilen Macar atların çektiği vagonlar ile Atlı tramvay hatları 1871 yılında tamamlanmıştır. Bu ilk atlı tramvay şirketi İstanbullular tarafından büyük rağbet görmüştür. Atlı tramvay şirketi uzun yıllar boyunca İstanbul'a hizmet etmiş ve 1881 yılına gelindiğinde Tramvay şirketi ve hükümet arasında yeni bir sözleşme yapılması ihtiyacı doğmuştur. Yeni yapılan anlaşma neticesinde şirketin ismi *Dersaadet Tramvay Şirketi* olarak değişmiştir. Yine mukavele şartnamesi gereğince mevcut hatlara ek olarak üç yeni hat eklenmiştir. Söz konusu bu üç yeni hattın sadece Galata-Şişli arasında faaliyet gösterecek olan hat yapılabilmektedir. Yeni yapılan bu hat sayesinde atlı tramvay Pera'dan geçmeye başlamıştır. Sabah saat 6'da başlayan tramvay seferinin güzergâhı Yüksekaldırım olup sırasıyla Vovyoda Sokağı, Şişhane, Altıncı Daire-i Belediye, Tepebaşı Kabristan Sokağı, İngiliz Konsolosluğu, Grand Rue du Pera, Taksim ve Şişli yönündedir. Tramvay ile Beyoğlu'nun var olan canlılığına bir renk daha katmıştır⁸⁹.

Pera'daki canlılığa tanık olanlardan Fransız gazeteci, yazar ve gezgin Edmond About 1883 yılında gelmiş olduğu İstanbul'da Pera ve atlı tramvaya yönelik izlenimlerini aktarmıştır. About, Pera'da daha önce hiç tanık olmadığı atlı tramvayı tasvir ederken şaşkınlığını gizleyememiştir. Metre başına yedi santimetrelilik bir eğim olan tramvay yolunda iki atın koşulduğu eski bir vagonun olduğunu ve bu atlardan sorumlu bir seyisle tepeden

⁸⁸ Çelik, *19. Yüzyılda*, 24.

⁸⁹ Vahdettin Engin, "İstanbul'un İlk Atlı Tramvayları", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, C. II, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 641-647.

aşağıya süratle indiğini hayretle karşılayarak anlatmıştır. Tramvay yollarının çok kötü ve vagonların ise atıl bir vaziyette olduğunu söylemiştir. Son olarak yazar, herhangi bir kazaya mahal vermemek için vagonlara koşulan atların hat üzerindeki insanları ezmemesi için görevlilerin sürekli bağırarak yoldaki insanları uyarmasını gülünç bir hadise şeklinde not etmiştir⁹⁰.

Pera’da toplu ulaşım alanında bir devrim yaratan ve bölgenin kaderinde önemli bir yere sahip olan diğer bir gelişme, atlı tramvay projesi ile eş zamanlı olarak yapılan İstanbul’un ilk yeraltı tünelidir. Fransız mühendis Eugene-Henri Gavand’ın 1867 yılında İstanbul’a gelmesi ile İstanbul ulaşım tarihi açısından yeni bir dönüşüme sahne olmuştur. Gavand, İstanbul’un ticari ve kültürel yaşamında önemli bir yeri olan Galata ve Pera’da bir süre kalmış ve gözlemler yapmıştır. İki bölge arasında ulaşımı sağlayan Yüksekaldırım yolundan günde 40.000 kişinin geçtiği dikkatinden kaçmamıştır. Dik bir yokuş ve bir o kadar bakımsız olan bu yolda insanların büyük zorluklara maruz kalması Gavand’ı çözüm yolları bulmaya teşvik etmiştir. Sonuç itibarıyla Galata-Pera arasına yapılacak asansörlü yeraltı tüneliyle sorunun çözülebileceğine dair bir plan tasarlamıştır. Bu planı hayata geçirebilmek için Fransa’ya dönerek ekonomik kaynak aramaya koyulmuştur. 1868 yılında İstanbul’a tekrar dönen Gavand projeyi Bâbîâli’ye sunmuştur. Bu proje sayesinde Galata-Pera arasında direkt yeraltından buharlı lokomotiflerin çektiği demiryolu ile ulaşım sağlanacaktı. Bu proje ile Gavand, tüm maddi külfeti kendisine ait olmak üzere Osmanlı Devleti’nden tünel yapma imtiyazını almıştır⁹¹. Şekil 2’de Gavand’ın Pera’da bulunduğu süre zarfında yapmış olduğu fizibilite çalışmalarından sonra Fransa’da tamamladığı Pera-Galata arası tünelin krokisi gösterilmektedir. Bu tünel krokisinde Yenikapı Limanı ve kazılacak alan Pera-Galata arasında dikey biçimde ve koyu şekilde belirtilmiştir⁹².

⁹⁰ Edmond About, *De Pontoise à Stamboul*, (Paris: Librairie Hachette Et Cie, 1884), 79.

⁹¹ Vahdettin Engin, “Galata’dan Beyoğlu’na İlk Metromuz: Tünel”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, C. II, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 633-638.

⁹² Eugene Henri Gavand, *Tunel de Consantinople*, ter. Vahdettin Engin, Typographie Lahure, (Paris: Rue de Fleurus 9, 1876), 71.

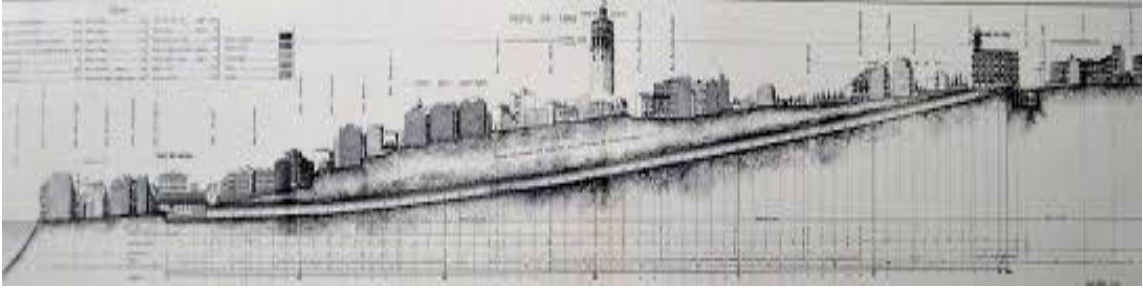

Şekil 3. Henri Gavand'ın Yapmış Olduğu Tünelin Krokisi

Gavand, tam Fransız sermayedarlardan aldığı destek sayesinde işlere koyulmaya başlayacakken 1870'te Fransa-Almanya savaşının patlak vermesi tünel inşaatını sekteye uğratmıştır. Zor durumda kalan Gavand'ın imdadına İngilizler yetişmiş ve *The Metropolitan Railway of Constantinople From Galata to Pera* adlı bir şirket kurarak 1872 yılında çalışmalara başlamıştır. Türlü zorluklarla girilen tünel inşaatı, başta bürokrasi olmak üzere ekonomik sıkıntılar, arazinin istimlak edilmesinde yaşanan zorluklar, bölgenin çalışmaya yeterince elverişli olmaması, alet edevat yoksunluğu gibi engellere rağmen 1874 yılında kullanıma hazır hale getirilmiştir. Tünelin açılışına yakın, İngiliz şirket tünelin tek hâkimi olmak için Gavand'ı devre dışı bırakmıştır. 17 Ocak 1875 tarihinde tünelin açılışı yapılmış ve Galata-Pera arası seferlerin ilkinde açılışa katılan devlet ricali ve şirket sahipleri taşınmıştır. Halk nezdinde büyük ilgiyle karşılaşılan tünel Osmanlı topraklarında ilk, dünyada ise ikinci metro özelliğine sahiptir. İlk açıldığında tünelin uzunluğu 554,80, yüksekliği ise 4, 90 metreydi. Çift taraflı raylara sahip olan yeraltı tüneli gidiş-geliş olarak her 5 dakikada kalkan buharlı lokomotifle çekilmekteydi. Tünel'in açılışı, Galata-Pera arası ulaşımına yeni bir boyut kazandırmıştır. Tünelin faaliyete girmesi Batı tarzı şehir yapılanması bakımından yapılan büyük bir atılım olmuştur⁹³. Şekil 3'te Galata-Pera arasına yapılacak olan tünel hattının görünümü ile yüzeyden derinliği, durak sayılarına dair öngörüler ve tünelin her iki ucundaki istasyonlar gösterilmiştir⁹⁴.

⁹³ Gavand, *Tunel de Consantinople*, 13-21.

⁹⁴ Gavand, *Tunel de Consantinople*, 72.

Şekil 4. Galata-Pera Arasında Yeralan Tünel Plânı

1.4. PERA'DA MEKÂNLAR VE BÖLGENİN DEĞİŞİMİNE ETKİSİ

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıl ortalarında, Pera ve civarında inşa edilen ve önemli bir kısmı günümüze ulaşan yapıların genel özelliklerine bakıldığında zaman geleneksel Osmanlı mimarisinden uzaklaşıldığı ve sivil mimarinin daha çok ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle dini olmayan mimari yapıları öne çıkarmıştır⁹⁵. Bu dönemde sinema, kafeterya, restoran, tiyatro, elçilik, otel, taverna, pasaj gibi yapıların inşası, hem yapısal hem de işlevsel anlamda ilkleri barındırmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk defa Batı tarzında sosyal, kültürel alanlara yönelik yapılar inşa edilmekteydi. Bu yapılar görünüş olarak diğer yapılardan farklı olup Batı ülkelerindeki emsalleri örnek alınarak tasarlanmıştı. Bu gibi yapıları inşa edenlerin başında gayrimüslim mimarlar, özellikle Pera-Galata bölgesinde ikamet eden Avrupalı, Levanten ya da Ermeni asıllı olanların büyük rolü olmuştur⁹⁶.

Pera'da mimari anlamda değişimin yaşama uyarlanmasında ki önemli gelişmelerden biri de Osmanlı Padişah saraylarının Beyoğlu bölgesinin bulunduğu yakaya taşınmasıdır. Asırlarca “öteki” olan bölgeye taşınmak, Tanzimat'ın getirmiş olduğu yeni bir dönem için yeni bir yaşam tarzının tezahürüdür. Tarihi Topkapı Sarayı dışında başka bir sarayda sürekli ikamet etme fikrine sahip olan ve bunu uygulamaya koyan ilk Osmanlı Padişahı II. Mahmud olmuştur. Bu bağlamda ilkin Çırağan Saray'ı ve daha sonraki dönemlerde inşa edilen Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları ile bölgenin gelişimine büyük katkı sağlayacak yapılar meydana gelmiştir⁹⁷. Yapımına 1836'da başlanan Çırağan Saray'ı, II. Mahmud'un ölümünden sonra 1841'de tamamlanabilmiştir. Tanzimat Dönemi padişahlarından olan ve dolayısıyla yeniliklere açık bir karaktere sahip olan Sultan Abdülmecid, Çırağan'dan daha büyük bir saray olan Dolmabahçe Saray'ını 1856'da yaptırmıştır. Son olarak Yıldız Saray'ı, Sultan II.

⁹⁵ Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 192.

⁹⁶ Feriha Büyükünol, *Beyoğlu Bir Zaman Tüneli*, (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2016), 65.

⁹⁷ Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 285.

Abdülhamid Dönemi (1876-1908) ikamet edilen diğer bir saraydır⁹⁸. Padişahların saraylarının Pera'nında bulunduğu yakaya taşınması diğer resmi binaların yanı sıra bazı önemli sivil binaların da bu tarafa taşınmasına sebep olmuştur. Diğer yandan bu yer değiştirme sadece mekânsal anlamda kalmamış, yeni saraylarda yeni bir yaşam düzenine de geçilmiştir. Resmi yapıların neredeyse tamamında eski düzen olan sedir, divan, minder gibi oturma düzeninin yerine masa, sandalye, kanepeler gibi eşyaların yer aldığı mekânlar gelişmiştir⁹⁹. Pera'nın değişmesi ve gelişmesine katkı sağlayan diğer yapıları birkaç grup altında değerlendirmek daha uygun olacaktır.

1.4.1.Elçilik Binaları

Osmanlı egemenliği sırasında İstanbul'da elçilikler diğer adıyla sefarethanelerin kurulması 15. yüzyıla kadar gitmektedir. İlk elçilikler Pera bölgesinde yer almakta ve genelde ahşap yapılardan meydana gelmekteydi. Bu elçilik binaları genelde kiralama veya satın alma yoluyla yabancı devletler tarafından kullanılmaktaydı. Bu bakımdan Pera'nın çehresinin değişmesinde elçilik binaları ve onun etrafında gelişen yapılar büyük öneme sahiptir¹⁰⁰. Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'da daimî elçilik açma hakkını elde eden ilk devlet olan Fransa'nın ilk elçilik binası Pera civarında ahşaptan bir yapıydı. Bundan dolayı 1831 yangınında kül olan elçilik binasının yerine kâgir tarzında yeni bir bina yapımına 1839'da başlanmış ve 1847'de tamamlanmıştır¹⁰¹.

Alman elçilik binası, Alman milli birliğinin kurulmasından önce Prusya Krallığı temsilciliği olarak Pera'da Asmalımescit Caddesi'nde kiralık bir konaktaydı. Alman milli birliğinin kurulmasından sonra ilk büyükelçilik binası 1877'de açılmıştır. Yeni bir devlet kurulunca daha iyi bir elçilik binası yapmak gerektiğinden, Almanya'dan mimar Hubert Göbbels önderliğinde bir heyet gelmiş, bu heyete Ayaspaşa civarında bir arazi, arşını bir Osmanlı Lirası'ndan satılmıştır. 1871'de yapımına başlanan sefaret binası 1877'de tamamlanıp hizmete girmiştir¹⁰². Pera'nın en eski elçiliklerinden olan Rus elçilik binasının yapımına 1837 yılında başlanmıştır. Gaspare Fosatti tarafından yapılan bina 1845'te

⁹⁸Rahşan Turan, *İstanbul'da Batılılaşma Etkisindeki Osmanlı Kâgir Saraylarının Bahçe Kapıları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 17-25.

⁹⁹Cezar, XIX. Yüzyıl, 291.

¹⁰⁰Hasan Kuruyazıcı, "Beyoğlu'nu Beyoğlu Yapan Yapılar ve Mimarlar", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 595.

¹⁰¹Akın, *19. Yüzyılın*, 201.

¹⁰²Dr. Felix O. Gaerte, *İstanbul'da Alman İmparatorluk Elçilik Sarayı*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988), 31.

tamamlanmıştır¹⁰³. Birleşik Krallığa ait “Pera House” olarak adlandırılan elçilik binasının inşasına 1844’te başlanmış ve inşaat 1850 de bitirilmiştir¹⁰⁴. Mimar Ignazio Corpi tarafında 1882’de Tepebaşı’nda inşa edilen Amerikan elçiliği tam olarak 20. yüzyılın başlarında faaliyete geçebilmiştir¹⁰⁵. Mimar Giovanni Baborini tarafından Pera’da 1859’da inşa edilen Hollanda elçilik binasının yapımına tam olarak ne zaman başlandığı bilinmemektedir¹⁰⁶. İsveç elçilik binası 19. yüzyılın başında yangında yok olan elçiliklerden biridir. Bu sebeple kâgir yapı tarzında 1870 yılında yeniden inşa edilmiş ve günümüze kadar gelmiştir¹⁰⁷.

Pera’da elçilik binalarının diğer deyişle saraylarının inşası semtin gelişmesinde büyük bir etki yaratmıştır. İlk zamanlar elçilik binalarının inşa edildiği yerle ilgili sorunlar çıksa da genel anlamda elçilik binaları bölgeye olumlu bir katkı sağlamıştır. Alman elçilik binasının kurulduğu yerde önceden bir Müslüman mezarlığının bulunması ilk zamanlar büyük tepkiye neden olmuşsa da kayda değer bir etki yaratmamıştır¹⁰⁸. Öte yandan elçiliklerin kurulması, Pera’da başta siyasi olmak üzere sosyal, kültürel ve ticari etkinliklerde ciddi bir artışa sebep olmuştur. Elçilik binaları görkemli yapılar olup genelde gayrimüslim mimarlar tarafından yapılmış ve diğer sivil mimari yapılara örnek teşkil etmiştir. Semtin ileri gelen zengin ve tüccarları bu yapılar kadar olmasa da konak ve işhanları yaptırmıştır. Öte yandan elçilikler Pera’nın sosyal hayatına ve eğlence kültürüne de katkı sağlamıştır. Elçiliklerde verilen balolar, müzik dinletileri, sahnelenen tiyatrolar ve yapılan törenler renkli görüntülere sahne olmuştur. Öyle ki 1856’da Sultan Abdülmecid birkaç gün arayla Fransa ve İngiltere sefaretleri tarafından düzenlenen davete teşrif etmiştir¹⁰⁹.

1.4.2. Dini Yapılar

1.4.2.1. Müslümanlara Ait Dini Yapılar

Pera ve çevresinde Müslümanlara ait cami, tekke, dergâh, sebîl gibi birçok dini ve sosyal yapı fetihten hemen sonra bölgenin Türkleştirme çabası sonrasında inşa edilmiştir. Pera’da gayrimüslim nüfusun çokluğundan dolayı İslam olmayan dini yapılar elbette daha çoktur. Bunun nedeni bölgede yaşayan gayrimüslimlerin nüfus yönünden daha kalabalık

¹⁰³ Kuruyazıcı, *Beyoğlunu Beyoğlu*, 596.

¹⁰⁴ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 71.

¹⁰⁵ Akın, *19. Yüzyılın*, 202.

¹⁰⁶ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 48.

¹⁰⁷ Akın, *19. Yüzyılın*, 204.

¹⁰⁸ Büyükkünel, *Beyoğlu Bir Zaman*, 81.

¹⁰⁹ Nora Şeni, *Marie ve Marie, Konstantiniye’de Bir Mevsim 1856-1858*, çev. Şirin Tekeli, 2. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999), 75.

ekonomik yönden daha güçlü olmasıdır. Öyle ki bu dönemde kısa zamanda zenginleşen bölgenin gayrimüslimlerinden bazıları devlete borç verecek kadar servet sahibi olmuştur¹¹⁰.

Pera’da İslami yapıların en bilineni Galata Mevlevihanesi’dir. Pera bölgesinde önemli bir yer tutan İslam ibadethanelerinin en eski tarihli Arap Camii’dir. Bu caminin Emevi kumandanı Mesleme b. Abdülmelik tarafından 716-717 yılında yapıldığı söylene de aslında camiinin İstanbul’un fethinden sonra Fatih vakfı tarafından camiye çevrilen büyük kiliselerden birisi olduğu öne sürülmektedir¹¹¹. Diğer önemli bir eser olan Ağa Camisi, Galata Sarayı ağalarından olan Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Hali hazırda mevcut olmayan, ancak kaynaklarda geçen kitabesinden caminin 1596 yılında yaptırıldığı tespit edilmiştir. Defalarca yangına maruz kalan ve yenilenen caminin en son II. Mahmud zamanında zarar gördüğü yangından dolayı tamir ettirildiği kaydedilmiştir¹¹². Bu önemli eserlerin yanı sıra Pera bölgesinde küçük cami niteliğinde mescitler de bulunmaktadır.

Galata Mevlevihanesi yakınlarında yer alan Şahkulu Mescidi III. Mehmed’in saltanat yıllarında (1595-1603) inşa edilmiştir. 19. yüzyılda yanan mescidin 1874 yılında Mevlevi şeyhi Ataullah tarafından tekrardan yenilendiği kitabesinde belirtilmektedir. Kamer Hatun Camiisi, İngiliz konsoloslugu civarında yüksek bir tepe üzerinde yer almaktadır. III. Selim’in sütunnesi tarafından 1700 yıllarında yaptırılmıştır¹¹³. Bunların yanı sıra Bereketzade Mescidi, Şehsuvar Camii, Mahzen-i Sultani ya da Kurşunlu Mahzen olarak bilinen Yeraltı Camiisi, Eski Yağkapanı Camii ve Okçu Musa Camiisi de önemlidir¹¹⁴.

1.4.2.2. Hristiyanlara Ait Dini Yapılar

Cenevizliler döneminden beri birçok alanda çeşitlilik ve farklılığı bir arada barındıran Galata ve Pera bölgesi, doğal olarak dinsel yapı bakımından da geniş bir yelpazeye sahiptir. Bölgede İslami yapılar dışında farklı Hristiyan mezheplere bağlı birçok kilise ve Yahudilere ait sinagog mevcuttur. Fetihden önce birçok kilisenin bulunduğu bölgede; fetih sonrasında varlığını devam ettiren ve günümüze kadar az da olsa gelen kiliseler mevcuttur¹¹⁵.

Pera’da bulunan kiliselerin birçoğu, her devletin ülkesi adına inşa ettirmiş olduğu elçilik bölgesinde yer almaktadır. Hollanda elçilik bahçesinde 1683 yılında inşa edilen

¹¹⁰ Haydar Kazgan “Galata Bankerleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 762.

¹¹¹ Semavi Eyice, “Arap Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/326.

¹¹² İ. Aydın Yüksel, “Ağa Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/453.

¹¹³ Büyükkünel, *Beyoğlu Bir Zaman*, 36-21.

¹¹⁴ Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 98.

¹¹⁵ Akın, *19. Yüzyılın* 188.

Hollanda Protestan Kilisesi ve benzer biçimde 1748’de Büyükelçi Gustav Celsing tarafından İsveç elçilik bahçesinde kurulmuş olan İsveç Luteryen Kilisesi bu duruma örnek gösterilebilir¹¹⁶. Pera’nın en eski kiliselerinden biri olan St. Helenas Anglikan Kilisesi 1692’de İngiliz elçilik bahçesinde kurulmuştur. İngiliz büyükelçi Lord Paget’in elçiliği sırasında inşa edilen kilise Windsor tarzında küçük bir şapel görünümündedir¹¹⁷. Osmanlı Devleti’nde ilk daimi elçilik açma hakkına sahip olan Fransızların elçilik bahçesine kurmuş oldukları Saint Louis Katolik Kilisesi 1628 yılında inşa edilmiştir. 1831 yangınında büyük hasar gören yapılardan olup 1847’de kraliyet mimarlarından Pierre Leonard Laurecisque tarafından yeniden yapılmıştır¹¹⁸.

Pera’da Rum Ortodoks kilise ve manastırlarının varlığı Bizans dönemine kadar gitmektedir. Rumlara ait olan bu dini yapıların çoğu tarihin mezarlıklarında yok olmuşsa da birçoğu günümüze gelmeyi başarmıştır¹¹⁹. Önemli Rum kiliselerinden biri olan Panayia İsodon Rum Kilisesi, III. Selim’in fermanıyla Mimar Komnenos tarafından 1804 yılında inşa edilmiştir¹²⁰.

Pera’nın siyasi ve kültürel yaşamında önemli bir yer tutan Ermeni Cemaatine bağlı kiliseler, diğer millet ve mezheplerin kiliselerinden farklı olarak daha geç dönemde açılmıştır. Surp Yerrortutyom Ermeni Katolik Kilisesi, Latin Katolik Cemaati tarafından 1762’de inşa edilmiştir. Bu kilisenin temelleri Avusturya İmparatorluğu’na bağlı dört Katolik rahibin Pera’da Grand Rue du Pera Caddesi’nde bir arsayı alıp kiliseyi inşa etmesiyle başlamıştır. Tam olarak ne zaman inşa edildiği bilinmeyen kilisenin, kayıtlarda ismi Saint Trinité olarak geçmektedir. 19. yüzyıl yangınlarından büyük hasar görmüş olan kilise yeniden inşa edilen diğer kiliseler gibi ayakta kalmış ve 1854 yılına kadar İstanbul Latin patrik vekillerinin merkezi olmuştur¹²¹. Bir diğer Ermeni Katolik Kilisesi olan Surp Asdvadzadzin Ermeni Katolik Kilisesi, 1862 yılında inşa edilmeye başlansa da tamamlanıp ibadete açılması 1866’yı bulmuştur. Bedros Mısırlıyan’ın bağışlarının büyük katkısı ile yapılan ibadethane aynı zamanda piskoposluk konutu, papaz evi olarak da kullanılmaktadır¹²². Pera’da bulunan önemli Ermeni kiliselerden sonuncusu Üçhoran Kilisesi olarak bilinen Surp Yerrortutyun

¹¹⁶ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 341.

¹¹⁷ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 346.

¹¹⁸ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 344.

¹¹⁹ Hrisostomos Kalaycı, “Rum Kiliseleri” *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 490.

¹²⁰ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 343.

¹²¹ Elmon Hançer, “Galata ve Pera’daki Ermeni Kiliseleri”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 525.

¹²² Hançer, *Galata ve Pera’daki*, 521.

Ermeni Katolik Kilisesidir. Ermeni Katolik Cemaati tarafından 1808 yılında inşa edilmiştir. Bu kilise İstanbul'da Apostolik Kiliseler arasında üçüncü sırada gelmektedir¹²³.

1.4.2.3. Musevilere Ait Dini Yapılar

Musevilerin 5. yüzyıldan itibaren Galata-Pera'da yaşadıkları kaydedilmiştir. Yahudiler, diğer dini ve etnik gruplar ile kıyaslandığında fazla bir nüfusa sahip olmasalar da bölgenin ticaretinde önemli bir yere sahip olmuşlardır. Pera'da Musevi Cemaati'ne ait ibadetgâhlar olan sinagoglara 17. yüzyılın sonlarına doğru rastlanmaktadır. Pera'da Musevi Cemaati'nde önemli bir yer tutan Zulfaris Sinagog'u İstanbul'da en eski Musevi ibadethanelerinden birisidir. 1671'de inşa edilen bu ibadethane, bulunduğu sokağa atfen Zülf-i arus olarak adlandırılmıştır. Gelin perçemi anlamına gelen bu kelime zamanla sadeleştirilerek Perçemli olarak Türkçeleştirilmişse de sinagog halk arasında hala Zulfaris olarak anılmaktadır. Diğer bir sinagog da Yüksekaldırım Caddesi'nde yer alan Aşkenaz Sinagogu'dur. Bu sinagog aristokrat bir yapıya sahip olan Avusturya kökenli Aşkenazlar tarafından 1866 yılında inşa edilmiştir¹²⁴.

Pera'da dini yapıların inşa sürecinde rol oynayan önemli etkenlerden ilki siyasidir. Bölgede İslami yapıların inşası, fetihten hemen sonra Türkleştirme politikası gereğidir. Hristiyanlara ait kiliselerin elçilik sarayları içerisinde yer alması zorunluluk gereği gibi düşünülse de elçiliklerin kendine tabi olan cemaatin dini ve kültürel değerlerini koruma ve sürdürme kaygısının birer ürünüdür. Her din veya millet farklı amaç ve hedefler doğrultusunda dini yapılara önem vermiş olsa da bu yapıların bölgenin sosyo-kültürel gelişimine katkı sağladığı dikkat çekmektedir. Bu yapılar ibadetler yanında tabi oldukları ülke, milliyet veya mezhebe göre siyasi ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmıştır. Kiliselerde dini törenler dışında resmi kutlamalar, balolar, opera ve müzik dinletileri yapılmıştır. Bu gibi kültürel ve sanatsal etkinliklere Osmanlı Devlet ricalinin yanı sıra diğer devlet ve milletlerin mensupları davet edilerek bir kültür alışverişi yapıldığı unutulmamalıdır.

1.4.3. Ticari ve Kültürel Amaçlı İnşa Edilen Yapılar

Dünyanın birçok büyük şehrinde, kendine özgü eğlence, sanat, alışveriş gibi faaliyetlerin yapıldığı mekânlar vardır. Şehrin kültürel zenginliğini ortaya çıkaran ve aynı

¹²³ Hançer, *Galata ve Pera'daki*, 513.

¹²⁴ Naim Gülieryüz, "Sinagoglar" *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 539-540.

zamanda şehrin kimliğini yansıtan bu mekânlardan bazıları kafe, restoran gibi yeme-içme alanlarıyken bazıları da görsel ve işitsel sanatların yer aldığı, tiyatro, sinema, opera gibi mekânlardır. Ayrıca geleneksel alışveriş mekânlarının aksine çağın modasına uygun pasaj ve hanlarda sıralanan lüks sayılabilecek mağaza ve dükkânlar bölgenin alışveriş kültürünün değişmesine katkı sağlayan diğer yapıdır. Pera 19. yüzyılın ortalarından itibaren Batı'nın büyük şehirlerinde olduğu gibi sosyo-kültürel mekânlarıyla ön plana çıkmayı başaran nadir bölgelerdendir¹²⁵.

Pera'da Batı tarzı mimari yapıların bölgenin değişimine hız kazandırması 19. yüzyıl ve sonrasında dayanmaktadır. Bölgenin ana caddesi olan Grand Rue du Pera diğer adıyla Cadde-i Kebir, (İstiklal Caddesi) üzerinde yeni ticari ve kültürel mekânlar açılmıştır. Bu mekân türlerinden birisi olan pasaj, Fransızca kökenli bir kelime olup, işlek bir cadde üzerinde kurulan, içinde dükkânların bulunduğu yapı topluluğudur. Fransa ve İngiltere gibi devletlerde 19. yüzyılın başında arsa tasarrufu sağlamak için işlevsel olarak tasarlanıp kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti'nde ilk örnekleri 19. yüzyılın sonlarına doğru Pera'da karşımıza çıkmaktadır. Pasajlar bir yapı topluluğu şeklinde tasarlanmıştır. Her iki yana açılan geçitleri bulunmaktadır. Üst katları genellikle büro, işyeri veya hane olarak kullanılırken en alt katlar dükkân ve atölye olarak tasarruf edilmektedir¹²⁶.

Pasajların genelde üstü kapalıdır. 1840'ta inşa edilmiş olan Şark Pasajı (Passage Oriental) gibi bazı pasajlar üzeri açık yapılar olarak inşa edilmiştir¹²⁷. Pera'da bulunan diğer önemli pasajlardan Avrupa Pasajı (Aynalı Pasaj) 1874 yılında inşa edilmiştir. Pera Caddesi'nde yer alan pasajlardan; Atlas Pasajı Agop Köçeoğlu tarafından 1870'te, Cercle d'Orient ise Abraham Karakahya¹²⁸ tarafından 1875'te yapılmıştır. Pera'nın diğer önemli pasajları: Andria ailesi tarafından yaptırılan D'Andria Pasajı 1882'de, Christaki Zoğrafos tarafından yaptırılan Çiçek Pasajı 1876'da, Hacıyar Hacı tarafından yaptırılan Halep Pasajı 1884'te, Kırıyaki Hazzopula tarafından yaptırılan Hazzopula Pasajı 1871'de ve Suriye Pasajı 1909'da inşa edilmiştir¹²⁹.

Grand Rue du Pera Caddesi üzerinde bulunan yukarıda saydığımız birçok pasaj ve hanların zemin katlarında lüks dükkân ve mağazalar da mevcuttur. Lüks eşyaların satıldığı bu

¹²⁵ Halûk Sezgin, "Pasajlar", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu* C. I, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 225.

¹²⁶ Nursel Gülenaz, *Batılılaşma Dönemi İstanbul'unda Hanlar ve Pasajlar*, (İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011), 76-80.

¹²⁷ Akın, *19. Yüzyıl*, 233.

¹²⁸ Onur İnal, *Pera'dan Beyoğlu'na*, 2. Baskı, (İstanbul: Sistem Yayıncılık, İstanbul 2006), 143.

¹²⁹ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 95-111.

mağaza ve dükkânların birçoğunda Londra, Roma, Paris gibi önemli Avrupa kentlerinde bulunan mağazaların şubeleri açılmıştır. Kozmetik'ten konfeksiyona, ev eşyalarından çiçeğe veya kitaba kadar hemen her tür eşyanın satıldığı bu dükkânlar bölgenin ekonomik faaliyetlerine büyük katkısı olmuştur¹³⁰. Ekonominin yanı sıra farklı tüketim tarzlarının oluşmasına imkân sağlayan bu dükkânlardan birisi de Abdullah Fréres (Abdullah Biraderler) tarafından 1858 yılında açılan fotoğraf stüdyosudur. Hatta Abdullah Biraderler daha sonra Sultan Abdülaziz ve II. Abdülhamid tarafından özel bir nişan verilerek saray fotoğrafçısı yapılmışlardır¹³¹.

Pera'da kültürel gelişimin diğer göstergesi opera ve tiyatro binalarıdır. Tanzimat Fermanı'nın getirmiş olduğu yenilikler kapsamında benimsenen tiyatro ve operanın ilk örnekleri, diğer alanlarda olduğu gibi yine Pera'da ortaya çıkmıştır. İlk tiyatro binası Tanzimat'ın ilanının hemen sonrasında yapılmıştır. Beyoğlu'ndaki tiyatrolar genelde yazlık tiyatrolar olduğu için çoğu kez bir binanın kısa süreliğine tiyatro salonuna çevrilmesi ile oluşmaktaydılar. Öte yandan opera dinletileri ve tiyatro gösterileri, Pera'da ilk zamanlar kozmopolit bir kitleye hitap etmekteydi. Tiyatro ve operanın gelişmesi ve yayılmasını sağlayan ana etkenlerin başında sultanların da bu gösterilere ilgi duyması gelmektedir. Abdülmecid'in 1840-1850 arasında Pera'daki tiyatro ve opera gösterilerine sık sık gittiği ve bunun diğer insanlar için bir teşvik niteliği taşıdığı bilinmektedir¹³². Abdülmecid sadece tiyatro gösterilerine gitmekle kalmayıp 1859'da Dolmabahçe Sarayı'nda Avrupa saraylarında olduğu gibi bir tiyatro yaptırmıştır. Hatta Dolmabahçe Tiyatrosu'nda ki deneme gösterisinin ilkini Naum kardeşler 8 Ocak 1859'da gerçekleştirmiştir¹³³.

Pera'da açılan ve semtin sosyo-kültürel tarihinde önemli yer tutan tiyatroların başında Naum kardeşlerin Tanzimat Fermanı'nın ilanının hemen sonrasında açmış oldukları Naum Tiyatrosu yer almaktadır. Abdülmecid'in defalarca gitmiş olduğu bu tiyatro 30 yıl boyunca hizmet vermiş; tiyatronun kurucusu Naum Duhani'nin 1864'de vefat etmesi sonrasında işler yolunda gitmemiştir. 1870 yangınında tiyatronun yanması ile 30 yıllık bir kültür birikimi yok olmuştur¹³⁴. Pera'da bölge halkına kültür ziyafeti çeken diğer tiyatrolardan Concordia

¹³⁰ Akın, 19. Yüzyılın, 220-224.

¹³¹ Jak Deleon, *The Pera Palas, a Historical Hotel Overlooking the Golden Horn*, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Yayınevi, 1991), 20.

¹³² Hasan Kuruyazıcı, "Tiyatrolar", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 661-663.

¹³³ Suha Umur, "Abdülmecit, Opera ve Dolmabahçe Saray Tiyatrosu", *Milli Saraylar*, S. 1, (1987/1), 55-57.

¹³⁴ Kemal Öztürk, *Pera Palas, Beyoğlu'nun Batılılaşma Öyküsü*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2010), 42.

Tiyatrosu 1871, Crystal Tiyatrosu 1800'lü yıllar, Ermeni Tiyatrosu (Şark Tiyatrosu) 1850, Odeon Tiyatrosu (Verdi Tiyatrosu) 1875 ve Cirque De Pera (Fransız Tiyatrosu) 1885'te açılmıştır¹³⁵. Genelde gayrimüslim tebaa tarafından kurulan ya da işletilen bu tiyatrolar uzun süre Pera'nın kültür ve sanat faaliyetlerinin gelişimine katkı sağlamıştır. Ancak tiyatro salonlarında operanın diğer gösteriler kadar rağbet görmediği açıktır. Çünkü genelde Fransızca ve Latince olan operalar yerli gayrimüslimler tarafından bile pek tercih edilmemektedir. Bu yüzden operalar belli bir zümreye, özellikle Levantenlere hitap etmekteydi¹³⁶.

Pera'nın kültür yaşamında etkili olan eğitim kurumlarının, yani okulların açılması Tanzimat Fermanı'nın getirmiş olduğu özgürlük ortamı ve yabancıların okullar açmasına müsaade edilmesine dair kanunların çıkarılmasıyla olmuştur¹³⁷. Bu bağlamda Pera'da farklı milletler tarafından 19. yüzyıl ortalarından itibaren okullar açılmaya başlanmıştır. Bu okullar içinde önemi bakımından ilk sırada gelen Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'dir. Okul, daha önce devletin, dil bilen hariciye memuru yetiştirmek için Paris'te açmış olduğu Mekteb-i Osmânî'nin başarısız olmasından sonra 1868'de açılmıştır. Aynı zamanda Tanzimat ve Islahat Fermanlarının eğitim alanında bir tezahürü olan bu okulda Fransızca ve Türkçe dilleri ile modern bir eğitim verilmiştir. Görüldüğü üzere Pera eğitim alanında ıslahatların da pilot bölgesi görevini üstlenmiştir¹³⁸. Pera'da bulunan diğer okullar 1868'de kurulan Alman Mektebi, 1845 yılında kurulan ancak 1893'te eğitime başlayan Zoğrafyon Rum Mektebi'dir. Diğer yandan İtalyan, Türk ve Rum kızlarının okuması için 1870 yılında İtalyanlar tarafından kurulan Galileo Galilei İtalyan Mektebi Abdülaziz'in özel izni ile faaliyete başlamıştır. Fransızlar tarafından 1846'da kurulan Saint Pulcheire Mektebi, Kız Mektebi olarak hizmet vermiştir. Son olarak İngiliz elçilik çalışanlarının çocuklarının eğitimi için 1849 yılında Viscount Mektebi (English High School) kurulmuştur¹³⁹.

1.5. PERA'NIN ÖNEMLİ SİMALARI

Çağlar boyunca birçok medeniyetin içinde barındığı ve her gelen medeniyetin kendinden bir şeyler kattığı Pera, her dönemde ayrı karaktere sahip olmuştur. 19. yüzyıla

¹³⁵ Akın, *19. Yüzyılın*, 237-244.

¹³⁶ Cezar, *XIX. Yüzyıl*, 382.

¹³⁷ Şamil Mutlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 1.

¹³⁸ Adnan Şişman, "Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/323-326.

¹³⁹ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 272-273.

gelindiğinde başta mimari olmak üzere, siyasi, edebi, ticari ve sanatsal faaliyetlerde Pera'nın gelişmesinde önemli yer işgal eden kişiler ve aileler olmuştur.

Pera'nın gerek mimari gerek sanatsal gelişiminde Levantenler başı çekmiştir. Bu bakımdan Beyoğlu'nun gelişiminde büyük iz bırakan Levanten kişi ve ailelere değinmek yerinde olacaktır. Levanten terimi Doğu Akdeniz limanlarının sakinlerini ve bütün Akdenizlileri kapsayacak şekilde ifade edilmektedir. Terim, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde Doğu Akdeniz limanlarında faaliyet gösteren İtalyan, Katalan, Fransızlar gibi Batı Akdenizliler kastedilirken, 18. ve 19. yüzyıllarda Orta ve Kuzey Avrupalılardan Doğu Akdeniz'e yerleşenler için kullanılmıştır¹⁴⁰. Levant tabirini kapsayan bölgelerin neresi olduğuna dair muhtelif fikirler olsa da bu terimin Doğu Akdeniz limanları için kullanılmasında Bizans'tan ticari imtiyaz olarak faaliyet gösteren İtalyan şehir devletlerinin rolü büyük olmuştur¹⁴¹. Şu halde Levantenlerin köken itibarıyla Avrupalı olduğu ancak Avrupa'dan Doğu Akdeniz'e yerleşen "öteki" Avrupalıları kastettiğini bilmek gerekmektedir. Ticaret yapmak ve daha iyi yaşam koşulları aramak için başta İtalya olmak üzere birçok Avrupa ülkelerinden Doğu Akdeniz limanlarını mesken edinen Levantenlerin yoğun olarak tercih ettikleri yerlerin başında İstanbul gelmektedir¹⁴². İstanbul'da Galata ve Pera bölgesinde ağırlıkta olan Levanten nüfusu Osmanlı kaynaklarının birçoğunda *Frenk* olarak ta zikredilmektedir¹⁴³. Levantenlerin Pera'da birkaç asır kaldıkları, bu sayede kök salarak zenginleştikleri anlaşılmaktadır¹⁴⁴.

Pera ve Galata bölgelerinde yaşayan Levantenler 19. yüzyılda başta ticari alanda olmak üzere birçok alanda ön plana çıkmışlardır. Osmanlı ekonomisinde önemli yeri olan Galata Borsası'nda iş yapanlar ve Galata bankerlerinin önemli bir kısmı Levanten'di. Meşhur Levanten bankerleri arasında; Corpi, Loranda, Alberti, Stefanoviç, Shilizzi, Coronio, Tubini, Negroponte ve Baltazzi aileleri bulunmaktaydı¹⁴⁵. Bu Levanten aileler içinde Baltazzi ailesi üyelerinden Manolaki Baltazzi ve Fransız soylularından arkadaşı J. Alleon İstanbul'da kurulan ilk banka olan *Banque de Constantinople*'nin (İstanbul Bankası) kurucuları

¹⁴⁰ İlber Ortaylı, "Levanten", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 5/204.

¹⁴¹ Şerafettin Turan, "Levant", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/145.

¹⁴² Bertrand Bareilles, *Constantinople, Ses Cités Franques et Levantines (Péra, Galata, Banlieu)*, (Paris: Editions Bossard, 1918), 44-51.

¹⁴³ Ethem Eldem, "Levanten Kelimesi Üzerine" içinde, *Avrupalı mı Levanten mi ?*, ed. Arus Yumul, Fahri Dikkaya, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), 11.

¹⁴⁴ Alex Baltazzi, "Levantenler ve Levantanizm", içinde *Avrupalı mı Levanten mi?*, ed. Arus Yumul, Fahri Dikkaya, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), 52.

¹⁴⁵ Cem Çetin, *Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi 2009), 64.

olmuşlardır. Osmanlı ekonomisinde yaklaşık yarım asır rol oynamış olan Baltazzi, zamanla büyük servet ve siyasi yer edinmiştir. Öyle ki tebaa olmadığı halde Osmanlı Devleti'nde mülk edinme ayrıcalığına sahip nadir kişilerden biri olmuştur¹⁴⁶.

Pera'nın fiziki gelişiminde gayrimüslim Osmanlı tebaası ve yabancı mimarlar büyük rol oynamıştır. Bunlar arasında Ermeni Balyanlar başta yer almaktadır. Baba Kirkor Balyan ve çocukları tarafından camii, saray, konut, kilise, kasır ve daha birçok abidevi devlet dairesi inşa edilmiştir. Osmanlı mimari tarihinde önemli yer tutan Dolmabahçe Sarayı, Beylerbeyi Sarayı, Beyoğlu Kışlası gibi yapılar Balyan ailesi tarafından inşa edilenlerden birkaçıdır¹⁴⁷. 1838'de Rus elçilik binasını yapmak için görevlendirilen Fossati biraderlerin kaderi İstanbul'la birlikte değişir. Rus elçilik binasının yapımı için görevlendirilen Gaspare Fossati, binayı inşa etmede yardımcı olması için İtalya'da mimarlık okuyan kardeşi Giuseppe Fossati'yi de yanına almıştır. Böylece iki kardeş 20 yıl boyunca İstanbul'un birçok yerine bazıları günümüze kadar gelecek şaheser mahiyetinde yapılar inşa etmişlerdir. İnşa ettikleri yapılar arasında görkemli Rus elçilik binası, Hazine-i Evrak binası, Dârülfunûn binası, Mekteb-i Sanayi, Naum Tiyatrosu, Reşid Paşa Türbesi, İspanya ve Hollanda elçilik binaları ve daha nice eserler bulunmaktadır¹⁴⁸.

Pera'da önemli yapılara imza atmış olan diğer bir mimar Battista Barborini'dir. Altıncı Daire-i Belediye binasını inşa eden mimarın İstanbul'da taşeronluk yaptığı da bilinmektedir. Fransız Tiyatrosu ve Pera'da Hollanda elçilik binasını inşa etmiştir¹⁴⁹. Levanten bir mimar olan Giulio Mongeri 1873'te İstanbul'da doğmuştur. Birinci ulusal mimarlık akımı ile özdeşleşen birçok yapısı olan mimar Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlisi'nde görev yapmıştır. Daha çok 20. yüzyılın başında yapmış olduğu eserlerin arasında Karaköy Palas, Maçka İtalyan Konsolosluğu ve daha birçok eser vardır¹⁵⁰.

Pera'nın kültürel gelişiminin yanı sıra devlet eliyle oluşturulan modern okulların gelişmesinde de payı olan birçok yabancı 19. yüzyılda İstanbul'a gelmiştir. Gelenlerden kimi misyonunu tamamladıktan sonra geri dönerken kimi burada kalıp hayatına devam etmiştir. Burada kalanlardan birisi olan Charles Ambroise Bernhard, Avusturya-Macaristan sınırları içinde bulunan Bohemya'da 1808 yılında doğmuştur. Sultan Abdülmecid'in Batı tarzı tıp okulu kurup bunun için modern eğitim verecek doktorlar istemesi Bernhard'ın kaderini etkilemiştir. Dönemin Paris elçisi olan Ahmed Fethi Paşa'nın Viyana'da bulunduğu sıralarda

¹⁴⁶ Haydar Kazgan, *Galata Bankerleri C. I, 2. Baskı* (Ankara: Orion Yayınevi, 2005), 16.

¹⁴⁷ Büyükkünel, *Beyoğlu Bir Zaman*, 65.

¹⁴⁸ Nilay Özlü, "Fossati Biraderler", içinde *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar Türk Mimarisinde Abide Şahsiyetler C. III*, haz. Şahin Torun, (Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayını, 2015), 62-65.

¹⁴⁹ İbrahim Toraman, *İstanbul'un 100 Mimarı*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011), 49.

¹⁵⁰ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 432.

Avusturya-Macaristan Başbakanı von Metternich'ten padişah adına iki doktor ve bir eczacı istemesi üzerine Jakob Neuner ve Bernhard doktor olarak, Anton Hofman'da eczacı olarak İstanbul'a gönderilmiştir. Bu kişilerin başlıca görevleri Galatasaray'da yeni kurulmuş olan tıp okulunda dersler verip modern tıbbiyeli yetiştirmek ve bu okulun eğitim programını düzenlemektir. Bir yıl sonra Doktor Neuner geri dönerken Bernhard kalmayı tercih etmiştir. Bu sayede Galatasaray'da modern bir tıp eğitiminin gelişmesine katkı sağlamış, modern bir kimya laboratuvarı kurmuş ve tıp literatürünü içeren bir kütüphane oluşturmuştur. Modern Türk tıbbının gelişimine büyük katkısı olan Doktor Bernhard henüz 36 yaşında olduğu halde 1844'te vefat etmiş ve Pera'da Santa Maria Draperis Kilisesi'ne defnedilmiştir¹⁵¹.

Pera'nın renkli simalarından bir diğeri Duhani ailesinin bir mensubu olan Pera kültür ve edebiyatına dair daha çok 20. yüzyılı içeren eserler veren Said Naum Duhani'dir. Duhani ailesi aslen Suriye-Lübnan kökenli Hristiyan bir ailedir. Said Bey'in babası Naum Bey ilk zamanlar Beyrut mutasarrıflığı, daha sonraları Osmanlı Devleti'nin Paris sefirliğini yapmıştır. Bir ara Osmanlı Hariciyesi'nde de görev alan Naum Bey'in bütün görevleri esnasında oğlu Said'in yanında bulunduğu şahit olunmaktadır. Osmanlı Devleti'nde ilk opera-tiyatrosunu Sultan Abdülmecid döneminde büyük amcaları Mikail ve Yusuf Nazım kurmuştur (Naum Tiyatrosu). Babasının ölümü ile İstanbul'a dönen Said Bey, Pera'da Grand Rue du Pera caddesinde Naum Paşa Apartmanı'na yerleşmiştir. Said Bey, ömrünün sonuna kadar burada yaşamış ve Pera'nın cadde, sokak, apartmanları ve orada yaşayan insanları bizzat görerek, yaşayarak tasvir eden eserler kaleme almıştır¹⁵².

¹⁵¹ Semavi Eyice, "Karl Ambros Bernhard" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/520-521.

¹⁵² Said Naum Duhani, *Eski İnsanlar Eski Evler*, 19. Yüzyıl Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası, çev. Ahmet Parman, 2. Baskı, (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, 1984), 7-13.

BÖLÜM 2: DOĞU-BATI ARASINDA LÜKS SEYAHATIN SİMGESİ ORIENT EKSPRES VE MODERN DEMİRYOLU ULAŞIMINDAKİ YERİ

2.1. MODERN ULAŞIMIN İLK EVRESİ DEMİRYOLU

Yeniliğin ve değişimin simgesi olan Pera Palas Oteli, köklü bir değişimin ürünüdür. Otel, 19. yüzyıl Avrupası'nda yolculuk alanında çığır açan Orient Ekspres'in bir kuruluşudur. Bu yüzden Pera Palas Oteli'nin açılışına da olanak tanıyan lüks demiryolu seyahatinin gelişimine değinmek yerinde olacaktır. 19. yüzyıl birçok alanda değişimlerin yaşandığı dönemdir. Teknoloji alanında yaşanan gelişmeler sosyal ve kültürel yaşamı olduğu kadar seyahat araçlarını da kökten değiştirmiştir. Arapça kökenli bir kelime olan seyahat, suyun yeryüzünde sürekli akması anlamına gelen *seyh* kökünden türemiştir. Yürüme, gitme gibi anlamlarının yanı sıra yeryüzünde dolaşma gibi anlamları da vardır¹⁵³.

İlk çağlardan günümüze kadar insanları bir devinim içinde hareket etmeye zorlayan seyahat; din, ticaret sağlık, sosyal ve siyasi vb. nedenlerle yapılmıştır. Tarih seyri içinde seyahat nedenlerinin çeşitlenmesine bağlı olarak seyahat araçları da çeşitlenmiştir¹⁵⁴. Bu çalışmanın ana konusu olan Pera Palas Oteli'nin bağlı olduğu Orient Ekspres, 19. yüzyılda seyahat alanında meydana gelen değişimlerin en çarpıcı örneğidir. Diğer yandan bu değişime olanak sağlayan başlıca etken demiryolunda meydana gelen büyük değişimdir.

Günümüzde ileri teknoloji araçları ile seyahat etme olanağı sağlayan araçların üretilmesinde en büyük pay şüphesiz M.Ö. 3500'lü yıllarda tekerleğin icat edilmiş olmasıdır. Bu sayede uygarlık dediğimiz kavramla eşzamanlı gelişime sahip olan ulaşım sektörü doğmuştur. Toplumlara siyasi, sosyal, kültürel ve ticari anlamda birbirine yakınlaştıran bu sektör zaman içerisinde gelişmişliğin de sembolü olmuştur. Öyle ki Sanayi Devrimi sonrasında bir ülke, ulaşım altyapısına yapmış olduğu yatırımlar neticesinde gelişmiş olarak sayılmıştır¹⁵⁵.

19. yüzyılda zaman, mekân kapsamında ve ruhsal anlamda endüstrileşmesinin sembolü olan demiryolu seyahatinin gelişmesi çok yönlü değişimlerin yaşanmasına olanak tanımıştır¹⁵⁶. Bu değişimlere öncülük eden ve günümüz demiryolu seyahatinin gelişmesine

¹⁵³ Mustafa Çağrı, "Seyahat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/7.

¹⁵⁴ Didar Sarı Çallı, "Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu", *Turizm ve Araştırma Dergisi*, 4/1 (2015), 7.

¹⁵⁵ Mehmet Özdemir, "Tren Gelir Hoş Gelir", *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 23/1 (Bahar 2012): 117.

¹⁵⁶ Wolfgang Schivelbusch, *The Railway Journey The Industrialization of Time and Space in the Nineteenth Century*, (California: University of California Press, 1986), 10.

katkı sağlayan temel faktör lokomotifin icat edilmesidir. Demiryolu ulaşımının iki temel unsuru olan ray ve vagon 16. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın birçok yerinde kullanılmaktaydı. Bunlar, daha çok kömür madenlerinin çıkartılıp transfer edilmesinde büyük bir kolaylık sağlamıştır. Ancak demiryolu sisteminin atası olan bu kullanım, hayvan gücüne dayanmaktaydı¹⁵⁷. Raylı taşımacılığın mekanik bir işlev kazanması 19. yüzyılın başlarında icat edilen buharlı lokomotiflerle olmuştur. 1802'de Vivian ve Trevithick isimli iki İngiliz mühendis buharlı makine ruhsatı almıştır. Bu mühendisler ayrıca geleneksel raylı sistemde köklü bir değışiklik yaparak günümüz demiryolunda kullanılan makara sistemini icat etmişlerdir. Kısa zaman sonra 1811'de Blenkinsop ve 1813'te Brunton gibi mühendisler de buharlı lokomotif deneylerine katılmıştır. Ancak arzu edilen sonuç ilk denemelerinde elde edilememiştir¹⁵⁸.

1813'te Blacket isimli bir mühendis, herhangi bir dış güce gereksinim duymadan pürüzsüz ray üzerinde hareket eden, aynı zamanda belirli bir miktarda yük çekeabilen bir lokomotif icat etmiştir. Tek silindirli olan bu lokomotif işlevsel olarak çok ilkeldi. Hemen ardından 1814 yılında George Stephenson isimli bir maden işçisinin oğlu iki silindirli bir lokomotif yapmıştır. Ancak bu lokomotif daha önce yapılanlardan bazı farklılıkları barındırsa da, her zaman çalıştırılamıyordu. 1827'de Marc Seguin isimli Fransız mühendisin alev borulu kazanı bulması buharlı lokomotifte birçok şeyi kökünden değıştirmiştir. George Stephenson'a büyük fayda sağlayan bu gelişme, Stephenson'un bunu daha da geliştirerek günümüzdeki lokomotiflerin atası sayılacak olan lokomotifi icat etmesini sağlamıştır. 1829'da demiryolu yöneticileri tarafından düzenlenen *Rainhill* yarışmasında boy gösteren Stephenson, icat etmiş olduğu *Roket* isimli lokomotif ile birinciliğı elde etmiştir. Yaklaşık 13 tonluk yükü saatte 19 km. hızla çeken bu araç, günümüzdeki lokomotiflerin sahip olduğu tüm özellikleri barındırmaktadır. Bu yüzden yaratıcısı George Stephenson, lokomotifin mucidi olarak kabul edilmiştir¹⁵⁹.

1830'da ilk işletilmeye açılan hat olan Liverpool ve Manchester demiryolu ile İngiltere, raylı sistemlerde önde gelen ülkelerden biri olmuştur. Buharlı lokomotiflerin de gelişmesiyle beraber Kıta Avrupası, Amerika ve kısa zamanda tüm dünya ülkeleri demiryolu ulaşımına yönelmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki ilk demiryolu hatları insanların ulaşım aracı olmaktan uzaktır ve yük taşımaya yöneliktir. İngiltere'de kömür ve pamuk gibi ticari malların taşınmasında büyük kolaylıklar sağlayan buharlı lokomotiflerin çektiğı vagonlar, zaman ve

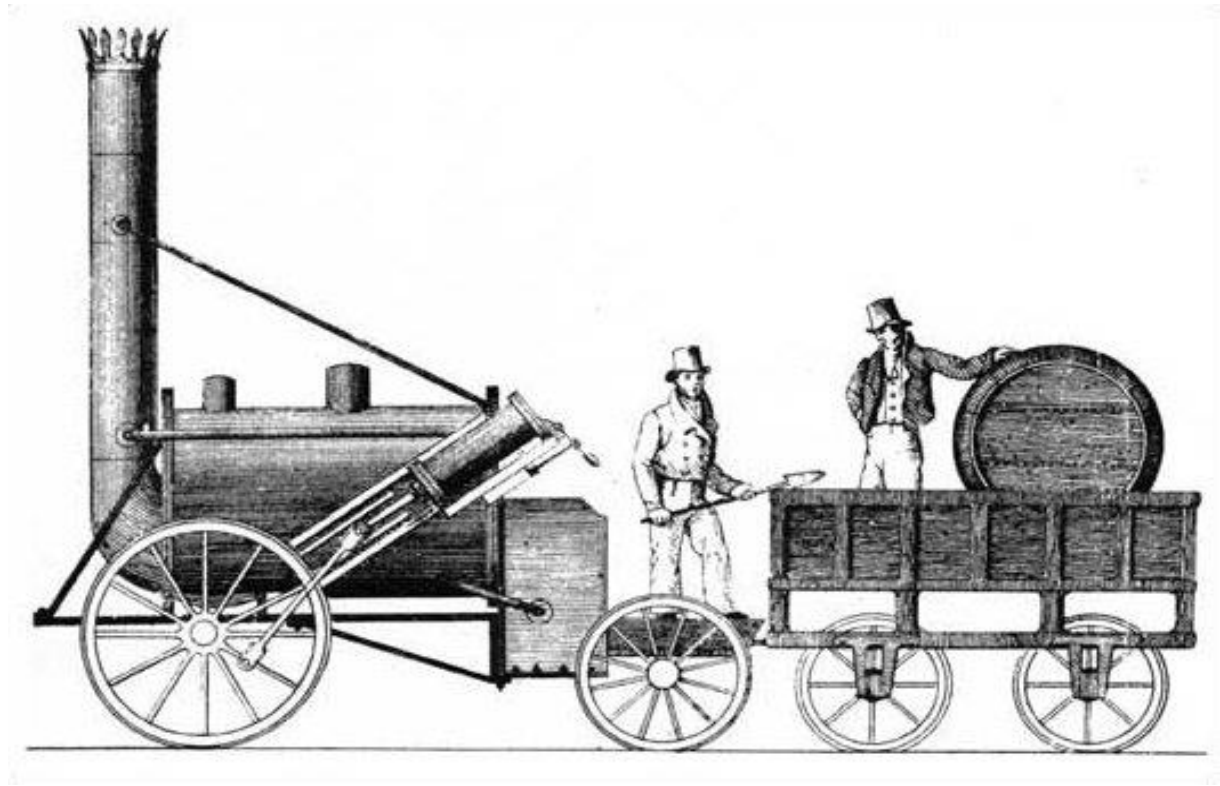
¹⁵⁷ Colin Hynson, *The History of Railways*, (Boston Public Ribrary, 1998), 3.

¹⁵⁸ Safa Kılıçoğlu, Hakkı Devrim ve Nezihe Araz, "Demiryolu" *Meydan Larousse*, (İstanbul: Sabah Yayınları. 1992), 7/146-147.

¹⁵⁹ C. Hamilton Ellis, *Railways A Pictorial History of the First 150 Years*, (New York: Peebles Press, 1974), 7-8.

işgücünden tasarruf sağlamaktaydı. Bu mekanik gücü çalıştıran yakıt kömürdür. Kömür, bir yandan raylı sistemin çekici gücü olan lokomotifin yakıtı olmuş; diğer yandan bu madenin daha fazla çıkartılarak transferini kolaylaştırmıştır.¹⁶⁰.

Lokomotifin bu hızlı gelişimini yakından takip eden diğer Avrupa devletleri, hız kesmeden kendi ülkelerinde de demiryolu altyapısına yatırım yapmışlardır. Fransa 1832’de, Belçika ve Almanya 1835’te, Avusturya 1838’de ve İtalya 1839’da demiryolları yapımına başlamışlardır. Bunun yanı sıra 1829’da Amerika ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Asya ve Afrika kıtalarında demiryolu yapımına başlanmıştır. Bu sayede 19. yüzyıl boyunca başta Avrupa olmak üzere dünyanın birçok yerinde demiryolu her yeri bir ağ gibi sarmaya bařlamıřtır¹⁶¹.

şekil 5. George Stephenson Tarafından Tasarlanan “Rocket” Lokomotifinin Tasviri¹⁶².

2.1.1. Geleneksel Seyahatten Mekanik Seyahate Geçiş

Buharlı lokomotifin icadı, seyahat kavramında yeni değişikliklerin meydana gelmesini sağlamıştır. Lokomotif öncesi kara yolu taşımacılığı genelde atlarla veya ülke/şehir içinde mevcut kanallardaki su yolu taşımacılığıyla başka bir deyişle gemilerle yapılmaktaydı. Bu

¹⁶⁰ Schivelbusch, *The Railway*, 18.

¹⁶¹ Ahmet Onur, *Türkiye Demiryolları Tarihi (1860-1953)*, (İstanbul: K.K.K. İstanbul Askerî Basımevi 1953), 6.

¹⁶² William H. Brown, *The History of The First Locomotives in America, From Original Documents The Testimony of Living Witnesses*, (Broadway: New York D, Appleton And Company, 1871), 55.

kısıtlı imkânlar hem insanların hem de bir bölgeden başka bir bölgeye taşınacak malların dolaşımını sekteye uğratmaktaydı¹⁶³. Buharlı lokomotifin icat edilmesi bu sınırlılığı ortadan kaldırmakla kalmayıp insanların bir yerden başka bir yere gitmesini de sağlamıştır. Şüphesiz ilk buharlı lokomotifler kömür madenlerinden, pamuk, buğday gibi ürünlerin üretildikleri mekânlardan depolara taşınması için kullanılmaktaydı. Ancak ilk defa George Stephenson, 1825 yılında yolcu taşımacılığının prototipi olan ve içinde art arda oturakların dizildiği bir binek vagonu tasarlamıştır. 1825'te geliştirilen bu karayolu taşıtı raylar üzerinde bir fayton vagonuna benzer bir araç olup atlar tarafından çekilmekteydi. İnsanlar buharlı lokomotiflerin çektiği yük vagonlarında zaten seyahat etmekteydi. Ancak bu seyahat taşınan eşyanın yüklenmesi, kontrol edilmesi, ya da ulaşacağı yere boşaltılana kadar refakat edilmesini gerektiren gayet konforsuz bir yolculuktu. Üstelik insanların bir makine tarafından çekilen bir araca binmesi henüz alışılmış bir durum değildi. İnsanların mekanik taşıyıcı olan lokomotiflere güvenmesi biraz zaman alacaktı¹⁶⁴. 19. yüzyılda karayolu taşımacılığının mekanik olarak başlaması Eylül 1830'da Stephenson'un buharlı lokomotifinin gerçekleştirdiği Liverpool-Manchester seferi ile başlamıştır. Bu hat yılda yüzbinlerce ton kömür, buğday, pamuk gibi emtianın yanı sıra binlerce insanın da bu mekanik güçle seyahat etmesine olanak tanımıştır. Bu aynı zamanda köklü bir değişimin de başlangıcı olmuştur¹⁶⁵.

2.1.2. Demiryolu Seyahatinin Yaygınlaşması

Demiryolu seyahatinin yaygınlaşmasının altında yatan iki temel sebep bulunmaktadır. Bunlardan ilki endüstrileşmenin getirmiş olduğu zorunluluklardır. Diğer ise demiryolu ulaşımını bir kamu ulaşım aracı yapma arzudur. Demiryolu ulaşımını ulusal çapta bir ulaşım aracı yapma girişimleri 19. yüzyılın ilk zamanlarından beri uygulanmaya çalışılmıştır. Buradaki temel amaç Sanayi Devrimi sonrası gelişen ticari zenginliği ileriye taşımak ve daha fazla istifade etmektir¹⁶⁶. Ticari gelişmişliğin temsilcileri olan burjuvalar kitlesel seyahatin yaygınlaşmasını arzu eden yeni bir sınıf olarak doğmuştur. Zaten demiryolu işletmelerinin neredeyse tamamı da onlara aitti. Bu sebeplerden ötürü daha fazla maden ya da tarım ürününün taşınması ve dağıtılmasının yanında insanların seyahat etmelerinin kolaylaştırılması için de çaba göstermişlerdir. Burjuva sınıfının gayretleri sonuç vermiş ve 1839'a kadar demiryolu ağları oldukça hızlı gelişmiştir. Ancak bu hızlı gelişim istenmeyen bazı olumsuz

¹⁶³ Arzu Nurdoğan, *Dersaadet-Selanik İltisak Demiryolu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999), 3.

¹⁶⁴ Brown, *The History*, 60.

¹⁶⁵ Brown, *The History*, 65.

¹⁶⁶ Schivelbusch, *The Railway*, 19.

sonuçlar doğurmuştur. oğunu özel şirketlerin işlettiği bu demiryolu hatlarında bazen kazalar meydana gelmiştir. Bu yüzden 1839'un sonunda bu olumsuzlukları gidermek için demiryolu işletmeciliğine bir tekel getirilmiştir¹⁶⁷.

Demiryolunun yaygınlaşmasını zorunlu kılan diğer bir neden geleneksel ulaşım araçlarının artık ihtiyaçları karşılayamamasıdır. Böyle bir düşüncenin ortaya çıkmasında geleneksel taşımada kullanılan hayvan gücünün yavaş olması, daha az yük veya insan taşınması, demiryoluna göre güvensiz ve konforsuz olması gibi nedenler sayılabilir. Oysa popüler olmaya başlayan demiryolu seyahatinde olan düzen, istikrar, süreklilik hayvan gücüne dayanan geleneksel seyahatte bulunmamaktadır. Dahası geleneksel seyahat araçları insanın sürekli olarak geliştirdiği ticari arzusunun ihtiyaçlarını tamamen karşılayamamıştır. Bu durum demiryolunun popüleritesini artırmıştır¹⁶⁸.

2.1.3. Modern Seyahatin Beraberinde Getirdiği Yenilikler

Yeni ve temel ulaşım aracı olma yolunda hızlı bir gelişme gösteren demiryolu, zaman ve mekân kavramlarında köklü değişiklikler yaratmıştır. Seyahat mesafesi ulaşım aracının hızına bağlı olarak kısaldığından mekânların da seyahat edenler için küçüldüğüne şahit olmaktadır¹⁶⁹. Demiryollarında ilerleyen tren katarlarını çeken lokomotiflerin ortalama hızı ilk zamanlarda saatte 25-30 km. iken 19. yüzyılın sonlarına doğru 90 km.'ye ulaşmıştır¹⁷⁰. Lokomotiflerin bu sürata ulaşmasının gelişen teknolojinin yanı sıra özellikle Avrupa'da döşenen ray sistemlerinden de kaynaklandığını söylemek yerinde olur. Çünkü lokomotiften yüksek verim elde etmek ve herhangi bir kazaya mahal vermemek için, ray döşemelerinde pürüzsüzlük, engebesizlik ve sağlamlık gibi kriterlere dikkat edilmiştir. Avrupa'nın engebeli arazisine uygun rayların döşenmesi yol mühendisliğinin yoğun çabalarına sebep olmuştur. Birçok yerde tüneller açılarak ya da kazılar yapılarak zemin demiryolu seyahati için uygun bir hale getirilmiştir¹⁷¹.

Demiryolunun yaygınlaşması ve ülkelerin her tarafına demiryolu ağlarının döşenmesi insan ve doğa arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmiştir. Sanayi Devrimi ile doğa üzerinde daha etkili bir biçimde hüküm kuran insanoğlu, 19. yüzyılın ortalarından itibaren yarma, yığma gibi ulaşım teknikleri ile koşum hayvanlarının giremediği alanlar üzerinde konumunu

¹⁶⁷ Schivelbusch, *The Railway*, 44-45.

¹⁶⁸ Thomas Gray, *Observations on a General Iron Rail-Way, or Land Steam-Conveyance*, XV. Edition, (London 1825), 39.

¹⁶⁹ Schivelbusch, *The Railway*, 35.

¹⁷⁰ Schivelbusch, *The Railway*, 50.

¹⁷¹ Dionysius Lardner, *The Steam Engine, Steam Navigation, Roads and Railways*, IIX. Edition, (London: 1851), 315.

sağlamlaştırmıştır. Dağların yarılması, boş alanların yığılması ile oluşturulan düzlük alanların yanında dağ ve ovalarda viyadükler inşa edilmiştir. Bu sayede geleneksel seyahat esnasında daha az manzara görme imkânının aksine modern ulaşım olan lokomotifle insan-doğa arasındaki manzaraya yenilik gelmiştir¹⁷². Öte yandan geleneksel kara seyahatinde sunulan panoramik görüntünün, modern seyahatte saatte 80-90 km. hızla ilerleyen bir lokomotifte kaybolacağı öngörüsü hâkimdir. Bu eski ile yeni arasında yaşanan çatışma sadece manzara ile sınırlı olmayıp insanın makinaya karşı güven duygusunun sorgulanmasına da sebep olmuştur. Ayrıca geleneksel seyahatte samimi bir ortam duygusunun varlığının modern seyahatte kaybolacağı düşüncesi, ilk zamanlarda endişe konusu olmuştur¹⁷³.

Demiryolu ulaşımının etkilediği alanlardan birisi de ekonomidir. Geleneksel ulaşım bir bölgenin yetiştirdiği ürünlerin genel olarak yakın bölgelerde tüketilmesine imkân sağlamaktaydı. Modern ulaşım, bölgeler hatta ülkeler arasında ticaretin hacim kazanmasına olanak tanımıştır. Bu süreçte merkantalist¹⁷⁴ ticaretin bir üst safhası niteliğinde gelişmeler yaşanmıştır. Bu sayede ürünlerin yetiştirildiği yer ile aidiyeti kaldırılarak birer ihraç maddesi haline gelmişlerdir. Bu durum üretim, tüketim ve dağıtım ilişkisine yeni bir anlam kazandırmıştır. Üretilen malların uluslararası pazar payının büyümesine neden olarak yeni bir ticari sınıfın doğmasına ve piyasada söz sahibi olmasına yol açmıştır. Bu durum kapitalizmin hızlı ve geniş bir alana yayılmasına yardım etmiştir¹⁷⁵.

Demiryolu seyahatinin ilk zamanlarında yolculuk esnasında insanlar arası sosyal ilişkileri sekteye uğratacağı düşüncesi gündeme gelmiştir. Ancak ilerleyen süreçte durum, bunun aksini göstermiştir. 19. yüzyılın çalkantılı dünyasında demiryolu bir yandan kültürler arası ilişkilerin kurulmasına ön ayak olurken diğer yandan siyasi ve sosyal fikirlerin ülkeler arası dolaşımına da katkı sağlamıştır. Özellikle Fransa’da oluşan siyasi düşünce akımlılarını duyuran gazete, kitap, dergi, broşür ve ilan gibi yazınsal araçlar demiryolu sayesinde hızla yayılmıştır¹⁷⁶.

Demiryolunun şehirler ya da ülkeler arası seyahati mümkün kılmak yanında bizzat şehirlerin derinlerine nüfuz ettiğini de dile getirmekte fayda vardır. Demir ve camdan oluşan

¹⁷² Nicholas Wood, *A Practical Treatise on Rail-Roads*, III. Edition, (London: 1838), 316.

¹⁷³ Schivelbusch, *The Railway*, 69.

¹⁷⁴ Merkantalizm: 1500-1800 arası dönemde hâkim olan siyasi/ekonomik bir düşüncedir. Esas itibarıyla altın, gümüş gibi madenlerin birikimini zenginliğin ana kaynağı olarak görür. Bu nedenle söz konusu değerli madenlerin birikme şekli merkantalist düşüncenin özünü teşkil eder. Bu ekonomik/siyasi düşünceye göre bir ülke değerli madenleri biriktirerek zengin olmak istiyorsa yurtdışından daha az mal alıp daha fazla mal satması gerekmektedir. Bkz. Ahmet Emre Biber, “Merkantalist İktisadi Düşünce”, içinde, *İktisadi Düşünce Tarihi*, ed., Mahmut Masca, Ozan Bahar (İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2012), 106.

¹⁷⁵ Karl Marks, *Ekonomi Politikasının Eleştirisine Katkı*, 4. Basım, çev. Sevim Belli, (Ankara: Sol Yayınları 1979), 241-245.

¹⁷⁶ Schivelbusch, *The Railway*, 87-88.

istasyon binaları şehrin hemen bitişiğinde seyahat etmek isteyen insanları zorunlu olarak bir arada toplamıştır, denilse yanlış olmaz. 19. yüzyılda ulaşım binaları olarak adlandırılan istasyonlar, görkemli yapılar olmalarının yanında endüstri binaları olarak da öne çıkmışlardır¹⁷⁷.

2.2. AMERİKA DEMİRYOLLARI VE LÜKS SEYAHATE GEÇİŞ

Avrupa ile neredeyse aynı tarihte demiryolu altyapısını kurmaya başlayan Amerika'da ilk demiryolu Massachusetts'teki Quincy demiryoludur. 1826'da başlayan hat inşaatı 1828'de tamamlanmıştır. İkinci demiryolu hattı 1827'de yapımına başlanılan Pensilvanya Mauch Chunk hattıdır. Bu hattı 1828'de yapımına başlanan Baltimore-Ohio demiryolu hattı takip etmiştir¹⁷⁸.

Amerika'da demiryolu ulaşımını Avrupa'dakinden ayıran temel fark, Avrupa'da demiryolu sıradan bir ulaşım aracı olarak hayatı kolaylaştırırken, Amerika'da ise daha önce keşfedilmemiş ya da ulaşımın sağlanamadığı yerlere gidebilmenin temel aracı olmuştur. Avrupa'da özellikle İngiltere'de inşa edilen Manchester-Liverpool arası demiryolunun temel amacı endüstriyel malların taşınması ve sonrasında demiryollarının genel kamu taşımacılığı görevini üstlenmesidir. Oysa Amerika'da durum bundan farklıdır. Amerika diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi o tarihlerde endüstrileşme hamlesini henüz tamamlayamamıştı. Bundan dolayı 19. yüzyılın ilk yıllarında Avrupa'da birçok zanaatı yok ederek yıkıcı bir etkiye sahip olan endüstrileşmeye Amerika'da rastlanmaz. Aksine tarım ve ticarete endüstrileşme süreci Amerika'da pozitif bir güç olarak meydana gelmiştir. Bu gücün ülke geneline faydalı olmasını sağlayan temel etken demiryolu olmuştur. Amerika'da demiryolu, balta girmemiş ormanlardan el değmemiş topraklara girilmesine ve kaynakların süratle kullanılmasına olanak tanıyan tek güç olmuştur¹⁷⁹.

Avrupa'da demiryolu seyahatine kadarki süreçte karayolu ulaşımında genelde hayvan gücünden yararlanılmaktaydı. Avrupa'nın engebeli arazi yapısı Avrupalıları karayolu yapımında uzmanlaştırmıştır. Amerika'da ise düz ve ova arazi yapısı olmasına karşın 19. yüzyıla kadar New England, Boston, New York, Philadelphia, Baltimore ve Washington dışında geniş bir yol şebekesi yoktu. Demiryolu seyahatine kadar Amerika'nın genel ulaşım aracı kıtayı saran suyollarında işletilen buharlı vapurlardır¹⁸⁰. Avrupa'da 1830 yıllarına kadar

¹⁷⁷ Schivelbusch, *The Railway*, 194.

¹⁷⁸ Brown, *The History*, 71.

¹⁷⁹ Schivelbusch, *The Railway*, 107-108.

¹⁸⁰ Louis C. Hunter, *Steamboats on The Western Rivers: An Economic and Technological History*, (Cambridge: Harvard University Press, 1949), 33.

1-3 saat süren demiryolu seyahatleri gündüzleri yapılmaktaydı. Yolcuları taşıyan vagonlar geleneksel ulaşım aracı olan faytonlar örnek alınarak tasarlanmıştı. Avrupa’da insanların yeme-içme gibi temel ihtiyaçlarını karşılayacakları büfe, tuvalet gibi ihtiyacının giderildiği mekânlar istasyonlar aracılığı ile halledilmekteydi¹⁸¹.

Amerika’da demiryolu seyahat koşulları Avrupa’ya nazaran biraz daha gelişmiştir, denilebilir. Çünkü Avrupa’da temel ihtiyaçları karşılamak için kurulan istasyonlar ilk zamanlarda Amerika’da bulunmamaktaydı. İnsanlar uzun tren yolculuklarında yeme-içme gibi temel ihtiyaçları trenin içerisinde gidermekteydi. Diğer yandan Avrupa’da faytondan esinlenerek oluşturulan vagonlar genelde küçük ve dar bir yapıya sahipti. Oysa Amerika’daki vagonlar suyolunda kullanılan buharlı vapurlardan esinlenerek yapılmıştı. Bundan dolayı Amerikan vagonları daha geniş ve ferah bir ortam sağlamaktaydı. 1840’lı yıllarda Amerikan suyollarında kullanılan vapurlar için “suyollarındaki yüzen saray” daha sonraki dönemlerde trenler için de “karada giden saraylar” sıfatı kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa vagonlarına nazaran Amerikan vagonları yolculuk esnasında insanlara serbest hareket etme imkânı sağlamaktaydı. Bu rahatlık Amerikan vagonlarına üstünlük kazandırmıştır¹⁸².

Tren seyahatlerinin 19. yüzyılın ortalarından itibaren hızla popüler hale gelmesi, işletmecileri yeni arayışlara sevk etmiştir. Amerika’da başlayan lüks ve konfor arayışı kısa zamanda meyvesini vermiştir. Yukarıda değindiğimiz, uzun seyahatler sonucu yolcuların yorgun hissetmesi, temel ihtiyaçların karşılanma gereksinimi gibi zorunlu koşulların yanı sıra daha fazla konfor ve lüks ihtiyacı, Amerika’da yataklı vagonların icadına neden olmuştur. Aslında 1819’da mekanik icatlarla uğraşan Benjamin Dearborn isimli bir kişi, demiryolu vagonlarının vapur vagonları gibi olmasını dile getirmiştir. Dearborn’a göre Amerika demiryollarında ilerleyen vagonlar, tıpkı buharlı vapurlarda olduğu gibi ev konforuna göre tasarlanmalıydı. Daha geniş ve salon görünümlü vagonlar insanlara seyahat ederken serbestlik sağlayacaktı. Hatta bazı vagonlara uzun süren seyahatler için yolcuların dinlenmesini sağlayacak uyuma ranzaları da koyulması öngörülmüştü. Ancak demiryollarının henüz gelişme çağına olduğu dönemler olduğundan bu görüş ilk zamanlarda pek dikkate alınmadı. Ta ki 1859’da Pullman’ın yataklı vagonları icat etmesine kadar¹⁸³.

¹⁸¹ Schivelbusch, *The Railway*, 122.

¹⁸² Robert Sedgwick Minot, *Railway Travel in Europe and America*, (Boston: A Williams & Co. 283 Washington Street, 1882), 11.

¹⁸³ Brown, *The History*, 73.

2.2.1. Pullman Yataklı Vagonları ve Lüks Tren Yolculuğu

Lüks ve konforun simgesi olan yataklı vagonların icat edildiği yer Amerika'dır. Bu vagonlar, Amerikan demiryollarının henüz başlangıç aşamasında olduğu bir dönemde yolcuların temel birtakım ihtiyaçlarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Buharlı vapurlarla seyahat eden Amerikalı yolcuların tren seyahatine alışmaları ilk zamanlar kolay olmamıştır. Çünkü buharlı vapurların sağlamış olduğu ev ortamından sonra kutu gibi vagonlara binmek ve üstelik uzun yolculuk yapmak ilk zamanlarda zor olmuştur. Yolculuk esnasında lokomotifin çıkardığı dumanın vagonlara sızması, treninin kaldırdığı toz yığınlarının içeri dolması, vagonlarda yolcuların bagajlarını koyacak yer bulamaması gibi sebepler, tren seyahatinde bir dizi yenilikler yapılmasını gerekli kılmıştır. Ayrıca ısınma ve aydınlatmanın yetersizliği uzun seyahat boyunca insanları endişelendirmekteydi¹⁸⁴.

1836 gibi erken bir tarihte Pennsylvania'daki Cumberland Valley Demiryolu çalışanları, Harrisburg ve Chambersburg arasında bir yataklı vagon hizmeti kurdu. Yataklı vagon uzun bir mesafe boyunca çalışıp yorgun düşen işçilerin dinlenmek için buldukları pratik bir çözümdü. Vagonun bir tarafına üç ranza yerleştirilmiş ve bir bölümüne de temizlik ihtiyaçlarını gidermek için su, havlu, leğen gibi eşyalar konmuştu. Bu ahşap ranzalar üzerinde paltoları ile yatan işçiler, birçok demiryolunda kullanılmak üzere ranza sisteminin gelişmesine farkında olmadan katkı sağladılar. Zaman içerisinde birçok demiryolu şirketi vagonların bir kısmına yolcuların dinlenmelerini sağlamak için ranzalar yerleştirdiler. Ancak temiz çarşafı olmayan, oldukça konforsuz bu yatakları zorunlu olmadıkça kimse tercih etmemekteydi. Öte yandan bu ilk yataklı vagonunda ısınma teneke denecek bir soba, aydınlanma ise mumlar aracılığıyla sağlanmaktaydı. 1850'li yılların sonunda Buffalo ile Westfield arasında bir gece yolculuğuna çıkan Amerikalı girişimci bu kötü koşullu yataklı vagonundan rahatsızlık duydu. Uykusuz bir şekilde geçen yolculuğu, zihninde yeni fikirlerin belirmesine neden oldu. Bu kişi yataklı vagonları dünyaya tanıttak Pullman'dı¹⁸⁵.

George Mortimer Pullman, 3 Mart 1831'de Brockton, Chautauqua County, New York'ta doğdu. 14 yaşına geldiğinde taşrada bir okulda eğitimini tamamladı. Kısa süre sonra New York'ta bulunan kardeşinin yanına taşındı ve ikili marangoz işletmesinde birlikte

¹⁸⁴ Gene V. Glendinning, *The Chicago & Alton Railroad; The Only Way*, (De Kalb, IL: Northern Illinois University Press, 2002), 5.

¹⁸⁵ Joseph Husband, *The Story of the Pullman Car*, (Chicago: A. C. McClurg & Co, 1917), 19-22.

çalıştılar. Burada çalıştığı sırada kazandığı deneyimler onun girişimcilik becerisinde yardımcı olmuştur¹⁸⁶.

Şekil 6. George Mortimer Pullman (Mart 1831-Ekim 1896)¹⁸⁷

1858 yılına gelindiğinde Pullman, kafasında tasarladığı yataklı vagonu hayata geçirmeye karar vermiştir. İlk iş olarak Chicago-Alton demiryolunda aktif faaliyet gösteren bir düzine kadar vagondan 9. ve 19. numaralı vagonları yataklı vagona çevirmeye karar verdi. Bloomington’da kurduğu atölyede birkaç işçiyle yaptığı vagonlar aynı yılın yaz mevsiminde kullanılmaya hazırды. İlk deneme sürüşü esnasında, içinde Pullman’ın da bulunduğu bir sefer gerçekleşmiştir. Vagonlara dört üst, dört alt olmak üzere toplamda sekizer yatak kondu. Her vagonun ön ve arkalarında birer tane olmak üzere toplamda ikişer tane tuvalet ve bu tuvaletlerde yolcuların su içmesini sağlayacak musluklar da yerleştirildi. Normal vagonların, kiraz ağacından yapılan ahşap döşemeleri yerine yataklı vagonlarda ceviz ağacından ahşap kullanıldı. Ancak Pullman’ın arzu ettiği başarı sağlanamamıştı. Her bir vagonun yaklaşık 1.000 dolara mal olduğu bu ilk girişim başarısız olmuştur¹⁸⁸.

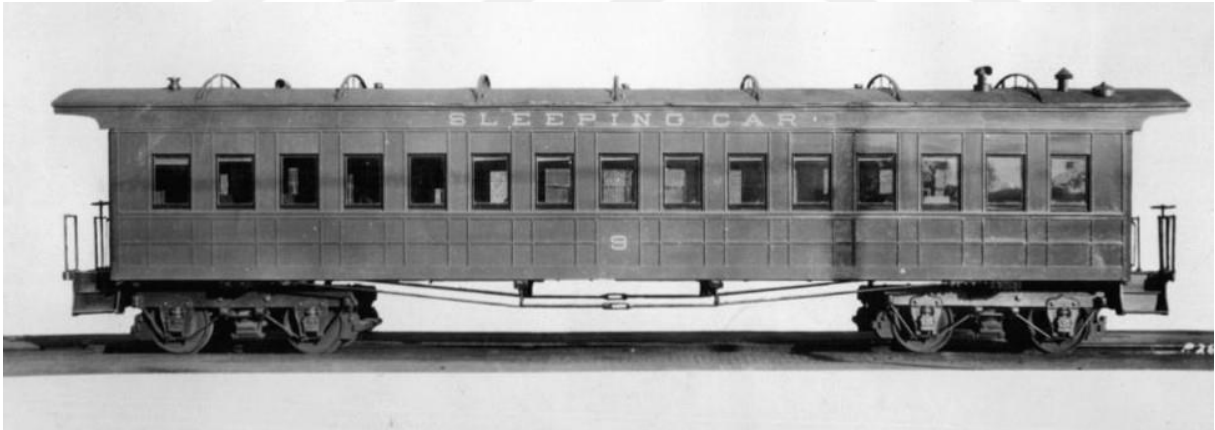
Bu başarısız ilk girişimden sonra vazgeçmeyen Pullman, 1864’te yaklaşık 20.000 dolar harcayarak lüks seyahatin doğmasına sebep olan *Pioneer* (Öncü) ismini verdiği bir vagon tasarladı. Yaklaşık 10 ton ağırlığında olan bu vagon mevcut vagonlardan yapı ve kalite

¹⁸⁶ Husband, *The Story of*, 25.

¹⁸⁷ “George Martimer Pullman”, www.pullman-museum.org, Erişim Tarihi: 28.02.2023.

¹⁸⁸ Husband, *The Story of*, 25-30.

bakımından farklıydı. Uzunluk ve yüksekliği mevcut vagonlara kıyasla daha fazlaydı. Bu durum Chicago-Alton demiryollarında kullanılmasında problem teşkil etmekteydi. Ancak 1865 yılında ölen ABD Başkanı Abraham Lincoln'ün cenazesinin defnedileceği yere bu vagonla taşınması, bu problemi ortadan kaldırmıştır. Hatta bu olaydan ve Pioneer'in başarısından sonra ABD demiryolları vagonlarını, Pullman yataklı vagonlarının ebadına göre tasarlamaya başlamıştır¹⁸⁹. Pullman, tasarlamış olduğu bu yeni vagonla seyahate yeni bir kavram olarak “lüks ve güvenlik” terimlerini kazandırmıştır. Bu yeni vagonun içi özenle tasarlanmış, estetik bir görünüm kazandırılmış bunların yanı sıra mevcut vagonlardan daha ağır ve yeni teknolojilerin yardımıyla güçlendirilmesi ile daha güvenli bir seyahat imkânı sunulmuştur. Pullman, Pioneer'den sonra 24.000 dolara mal olacak birkaç vagon daha tasarladı ve bunlar Michigan demiryolunda kullanılmaya başlandı. Burada halkın bu yeni vagonları tercih edip etmeyeceği konusu demiryolu işletenlerin kafasını karıştırmaktaydı. Amerikalılar yeni yataklı vagonlara yolcuların ek ücret ödeyerek seyahat etmek isteyip istemeyeceği sorunu gidermek için, her iki vagona (yataklı ve geleneksel) aynı anda hizmet etmeye başlamıştır. Ancak insanların 1,5 dolarlık geleneksel vagonlar yerine 2 dolarlık Pullman yataklı vagonlarıyla seyahat etmeyi tercih ettikleri görülmüştür¹⁹⁰. Bu sayede öncü “Pioneer” demiryolu seyahatinin değişmesine de öncülük etmiştir.

Şekil 7. George Mortimer Pullman Tarafından Üretilen Yataklı Vagon ¹⁹¹

1866'da Burlington-Quincy arasındaki demiryolu güzergâhında “Atlantic, Pacific, Aurora, City of Chicago ve Omaha” isimli beş yeni Pullman vagonu hizmete girmiştir¹⁹². Pullman, 1867'de daha fazla yataklı vagon üretmek ve mevcut vagon işletmeciliğini

¹⁸⁹ John Brian Radford, *The American Pullman Cars of The Midland Railway*, (London: Ian Allan Ltd. 1984), 6.

¹⁹⁰ Husband, *The Story of*, 40-42.

¹⁹¹ “Pullman Sleeping Cars”, www.pullman-museum.org, Erişim Tarihi: 04.03.2023.

¹⁹² Husband, *The Story of*, 47.

sürdürmek için *Pullman's Palace Car Company*'i kurmuştur¹⁹³. 1867'de ilk defa ABD ve Kanada arasında yapılan bir yolculukta, yolculara tren hareket halindeyken yemek servisi yapılmıştır. Taze et ve istiridyeden kaliteli şarap ve şampanyalara varan bu zengin ikram yataklı vagon seyahati esnasında bir vagonda gerçekleşmiştir. Pullman'ın, yataklı vagon seyahatinde restoran-vagonun kullanılması ertesi sene yani 1868'de Delmonico isimli vagonun üretilmesiyle olmuştur. Bu restoran vagon Chicago-Alton hattında ilk kez kullanılmıştır¹⁹⁴. Pullman Vagonları 1875 yılına gelindiğinde neredeyse tüm Amerika'da kullanılmaya ve daha fazla rağbet görmeye başlamıştır. Bu ilgi Pullman'ın şöhretini arttırırken demiryolu seyahatinde yeni gelişmelerin doğmasını da gerekli kılmaktaydı. Bu sebeple Pullman, Detroit'te üretim atölyeleri kurmuştur. Vagonların artan rağbet ile daha fazla konfor ve lüks arayışının bir sonucu olarak Belçika halılarıyla donatıldığı, en kaliteli yatak örtülerinin kullanıldığı, vagonlara avizelerin asıldığı bilinmektedir. Günün teknolojik gelişimine bağlı olarak ısıtma ve aydınlatma gibi işlevlerin estetik bir şekilde yapılarak modern bir görünüme kavuştuğuna şahit olunmaktadır. Bunların yanı sıra yataklı vagonları çeken lokomotif saatte 55-65 km hıza ulaşmış, yeni yay ve fren sistemleri kullanılarak yolculuk daha güvenli hale getirilmiştir¹⁹⁵.

2.2.2. Avrupa'nın Lüks Seyahatle Tanışması

Avrupa'nın Pullman yataklı vagonları ile tanışması, 1873'te Pullman şirketi ve İngiliz Demiryolu şirketi Midland Railway Company¹⁹⁶ arasında başlayan müzakereler ile olmuştur.

İngiliz Demiryolu Şirketi, Londra'dan başlayıp Liverpool ve İskoçya'ya kadar yataklı vagon hattının kurulmasını arzu etmekteydi. Bu sebeple şirket yetkilileri Pullman'ı İngiltereye davet etmiştir. Yapılan anlaşmalar sonrasında Pullman, ilk etapta 18 yeni yataklı vagonun üretilip İngiltere'ye gönderilmesini kabul etmiştir. Ayrıca Pullman Company, 15 yıl boyunca bu vagonların üretiminin yanı sıra her türlü bakımını da üstlenmiştir. Pullman, Amerika'da olduğu gibi bu vagonların hamallarından kondüktörüne ve aşçısına kadar her türlü hizmeti sağlayacak elemanların eğitilmesi işini de bizzat garanti etmiştir¹⁹⁷. Pullman yataklı vagonlarının İngiltere'de olumlu kabul görmesi şirketin popülaritesini arttırmıştır. Pullman yataklı vagonlarının bu başarısı, 1879'da Leeds ile Londra arasındaki demiryolu hattında ilk

¹⁹³ Radford, *The American*, 5.

¹⁹⁴ Husband, *The Story of*, 52.

¹⁹⁵ John Westwood and Ian Wood, *The Historical Atlas of North American Railroads*, (New York: Chartwell Books INC., 2011), 154.

¹⁹⁶ John Charles Hall, *Railway Pathology: Case Of Harris Versus The Midland Railway Company*, (London: T. Richards, 1875), 6.

¹⁹⁷ Husband, *The Story of*, 62.

restoran vagonun faaliyete girmesi ile sonuçlanmıştır. Bu restoran vagonda önde gelen İngiliz yolcularına enfes yiyecek ve içecekler öğle ve akşam olmak üzere günde iki öğün servis edilmekteydi. 19. yüzyılın sonlarına doğru Pullman yataklı vagonları İngiltere’de ve İskoçya’da üçer olmak üzere toplamda altı hatta faaliyet göstermekteydi¹⁹⁸.

Pullman yataklı vagonlarının İngiltere’deki başarılı faaliyetlerin yanında 1875 yılında İtalya’nın Torino şehrinde A. Rapp isminde bir iş insanı ile anlaşarak bir atölye açmıştır. Bu atölye İtalya’nın başlıca şehirlerinde yataklı vagonların kullanılmasına yardım edecekti. Pullman’ın Avrupa’da sağladığı bu başarılarının zirvesi 1888’de İngiltere’de tam teşekküllü Pullman yataklı vagonların hizmete girmesi ile olmuştur. Pullman Company tarafından sunulan bu hizmet, bir lokomotif dört yataklı vagondan oluşmaktaydı. Bu vagonlardan biri restoran, biri kadınlar diğeri erkekler için yataklı vagon ve bir salon vagondan oluşmaktaydı. Vagonlarda en lüks ahşap kaplama, ipek halılar, en kaliteli yiyecek ve içecek hizmetinin yanı sıra vagonların ilk defa elektrikle aydınlatılması bu hizmete ayrıcalık katmıştır¹⁹⁹.

Pullman yataklı vagonlarının Amerika ve Avrupa’da hızla yayılışı onu taklit eden benzer şirket ve girişimcileri harekete geçirmiştir. Pullman ile aynı dönemde birçok yataklı vagon şirketinin türediğine rastlamaktayız. Ancak Pullman yataklı vagonlarının hem Avrupa hem de dünyaya yayılmasını sağlayacak girişim bir başka Amerikalı, Albay Mann ile olmuştur. Mann’ın tasarladığı yataklı vagonlar gece uyumaya yarayan katlanabilir koltuklar gibi farklılıklara sahip olsalar da karakteristik olarak neredeyse Pullman yataklı vagonları ile aynı özelliklere sahipti. Mann’ın *Boudoir* (özel oda) olarak adlandırdığı bu vagonlarda iki ve dörder kişilik bölümlere ayrılmış özel bölümler bulunmaktaydı. Kısmen Avrupa tarzı özel alan gereksinimini karşılayan bu girişim hatırı sayılır bir ilerleme kaydetmiş olsa da Pullman ile rekabet edememiştir²⁰⁰.

2.3. GEORGE NAGELMACKERS VE ORIENT EKSPRES’İN DOĞUŞU

Pullman’dan sonra yataklı vagonların dünyaya açılmasına ve tarihin tozlu sayfalarında yer almasına imkân sağlayacak önemli bazı gelişmeler olmuştur. Bunlardan ilki Amerika’da başlayan lüks karayolu taşımacılığının Avrupa’ya taşınmasıdır. İkinci gelişme lüks ve konforlu yolculuğun kıtalararası bir boyuta taşınmasıdır. Üçüncü ve en önemli gelişme ise Doğu-Batı arasında başlayan lüks taşımacılık sonucunda oluşan lüks konaklama tesislerinin kurulmasıdır. Ülkeler ve toplumlar arasında etkileşimi kolaylaştıran bu gelişmeler, zaman ve

¹⁹⁸ Husband, *The Story of*, 66.

¹⁹⁹ Husband, *The Story of*, 67-68.

²⁰⁰ Husband, *The Story of*, 64.

mekândan tasarruf sağlarken aynı zamanda sosyal ve kültürel anlamda yeni kavramların doğmasını sağlamıştır.

Bu gelişmelerin yaşanmasına öncülük eden kişi, kendisi de trenlere ve tren seyahatine küçüklüğünden beri hayranlık duyan Belçikalı Mühendis George Nagelmackers'tir. Genç girişimci, 1831'de Hollanda'dan bağımsızlığını kazanan Belçika'nın Liège kentinde 1845'te doğmuştur. Babası ortaçağdan beri ticaretle uğraşan Belçika'nın önemli ailelerinden birisine mensuptur. Babası bankacıydı ve yeni gelişmekte olan demiryollarına finansman sağlamaktaydı. Annesi ise aristokrat bir aileye mensup olan Camily isminde bir kadındır²⁰¹.

Nagelmackers'i ünlü Orient Ekspres markasını yaratmaya götüren süreç Amerika'da başlamıştır. 1869'da kendisinden yaşça büyük kuzenine²⁰² karşı beslediği imkânsız aşka karşılık bulamamış ve duygusal bir çöküntü içerisine girmiştir. Bu durumun üstesinden gelmek için ailesi tarafından Amerika, New York'a seyahate gönderilmiştir. Bir yılı biraz aşkın süren bu seyahatte, Pullman yataklı vagonları ile tanışmıştır. New York seyahatinin neredeyse tamamını geçirdiği bu lüks yolculuk araçları, birçok kişide olduğu gibi onda da hayranlık uyandırmıştır²⁰³.

Nagelmackers, Amerika'da kara ulaşımında yaşanan devrimsel nitelikteki gelişmelerin yalnız tadını çıkarmakla kalmamış aynı zamanda bu gelişmelerin eksik yanlarını not etmiştir. Kendi projesini oluşturmak için taslaklar hazırlamış ve bunları Belçika'daki mühendis arkadaşlarıyla paylaşarak bir proje oluşturmayı hedeflemiştir. Pullman yataklı vagonlarının lüks ve konfor alanında meydana getirmiş olduğu devrimsel nitelikte yeniliklerin yanında hâlâ eksiklikleri bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları tasarımla ilgili, bazıları ise teknik eksikliklerdi. 1869'de George Westinghouse tarafından geliştirilen elektrikle çalışan fren sistemi Nagelmackers'i kendisine hayran bırakmıştır. Geleneksel fren sistemi sadece lokomotif ile bir vagona işlevsel olan ve bir mühendis tarafından acil durumlarda kullanılan bir sistemdi. Oysa yeni frenler tüm vagonlarda kullanılabilecekti. Elektrik yardımıyla basınçlı hava kullanılarak geliştirilen bu sistem herhangi bir kaza durumunu en hafif şekilde atlatmayı sağlayacak büyük bir gelişmeydi. Bu konuyu arkadaşlarıyla paylaşan Nagelmackers, gelecekte işi olarak hayal ettiği tren seyahatinin en ince ayrıntısına kadar sorunsuz işlemesi için gereken her türlü adımı kaydetmekteydi²⁰⁴.

²⁰¹ Roger Commault, *Georges Nagelmackers: Un Pionnier de Confort Sur Rail*, 122.

²⁰² Musa Demir, Murat Hanılçe, *Şark Ekspresi'nin Paris'ten İstanbul'a İlk Seferi*, 35.

²⁰³ Andrew O' Brien, *Little Book of the Orient Express*, (U.K.: Chobham: Demand Media, 2012), 7.

²⁰⁴ E. H. Cookridge, *Orient Express, The Life and Times of The World's Most Famous Train*, (London: Allen Lane, 1979), 8-9.

Nagelmackers, Amerika seyahatinden döndükten hemen sonra ülkesi Belçika'da Pullman yataklı vagonlarda görmüş olduğu ve not ettiği eksiklikleri gidererek yeni bir yataklı vagon seyahati planlamıştır. Tüm Avrupa'yı bir ağ gibi saracak olan bu seyahati, yolculara daha lüks, konforlu ve güvenli bir şekilde hizmet verecek nitelikte tasarlamıştır. Nagelmackers, Amerika'dayken Pullman yataklı vagon işletmelerinin demiryollarıyla ilgili kullanım şartlarını, ücretlendirme ve hizmet politikalarını ve doğal olarak yataklı vagonlar üretmek için gerekli teknik ve estetik tüm detayları not etmişti. Nagelmackers'in amacı bizzat demiryolu işletmeciliğine sahip olmak değil bu şirketlere lüks vagonlar kiralarak lüks bir seyahat sunmaktı²⁰⁵. Böylece planını ilk olarak kendisi de demiryolu seyahatine yatırımlar yapan babasına söylemiştir. Ancak babası böyle bir planın ekonomik zorluklarının yanı sıra söz konusu dönemde Avrupa'nın olumsuz siyasi atmosferinden çekinmiştir. Bunun için ekonomik desteğin yanında siyasi bir desteği elde etmek amacıyla Belçika kralı II. Leopold'un plana dâhil edilmesini sağlamışlardır. Kral bu işi dinlemiş ve ülkesinin demiryolu alanında Avrupa'nın önde gelen devletlerden biri olması için Nagelmackers'in girişimine destek vereceğini açıklamıştır. Kral bununla da kalmayıp George Nagelmackers'e bir tanıtım ve tavsiye mektubu yazmıştır. Bu durum kralın birçok Avrupa ülkesindeki hanedanlar ve iş dünyasının Nagelmackers'e güvenip yatırım yapmasına olanak tanımıştır. Nagelmackers hemen işe koyulmuş ve Paris'ten Berlin'e gidecek olan lüks bir tren seferini plana dâhil etmiştir. Bunun için Avusturya İmparatorluğu'ndan ilerideki planlarının destekleneceğine dair garanti almak için beş vagon sipariş etmiştir. Vagonların tasarımına gelince, her vagonda üç bölme ve her bölmede toplamda dört yatak olacaktı. Tüm vagonlar hazırda. Tren sefere çıkacakken 19 Temmuz 1870'te Fransa-Prusya savaşı patlak vermiştir. Böylece hayali sekteye uğramış ancak vazgeçmemiştir²⁰⁶.

Nagelmackers, 1870'te ilk başarısız deneyiminden sonra tekrar işe koyulmuştur. 4 Ekim 1872'de Liège'de *La Compagnie Internationale des Wagons-lits et Des Grand Express Européens*'i kurmuştur²⁰⁷. Aynı tarihte, üç hafta sonra Oostende'den Köln'e kadar tren işletmek amacıyla Hollanda ve Ren Devlet Demiryolları ile ayrı ayrı sözleşmeler imzalamıştır. Daha sonra Viyana'dan Münih'e ve Oostende'den Berlin'e kadar başka seferler yapmak için birkaç sözleşme daha imzalamıştır. Ancak Pullman yataklı vagon şirketinin demiryolları işletmeleri ile imzalamış olduğu uzun vadeli sözleşmelerinin aksine

²⁰⁵ Garry Hogg, *Orient Express: The Birth, Life and Death of Great Train*, (New York: Walker and Company, 1968), 15.

²⁰⁶ O'Brien, *Little Book*, 13.

²⁰⁷ Andrew Martin, *Night Trains: The Rise and Fall of the Sleeper*, (London: Profile Books, 2017), 14.

Nagelmackers'ın imzaladığı sözleşmeler kısa süreli olup çoğunlukla seyahatin bir ay öncesine yönelikti. Kısa vadeli olan bu sözleşmeler sürekli yeni şartların belirlenmesine sebep olmakta ve şirketin kalıcılığına zarar vermekteydi²⁰⁸.

2.3.1. Albay William d'Alton Mann'la Ortaklık ve Nagelmackers'in Yükselişi

1870'te Fransa-Prusya Savaşı ve başarısız girişimden sonra mali bunalımlar başlamıştı. Tam da bu zamanda Nagelmackers'in imdadına başka bir Amerikalı olan Albay William d'Alton Mann yetişti. Mann, Amerikan İç Savaşı (1861-1865) sırasında ABD süvari birliğine katılmış ve Washington'da Michigan 7. Süvari Birliği'nin subayı olarak görevlendirilmiştir. Başarılı birçok görevi yerine getirdikten sonra bir savaşta Mann'ın birliği kötü bir darbe almış ve bu olaydan sonra istifa etmiştir²⁰⁹. Ancak bu süre zarfında Mann kendisi ve çevresinden birçok kişi tarafından geliştirilen teçhizatı savaş departmanına satmış ve büyük kârlar sağlamıştı. Buradan edindiği gelir ile petrol arama işine girmiştir. Petrol işinde iken çoğu askeri personele olmak üzere satmış olduğu hisse senetleri ile yaklaşık 60.000 dolar gelir elde etmiştir. Büyük dolandırıcılık olarak adlandırılan bu olaydan yargılanmıştır. Sonraki işi olan vergi tahsildarlığından yaklaşık beş milyon dolar kazanmıştır. Burada hakkında dava açılmış ve duruşmalar birkaç yıl sürmüştür. Bu arada iki yerel gazeteyi satın alarak bir basın imparatorluğu kurmuştur. 41. Amerikan Kongresi için Demokratlardan aday olmuş ve kazanmıştır. Tabi bu arada hakkındaki soruşturmalar da devam etmekteydi. Seçim sonucuna itirazlar olmuş ve oy pusulalarının yeniden sayılması sonucunda Mann koltuğunu kaybetse de halkın yardımsever kahramanı olarak hafızalara kazınmıştır.

Albay Mann tüm bu işlerin yanında o dönem popüler olan demiryolu işletmeciliğine girmeye teşebbüs etmiştir. Pullman yataklı vagonlarının sağladığı şöhret gözünü kamaştırıyordu. Böyle bir işe girişmesinde şüphesiz Pullman yataklı vagonlarının talebi karşılamaması büyük etken olmuştur. Nihayet “Boudoir” adını verdiği ve her vagonda sadece 16 kişinin seyahat edebileceği bir vagon tasarladı. Onun bu teşebbüsü “Eşsiz Lüks” sloganı ile Pullman'a açıkça savaş açmaktı. Doğal olarak Pullman karşısında tutunamamış ve arzu ettiği başarıyı sağlayamamıştı²¹⁰.

²⁰⁸ George Behrend, *Luxury Trains From the Orient Express to the TGV*, (New York: The Vendome Press, 1982), 16-17.

²⁰⁹ William D'Alton Mann, *Colonel Mann's Infantry and Cavalry Accoutrements: Patented December 8, 1863, Description with Illustrations, Reports Of Army and Navy Boards*, (New York: John A. Gray & Green, 1864), 4-6.

²¹⁰ Cookridge, *Orient Express*, 17-19.

Mann ve Nagelmackers'in tanışmasına Nagelmackers'in içinde bulunduğu ekonomik durum sebep olmuştur. Albay, Boudoir vagonları fikrini ona kabul ettirmeyi başarmış ve bu iki adam ortak olmuştur. Albay, bir şekilde gerekli sermayeyi toplamış ve 1873'te *Mann's Railway Sleeping Carriage Company Limited*'i kurmuştur²¹¹. Nagelmackers'in şirketi, Mann'ın bir yan kuruluşu olmuş ve kendisi de Mann'ın üst düzey yöneticisi konumuna getirmiştir. İkili kısa zamanda 50'nin üzerinde *Boudoir* vagonu satmıştır. Ancak ikilinin arası bazı kişisel ve ekonomik nedenlerden dolayı bozulmuştur. Mann, o tarihlerde otuzlu yaşlarında bir servet edinmişti. Geçmişinde şaibeli işler çevirdiğinden Londra'ya yerleşmişti. Üstelik Mann, artık sıkılmış ve işleri de boşlamıştı. Dolayısıyla tüm işleri Nagelmackers yürütmekteydi. Tüm bu sebeplerden dolayı Nagelmackers Mann'a şirketin tüm hisselerini almak için 5 milyon frank teklif etmiş ve şirketi tek başına almıştır²¹².

Şirketin resmi ismi 1876 yılında resmen *Compaigne Internationale des Wagons-Lits* (CIWL) olmuş ve yönetimi de Nagelmackers devralmıştır²¹³. Şirketin kuruluş aşamasındaki toplam değeri o zamanlar 4 milyon Belçika frangıydı²¹⁴. Hayallerine bir adım daha yaklaşan Nagelmackers'in elinde 53 yataklı vagon ve 22 demiryolu sözleşmesi vardı. Tabi önceden olduğu gibi şirketin siyasi bir gücü arkasına alması gerektiğinden Belçika kralı II. Leopold'un kapısı bir kez daha çalınmıştır. Nagelmackers'i desteklemeyi sürdüren Kral'a jest olarak, 4 Aralık 1876'da resmen kurulan şirketin logosunda Belçika Kraliyet ailesinin aslanlı arması kullanılmıştır²¹⁵. Şirket kısa sürede başarılar göstermiş ve meyvesini almaya başlamıştır. Mevcut sözleşmelere ek olarak yeni sözleşmeler yapılmakta ve yeni vagon siparişleri verilmekteydi.

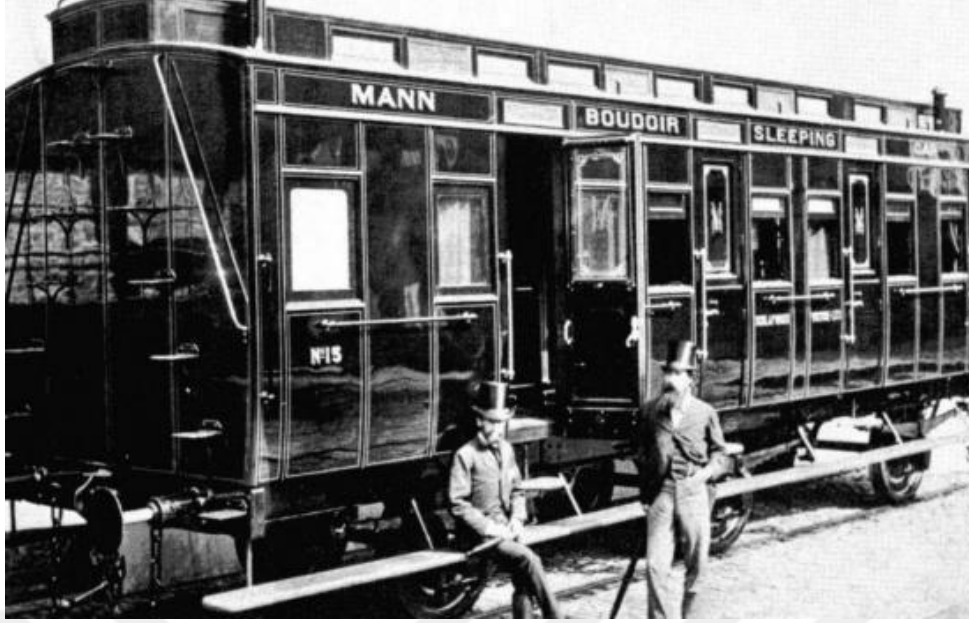
²¹¹Julian John Morel, *Pullman: The Pullman Car Company- Its Services, Cars and Traditions*, (London: David & Charles, 1983), 32-34.

²¹² Hogg, *Orient Express*, 16.

²¹³ Michael Barsley, *The Orient Express; The Story of the World's Most Fabulous Train*, (New York: Stein and Day, 1967), 19.

²¹⁴ Cookridge, *Orient Express*, 22.

²¹⁵ Behrend, *Luxury Trains*, 18-20.

Şekil 8. George Nagelmackers ve Albay Willim d'Alton Mann 1872²¹⁶

CIWL²¹⁷, Avrupa çapında lüks yataklı vagonlar üretmiş ve başarısı gün geçtikçe artmıştır. Ancak arzu edilen hedefe henüz ulaşamamıştır. Nagelmackers'in kafasında Avrupa'dan doğuya ulaşacak bir lüks tren seferi düzenlemek vardı. Bu doğrultuda kral II. Leopold'un da desteğini arkasına alarak 1883 Mayıs'ına kadar birçok demiryolu şirketi ile anlaşmalar imzalamıştır. Bunlar: Fransız Doğu Demiryolu Şirketi, Alsace-Lorraine İmparatorluk Demiryolları, Württemberg Devlet Demiryolları, Baden Dükalığı Devlet Demiryolları, Bavyera Kraliyet Ulaşım Hatları, Avusturya Kraliyet Demiryolları, Romanya Kraliyet Demiryolları ve Avusturya Llooyd Denizcilik Şirketi gibi birçok şirketle yeni sözleşmeler imzalamıştır²¹⁸.

Nagelmackers'in şirketi CIWL kısa zamanda tüm Avrupa demiryollarında yataklı vagonlar işletmeye başlamıştı. Şirket dâhilinde seferlerin neredeyse tamamı Paris, Gare de l'Est'ten başlamakta ve birçok Avrupa başkentine seyahat etmek isteyen yolcularını lüks ve konforla taşımaktaydı. Ancak Nagelmackers hâla arzu ettiği başarıyı yakalayamadığını düşünerek bu seyahati dünyaya taşımak istiyordu. Bunun için ilk defa kıtalararası kesintisiz bir sefer düzenlemek için girişimlere başlamıştır²¹⁹.

²¹⁶ "Mann Boudoir Cars", www.histoire-des-belges.be, Erişim Tarihi: 08.04.2023.

²¹⁷ Nagelmackers'in 1876'da Albay William D'Alton Mann'dan ayrılarak tek başına idare ettiği Compaigne Internationale des Wagons-Lits şirketinin kısaltmasıdır. Çalışmanın bu kısmından itibaren bu kısaltma kullanılacaktır.

²¹⁸ Cookridge, *Orient Express*, 20-27.

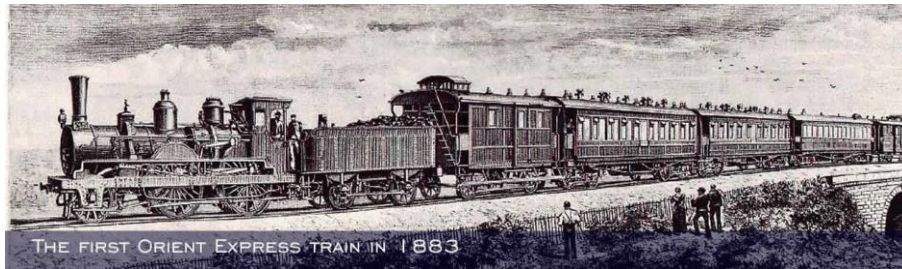
²¹⁹ Hogg, *Orient Express*, 23.

2.3.2. Doğu-Batı Arasında Uluslararası İlk Lüks Tren Seyahati Orient Ekspres

1876'da tüm hisseleri devralan ve şirketin yönetimini Belçika'ya taşıyan Nagelmackers, şirketin ana hissedarları arasına Belçika Kralı II. Leopold'u dâhil etmiştir. Avrupa'da oluşturduğu lüks tren ağlarını dünyaya yaymak için ilk girişimi 1883'te başlatmıştır. Fransa, Paris'ten başlayıp Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da son bulacak kıtalararası kesintisiz bir seyahat için, Fransa, Almanya, Avusturya-Macaristan, Romanya ve Bulgaristan ülkeleri ile yeni sözleşmeler imzalamıştır²²⁰.

Orient Ekspres Treni, ilk sefer için 4 Ekim 1883'te Gare de l'Est bölgesinde bulunan istasyonda bir kutlama ile akşam saatlerinde hareket etmiştir. Bu ilk yolculukta herhangi bir aksilik yaşanmaması için 1883 Haziran'ında deneme sürüşleri yapılmıştı. 4 Ekim'de yapılan ve Nagelmackers ile birlikte dört üst düzey temsilcinin katıldığı bu kutlamalı açılış bir reklam gösterisinden başka bir şey değildi²²¹. Paris'ten başlayacak bu seyahat Paris'ten İstanbul'a 81 saat 40 dakika ve İstanbul'dan Paris'e dönüş için 77 saat 40 dakika olarak hesaplanmıştı. Doğu-Batı arasında başlayacak olan bu sefer için birçok yerde yapılan reklam gösterileri ve gazete ilanları büyük yankı uyandırmıştı. Gazeteler, bu ilk sefer için *Orient Voyage-Express d'Orient* tanımlamasını yapmışlar ve bunu fırsat bilen şirket yetkilileri Paris-İstanbul arası bu seyahate Orient Ekspres ismini uygun görmüşlerdir²²².

Paris-İstanbul arası Orient Ekspres hızlı tren yolculuğu, iki haftada bir Salı ve Cuma günlerinde hareket edecek şekilde planlanmıştı. 4 Ekim 1883 Cuma akşamı 17.30'da başlamış olan ilk seferde tren katarı 42 yataklı üç salonlu vagon, bir restoran vagon ve yeterli miktarda bagaj (furgon) vagonundan meydana gelmişti²²³.

Şekil 9. Orient Ekspres'in 1883'te Yapmış Olduğu İlk Seyahatine Ait Bir Gravür²²⁴.

²²⁰Chris Cook, *A History of the Great Trains*, (London: Weidenfeld & Nicolson, 1977), 55.

²²¹ Hogg, *Orient Express*, 22.

²²² O'brien, *Little Book*, 21.

²²³ Hogg, *Orient Express*, 13.

²²⁴ Jürgen Franzke, *Orient-Ekspres König der Züge*, Komet, Germany 1998.

İlk kıtalararası lüks seyahatte Nagelmackers tarafından özenle seçilip davet edilen 40 davetli yolcu bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Paris Sefareti Başkâtibi Missak Efendi²²⁵, Belçika Bayındırlık Bakanı Mr. Olin ve devlet demiryolları idarecisi Mr. Dubois, Fransa maliye bakanını temsilen Mr. Grimpe gibi siyasiler ve diplomatlar da trenin dikkate değer yolcularıydı²²⁶. Yolcular arasında Nagelmackers tarafından davet edilen ve o dönemin reklamcıları olarak nitelendirilebilecek önemli yazar ve gazeteciler de bulunmaktadır. Seyahate davet edilen The London Times gazetesinin Avrupa muhabiri Oppen de Blowitz ile birlikte Fransız yazar Edmond de About bir sene sonra bu seyahat hakkında ayrı ayrı birer kitap çıkarmışlardır²²⁷. Diplomat, seyyah, yazar birçok önemli kişinin seyahat ettiği bu ilk seferde temsiliyet açısından 19 kişilik bir grupla Fransızlar ilk sıradaydı²²⁸.

CIWL bronz kabartması ile dikkat çeken trende, her vagon neredeyse 20 yolcu taşıma kapasitesine sahipti. Vagonların içi tik ve maun ağacı ile kaplanmıştı. Yumuşak İspanyol derisi ile döşenmiş koltuklar kırmızı renktedir²²⁹. Yaylı stor perdeler hava akımını önlemek ve mahremiyeti korumak için düşünülmüştür. Koltuklar gece uyumak için yatağa dönüştürülebilir tarzda tasarlanmıştır. Çarşaf lar mis kokulu olup ipektir. Tuvaletler İtalyan mermerinden yapılmıştır. Tuvaletlerde kokulu sabunlar, sıcak ve soğuk su bulunmaktadır. Tuvalet önünde duran görevli her kullanımından sonra orayı temizlemekle görevlendirilmiştir. Temiz havlular her an bulunabilecek şekilde hizmete sunulmaktaydı. Bu tür konfor ve lüks, Avrupa'nın birçok otelinde bulunmamaktadır²³⁰. Trenin ısıtma sistemi sıcak su basınçlı merkezi bir sisteme dayanmakta ve hassas olarak ayarlanmaktaydı. Yemek servisi gümüş çatal bıçak takımı ve en iyisinden porselen tabaklar ve kristal bardak ve kadehlerle yapılmaktaydı. Serviste kullanılan kap kaçak her tür eşyanın üzerinde şirketin amblemi yer almaktaydı. Tren personelinin çoğu Paris ve İsviçre'de görev yapmış profesyonellerden oluşmaktaydı²³¹. Yeni teknolojinin her ayrıntısından faydalanılarak tasarlanan yataklı vagonlar yaklaşık 17,5 metre uzunluğundaydı. Lokomotifin hızı saatte 50 milden (80 km.) az değildi. Bu seyahate eşlik eden About ve Blowitz gibi yazarlar restoran vagonlarda yemek ya da içecek servisi yapılırken garsonların en küçük bir sarsıntı yaşamadan hizmet ettiklerini dile getirmişlerdir²³².

²²⁵ Musa Kılıç, "Osmanlı Hariciyesinin Ermeni Elçi ve Maslahatgüzarları", *Yeni Türkiye*, 60/1, (2014), 694.

²²⁶ About, *De Pontoise*, 8.

²²⁷ Cookridge, *Orient Express*, 30.

²²⁸ About, *De Pontoise*, 10.

²²⁹ Cookridge, *Orient Express*, 35.

²³⁰ About, *De Pontoise*, 6.

²³¹ Cookridge, *Orient Express*, 37.

²³² About, *De Pontoise*, 12. ayrıca bkz: Hogg, *Orient Express*, 26.

Bu seyahatte ilk defa restoran vagon kullanan Nagelmackers, bunun sadece bu seyahate özgü olmayacağı ve bu vagonun gelecekte tüm seyahatlerde kullanacağını haberini vermiştir. Çünkü bu restoran vagonlarda görev yapacak olan garsondan aşçıya ve bavulları taşıyan hizmetliye kadar birçok insanı profesyonel olarak eğitecek bir kurum kurmuştur²³³. Blowitz, trenin tüm personelinin giyim kuşamından hizmetlerine kadar özellikle restoran vagonunda göstermiş oldukları eşsiz hizmetin, o dönemin en ünlü Avrupa otellerine eş değer olduğunu dile getirmektedir²³⁴.

Orient Ekspres'in Paris-İstanbul arası ilk seyahatinde yer alan birçok sanatçı, diplomat, gezgin, iş insanının yanı sıra kaçakçı, bankacı ve daha niceleri vardır. O dönemlerde Orient Ekspres ile seyahat etmek birinci sınıf bir seyahatti ve Wagon-Lits biletinin ekiyle birlikte değeri yaklaşık 60 sterlindi. İki kişilik Paris-İstanbul gidiş-dönüş bileti ile o dönemlerde Londra'da bir yıllık ev kiralanabilirdi. Bu ücrete valiz hakları ve vale ücreti dâhildir. Ancak seyahat edecek kişinin hizmetçileri için ek olarak 15 sterlinlik bir indirim yapılmakta ve onlara vagonların sonunda birer oda verilmekteydi²³⁵.

2.3.3. Orient Ekspres Güzergâhları

4 Ekim 1883'te Paris'ten İstanbul'a ilk seferine çıkan ve toplamda 11 gün süren bu lüks seyahatin güzergâhı zaman içinde farklı nedenlerden dolayı birçok kez değişmiştir. 1883'teki ilk seferin güzergâhı Paris'ten başlayıp İstanbul'a kesintisiz bir yolculuk sunmak gibi cezbedici bir özelliği barındırmaktaydı. Ancak Nagelmackers'in bu büyük hayali henüz tam olarak tamamlanmamıştı²³⁶. Tren'in Paris'ten sonraki ilk durağı 300 mil (yaklaşık 500 km) mesafedeki Strazburg şehridir. Tren, daha sonra Alman topraklarından Würtemberg, Ausburg istikametinden Münih İstasyonu'na varmıştır²³⁷.

Trenin ilk seyahatinde ilk aksilik Ausburg ve Münih arasında bir yerde trene dolu olan yanık yağ kokusunun herkes tarafından hissedilmesiyle meydana gelmiştir. Yemek vagonunun altındaki dingillerden birinin yağ kaçırması ve sıcak çelikle temas etmesiyle bir koku çıkmış ve dumanın yayılmasına sebep vermiştir. Bu durum Münih İstasyonu'nda kısa sürede giderilmiştir. Bu çözüm ünlü restoran vagonun Münih'te bırakılması ve İstanbul

²³³ O'Brien, *Little Book*, 27.

²³⁴ Adolp Oppen de Blowitz, *Une Course Constantinople*, (Paris: E. Plon, Nourrit, 1884), 1-11.

²³⁵ Behrend, *Luxury Trains*, 28.

²³⁶ O'Brien, *Little Book*, 30.

²³⁷ About, *De Pontoise*, 15.

dönüşünde tekrar alınana kadar başka bir restoran vagonla yola devam edilmesi ile sağlanabilmişti²³⁸.

Münih'ten sonraki durak Avusturya-Macaristan'ın başkenti Viyana olmuştur. Viyana İstasyonu'nda Avusturya İmparatorluğu Devlet Demiryolları ve Ulaştırma Bakanı von Scala ile eşi ve baldızı da tren yolcularına dâhil olmuştur²³⁹. Viyana'dan sonraki durak olan Budapeşte'ye hareket edilmiştir. Ancak Budapeşte istasyonuna varmadan önce trenin yakıt ve su ihtiyacının karşılanması için Bratislava'da kısa bir mola verilmiştir²⁴⁰. Budapeşte'de çingene dansçıların güzel gösterileri ile karşılandıktan sonra Sezeged, Temeşvar istikameti üzerinden sonraki durak olan Bükreş'e doğru yola koyulmuşlardır²⁴¹.

Orient Ekspres Treni Paris-İstanbul arası yolculuğunda, Paris'ten Budapeşte'ye yaklaşık olarak 1048 mil (1671 km.) mesafeyi 30 saatte kat etmişti. Ancak bu ilk seyahatte yolcular kötü bir sürprizle karşılaşmıştı. Yolcular bu eşsiz yolculuğun ilkinde Paris'ten direkt olarak İstanbul'a varmayı umuyorlardı. Oysa Orient Ekspres Treni Romanya'nın başkenti Bükreş'e kadar yolcularını ağırlayacaktı. Daha sonra Romanya Giurgiu (Yergöğü) şehrine iki saatte varacaktı. Oradan bir vapurla Bulgaristan sınırında bulunan Rusçuk'a geçilecek ve Avusturya demiryollarına ait başka bir trenle Bulgaristan, Varna liman kentine hareket edilecekti²⁴². Ne var ki şirket yolculuğun bu detayları hakkında yolcuları yeterince bilgilendirmemişti.

Rusçuk'tan sabah 9.20'de hareket eden tren 7 saatlik bir yolculuktan sonra nihayet Varna Limanı'na varmıştı. Son istasyon olan İstanbul'a gitmek için henüz sorunlar bitmemişti. Çünkü onları taşıyacak olan Avusturya-Lloyd Denizcilik şirketine bağlı *Espero* adlı vapura binmeleri zahmetli olmuştu²⁴³. Nihayet vapurun gayet rahat ve konforlu olduğunu öğrendiklerinde yolcular bir nebze de olsa sevindiler. Gemiye bindiklerinde iki ve tek kişilik yatakların olduğu en lüks kamaralar onlar adına çoktan rezerve edilmişti. Varna-İstanbul arası 15 saat sürecek deniz yolculuğuna tüm yolcular alışık değildi. Bu yüzden Belçika, Liégeli olan bir doktor yolcuların olası bir sağlık sorunu durumuna hazır olarak beklemekteydi²⁴⁴.

²³⁸ Hogg, *Orient Express*, 39.

²³⁹ Blowitz, *Une Course*, 23.

²⁴⁰ Behrend, *Luxury Trains*, 35.

²⁴¹ Demir, Hanılçe, *Şark Ekspresi*, 6.

²⁴² Barsley, *The Orient*, 36.

²⁴³ Cookridge, *Orient Express*, 28.

²⁴⁴ Blowitz, *Une Course*, 82-84.

Uzun ve sıkıntılı bir yolculuktan sonra sabahın ilk ışıkları ile İstanbul Boğazı'na giriş yapan Espero vapuru ve yolcuları İstanbul'un eşsiz manzarası ile karşılaşmışlardır. Yolcular, dinlenmeleri için Grand Hotel'e götürülmüştür. Kurban bayramına denk gelen bu ziyaretleri esnasında birçok tarihi yer ve mekânı ziyaret etmişlerdir²⁴⁵. Zevkli İstanbul gezisinden sonra Oppen de Blowitz hariç diğer tüm yolcular için geri dönüş yolculuğu öğle yemeğinden hemen sonra 13 Ekim'de başlamıştır. Sabah saat 3.00 gibi *Espero* vapuru Varna limanına ulaşmış ve gelinen istikametle tekrar Paris'e dönülmüştür²⁴⁶.

Şirket yetkilileri, Paris-İstanbul arası kesintisiz bir seyahati tam anlamıyla mümkün kılmak için ilk olarak Bükreş, Yergöğü- Rusçuk, Varna istasyonlarını es geçerek Budapeşte'den Sırbistan'a, Belgrad ve Sofya'ya uzanacak yeni bir hat planlanmaktaydı. Bunun için sıkı temaslara giriştiler. Ancak söz konusu ülkenin gerekli demiryolu altyapısı henüz bu güzergâhın durumunu karşılamıyordu. Çünkü Sırbistan Osmanlı Devleti'nden henüz bağımsızlığını kazanmıştı ve demiryolu altyapısını geliştirebilecek gerekli bir ekonomik refaha sahip değildi. Üstelik bölgenin engebeli ve dağlık arazileri fazla olduğundan bu demiryolu yapımını iki katı masrafla tamamlamak demektir. Öte yandan kısa zaman önce özerk bir yönetime kavuşan Bulgaristan'ın da Sırbistan'dan altta kalır yanı yoktu²⁴⁷. Bu sebeple 1885'te Bulgar yetkililer kazanç sağlayacaklarına ikna edilerek bu ülkeden geçen yeni bir rotada seferler başlatılmıştır. Ancak Bulgar yetkililer tarafından bazı koşullar öne sürülmüştür. Buna göre bazı trenler Bükreş'e gitmeye devam edecek olsa da Paris-İstanbul rotası yeni bir güzergâhtan devam edecekti. Belgrad'tan itibaren trenin ağırlığına 100 tonluk bir sınırlama getirilmiştir. Ayrıca don ve soğuk hava koşullarından etkilenmemek için aydınlatma ve ısıtma araç gereçleri bulundurulacaktı. Bu yeni rotanın son durağı Sırbistan sınırları dâhilindeki Niş şehri olacaktı. Yeni güzergâh ile Tren, Viyana'ya kadar bir önceki duraklara uğramıştır. Viyana'dan sonra Macaristan Budapeşte, Sırbistan Petrovaradin, Morova, Belgrad ve nihayetinde Niş'e varılıyordu²⁴⁸.

1885 ve 1886 boyunca yapılan seferlerde Niş son duraktı. Bundan sonra bazen 2 bazen 3 gün süren araba yolculuğuyla Bulgaristan Türk sınırları dâhilinde Tatar-Pazarcık demiryolu hattına gidilmesi gerekiyordu. Niş'ten başlayan zorlu yolculuk, 4 kişilik faytonlarla yapılmaktaydı ve hava koşullarına göre bazen 2 bazen de 3 gün sürmekteydi²⁴⁹. Niş sonrası

²⁴⁵ About, *De Pontoise* 70-80.

²⁴⁶ Cookridge, *Orient Express*, 71-73.

²⁴⁷ O'Brien, *Little Book*, 39.

²⁴⁸ Hogg, *Orient Express*, 77-80.

²⁴⁹ Hogg, *Orient Express*, 83.

araba yolculuğu ile Pirot, Dimitrovgrad (Tasrigrad) ve Bulgaristan Slivnitsa'ya kadar devam etmekteydi. Bulgaristan'ın başkenti Sofya'ya faytonla olan bu ulaşım zorlu bir sabır gerektirmekteydi. Ancak bu meşakkatli yolculuktan sonra Sofya'ya varan yolcular Tatar-Pazarcık'tan Türklerin Balkan devletleri aracılığı ile Avrupa'ya bağlanmasını sağlayan Rumeli Demiryolu ile İstanbul'a gitmekteydiler²⁵⁰.

Tren Pazarcık'tan sabah saat 6.30'da hareket ettikten bir saat sonra Filibe'ye ulaşmaktaydı. Daha sonra üç saatlik uzaklıktaki Tırnova'ya oradan da Edirne sınırları dâhilinde Cisri Mustafa Paşa'ya hareket etmekteydi²⁵¹. Rumeli demiryolunda hareket eden tren Orient Ekspres trenine göre çok konforsuz ve yavaştı. Dolayısıyla saatteki hızı 20 mil yaklaşık 35 km idi. Bu hızda ilerleyen tren 6 saat sonra Çerkezköy'e varmaktaydı. Niş-İstanbul arası yolculuk ortalama olarak 2-3 gün sürmekte ve tren Pazarcık'tan sabah 6.30'da hareket ettikten sonra günümüz İstanbul Avrupa yakasında bulunan Ispartakule'deki son durağına akşam 6.40'ta varmaktaydı. Haziran 1889'a gelindiğinde şirketin mühendislerinin de yardımıyla Niş ve Pazarcık arasındaki yol bağlanarak at arabası yolculuğuna son verilmiştir. Yeni güzergâhta kesintisiz bir yolculuk sağlanması ve Paris'ten Orient Ekspres trenine binen yolcuların hiç araç değiştirmeye zorunlu kalmadan İstanbul'a seyahat etmesi Haziran 1889'da mümkün olmuştur. Niş-Pazarcık arası demiryolu hattının döşenmesi ile Nagelmackers'in 1883'te söz verdiği kesintisiz yolculuğa nihayet ulaşılmıştır. Böylece Paris-İstanbul arası direkt bağlantılı Orient Ekspres seferi 14 saat kısalarak devam etmiştir²⁵².

Orient Ekspres 1883 Ekim'de başladığı Paris-İstanbul seferlerine 1914'teki I. Dünya Savaşı'na kadar kesintisiz olarak kadar devam etmiştir. Tabi bu seferlere yeni seyahat noktaları da eklenmiştir. 1900 yılına gelindiğinde Orient Ekspres günlük olarak Paris-Budapeşte seferleri düzenliyordu. Haftada üç sefer Belgrad güzergâhı üzerinden Paris-İstanbul arası aralıksız yolcu taşıyor ve yine haftada iki sefer Köstence üzerinden yeni bir güzergâhla Selanik ve Atina'ya gidiyordu²⁵³.

CIWL, 19 yüzyılın sonu ve 20 yüzyılın başlarında Avrupa Asya ve Kuzey Afrika kıtalarını saran lüks tren yolculuğuna başlamıştı. Trans-Sibirya Ekspresi için Rus Çar'ından bir sözleşme alınmıştır. Bu sayede ilk seferi 17 Haziran 1898'de gerçekleşmiştir. Paris'ten

²⁵⁰ Vahdettin Engin, "Rumeli Demiryolu", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/235.

²⁵¹ Cookridge, *Orient Express*, 78-81.

²⁵² Behrend, *Luxury Trains*, 37.

²⁵³ Cookridge, *Orient Expree*, 89.

yeraltı demiryolu tünelinin açılması ile CIWL'ye yeni güzergâhlar açmıştır. Tünelin açılışından kısa süre sonra Lozan ve Milan üzerinden Paris ve Venedik seferi düzenlemiştir. Bu güzergâh 1912'de Trieste'ye kadar genişleyecektir²⁵⁷. Güzergâhın değişmesiyle birlikte trenin ismi de değişerek *Simplon Orient Ekspres* olmuştur. Öyle ki bu güzergâh Agatha Christie'nin Şark Ekspres'inde Cinayet romanına dahi konu olacaktı²⁵⁸. Tren seferlerini 1914'te Birinci Dünya Savaşı patlak verene kadar sürdürmüştür²⁵⁹.

1919'a gelindiğinde tren seferlerine tekrar devam etmiştir. Bu sayede Simplon Orient Ekspres klasik güzergâhı üzerinden seferlerini sürdürmüştür. 1923'ün başlarında Almanya savaş tazminatını ödemediği için Fransız ve Belçikalı birlikler Almanya'nın Ruhr bölgesini işgal etmişlerdir. Bu işgal neticesinde güvenlik gerekçesiyle Simplon Orient Ekspres'in güzergâhı değiştirilmiştir²⁶⁰. Bu tarihten sonra İsviçre'de Basel ve Zürih arasında Arlberg tünelinin açılmasıyla yeni bir güzergâh oluşturulmuş ve Simplon Orient Ekspres treni de Arlberg Orient Ekspres treni olarak değişmiştir²⁶¹.

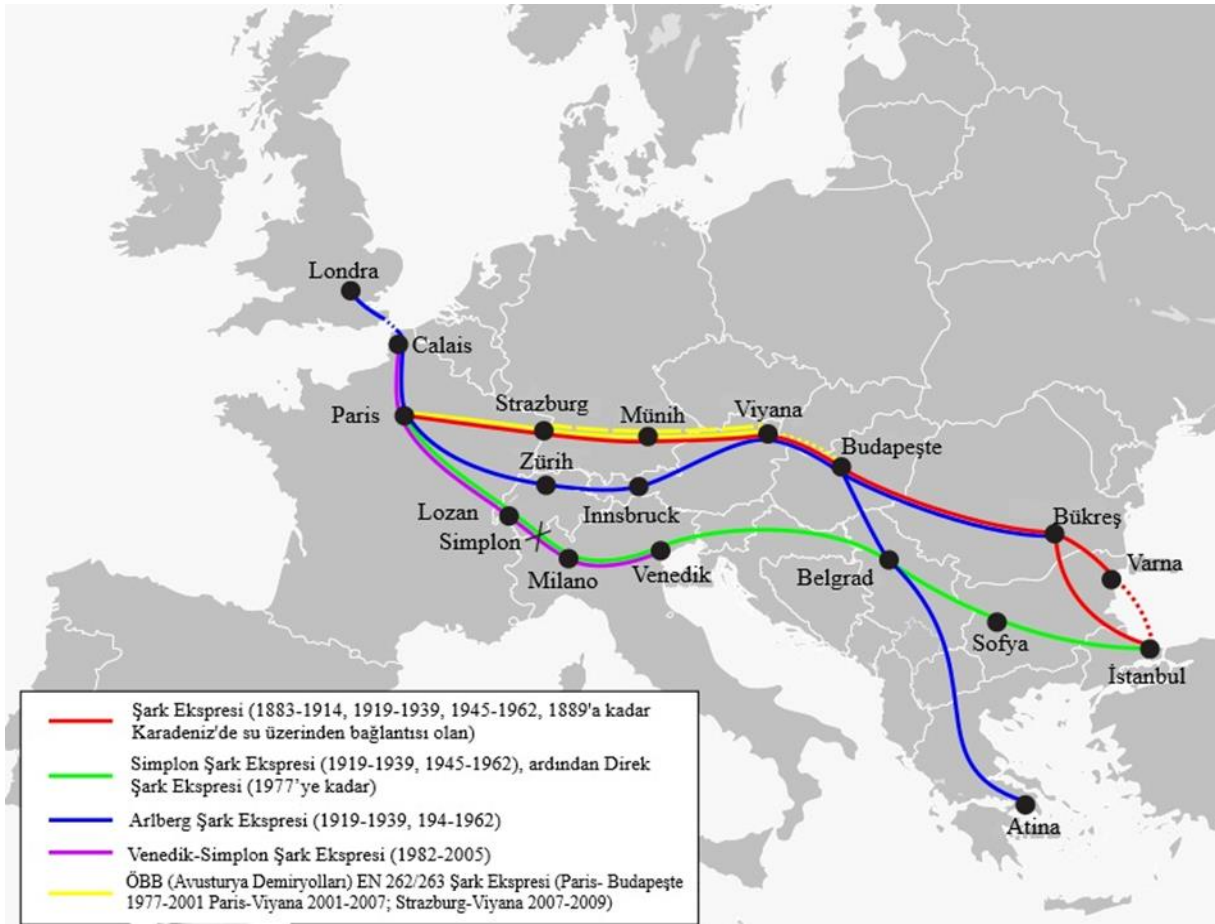
²⁵⁷ O'brien, *Little Book*, 41.

²⁵⁸ Agatha Christie, *Murder on The Orient Express*, (U.K.: Ulverscroft Leicester, 2010).

²⁵⁹ Cook, *Orient Express*, 63.

²⁶⁰ O'brien, *Little Book*, 43.

²⁶¹ Hogg, *Orient Express*, 167.

Şekil 11. 1883'ten İtibaren Orient Ekspres'in Kullandığı Güzergâhlar²⁶².

Arlberg Orient Ekspres 1929 dünya ekonomik buhranı, yaşanan siyasi anlaşmazlıklara rağmen İngiltere-Calais-Zürih-Viyana-Budapeşte-Bükreş, Budapeşte-Belgrad ve Atina'ya kadar olan sefer güzergâhında yolcu taşımaya devam etmiştir. Diğer yandan Simplon Orient Ekspres Belgrad-Sofya güzergâhına ek olarak Belçika, Oestend-Viyana Orient Ekspresi ile Belçika'yı Avusturya ve İstanbul'a bağlamıştır. 1939-1945 yılında patlak veren II. Dünya Savaşı'ndan Orient Ekspres nasibini almış ve tüm seferleri yine durmuştur²⁶³.

1945 sonrası tekrar sefere başlayan Arlberg Orient Ekspres ilk seferini 1945'te Paris'ten Zürich'e yapmıştır. Ancak savaş sonrası değişen birçok ülke rejimi ve başlayan Soğuk Savaş döneminde Orient Ekspres bazı kısıtlama ve baskılarla karşılaşmıştır. En fazla sorun yaşadığı yerler Balkanlarda Sovyet yanlısı Demir Perde ülkeleri olmuştur. Arlberg Orient Ekspres 1962'e kadar seferlerini devam ettirmiş ve son seferini Viyana'ya yapmıştır.

²⁶² O'Brien, *Little Book*, 38.

²⁶³ Morel, *The Pullman*, 38.

Aynı yıl Orient Ekspres'te Paris-Bükreş arasındaki seferlerin sonuncusunu yapıp seferlerini durdurmuştur.

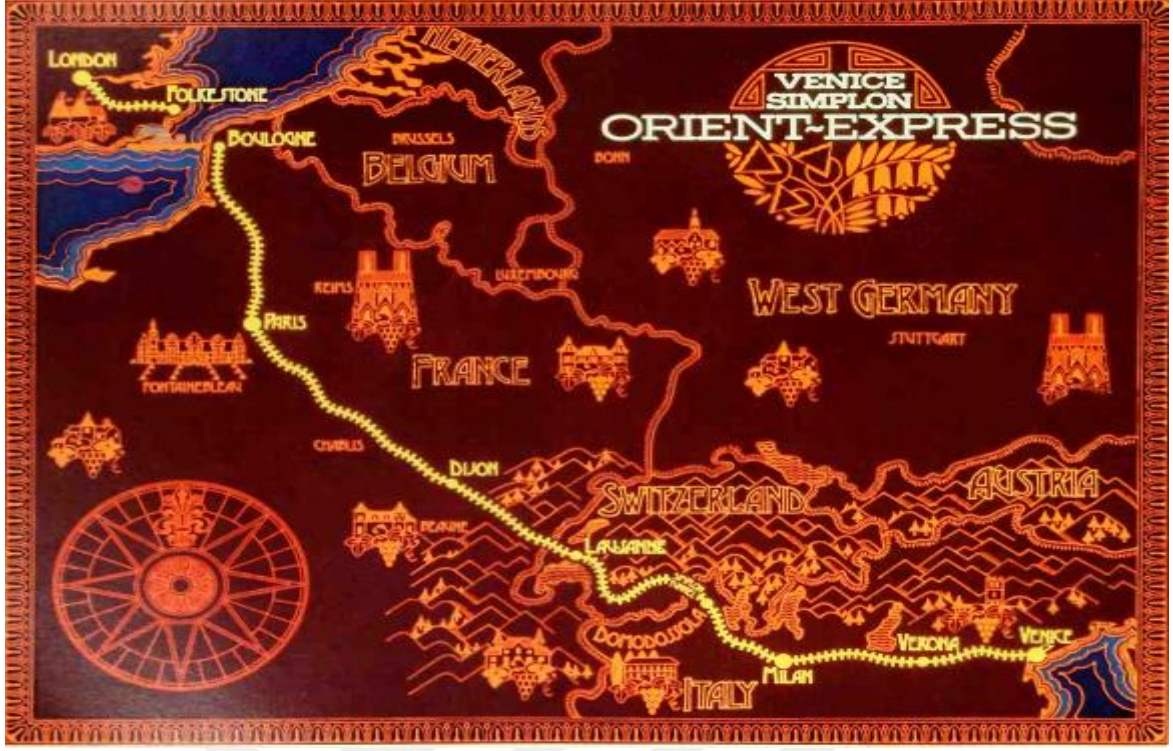
1972 Orient Ekspres'in ölüm fermanının imzalandığı yıl olmuştur. Aynı yıl içinde Orient Ekspres şirketini alan Thomas Cook Group, "Grands Express Europeans" terimini kaldırarak "Turizm" ibaresini getirmiş ve yataklı vagon servisi kaldırılmıştır. Böylece Tren, kuruluşunda bir simge niteliğini taşıyan yataklı ve restoran-vagon servisleri kaldırılarak sadece nostaljik seyahat sunan bir taşıma sistemine dönüştürülmüştür²⁶⁴.

Orient Ekspres'in birçok olumsuzluk ve zorluğa rağmen yaklaşık bir asır sürdürdüğü serüveni Mayıs 1977'de son bulmuştur. Bu efsanevi seyahatin bitmesini istemeyen James Sherwood, aynı tarihte Monte Carlo'da beş Orient Ekspres vagonunu satın alarak bu hikâyeyi devam ettirmek istemiştir. Böylece 1982'ye kadar sürdürmüş olduğu çabanın neticesini almış ve Orient Ekspres efsanesini yeniden hayata geçirmiştir²⁶⁵. Sherwood'un treni, 1930'lardaki gibi eski ihtişamına kavuşturulması arzusu vardı. Sherwood'un bu arzusu 1982'de Venedik Simplon-Orient-Ekspres olarak yeniden hayat bulmuştur. Yeniden yola koyulan efsanevi trende, seyahat güzergâhı iki kısımdan oluşmaktaydı. İlki, yolcuları İngiltere, Victoria'dan Folkestone'a götüren İngiliz katarıdır. Bu katarı yer alan vagonların çoğu bir zamanlar İngiltere'de hizmet veren lüks tren; Golden Arrow ve Amerikalı Pullman yolcu vagonlarının birleşimiydi. İkincisi, bir zamanlar Avrupa'yı baştan aşağı kat eden büyük uluslararası Orient-Ekspres'in en parlak döneminde kullanılan vagonlardan oluşmaktaydı. Venedik Simplon-Orient-Ekspres Tren seyahati, Londra'dan başlayıp Fransa Calais, Paris, İsviçre Lozan, İtalya Milano istikametine yol almaktaydı. Trenin son durağı Venedik'ti. Bu efsanevi trenin yolcularına yaşatmış olduğu lüks seyahat ve geçmişe yönelik keyifli haz 2005'e kadar devam etmiştir²⁶⁶.

²⁶⁴ Martin, *Night Trains*, 138.

²⁶⁵ James B. Sherwood, Ivan Fallon, *Orient Express a Personal Journey*, (U.K.: The Robson Press, 2012).

²⁶⁶ Sherwood, *Venice Simplon*, 15.

Şekil 12. 1982’de Venedik Simplon Orient Ekspres Güzergâhı²⁶⁷

Romanya kralı II. Carol’dan Rus Çarı II. Nikolay’a ve Fransa’nın 1920 yılında cumhurbaşkanı olan Paul Eugène Louis Deschanel’e kadar birçok kraliyet mensubu ve devlet başkanı Orient Ekspres ile seyahat etmiştir²⁶⁸. Bunun yanı sıra Siyonizm’in kurucusu Theodor Herzl, ünlü silah tüccarı Basil Zaharoff²⁶⁹ ve petrolün dünya ticaretinde dolaşımına olanak sağlayan Sarkis Gulbenkian gibi politik ve ticari kimlikleri ile ön planda olan daha birçok kişi Orient Ekspres treni ile yolculuklar gerçekleştirmiştir²⁷⁰. CIWL, dünyanın her tarafına lüks ve konforlu bir seyahat imkânı sunarken, taşıdığı yolculara gidecekleri yerlerde de aynı konfor ve lükste bir konaklama imkân sağlamak için bir ilke daha imza atmıştır. 1894’te Compagnie Internationale des Grands Hôtels ile ilk defa uluslararası hotel zinciri kurmuştur. Başta Avrupa olmak üzere Orient Ekspres’in ulaştığı birçok şehirde *Palace* oteller kurmaya ya da açmaya başlamıştır.

²⁶⁷ Sherwood, *Venice Simplon*, 126.

²⁶⁸ O’Brien, *Little Book*, 88.

²⁶⁹ Çağla Derya Tağmat, “Dünya Silah Sanayisini Şekillendiren Bir Osmanlı Rum’u: Basil Zaharoff”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 7/2 (2018), 220.

²⁷⁰ Şenay Sayın Aslan, “Calouste Sarkis Gulbenkian ve Koleksiyonu”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 45, (Aralık 2018), 106.

BÖLÜM 3: LÜKS KONAKLAMA MEKÂNLARI OLAN OTELLERİN GELİŞİMİ ve İSTANBUL OTELLERİ

İnsanın geçmişi kadar eskiye dayanan konaklama yapıları, genel olarak insanların sosyal bir düzen oluşturma çabasıyla yakın ilişkilidir. Geçmişten itibaren insanların bir yerden başka bir yere seyahat etme zorunluluğu ve arzusu konaklama ihtiyacını doğurmuştur. Seyahatin önemli sebeplerinin başında gelen ticaret, askeri ve resmi görevler, kutsal yerleri ziyaret ve sağlık olanaklarından faydalanmak gibi etkenler konaklama tesislerini zorunlu kılmıştır. Antik dönemde ticaretin yoğun olarak işlediği *Kral Yolu* üzerinde bulunan Sardes (Manisa, Salihli) ve Susa (İran, Huzistan) kentleri üzerinde yaklaşık 111 adet konaklama tesisi bulunduğu bilinmektedir²⁷¹. Konaklama mekânları zaman, coğrafya ve kültürlere göre farklı isimler ile tanımlanmıştır²⁷². Antik dönemde Yunan yerleşimlerinde *Katagogion* olarak adlandırılan mekânlar; konaklama, barınma, yeme-içme ihtiyacının yanı sıra eğlence merkezleri görevi de üstlenmiştir²⁷³. Bizans İmparatorluğu'nda halk yararına *Ksenodoheion* olarak adlandırılan konaklama yapıları kurulmuştur. İmparator ve zengin hayırseverler tarafından yaptırılan bu yerlerde ücretsiz barınma hizmeti sağlanmıştır. Bu tesislerde konaklamanın yanı sıra hastalar da tedavi edilmekteydi²⁷⁴.

13. yüzyılda özellikle Avrupa kıtasında konaklama yapılarının sayısı ve işlevselliği artış göstermiştir. Bu artışa hizmet eden yapıların başında manastırlar gelmektedir. İlk örneğine M.S. 4. yüzyılda Mısır, Filistin ve Suriye'de rastlanan bu yapılar münzevi bir yaşamı temsil eden kurumlardı. Zaman içerisinde Batı'ya yayılarak şekilsel ve işlevsel bazı değişikliklere uğramışlardır²⁷⁵. Batı manastırları temel işlevlerini devam ettirmekle birlikte sağlık, eğitim gibi yeni hizmetler sunmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra seyahat eden keşişleri, yoksul ve yolcuları konuk etmesi bu yapıların zaman içerisinde birçok kişinin ağırlandığı mekânlar olmasını sağlamıştır²⁷⁶.

²⁷¹ Heredotos, *Heredot Tarihi*, ter: Müntekim Ökmen, (Ankara: Remzi Kitabevi, 1973), 386.

²⁷² Ceyhan Güran, *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*, (İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978), 1.

²⁷³ Emel Kayın, *İzmir Oteller Tarihi*, (İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2001), 3.

²⁷⁴ Ayşe Hür, "Konaklama-Bizans Dönemi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 5/48.

²⁷⁵ Salime Leyla Gürkan, "Manastır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/559. Ss.558-560.

²⁷⁶ Sema Doğan, "Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu-Batı Manastırları", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2 (2003), 82.

Manastırlarda misafir edilen yolcuların sayısının artması üzerine özel hanlar yapılmaya başlanmıştır. İlk hanlar genellikle konutlardan devşirme havasız, pis ve güvensizdi. Ayrıca bu mekânlar self-servis (kendin al) hizmet vermiştir²⁷⁷. Avrupa’da bu tarz konaklama mekânlarından daha ferah ve temiz yapılara geçiş bir hayli zaman almıştır. Konaklama yapılarının işlevsel açıdan gelişmesi ve sayısının artması uzun sürmüştür denilebilir. Nitekim 16. yüzyıla gelindiğinde İngiltere’deki han sayısı yaklaşık 6000’e ulaşmıştır²⁷⁸.

Doğu’da konaklama mekânları, anlamları birbiri içine geçmiş olan han, ribat ve kervansaray olarak adlandırılan yapılardır. Han, Farsça “hane” (ev) anlamına gelmekte olup oturulacak bir yapıyı temsil etmektedir²⁷⁹. Kervansaray yapılarının tam olarak tarihi bilinmese de birçok kaynak ve kitabede han ve ribât olarak geçmektedir²⁸⁰. Arapça “ribât” sözcüğü bir dönem kervansaray yapıları için kullanılsa da aslında kervansaraylar Arap değil Orta Asya kaynaklı yapılardır. Kervansaray ve ribat yapılarının iç içe geçmiş anlam bütünlüğü, bu iki yapının kullanımlarında bazı özelliklerinin ortak olmasından ileri gelmektedir. Şöyle ki: İlk Arap ribâtları askeri amaçlı tesisler olup sınır boylarında ve stratejik bölgelerde bulunurdu. Etrafı surlarla çevrili bu yapıların tek giriş kapısı olmakta ve olağanüstü bir durumda İslam kuvvetleri için hazır birlikleri muhafaza etmekteydi. Aynı şekilde muhafaza birliklerinin ihtiyacı olan her şey de bu mekânların içerisinde yer almaktaydı²⁸¹.

Ribatlardan farklı olarak kervansaraylar, Arapların, Türkistan bölgesine geldikleri zaman zaten mevcut olan yapılardı. Ticaret yolları üzerindeki bu menzil yapıları, hanların ilk örnekleri sayılabilecek olanlardır. Öte yandan tarihi İpek Yolu’nda kervanların bozkırlardan geçerken güvenliğinin sağlanması aslında bu kervansarayların yapımını gerekli kılan temel etkindir. Bu bakımdan ribatlar askeri amaçlı olup bölgenin korunmasına yönelikken kervansaraylar daha ziyade ticareti şekillendiren ve kervanları korumaya yönelik bir mahiyete sahiptir. Bundan dolayı kavramlar birbirleri yerlerine kullanılmış olabilirler²⁸².

Menzil Hanları olarak da adlandırılan kervansaraylar, İslam devletlerinde ekonominin yapı taşlarından biri olmasının yanı sıra güvenli konaklamanın merkezlerinden biridir. Türk

²⁷⁷ Kayın, *İzmir Oteller*, 11.

²⁷⁸ Pınar Balım, “Ankara’daki Otellerin Gelişim ve Değişimi,” (Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 6.

²⁷⁹ Gülenaz, *Batılılaşma Dönemi*, 33.

²⁸⁰ Şebnem Akalın Eryavuz “Kervansaray” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/299.

²⁸¹ Mustafa Cezar, “Türk Tarihinde Kervansaray”, (VIII. Türk Tarih Kongresi C. II, (11-15 Ekim 1976, Ankara), 931.

²⁸² Selami Sönmez, “Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribâtlar), *KKEFD*, S. 15, (2007), 274-275.

İslam devletlerinde en eski kervansarayların tarihi Karahanlılar'a kadar uzanmaktadır. 11. yüzyılda yapılan *Kurtlu Tepe Kervansarayı*, kerpiç ve tuğla kullanılarak inşa edilmiş karakteristik Türk motifleri ile bezenmiştir. Karahanlılar'dan sonra Gazneliler'in de birçok kervansaray inşa ettiğine tanık olunmaktadır. Gazneli Mahmud tarafından inşa ettirilen ve günümüze kadar ulaşabilmiş en önemli Gazneli Kervansarayı, Meşhed'in 100 km. doğusunda, Tus, Serahs yolu üzerindedir²⁸³.

Selçuklu Devleti, kurulduğu coğrafyada ticari yolların büyük kısmını barındırması bakımından kervansaray yapılarına büyük önem vermiştir. Selçuklu Devleti, kendisinden önce Karahanlı ve Gazneli Devletleri'nin inşa etmiş olduğu kervansarayları kullanmakla kalmamış; sınırları dâhilinde ticaret yollarında 30-40 km. mesafede ek kervansaraylar inşa etmişlerdir²⁸⁴. Büyük Selçuklu Devleti'nin Doğu-Batı ticaret yolları üzerinde kurdukları kervansarayların büyük çoğunluğu günümüz Anadolu toprakları üzerinde yer almakta olup bazı yapılar halâ ayakta. Aksaray'da 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından inşa edilen *Sultan Hanı* günümüzde mevcudiyetini koruyan nadir hanlardan bir tanesidir²⁸⁵.

Osmanlı Devleti zamanında kervansarayların yapımı önceki Türk-İslam devletlerine göre biraz sınırlıdır. Bunun başlıca sebebi, Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nden kalan kervansarayların kullanılması, denizciliğin gelişmesi ve ticari faaliyetlerin deniz yolu ile yapılmasının önem kazanmasıdır²⁸⁶. Yine de kuruluşundan kısa bir zaman sonra Osmanlı Devleti'nde kervansaraylar yapılmıştır. Bursa-Manyas yolu üzerinde 1394 tarihinde inşa edilen Issız Han, Osmanlı Devleti'nin ilk kervansarayıdır²⁸⁷. Ekonomik kaygılar ön planda tutularak inşa edilmiş olan kervansarayların bulunmadığı bölgelerde *Derbendci Evleri* denen konaklama yapıları bulunmaktadır. Derbend bölgelerine herhangi bir sebepten giden bir misafir, bölgenin emniyetinden sorumlu olan *derbend ağası* ya da *derbendci* denen kimsenin evinde konuk edilirdi²⁸⁸.

²⁸³ Gülenaz, *Batılılaşma Dönemi*, 35-37.

²⁸⁴ Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, 10/39, (Temmuz 1946), 471-472.

²⁸⁵ Abdüsselam Uluçam, "Sultan Hanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/503.

²⁸⁶ Gülenaz, *Batılılaşma Dönemi*, 43.

²⁸⁷ Fikret Alkan, *Günümüze Ulaşmayan Bursa Hanları*, (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 13.

²⁸⁸ Habibe Kazancıoğlu, *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 85.

Daha çok kırsal bölgelerde faaliyet gösteren *menzil hanları* dışında şehir içinde hizmet veren kervansaraylar da bulunmaktadır. Kervanların ulaşacakları yere varıncaya kadar, şehir içinde hayli zaman geçirmeleri zorunluluğundan doğan şehir içi kervansarayları ticaret ve liman şehirlerinde oldukça yaygındır²⁸⁹. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde; İstanbul'da Bayezid Han Kervansarayı, Sultan Ahmed Kervansarayı gibi önemli kervansarayları zikrederek Sur İçi'nde 12, Üsküdar'da da 11 adet şehir içi kervansarayın olduğunu kaydetmiştir²⁹⁰.

19. yüzyılda modern konaklama yapıları olan otellerin faaliyete girmesine kadar şehir içi hanları yolcu ve tüccarların konaklama işlevini yerine getiren önemli yapılarından olmuştur²⁹¹. Menzil hanlarına göre şehir içi hanları daha rahat ve konforlu yapılardır. Hanlarda konaklayan yolcular ücreti karşılığında karyola, çarşaf, battaniye ve yorgani olan tek kişilik odaları kiralayabilmekteydi²⁹². Ancak hemen belirtmek gereki ki şehir hanlarının hepsi konaklama hizmeti vermemekteydi. Dolayısıyla konaklama hizmeti vermeyen şehir hanlarına ticaret hanları denilmektedir. Bu hanlar genellikle dükkân, imalathane, depo ve bürolardan müteşekkil olan yapılardır. Konaklama hizmeti veren şehir hanları ise ticari merkezden uzak ve genellikle bir külliyeyle bağlı olan hanlardır. Bu hanlar seyahat eden yolculara, tüccarlara ve kimsesizlere hizmet vermektedir²⁹³.

Gerek Doğu gerek Batı'da insanların bir süreliğine konaklamalarını sağlayan yapıların genelde askeri, ticari ve dini nitelikli olan yapılar olduğu göze çarpmaktadır. 18. yüzyıldan itibaren devletin gerileme dönemine girmesi, ekonomik anlamda sorunların baş göstermesi, gelişen yol ağları ve teknoloji sayesinde mesafelerin kısılması gibi sebeplerden ötürü geleneksel konaklama mekânı olan kervansaraylar, manastırların bitişiğindeki özel odalar değerini yitirmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde ticari ve özel maksatlı konaklama mekânlarına geçiş süreci 18. yüzyılın sonlarından itibaren kırsal bölgelerde küçük hanlardan oluşan yapılar ile olmuştur. Demiryolu seyahatinin hızla gelişmesi ile seyahat olanakları gelişmiştir. Bu durum Batı'dan özellikle Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne kitlesel seyahatlerin önünü açmıştır. Avrupa'dan gelen yabancıların konaklamaları için han ve kervansaraylar artık

²⁸⁹ Kazancıoğlu, "Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının." 124.

²⁹⁰ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt. I, 2. Kitap, 435.

²⁹¹ Bozkurt Ersoy, "Osmanlı Şehir-İçi Hanları: Plan Tasarımı İle Cephe ve Malzeme Özellikleri", *Sanat Tarihi Dergisi*, 7/7, (1994), 83.

²⁹² Murat Özer, *Seyyahların Gözüyle Osmanlı Döneminde Faaliyet Gösteren Kervansaraylar*, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), 45.

²⁹³ Nursel Gülenaz, *İstanbul'daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi*, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 39.

âtil kalmaktaydı. Bu sebeple özellikle Pera’da gerekli izinlerin alınması şartıyla özel odalar konaklama yapıları olarak gelen yabancılara hizmet vermekteydi²⁹⁴. Bu süreç 19. yüzyılın ortalarında otellerin açılmaya başlamasına kadar sürmüştür²⁹⁵.

3.1. GELENEKSEL KONAKLAMADAN LÜKS KONAKLAMAYA GEÇİŞ “OTELLER”

Konaklama yapılarında kişinin mahremiyetini sağlayan, temiz, ferah ve güvenli ortamlar sunan oteller ilk olarak Batı’da ortaya çıkmıştır. Avrupa’da gezgin ve seyyahlar önceleri manastır veya manastırların bitişiğinde inşa edilen özel odalarda kalmaktaydılar. 17. yüzyıldan itibaren gelişen seyahat imkânıyla birlikte konaklama yapıları da değişmiştir. Bu gelişmeler neticesinde birçok yerde konaklama mekânları için “otel” tabirinin de kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 18. yüzyıldan itibaren Avrupa’da bazı hanlara toplantı salonu, balo odası gibi yeni eklemelerin yapılması otele geçişin ilk aşamasıdır²⁹⁶.

18. yüzyıl ortalarından itibaren içerisinde tiyatro, ofis, dükkân, bahçe ve lüks dekorasyonların olduğu oteller boy göstermeye başlamıştır. İngiliz dekorasyonu ile büyük bir ihtişama sahip Calais’teki *Dessin Otel*²⁹⁷ bunlardan birisidir. Salonunda birçok aktivitenin yapıldığı bu otel, dönemin önde gelen ünlülerinin cazibe merkeziydi. Eğlence ve balo başta olmak üzere birçok merasimin yanı sıra büyük cenaze törenleri için de bu otel gösterişin timsali olmuştur²⁹⁸. Otelin ihtişamı o kadar yayılmıştı ki birçok ünlü roman ve hikâyenin de konusu olmuştur²⁹⁹.

Paris’teki *Modene*, Versailles’teki *Corden Bleu*³⁰⁰ ve Cologne’deki *Der Heilige Geist Otel*’in şöhreti Avrupa saraylarının salonlarına kadar gitmişti. Corden Bleu Otel’i’nin özellikle yemek salonu ve aşçıları birçok soylunun diline pelesenk olmuş ve bu otelin müdavimi olmalarını sağlamıştır³⁰¹. Büyüklük ve ihtişamları ile göz kamaştıran bu oteller Avrupa’nın birçok yerinde yeni ve görkemli otellerin yapılmasına ön ayak olmuştur. Öyle ki 18. yüzyılın

²⁹⁴ İbrahim Yılmaz, “Osmanlı’da Turizmin Doğuşu ve Gelişimi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/3 (2021), 1155.

²⁹⁵ Kazancıoğlu, “Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının”, 118.

²⁹⁶ Kayın, *İzmir Oteller*, 12.

²⁹⁷ *A Brilliant Adventure*, (Weekly Trinity Journal), Ocak 27, 1877, 5.

²⁹⁸ *Men and Women*, (The Salt Lake Herald), Mayıs 27, 1895, 4.

²⁹⁹ (The Morning News), Mayıs 18, 1895, 4.

³⁰⁰ *The Queens’s Taste*, (The Salt Lake Herald), Haziran 7, 1891, 14.

³⁰¹ *How the Title Was First Given to a Fine Cook?*, (The Salt Lake Herald), Mayıs 27, 1890, 8.

sonlarına doğru Berlin’de 19 adet birinci, 3 adet ikinci ve 14 adet üçüncü sınıf otel kayda geçirilmiştir³⁰².

İngiltere’de bulunan oteller diğer Avrupa ülkelerindeki otellerden daha iyi nitelikler barındırmıştır. İngiliz otellerinde aileler için ayrı süitler olmasına önem verilmiştir. Söz konusu dönem zarfında kadınların tek başına kalmalarına izin verilmediğinden tek kişilik odalar yalnız erkeklere tahsis edilmekteydi³⁰³. 19. yüzyıla gelindiğinde oteller Batı toplumunda tam olarak kabul görmüş ve hemen her ülkede boy göstermiştir. Bu yaygınlığın önemli sebeplerinden birisi kuşkusuz seyahat imkânlarında yaşanan gelişmelerdir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren demiryolu seyahatinin yaygınlaşması, yolculuğun biçimini, hızını ve sıklığını kökten değiştirmiştir. Demiryolu seyahatinin gelişmesine bağlı olarak birçok yerde oteller açılmaya başlanmıştır. Bu oteller demiryolu otelleri olarak adlandırılmıştır. 1839’da Londra’da *Euston İstasyonu*’nda inşa edilen otel “demiryolu oteli” olarak isimlendirilen ilk otellerdendir. Euston Oteli sadece bir konaklama yapısı değil, kafesi, yemek salonu ve balo salonu ile aynı zamanda bir sosyalleşme merkezi olmuştur³⁰⁴.

Demiryolu otelleri, genel olarak gösterişli yapılar olup banyoları, özel tuvaletleriyle kişisel ihtiyaçlara ve hijyene cevap veren bir anlayışa sahiptir. Ayrıca birçok otelin zemin katında, istendiğinde kiralanabilecek, özel oturma odası ve yemek salonları bulunmaktaydı. Bu özel odalar kimi zaman soyluların kaçamak yaptığı odalarken kimi zaman da işleri yolunda gitmeyen iş insanlarının hayatlarını sonlandırdıkları ölüm odalarına dönüşebilmekteydi. Bu yüzden otel yönetimi bu odaları sadece tanıdıkları simalara kiralamaya karar vermişlerdi³⁰⁵.

Demiryolu otelleri ile başlayan modern konaklama yapıları günün teknolojik gelişmelerini takip edip birbirleri ile rekabet edercesine gelişmekteydiler. Öyle ki Londra, St. Pancras istasyonunda bulunan *Midland Grand Oteli*’nin toplamda 250 adet odası vardı³⁰⁶. Ayrıca devasa bir yemek salonu, yangın söndürme sistemi, odalar arasında iletişim sağlayan aletler ve elektrikli zil gibi döneminin ileri teknolojisi sayılabilecek özellikler

³⁰² Kayın, *İzmir Oteller*, 16.

³⁰³ Kayın, *İzmir Oteller*, 13.

³⁰⁴ Mrs. Emmons *Jokes at Lunch*, (The Evening Star: Washington D.C.), Ocak 18, 1887, 3.

³⁰⁵ Rev. Charles Sidney Hurd, *of Boston, Kills Himself in London*, (The Evening Star: Washington D.C.), Nisan 4, 1889, 4.

³⁰⁶ *Great Western Railway of England*, (New York Daily Tribune), Temmuz 13, 1895, 7.

barındırmaktaydı. Tüm bu özellikleri ile otel, Londra’da önde gelen birkaç otelden biri olarak görülmekteydi³⁰⁷.

Otellerin Avrupa’nın birçok yerinde çoğalmasını sağlayan gelişmelerden birisi de uluslararası ilişkilerin yoğunlaşmasıdır. Diplomatik yakınlaşmalar, büyük Avrupa ülkelerinde uluslararası fuar ve sergilerin açılmasına ve bu ülkelere yabancı devletlerden insanların akın etmesine sebep olmuştur³⁰⁸. 1862’deki Paris Sergisi için açılan *Grand Hotel*, konaklama yapılarında yaşanan gelişmenin önemli örneklerinden birisidir. *Hotel de Louvre*’de dönemin ünlü Fransız ressamı olan Gustave Boulanger’in³⁰⁹ resimlerini sergilediği bilinmektedir³¹⁰. 1878’deki sergi için açılan *Continental Oteli* Paris’in önde gelen otellerindendir. Continental Oteli’nin lüks ve ihtişamı bir dönem için Fransa-Almanya arasında siyasi krizin doğmasına sebep olmuştur. 1884 Temmuz ayında Alman elçisinin otelde kaldığı bir zamanda Strasbourg’dan gelen bir grup Fransız asıllı öğrenci Alman bayraklarını yakmaya kalkışmıştır³¹¹. Bunun üzerine Alman Hükümeti, Fransa’dan durumun araştırılması ve bu gibi faaliyette bulunanların cezalandırılmasını istemiştir³¹².

Avrupa’da zamanla şehir merkezlerinde açılan ve şehir otelleri olarak adlandırılan oteller de bulunmaktadır³¹³. Bu otellerden birisi olan ve 1863-66 yılları arasında inşa edilen Amsterdam’daki *Amstel Oteli*, her türlü konfor ve lüksü barındırmakta ve emsalleri olan otellere göre gayet uygun fiyatları ile öne çıkmaktaydı³¹⁴. Önemli şehir otellerinden bir diğeri 1872’de Frankfurt’ta inşa edilen 240 odalı *Frankfurter Hof Oteli*’dir³¹⁵. Tiyatro, balo ve çeşitli gösterilerin yapılması ile ön plana çıkan otel Almanya’da birçok soylu ve önde gelen ailelerin uğrak mekânı olmuştur³¹⁶. Almanya’da bulunan diğer bir önemli şehir oteli, 1873-1876 yılları arasında Berlin’de inşa edilen 232 odalı *Kaiserhof Oteli*’dir. Otel sadece Almanya’nın değil Avrupa’nın da önde gelen şehir otellerinden birisiydi. Bu sebeple

³⁰⁷ *Hotels in the British Isles*, (New York Daily Tribune), Aralık 12, 1889, 10.

³⁰⁸ Süleyman Kırımtayfı, “On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa ve Amerika’daki Otellerle Kıyaslandığında Pera Palas’ın Yeri”, içinde *Efsanelerden Günümüze İstanbul I*, ed. Nezih Başgelen, Brian Johnson, (İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002), 111.

³⁰⁹ Paris’te 1824 tarihinde doğan ünlü ressam ve doğa bilimcidir. İtalya, Yunanistan ve Kuzey Afrika gibi birçok yeri gezen ressam aynı zamanda misyonerlik faaliyetlerinde de bulunmuştur. Bkz. Paris: H. Launette, *Grand Peintres Français et Etranges C.I.* (Paris 1884), 20.

³¹⁰ *Boulanger Seated*, (The Evening Bulletin), Nisan 21, 1888, 7.

³¹¹ (Luxemburger Gazette), Temmuz 22, 1884, 4.

³¹² (Helena Weekly Herald), Temmuz 17, 1884, 3.

³¹³ Allan Mitchell, *The Great Train Race: Railways and the Franco-German Rivalry*, (New York: 1815-1914, Berghahn Books, 2006), 250.

³¹⁴ *Amstel Hotel*, (New York Daily Tribune), Mayıs 4 1901, 9.

³¹⁵ *Hotels in Germany*, (New York Daily Tribune), Eylül 2, 1899, 5.

³¹⁶ *Frankfurter-Hof*, (New York Daily Tribune), Aralık 23, 1900, 24.

Almanya'ya ülke dışından gelen birçok siyasi temsilci bu otelde misafir edilmiştir³¹⁷. Otelin 1875 senesinde bir yangın yaşanmış ve büyük bir tahribat meydana gelmiştir³¹⁸.

19. yüzyılın sonlarına doğru otellerin hemen her Avrupa ülkesinde gelişmesi ile estetik ve teknolojik bazı standartlar oluşmaya başlamıştır. Dekorasyon ve mimaride meydana gelen gelişmeler ile daha gösterişli oteller yapılmıştır. Öte yandan önceleri gaz ile aydınlatılan oteller elektrik ile aydınlatılmaya başlamıştır. Dikey mimarinin gelişmesine paralel olarak çok katlı otellerin sayısı artmıştır. Bu sebeple her 150 kişilik otel için asansör bulundurulması şartı getirilmiştir. Yüzyılın sonuna doğru birçok otel merkezi sistem ile ısıtılmakta, elektrik ile aydınlatılmakta ve asansör bulundurmaktaydı. Ancak bazı eksiklikler yine de varlığını sürdürmekteydi. Bireylerin kişisel temizlik ve mahremiyet sorunu tam olarak çözümlenebilmiş değildi³¹⁹.

Batı'da otellerin günümüz otel konseptine uygun olarak gelişmesi 19. yüzyılın sonlarına doğru olmuştur. Günümüz otel anlayışına yakın lüks, konfor, görkem ve ihtişam gibi birçok özelliği bünyesinde barındıran ilk otellerden birisi 1889 tarihinde Londra'da inşa edilen *Savoy Oteli*'dir³²⁰. 400 yatak kapasitesine sahip otelde asansör, elektrikli aydınlatma, çelik kirişler gibi birçok modern özellik bulunmaktaydı. Ancak otelin sadece 67 adet banyosu bulunmaktaydı. Tüm bu özellikleri ile otel, işletmecileri tarafından dünyanın en meşhur oteli olarak isimlendirilmiştir³²¹. Londra'nın ilk defa olarak kişiye özel odalarında banyonun olduğu, hijyen ve konforu tam olarak sağlayan oteli, *Carlton Oteli*, 1891-99 arasında inşa edilmiştir³²².

Amerika'daki oteller Avrupa'ya paralel bir şekilde gelişme göstermiştir. Amerika'da açılan ilk otel 1794-1796 yılları arasında New York'ta inşa edilen *City Oteli*'dir³²³. Amerika'da Avrupa tarzında lüks ve konforlu otelin ilki 1827-1830 arasında Boston'da inşa edilen ve 170 odaya sahip *Tremont Oteli* olmuştur³²⁴. Merkezi ısıtma sisteminin kullanıldığı otelde aydınlatma genel mekânlarda gaz lambası ile yapılmaktaydı. Bu özellikleri ile

³¹⁷ *Informing Against Oklahoma Officials*, (Bismarck Weekly Tribune), Mayıs 10, 1884, 2.

³¹⁸ *Foreign*, (The Morning Star and Catholic Messenger), Ekim 17, 1875, 5.

³¹⁹ Kayın, *İzmir Oteller*, 14.

³²⁰ *Savoy Hotel*, (New York Tribune), Kasım 5, 1899, 10.

³²¹ *European Advertisements*, (New York Tribune), Eylül 27, 1899, 6.

³²² *Carlton Hotel*, (New York Tribune), Mart 3, 1900, 5.

³²³ John Lovett, "City Hotel", *The National Intelligencer and Washington Advertiser*, Temmuz 28, 1802, 4.

³²⁴ *The Rail Road Accident*, (Alexandria Gazette), Temmuz 6, 1836, 3.

Amerika'nın ilk lüks oteli sayılmaktadır. Ne var ki otel uzun ömürlü olmamış ve 1845 yılına gelindiğinde ilk sahipleri tarafından satışa çıkarılmıştır³²⁵.

St. Louis'te 1200 kişiye hizmet veren 14 banyo ve 175 tuvalete sahip *Lindell Otel*'in her odasında suyu da akmaktaydı. New York'ta St. Nicholas ve Fifth Avenue otellerinde birçok süit oda bulunmaktaydı. Lüks ve konfor anlamına gelen süit odaların bulunduğu oteller zamanla Amerika'da çoğalmaya başlamıştır. Bunun yanında erkekler için tek kişilik odalar, kadın ve erkeklerin farklı kullanımlarına ait salonlar da mevcuttu. Amerika'da yaşanan bu hızlı gelişmeler sayesinde oteller yüzyılın sonlarına doğru Avrupa kıtasındaki emsallerini geçmiştir. Öyle ki otellerde lüks ve konfor bakımından günümüze kadar gelen birçok gelişme Amerikan kökenli otel işletmeciliğinin bir başarısıdır. Bir örnek olarak Resort Otel kavramının doğmasına ve kış turizminin gelişmesine olanak tanıyan yapılar ilk olarak Amerika'da inşa edilmiştir. West Virginia-White Sulphur Springs'teki *Greenbrier Resort Otel*³²⁶, Florida-Saint Augustine'de kış turizmi için inşa edilen *Ponce de Leon*³²⁷ gibi birçok resort otel açılmıştır. New York'ta 1890-93 tarihli *Waldorf*³²⁸ ile 1895-97 tarihli *Astoria*³²⁹ otellerinin birleşmesiyle 1500 odalı *Waldorf-Astoria Oteli* meydana gelmiştir. 35 adet asansörün bulunduğu bu otel emsalleri arasında en dikkat çeken otellerden birisi olmuş ve Amerika'nın otel yapılarında geldiği seviyeyi ortaya koymuştur³³⁰.

3.2. OSMANLI DEVLETİ'NDE OTEL YAPILARININ GELİŞİMİ

Batı'da konaklama mekânlarında başlayan modernleşme 18. yüzyılın sonları gibi erken bir tarihe rastlarken Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlamıştır. Batı tarzı konaklama mekânları olan oteller Osmanlı sınırları içerisinde yabancı uyruklarının yoğun olduğu bölgelerde gelişme göstermiştir. Daha çok İstanbul ve İzmir gibi Levanten nüfusun yoğun olduğu yerleşim yerlerinde yine yabancılar eliyle modern tarzda oteller inşa edilmeye ya da açılmaya başlanmıştır³³¹. Osmanlı Devleti'nde modern konaklama mekânı olan otellerin açılması, Batı'daki emsallerinden birkaç noktada farklılık arz etmektedir. Batı'da, özellikle Avrupa'da, oteller dönemin meydana getirmiş olduğu yeniliklerin de etkisiyle lüks ve konforlu bir şekilde konaklama isteğinden kaynaklanmaktadır. Osmanlı

³²⁵ *Tremont Hotel, For Sale*, (Alexandria Gazette), Aralık 2, 1845, 3.

³²⁶ (The Times), Temmuz 7, 1904, 10.

³²⁷ (The Roanoke Times), Eylül 2, 1894, 8.

³²⁸ (The Raonoke Times), Eylül 2, 1896, 8

³²⁹ (New York Daily Tribune), Kasım 5, 1899, 7.

³³⁰ (The Evening Bulletin), Ekim 13, 1898, 26.

³³¹ Kayın, *İzmir Oteller*, 15.

Devleti'nde ise oteller, temel gereksinim olan konaklama ihtiyacını gidermekten çok Batı'dan gelen yabancıların ihtiyaçlarını gidermeye yöneliktir³³².

Osmanlı Devleti'nde otellerin gelişmesine etki eden temel faktörlerin başında ticari ve ekonomik kaygılar ön plandadır. 19. yüzyıl teknolojik alanda gelişmelerin yoğun olduğu bir dönemdir. Buharlı gemilerin ve lokomotifin kitlesel, hızlı ve daha sık bir şekilde seyahat imkânı sunması, insanların daha kolay seyahat etmesini sağlamıştır. Ayrıca Sanayi Devrimi sonrası yeni bir sınıf olarak beliren burjuva ve aristokrat aileye mensup kişilerin Doğu'ya olan merakı, onları Doğu'nun incisi İstanbul'a çekmiştir. Bu süre zarfında Batı'dan Doğu'ya tren ve vapur seferleri düzenlenmeye başlanmıştır³³³.

Başkent'te modern konaklama ihtiyacına yönelik diğer bir gelişme de çeşitli sebeplerle Osmanlı topraklarına gelen turistlerin yoğunluğudur. 1863 tarihinde gerçekleşen *Sergi-i Umumi-i Osmanî* açılışı vesilesiyle başta Viyana olmak üzere Avrupa'nın birçok yerinden turist gelmeye başlamıştır. 1863 senesi Nisan ayında 142 kişiyi takiben gelen 450 kişilik turist kafilesi Osmanlı başkentine gelen ilk turist kafilesi olarak nitelendirilmektedir³³⁴. Osmanlı Devleti'ne düzenli ve daha fazla turist kafilesinin gelmesini sağlayan asıl gelişme ise Ekim 1883 tarihinden itibaren Paris-İstanbul arası seferlere başlayan Orient Ekspres treni olmuştur³³⁵.

Oteller inşa edilmeden önce İstanbul'a gelenler ilk zamanlar yabancıların işlettiği 3-5 odalı pansiyonlar, bekâr odaları, kilise, manastır, elçilik, misafirhaneleri gibi mekânlarda kalmaktaydılar. Ancak bu şansı bulamayan birçok kişi konaklama yapılarındaki kötü koşullardan şikâyet etmekteydiler. Bunlardan birisi olan ve 19. yüzyıl ortalarında Anadolu'ya gelen İngiliz arkeolog *Charles Fellow*, bir dönem İstanbul'da zaman geçirmiştir. İstanbul'da kaldığı zaman diliminde konakladığı mekândan hoşnut olmayan Fellow, bunu anılarına kaydetmiştir. Fellow, İstanbul'da bulunan konaklama yapılarının yetersiz olduğunu, gelecek olan misafirlerin sinek ve böceklerden korunmak için tedbir alması gerektiğini vurgulamıştır³³⁶.

³³² Orhan Doğu, *Oteller*, (İstanbul: Birsan Yayınevi, 1966), 1.

³³³ Meltem Baslo, "Tarih Boyunca Galata-Beyoğlu Kurgusunun Gelişimi ve XIX. Yüzyıl Otellerinin Bu Gelişime Etkileri," (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998), 149.

³³⁴ Rıfat Önsoy, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Katıldığı İlk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)", *Belleten*, 47/185 (Ocak 1983), 233.

³³⁵ Demir, Hanılçe, *Şark Ekspresi*, 34-46.

³³⁶ Charles Fellows, *Travels and Researches in Asia Minor, More Particularly in The Province Of Lycia*, (London: John Murray, Albemarle Street, 1852), 63-75.

Osmanlı Devleti'ne gelen turistlerin konaklayacağı modern tarzda yapıların yapımına 19. yüzyılın ortalarında başlanmıştır. İnşa edilemeye başlanan otellerin çoğu Tepebaşı semtinde bulunmaktadır. Bölgede 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bulunan mezarlıktan dolayı buraya “Petit-Champs des Morts” (Küçük Mezarlık) denmekteydi. Haliç manzarasına bakan mezarlığın üzerindeki düzlük alan, mezarlığın aşağıya doğru ötelenmesi ve İstanbul Tüneli'nden çıkarılan toprağın buraya dökülmesi ile bölge geniş ve düz bir alan haline gelmiştir. Bu tarihten sonra bölge değer kazanmış ve müzikli bahçeler, tiyatrolar, gazinolar gibi sosyal tesislerin üzerinde yükselmesiyle modern bir hal almıştır³³⁷. Otellerin inşa edildiği mekân genellikle Pera'da Grand Rue de Pera (İstiklal)³³⁸ ve Meşrutiyet Caddeleri üzerindedir. Batı tarzında modern konaklama yapılarının bu bölgede inşa edilmesinin ticari ve ekonomik sebeplerinin yanında başka nedenler de bulunmaktadır. Pera'da oteller açılmadan önce de var olan konaklama mekânlarını genellikle yabancı uyruklu Osmanlı vatandaşları işletmekteydi. Bölgenin büyük bir çoğunluğunu da oluşturan gayrimüslim ahali Batı tarzı bir yaşamın İstanbul'daki temsilcisi niteliğindeydi. Söz konusu bölgede otellerin yoğunlaşmasının diğer bir nedeni ise yabancı elçiliklerin neredeyse tamamının burada bulunmasındandır. Diğer taraftan devlet ricalinin yabancıların açacağı veya işleteceği bu otellerde gerek işlitenlerin gerek konaklayacak olan gayrimüslim nüfusun Müslüman nüfus ile bir arada olmasını istememesi de buranın seçilmesinde etkili olmuştur. Çünkü devlet ricali, gayrimüslimlerin ve yabancıların hem yaşam tarzları hem de kültürel bakımdan alışkanlıkları (eğlence, yeme-içme, giyim vb.) ile İslami kaidelere uymadıkları görüşündeydi³³⁹.

Pera'nın ticari canlılığı, batılılaşma hareketine daha açık bir konumda olması, uluslararası ticaretin canlılığını yansıtması gibi etkenler de bölgede otellerin açılmasına etki etmiştir. Pera'da yer alan *La Masion de Modes Françaises*, *Salon de Mode* gibi moda evleri, *Paris-Londres*, *Bon Marche* gibi mağazalar, *Lebon*, *Parisiana* gibi kafeler, restoran, pastane ve içkili mekânlar yabancı turistlerin ilgisini çekmekteydi. Zaten buraya gelen turistler modern oteller kurulmadan önce de konaklama için Pera bölgesini tercih etmekteydiler³⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nde Batı tarzında modern otellerin açılması İstanbul'da başta mimari olmak üzere kültürel ve ekonomik alanlarda birçok değişikliğin meydana gelmesine olanak tanımıştır. Bunların başında turizm denen bir sektörün doğması ve bu alanda yeni

³³⁷ Akın, *19. Yüzyılın*, 152.

³³⁸ Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, *İstanbul Cadde ve Sokak Kılavuzu 1 Galata Beyoğlu*, (İstanbul: TTOK, 1993), 30.

³³⁹ Baslo, *Tarih Boyunca*, 169-171.

³⁴⁰ Said Naum Duhani, *Beyoğlu'nun Adı Pera İken*, çev. N. Önal, (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1984), 55-60.

düzenlemelerin yapılması gelmektedir. Ülkeye gelen turistlerin sayısındaki artış 1890 yılında *Seyyahine Tercümanlık Edenler Hakkında Tatbik Edilecek 190 Sayılı Nizamname*'nin yayınlanmasını sağlamıştır. Bu nizamname ile ülkeye gelen yabancı turistlere tercümanlık, rehberlik gibi hizmetleri sunacaklara yönelik kılavuz niteliğinde ilkeler belirlenmiştir³⁴¹. Otellerin açılmasıyla birlikte gelen turist sayısında artışlar gözlemlenmiştir. Stefanos Yerasimos'a göre 20. yüzyılın başlarında İstanbul'a gelen turist sayısı yıllık ortalama 40-60 bin arasında bir sayıya ulaşmıştır. Gelen bu turistlerden elde edilen hasılat ise ortalama 2.800.000 sterlin civarında seyretmiştir. Bu rakam göz önüne alındığında 1863'te açılan Sergi-i Umumi-i Osmanî'den itibaren Osmanlı turizm sektörünün bir hayli geliştiği söylenebilir. Öyle ki turizmin sağladığı gelir Osmanlı Devleti'nin yapmış olduğu ihracat rakamlarının onda biri kadar kâr oranına ulaşılmıştır³⁴². Hem turist sayısında hem de turizm gelirinde bu seviyelere ulaşılmasında otellerin büyük katkısı olmuştur. 19. yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da bulunan ve konaklama mekânları hakkında olumsuz eleştiriler yapan İngiliz arkeolog Charles Fellows'tan sonra aynı yüzyılın sonlarına doğru gelen başka seyyahlar, konaklama mekânlarından övgüyle bahsetmiştir. İskandinav kökenli *Knut Hamsun* İstanbul'da bulunduğu süre zarfında kaldığı oteller ile ilgili gözlemlerini seyahatnamesine; "Avrupa tarzında lüks ve konforlu bir otelde kaldığımı ve çok keyif aldığımı" dile getirerek kaydetmiştir³⁴³.

Osmanlı Devleti'nde Batı tarzında modern oteller yoğun olarak devletin başkenti İstanbul'da açılmıştır. Ancak İstanbul'un yanı sıra devletin İzmir, Selanik, Kahire gibi bazı önemli kentlerinde de otellerin açılmış olduğu görülmektedir. Otellerin bu şehirlerde kurulmasının birkaç nedeni vardır. Öncelikle söz konusu şehirler ticari faaliyetlerin canlı olduğu merkezlerdir. Diğer yandan gayrimüslim ahali ile Levanten nüfusunun yoğun olduğu şehirlerdir. Uluslararası ticaret faaliyetlerin yoğunluğu sebebiyle birçok yabancı iş insanı bu şehirlere gelmekte ve konaklamaktaydı. Son olarak bu şehirlerin bazılarında gayrimüslim nüfusun yoğun olması, konaklama ihtiyacı duyan yabancı-gayrimüslim konukların daha rahat etmesini sağlamaktaydı³⁴⁴.

İstanbul'dan sonra otellerin yoğun olarak açıldığı kentlerden birisi de İzmir'dir. İstanbul gibi daha çok gayrimüslim ahalinin yaşadığı semtlerde açılan İzmir otelleri, Birinci

³⁴¹ Recep Arslan, "Türkiye'nin Turizm Politikası (1923-1960)", *Turkish Studies*, 12/19, (2017), 5.

³⁴² Stefanos Yerasimos, *İstanbul 1914-1923: Kaybolup Giden Bir Dünya'nın Başkenti ya da Yaşlı İmparatorlukların Can Çekişmesi*, çev. Cüneyt Akalın, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 26.

³⁴³ Knut Hamsun, Hans Christian Andersen, *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah*, çev. Banu Gürsaler Syvertsen, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016), 22.

³⁴⁴ Kayın, *İzmir Oteller*, 17.

Kordon Caddesi üzerinde yer almaktadır. Zamanla kentin en iyi konaklama mekânları olan bu otellerden bazıları, *Royal Navy Hotel*, *Great Smyrna Otel*, *Locanda di Nuova Europa*'dır³⁴⁵. İzmir'de 19. yüzyılın sonlarına doğru modern otellerin açılması hız kazanmıştır. 1898 gibi erken bir tarihte İlica mevkiinde Hamidiye Sanayii Mektebi civarında Mösyö Mil tarafından bir otel açılmıştır³⁴⁶. Söz konusu otel sahibi otelin yanına bir de hamam açmıştır. Bu yapıların inşası esnasında Hamidiye Sanayii Mektebinin hakkının gözetilmesi üzerinde devlet kurumları tarafından ısrarla durulmuştur³⁴⁷.

Avrupa kıtasına yakınlığı sebebiyle Batı kültürüne daha yakın olan Selanik'te 19. yüzyılın sonlarında faaliyet gösteren *Kolombo Otel*³⁴⁸, *Macar Otel*'i³⁴⁹ ve *Merkez Otel*³⁵⁰ şehrin önde gelen otellerinden bazılarıdır. Mısır, Kahire'de 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılışı vesilesiyle Hidiv İsmail tarafından inşa edilen ve daha sonraları *Ghezireh Palace* olarak adlandırılacak otel, 1894'te Wagons-Lits oteller şirketi ağına dâhil olmuştur³⁵¹. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında geniş bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok bölgesinde modern oteller açılmıştır. Ancak diğer bölgelerde açılan bu oteller imparatorluğun başkentinde açılan oteller kadar sayıca çok ve işlevsel olamamışlardır.

3.3. İSTANBUL'DA BATI TARZINDA AÇILAN MODERN OTELLER

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da ilk otelin tam olarak nerede ve ne zaman açıldığına dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak modern tarzda ilk oteller 1838 Balta Limanı Antlaşması'nın imzalanması ve 1839 Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesinden sonra açılmaya başlamıştır. 1838'de İngiltere'ye, daha sonra da birçok devlete verilen ticari imtiyaz neticesinde yabancı devletler Osmanlı Devleti'nde düşük vergilerle ticaret yapma hakkı elde etmiştir. Balta Limanı Ticaret Antlaşması'nın 2. maddesine göre yabancılar Osmanlı Devleti'nde istedikleri malı satın alma gücü elde etmiştir³⁵². Bu durum birçok yabancı

³⁴⁵ Rauf Beyru, "İzmir'in Gezi ve Eğlence Yaşamı", içinde *Üç İzmir*, ed. Şahin Beygu, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992), 347-348.

³⁴⁶ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 1160, Gömlek No:86998, (1160/89998), Tarih: 29 Safer 1316/19 Temmuz 1898.

³⁴⁷ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No:1204, Gömlek No: 90262, (1204/90262), Tarih: 07 Cemazeyyilevvel 1316/23 Eylül 1898.

³⁴⁸ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF.MKT), Dosya No: 335, Gömlek No:31, (335/31), Tarih: 18 Rebiulahir 1314/26 Eylül 1896.

³⁴⁹ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 2019, Gömlek No: 151362, (2019/151362), Tarih: 10 Zilhicce 1320/10 Mart 1903.

³⁵⁰ BOA, Rumeli Müfettişliği Arzuhalleri (TFR.1.ŞKT), Dosya No: 19, Gömlek No:1825, (19/1825), Tarih: 07 Muharrem 1321/05 Nisan 1903.

³⁵¹ M. Elizabeth Grouse, *Out Of Egypt*, (Boston: The Gorham Press, 1914), 35-36.

³⁵² Mübahat S. Kütükoğlu, "Baltalimanı Muahedesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/39.

Osmanlı Devleti'nde ticaret yapmasının önünü açmıştır. Doğal olarak ticaret amacı ile gelen birçok yabancı İstanbul'da modern konaklama yapılarının gelişmesinde etkili olmuştur. Diğer yandan Tanzimat Fermanı'nın birçok alanda getirmiş olduğu yenilikler, kent yapısında önemli değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Modern kent oluşturma çabaları, geleneksel konaklamadan modern konaklama yapılarına geçişi kolaylaştırmıştır³⁵³. Oteller hem mimari hem de sosyo-kültürel özellikleri bakımından Batı tarzı bir yaşam alanı oluşturan yapılar olmuştur. Dolayısıyla İstanbul'da açılmış olan oteller yoğun olarak Batı yaşam tarzına daha yakın olan Galata ve Pera bölgesinde açılmıştır³⁵⁴.

İstanbul'da Batı tarzında konaklama mekânları olan otellerin açılması 1840 tarihinden sonrasına rastlamaktadır. Her ne kadar 1840'ta Kuledibi'nde *Hotel Des Quatre Nations Otel*i açılmışsa da bu otel, bir pansiyon görünümündedir ve modern otel görünümünden uzaktır. Söz konusu otelin yetersiz koşullardan kaynaklı ömrü uzun olmamış ve nihayetinde 1847 tarihinde kapanmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nde ve hatta Doğu'da modern tarzda açılmış olan ilk otelin 1841'de İstiklal Caddesi (Grand Rue De Pera) 463 numaradaki *Hotel d'Angleterre* olduğu kabul görmektedir. İstanbul'da 19. yüzyılın ortasından 20. yüzyılın başlarına kadar modern tarzda birçok otel açılmış ve şehrin gerek mimari gerek kültürel açıdan gelişimine katkı sağlamıştır. Oteller Pera ve çevresinde yoğunlaşmış olsa da İstanbul'un Sirkeci, Kadıköy, Bakırköy ve Boğaziçi semtlerinde de açılmıştır³⁵⁵.

Otellerin, İstanbul'un mimari, sosyal ve kültürel yapısına büyük katkısı dokunmuş ayrıca bu yapılar birçok ilki bünyelerinde barındırmıştır. İlk asansörün kullanılması, ilk elektrikli aydınlatma, ilk defa jeneratörlü aydınlatma ve odalarda sıcak-soğuk akarsuyun bulunması gibi daha birçok özellik, modern otelcilik kavramıyla hayatımıza girmiştir. İstanbul'da açılmış olan otelleri iki döneme ayırarak değerlendirmek mümkündür. İlki 1870 Büyük Beyoğlu Yangını'na kadarki ve ikincisi 1870'ten 20. yüzyılın başlarına kadarki dönemdir. Böyle bir tercih yapılmasının temel nedeni 1840 ve 1870 arasında açılmış olan otellerin Büyük Beyoğlu Yangını ile birçoğunun yok olmasıdır. Bu ayrımın bir diğer nedeni ilk dönem açılan otellerin zaman içerisinde yerleri, isimleri, sahipleri ya da işletenlerinin değişmesidir. Yani ilk dönem olarak adlandırılan (1840-1870) zaman dilimi içerisinde açılan otellerin bazıları, çeşitli sebeplerden ötürü kalıcı olmamış ya da başka bir isimle varlığını sürdürmek zorunda kalmıştır. Örneğin 1849'da İstiklal Caddesi'nde açılmış olan *Grand Hotel*

³⁵³ Tekeli, *19. Yüzyılda İstanbul*, 363.

³⁵⁴ Yakartepe ve Binan, *İstanbul'un Modernleşme Dönemi Otelleri*, 81.

³⁵⁵ Anonim, "Oteller", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 6/179.

d'Orient'in ilk sahipleri M. Kaiser ve M. Souchon iken otel 1875 yılında Tepebaşı'na taşınmış ve işletmeciliği de François Logotheti almıştır³⁵⁶.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi sonrasında yaşanan siyasi ve sosyal gelişmeler, dünya genelinde teknolojinin ilerlemesi, ulaşımın yaygınlaşması gibi sebepler Avrupa'dan İstanbul'a seyahati yaygınlaştırmıştır. Kırım Savaşı (1853-1856), Islahat Fermanı (1856) gibi siyasi gelişmeler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863) gibi sosyal ve ekonomik gelişmeler neticesinde herhangi bir sebepten ötürü Osmanlı başkentine gelmiş olan yabancıların barınması için gerekli konaklama tesislerinde yetersizlik fark edilmiştir. Bu eksikliği devlet kademesindeki yöneticiler de görmüş olacak ki, otellerin yapılmasını bizzat teşvik edecek kararnameler çıkarmışlardır. 1865 tarihinde bir irade-i seniye ile aslen İngiliz vatandaşı olan ve Osmanlı Devleti'nde ilk otel olan Hotel d'Angleterre'nin de sahibi James Missirie'ye *Osmanlı Oteller Kumpanyası*'nı kurma imtiyazı verilmiştir. Otelcilikte önemli bir şöhrete sahip olan ve kökeni aslında Mısır'a dayanan Mösyö Missirie'ye Pera, Büyükdere, Üsküdar ve Büyükkada gibi semtlerde modern, Batı tarzında oteller açabileceği bir imtiyaz tanınmıştır. Aslında bu imtiyaz ilk başlarda otel yapılanmasını sınırlı bir bölgeye sıkıştırmış görünse de resmi kanaldan böyle bir teşvikin olması modern konaklama için gayet önemli bir adımdır³⁵⁷. Aşağıda Tablo. 1'de Osmanlı Devleti'nin başkentinde açılan modern otellerin, açıldığı yer, tarih ve otelin sahibi ya da işleteni kronolojik bir tarih gözetilerek verilmiştir. Söz konusu oteller İstanbul konaklama, kültür ve turizm tarihinde önemli bir yere sahip olan otellerden bir kısmını teşkil etmektedir.

Tablo 1. 19. Yüzyılda İstanbul'da Açılan Modern Oteller ³⁵⁸

No	Otel İsmi	Bulunduğu Yer	Sahibi-İşleteni	Tarih
1	Hotel d'Angleterre	İstiklal Caddesi, No: 231.	James Missirie	1841
2	Grand Hotel d'Orient	Pera, İstiklal Caddesi, No: 157, Naum Tiyatrosu Karşısı	M. Kaiser ve M. Souchon	1849
3	Hotel de Bysance	Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 11.	Josephine Vitalis	1849
4	Hotel de Pera	Pera, İstiklal Caddesi, No: 8.	Stefano Ghetsy	1849
5	Hotel de France	Pera, İstiklal Caddesi, No: 97.	Mme. Proust	1851
6	Grand Hotel Français Et Continental	Pera, Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 71.	Agostini Ailesi	1857

³⁵⁶ Behzat Üsdiken, "Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri-V, *Tarih ve Toplum*, 17/99, (Mart 1999), 28.

³⁵⁷ BOA, Cevdet Belediye (C...BLD.), Dosya No: 141, Gömlek No: 70, (141/70), Tarih: 21 Zilkade 1281/14 Temmuz 1865.

³⁵⁸ Not: Tabloda ele alınan oteller, İstanbul'un konaklama tarihinde önemli rol oynayan otellerin sadece bir kısmını içermektedir.

7	Hotel De La Paix Et De France	Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 69.	Charles Sidan	1857
8	Hotel Restaurant des Colonies	Pera, İstiklal Caddesi, Asmalımescit Sokak No: 178-180.	Mr. Faubert	1860
9	Hotel Restaurant Du Palais Des Fleurs	Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 8.	Mr. Bouin	1860
10	Hotel d'Europe	İstiklal Caddesi, Dörtüol Kavşağı.	Mr. Destuniani	1860
11	Hotel de Greece	Pera, İstiklal Caddesi, Kallavi Sokak.	Rum (İsmi bilinmiyor)	1860
12	Grand Hotel et Restaurant de Luxembourg	İstiklal Caddesi No:157.	Bossy ve Brun	1860
13	Hotel Paris	Pera, Yeni Çarşı Caddesi, No: 30.	Mme. Bouin	1862
14	Hotel de Vienne	Pera, Asmalımescit, Derviş Sokak, No: 8.	Rudolph Syz	1864
15	Grand Hotel National	Tepebaşı, Asmalımescit.	Jean Schwartz	1875
16	Hotel de Constantinople	Pera, İstiklal Caddesi, No: 124.	Dimitrio Logotheti	1875
17	Hotel de Pesth	Pera, Asmalımescit, Balyos Sokağı, No: 1.	Charles Tothlalassy	1876
18	Hotel Restaurant Anatelia	İstiklal Caddesi, Hotel d'Orient'in karşısında.	Dimitrio Logotheti	1875
19	Hotel de La Grand Bretagne	Pera, İstiklal Caddesi, No: 154.	S. Comminos	1875
20	Hotel Royal	Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 44.	François Logotheti	1876
21	Hotel et Jardin du Teke	Teke Yolu (Galip Dede Caddesi)	J. Agostini	1876
22	Hotel Imperial	Pera, Asmalımescit, No: 45.	Charles Tothfalussy	1880
23	Grand Hotel de Londres	Pera, Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 53.	L. Adamopulos ve N. Aperghis	1891
24	Grand Hotel et Brasserie Metropole	Pera, İstiklal Caddesi, No: 260.	Atanas N. Papadopoulos	1891
25	Grand Hotel Kroecker	Pera, Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 58-60.	Krocker Ailesi	1890
26	Hotel Bristol	Pera Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 63-65.	François Logotheti	1893
27	Pera Palas	Tepebaşı, İstiklal Caddesi, No: 52.	Wagon-Lits	1893
28	Summer Palas	Tarabya.	Wagon-Lits	1894
29	Prinkipo Palas	Büyük Ada.	Wagon-Lits	1898-1899
30	Tokatlıyan Oteli	Pera, İstiklal Caddesi, No: 76.	Mıgırdıç Tokatlıyan	1909

İstanbul'da 1840'tan itibaren açılan otellerin neredeyse tamamı Levantenler tarafından açılmıştır. Otellerin açıldıkları bölgede sosyal, ekonomik ve kültürel etkenlerin göz önünde bulundurulduğu anlaşılmaktadır. Otelleri açanlar ya da işletenlerin, bu yapıları açtıkları konum veya bölgede mensubu oldukları din ve milliyetin de etkisi olmuştur. Çünkü söz konusu yapılar daha çok gayrimüslimlerin yaşadığı ve elçiliklerin bulunduğu bölgelerde açılmıştır. Bu durum otellerin isimlendirmesinde de etkili olmuştur³⁵⁹.

³⁵⁹ Meryem Elif Çelebi, *İstanbul'un Tarihi Otelleri (1840-1914) ve Koruma Kapsamında Galata ve Pera Otellerinin Değerlendirilmesi*, (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 80.

Tablo 1’de görüldüğü üzere İstanbul’da Levantenler tarafından açılan otellerin neredeyse tamamı yapıları açan veya işletenlerin kimliklerinden bir iz taşımakta olup otel isimlerine yansımıştır. 1849’da İstiklal Caddesi’nde kurulan, lokantasındaki aşçıyı dahi Fransa’dan getirten *Hotel de Pera*, Stefano Ghetsy tarafından kurulmuşken 1865 tarihinde yönetimi, Yani Dimitri’ye geçmiştir. 1860 tarihinde Mr. Bouin tarafından kurulan *Hotel Restaurant Du Palais Des Fleurs*, balo salonları ile ünlü bir otel olup, otelde haftada üç gün balo tertip edilmekteydi³⁶⁰. İstiklal Caddesi’nde bulunan *Hotel Bysance* 1849 gibi erken bir senede Josephine Vitalis tarafından kurulmuştur. Pera’da ahşap yapıların revaçta olduğu bir dönemde taş yapılı bir bina olan otelin Haliç manzarası insanları kendisine çekmiştir. 1860’ta İstiklal Caddesi’nin Haliç ve Boğaz manzaralı bir diğer oteli Destuniani tarafından kurulan *Hotel d’Europe*’dir³⁶¹.

Pera’nın erken dönem otellerinden olan ve 1851’de Mme. Proust tarafından kurulan *Hotel de France* modern dekorasyonu ile şöhrat bulmuştur. İngiltere’de iş yapanların yoğun olarak misafir edildiği *Hotel de La Grand Bretagne* 1875’te S. Comminos tarafından açılmıştır. İngiliz kahvaltısıyla dikkat çeken otelin müdavimleri arasında birçok ünlü iş ve siyaset insanı yer almaktaydı. Bir Rum tarafından Kallavi Sokak’ta 1860 tarihinde kurulan *Hotel de Greece* orta halli bir oteldi. Otel, haftada iki gün, Cumartesi ve Pazar akşamları düzenlemiş olduğu maskeli balolar sayesinde ün salmıştı. 1857’de Charles Sidan tarafından kurulan *Hotel de La Paix et de France*’nin manzarası Haliç’e bakmakta ve otelde çalışan personelin büyük kısmı yabancı dil bilmekteydi³⁶². 1875’te Pera sosyetesinin gözde mekânlarından biri olan *Hotel de Constantinople* ünlü otelci ailesinden Dimitrio Logotheti tarafından açılmıştır. 1864’te Derviş Sokağı köşesinde *Hotel de Vienne* Rudolph Syz tarafından açılmış ancak üç sene açık kalarak 1867’de kapanmıştır³⁶³.

Hotel Restaurant des Colonies 1857’de açılmış ancak bir yıl aradan sonra maddi sorunlardan dolayı eşyalarını satışa çıkarmak zorunda kalmıştır. Aynı otel 1860 yılında Asmalımescit Sokağı’nda Mr. Faubert yönetiminde tekrar hizmete açılmıştır. 1862’de Yeni Çarşı Caddesi’nde açılan *Hotel Paris*, 1864’te ismi değiştirilerek *Hotel de Restaurant de Paris* adıyla işletilmiştir. Bu otel aynı anda 200 kişinin bir arada eğlenebileceği büyük bir balo salonuna sahipti³⁶⁴. Balyos Sokağı’nda Charles Tothlalassy tarafından 1875’te *Hotel de*

³⁶⁰ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar* 154.

³⁶¹ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 152.

³⁶² Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 153.

³⁶³ Akın, *19. Yüzyılın*, 250.

³⁶⁴ Akın, *19. Yüzyılın*, 249.

Pesth, aynı tarihte Jean Schwartz tarafından *Grand Hotel National*, Dimitrio Logotheti tarafından *Hotel Restaurant Anatelia* açılmıştır. 1876'da J. Agostini tarafından Teke yolunda *Hotel et Jardin du Teke* açılmıştır. Otelin büyük bir bahçeye sahip olması onu diğer otellerden ayırmaktaydı. 1880'de Charles Tothfalussy, Asmalımescit'te *Hotel Imperial* isminde bir otel açmıştır. Mart 1891'de Atanas N. Papadopoulos tarafından İstiklal Caddesi'nde *Grand Hotel et Brasserie Metropole Oteli* açılmıştır. 50 odası olan bu otelin Pera bölgesine hizmet sunan bir içki ve bira deposu da bulunmaktaydı³⁶⁵. Pera, İstiklal Caddesi'nde Kroecker ailesinin ismini taşıyan *Kroecker Oteli* 1890'da açılmıştır. 1886'da başlanan otel inşaatı dört yıl sürmüştür. Dört katlı olan otel açılışından 24 yıl sonra I. Dünya Savaşı başladığında iki İtalyan'a devredilmiştir³⁶⁶.

3.4. 19. YÜZYILIN SONU VE 20. YÜZYILIN BAŞLARINDA İSTANBUL'UN ÖNE ÇIKAN OTELLERİ

3.4.1. Hotel d'Angleterre

1841 senesinde İstiklal Caddesi 231 numarada açılan otel günümüzde ayakta olmayıp Kumbaracı yokuşunun başında, Hidivyal Palas'ın olduğu yerdeydi. Dönemin Avrupaî tarzında hizmet veren ve sonraki dönemlerde açılacak otellere örnek teşkil edecek otelin kurucusu Jacques Missirie adlı bir Levanten'dir³⁶⁷. Aslen Mısırlı bir Hristiyan aileye mensup olan Missirie, Mısır'da Hidiv ailesinin seyisliğini yapmıştır. Daha sonra büyük bir servet kazanarak Amerika ve Avrupa'yı gezmiş ve nihayetinde İstanbul'a gelip otelcilik sektörünün başlamasına öncülük etmiştir³⁶⁸. Otelin konuklarının her türlü ihtiyacını karşılayacak şekilde döşenmiş olan mobilya ve aksesuarlar Avrupa'dan getirilmiştir. Lüks ve konforun yanında otelin Haliç ve Boğaz manzarasına sahip olması, bir bahçesinin bulunması başlıca özelliklerindendir. Otel, kısa zamanda konser ve balo gibi etkinliklerde tercih edilen bir merkez haline gelmiştir. Otelin tabldot şeklinde hizmet veren restoranında Fransız mutfağının ünlü yemekleri servis edilmekteydi³⁶⁹.

Otel, Kırım Savaşı (1853-1856) ile 1876 Abdülaziz'in tahttan indirilmesine kadar geçen sürede yerli yabancı birçok ünlüyü konuk etmiştir. Kırım Savaşı dolayısıyla,

³⁶⁵ Behzat Üsdiken, *Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri-V*, 31-32.

³⁶⁶ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 139.

³⁶⁷ Behzat Üsdiken,, "Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri-III "Hotel d'Angleterre", *Tarih ve Toplum*, 17/97, (Ocak 1992), 34.

³⁶⁸ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 125.

³⁶⁹ Akın, *19. Yüzyılın*, 247.

İstanbul'da bulunan dönemin ünlü seyyah ve gazetecileri, diplomatları, devlet adamları, iş insanları ve onların eşleri İstanbul'da kaldıkları süre zarfında Hotel d'Angleterre'de konaklamışlardır³⁷⁰. Otelde konaklayan ünlüler arasında Macar asıllı Türkolog olan Arminius Vambéry'de vardır. 19. yüzyılın sonuna doğru Orta Asya gezisinin ilk durağı olan İstanbul'a gelmiş olan Vambéry, bir süre burada kalmıştır³⁷¹. Bu süre zarfında dönemin Sultanı II. Abdülhamid'in de güvenini kazanarak saraya girip çıkmakta ve casusluk faaliyetleri yapmaktaydı³⁷².

Yeni Osmanlılar Hareketinin aktif üyelerinden olup, II. Meşrutiyet döneminde Antalya mebusluğu yapmış olan Ebu Ziya Tevfik, otelin lokantasında çokça zaman geçirenlerdendir³⁷³. Otel, Osmanlı Devleti'nin ilerleyen dönemleirnde büyük değişimler yaşamasına sebep olacak olan Jön Türk kadrolarının da uğrak mekânlarından birisi olmuştur. Öyle ki birçok defa Jön Türklerin üyeleri çeşitli sebeplerle otelin lokantasında buluşup yemek yemiş ve yemek masalarında ülkenin siyasi konularını ele almışlardır³⁷⁴. 1883'te Paris'ten İstanbul'a ilk seferini yapan meşhur Orient Ekspres Treni'nin ilk yolcularından olan ünlü Times gazetesi yazarı Oppen de Blowitz, İstanbul seyahati esnasında bu otelde kalan kişilerdendir³⁷⁵.

Yaklaşık 50 yıl kadar Missirie yönetiminde hizmet vermiş olan otel 1890 tarihinde otelcilikte önemli bir yeri olan Logotheti ailesine devredilmiştir³⁷⁶. Aile üyelerinden olan Dimitrio Logotheti, oteli kiraya vermek istediye de başarılı olamayarak 1895'e kadar işletmek zorunda kalmıştır. Ancak 1895'in sonunda Missirie'den almış olduğu oteli Hallas kardeşlerden Philippe'e satmıştır. Bu satışta otelin isim hakkı devredilmemiştir. Bu yüzden otel ilk zamanlar *Hallas Kardeşler* sonra *Hidiv Otel*i ve 1950'ye kadar devam edecek olan *Hidivyal Palas Otel*i adıyla varlığını sürdürmüştür. İstanbul'un otelcilik sektöründe önemli bir yer tutan tarihi yapı 1970 yıllarında yıkılmıştır. Yeni sahipleri tarafından yıkılan otel yerine ilk zamanlar otopark binası inşa edilmiş ve devam eden yıllarda bu bina farklı kurumlar tarafından farklı amaçlar için kullanılmıştır³⁷⁷.

³⁷⁰ Gülersoy, *Beyoğlu'nun Yitip Gitmiş 3 Otel*i, 108.

³⁷¹ Arminius Vambéry, *The Life and Adventures of Arminius Vambéry*, (London T. Fisher Unwin, 1889), 34-41.

³⁷² Mim Kemal Öke, *Saraydaki Casus, Gizli Belgelerle Abdülhamid Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambéry*, (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1991), 40.

³⁷³ Ebu Ziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Günümüz Türkesine çeviren: Şemsettin Kutlu, (İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973), 108.

³⁷⁴ Salah Bırsel, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983), 20.

³⁷⁵ Blowitz, *Une Course*, 174.

³⁷⁶ Özgü Çilli Kutan, "D'Angleterre Otel'i ve Kral Missirie", *Kebikeç* 43, (2017), 389.

³⁷⁷ Behzat Üsdiken, *Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri-III*, 36.

3.4.2. Grand Hotel et Restaurant de Luxembourg

Dönemin ünlü otellerinden biri olan Royal Otel, İstiklal Caddesi numara 44'te yer almaktadır. Otelin bulunduğu bina önceleri Mısırlı İbrahim Paşa'ya geçici olarak tahsis edilmiştir. Bu bina İngiliz Sefareti'nin bahçesinin kenarında bulunmaktaydı. Ancak 1870 Büyük Beyoğlu Yangını'nda sefaretle birlikte her şey yanıp kül olmuştur. Bahçe kenarındaki bu binaya ise zarar gelmemiştir. Ekim 1876'da sefaret yetkilileri bu binayı otel işletmeciliği yapan Logothetti ailesinden François Logothetti'ye vermiştir. François'ın binayı tadilat ettirmesinden sonra 1876'da bina otel olarak faaliyete girmiştir³⁷⁸.

Haliç manzarasına sahip olan otelin açılışından kısa süre sonra dünya turuna çıkan Brezilya İmparator ve İmparatoriçesi İstanbul'a geldiklerinde bu otelde konaklamıştır. Öte yandan 1877'de İstanbul'da toplanan bir konferans münasebetiyle burada bulunan İngiliz delegesi Salisbury'de otelde konaklamıştır³⁷⁹. Söz konusu bu konferans 1875'te Hersek ayaklanmasıyla başlayıp bir yıl sonra Bulgar Ayaklanması ve Osmanlı-Sırp, Karadağ Savaşlarıyla devam eden Balkan krizini görüşmek üzere toplanmıştır. Balkan Sorunu olarak adlandırılan bu olayı çözmek için büyük devletler, ilk oturumu 23 Aralık 1876, ikinci oturumu 20 Ocak 1877'de İstanbul'da bir konferansta toplanmıştır. Tersane Konferansı³⁸⁰ olarak ta tarih sayfalarına geçen bu toplantıya İngiltere, Robert Cecil Marquis Salisbury'nin Fevkalâde Murahhas olarak atamıştır³⁸¹.

Açılışından 1887'ye kadarki süreçte oteli François işletmiş; bu tarihten sonra otelin işletmesi kardeşi Dimitri'ye geçmiştir. Otel, 1895'te Hotel Royal et d'Angleterre ismini almıştır. Tapu kayıtlarında 1901 senesinde, o tarihlerdeki sahibi olan Avukat Gustave Couteaux tarafından Sadrazam Said Paşa'ya satıldığı yazılıdır. Said Paşa'nın 1910'da ölmesi üzerine bina, eşi ve on çocuğuna miras kalmıştır. 1917 senesinde hisse senetlerinden ikisi İspira Yuannidi ve Antoine Çalyan isimli iki yabancıya satılmıştır. Son tapu senedi ise 1933 tarihine aittir. Buradaki bilgilere göre binanın, Mıgırdıç Tokatlıyan'ın evlatlık olan kızı, aynı zamanda Avusturyalı Sırp damat Nikola Medoviç'in eşi Madam Mercedes Medoviç'e ait olduğu yazmaktadır. Otelin 1940'lı yıllarda ismi Alp Otel olmuş ve nihayetinde 1973'te otel Türk

³⁷⁸ Gülersoy, *Beyoğlu'nun Yitip Gitmiş*, 22-23.

³⁷⁹ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 149.

³⁸⁰ Mithat Aydın, "İstanbul Konferansı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), Ek-1/671.

³⁸¹ Bekir Sıtkı Baykal, "Lord Salisbury'nin İstanbul'da Fevkalâde Murahhaslığı", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2/4, (Mayıs-Haziran 1944), 500.

Petrol Madeni Yağlar A.Ş.'ye devredilmiştir³⁸². Otelin 1973'ten sonra iki defa daha el değiştirdiğine tanık olmaktadır. 1990'lı yıllarda yıkılıp yeniden inşa edilmiştir. Bu süreçte ilk zamanlar işhanı olarak kullanılmış ve daha sonra Beyoğlu Adliyesi olarak hizmet vermiştir³⁸³.

3.4.3. Hotel Bristol

Mıgırdıç Terziyan tarafından 1893 tarihinde yaptırılan otel, Tepebaşı İstiklal Caddesi, numara 63-65'te yer almaktadır. Tasarım açısından emsalleri arasında estetik ve zariflikte ön planda olan otelin mimarı Achille Manoussos'tur. Mimar, otelin inşaatı için gerekli malzemelerin neredeyse tamamını yurtdışından getirtmiştir³⁸⁴. Beş katlı ve taş malzeme kullanılarak yapılan otele zaman içerisinde iki kat daha çıkıldığını bilinmektedir³⁸⁵. Said Naum Duhani'ye göre; özellikle yabancı konuklarını kış aylarında ağırlayan bu özenli yapının Mıgırdıç Terziyan'dan sonraki sahibi Mösyö Khalaass'tır³⁸⁶.

1918 yılında otelin işletmesini Yani Ciras ve Yorgo Haçaro almıştır. Daha sonra otel Ömer Lütfü Bengü tarafından işletilmiştir. 1980'lere kadar otel işlevini sürdüren yapı daha sonra Esbank'a (Eskişehir Bankası) devredilmiş ve 1987'de bankanın genel müdürlük binası olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bina 2002 yılında, bir müze oluşturmak amacıyla Kıracı Ailesi tarafından satın alınmıştır³⁸⁷. Söz konusu yapı günümüzde Pera Müzesi olarak kullanılmaktadır³⁸⁸.

3.4.4. Grand Hotel de Londres / Hotel Londra

Otel, Tepebaşı, İstiklal Caddesi, Kallavi Sokağı'nın köşesinde numara 53'te yer almaktadır. Otel, ismini Avrupa'da 18. yüzyılda başlamış olan turizm modasından almıştır. 18. yüzyılda İngilizlerin, İsviçre ve Riviera'yı görmek için başlattıkları geziler neticesinde söz konusu bölgelerde onları ağırlamak için oteller inşa edilmekteydi. Dolayısıyla İngiliz turistler için yapılan bu otellere İngilizce isimler verilmiştir. İşte Pera'da 19. yüzyılda açılmış olan

³⁸² Gülersoy, *Beyoğlu'nun Yitip Gitmiş*, 25.

³⁸³ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 151.

³⁸⁴ Çelik Gülersoy, *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*, (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1993), 108.

³⁸⁵ Pelin Aykut, "Bristol Otel", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 2/324.

³⁸⁶ Duhani, *Eski İnsanlar Eski Evler*, 35.

³⁸⁷ Özgü Çilli, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas*, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009): 28.

³⁸⁸ "Pera Müzesi", www.peramuzesi.org. Erişim Tarihi: 06 Haziran 2022.

“Grand Hotel de Londres” adını bu gelenekten almıştır³⁸⁹. Pera’nın 1800’lü yılların sonuna doğru çekici bir yer haline gelen Tepebaşı Meydanı’nda İstanbul’un da ilk otel yapıları dizilmeye başlayınca, Grand Hotel de Londres de bundan nasibini almıştır³⁹⁰.

Otel, 1891’de yan sokağında bulunan Glavanylerin ahşap konağının yerine, L. Adamopoulos ve N. Aperghis adlı iki ortak tarafından inşa edilmiştir. Dönemin bütün konforu ile kâgir olarak inşa edilen yapının mimarı Guglielmo Semprini’dir³⁹¹. Dönemin tüm lüks ve konforunu bir arada sunan otelin 150 kişilik balo salonu ve restoranı bulunmaktadır. Otelin birçok reklam kâğıdında *Hotel Belle Vue* ismini kullandığı görülmektedir. 1922’de Ernest Hemingway (1922’de) gibi birçok ünlüyü konuk etmiştir³⁹². Behzat Üsdiken’e göre Pera Palas Oteli’nden önce, 1891’de, bu otelde hidrolik asansör kullanılmıştır³⁹³.

3.4.5. Tokatlıyan Oteli

İstanbul’un tarihi ve kültürel yaşamında iz bırakan Tokatlıyan Oteli’nin kuruluşu 1883 tarihinde Ermeni asıllı Mıgırdıç Tokatlıyan, babası ve kardeşi Bedros’un Tokat’tan İstanbul’a göç etmesiyle başlamıştır. Tokatlıyan ailesinin İstanbul’daki ilk girişimleri Muhafazacılar Caddesi 29 numarada bir et lokantasıdır. Zaman içerisinde işlerini büyüten Tokatlıyan ailesinin üyeleri, Pera’da iki ayrı pasta ve şekerleme dükkânı olan Temistokli ile ortaklaşa iş yapmışlardır. Mıgırdıç Tokatlıyan, bu başarılı girişiminden kısa süre sonra Aslandis ve Temistokli’den şekerlemeci dükkânlarını satın almış ve *Cafe Restaurant de Paris* isminde büyük bir kafe açmıştır. Bu sayede ileride açılacak olan Tokatlıyan Oteli’nin altyapısı oluşturulmuştur³⁹⁴.

Mıgırdıç Tokatlıyan’ın Pera’da kafe işini yürütürken babası ve kardeşi ise Muhafazacılar çarşısındaki lokanta işine devam etmekteydi. Bu sırada Galata’da Splendide isminde restoranları olan Dikran, Onnik ve Tavir adında üç garson Mıgırdıç’ın kafesinde işe başlamış ve kafenin isminin *Cafe Restaurant Splendide* olarak değişmesine vesile

³⁸⁹ Pelin Aykut, “Londra Oteli”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 5/226.

³⁹⁰ Çelik Gülersoy, “Londra Oteli”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994) 5/226.

³⁹¹ Zeki Sönmez, *Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006), 253.

³⁹² Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 141.

³⁹³ Behzat Üsdiken, “Beyoğlu’nun Eski ve Ünlü Otelleri- IV Tokatlıyan Oteli”, *Tarih ve Toplum*, 17/98, (Şubat 1992), 26.

³⁹⁴ Ümit Baki Erdem, Murat Hanılçe, “Mıgırdıç Tokatlıyan, Tokatlıyan Otelleri, Gazinosu ve Lokantası, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre”, *Manas Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 8/Ek Sayı 1, (2019), 1369-1370.

olmuşlardır³⁹⁵. Mıgırdıç Tokatlıyan'ın işletmiş olduğu kafe, zaman içerisinde otel olacak yapının bulunduğu arazi, *Üç Horan Ermeni Kilisesi*'nin (Yeratutyun) vakfına aittir. Söz konusu arazide Cafe Oriental isminde bir işletme 1861'e kadar faaliyet göstermiştir. Bu tarihten sonra Ermeni sanatçı Tadron Arevelyan binayı kiralarak "Şark Tiyatrosu", diğer ismiyle *Alcazar Byzance* olarak bilinen tiyatro açmıştır. 1870 Büyük Beyoğlu Yangını'nda küle dönen tiyatro binası 1883'e kadar boş kalmıştır. Bu zaman zarfında kilise heyeti yeni bir tiyatro binası yapmak için kolları sıvamıştır. Altı ay gibi kısa bir sürede tamamlanan tiyatro binası çevresine birkaç dükkân yapılarak hizmete girmiştir. Ancak 1892 tarihinde bina yangında tekrar küle dönmüştür³⁹⁶. Kilise heyeti tekrardan tiyatro binası açmaya girişmiştir. Ancak Mıgırdıç Efendi, sahip olduğu kafenin bir kısmının kilise arazisinde olması sebebiyle, kilise heyetine söz konusu arazide bir restoran yapmayı teklif etmiştir. Kilise heyeti ile anlaşmış ve 1895 yılında lokanta tamamlanmıştır³⁹⁷. Bu dönemde yapının üst katlarında otel odası olarak kullanılmak amacıyla birkaç odalık bir mekân yapılmıştır. Dönemin koşullarına göre gayet konforsuz olan bu yer Tokatlıyan Oteli'nin, otelcilik sektöründeki ilk girişimidir. Ünlü Tokatlıyan Oteli'nin gerçek manada ortaya çıkması ise 20. yüzyılın başlarında otelin mimarı, Alexandre Vallaur'y'nin öncülüğünde 1909 tarihine denk düşer³⁹⁸. 160 odalı otel dönemin önde gelen diğer otellerinden daha ön plana çıkacak ve müşterilerine her türlü imkânı sağlayacak bir biçimde donatılmıştır³⁹⁹. Tabi burada söz konusu otelin ön plana çıkmasının önemli bir sebebi de bulunduğu konumdur. Otelde kullanılan malzemenin neredeyse tümü Avrupa'dan getirilmiş ve lüks bir konsept oluşturulmuştur⁴⁰⁰. Birçok ünlüyü konuk eden otel I. Dünya Savaşı gibi sancılı bir dönemde açık kalmıştır. 1919'a gelindiğinde Mıgırdıç Tokatlıyan otelin işletmesini Sırp asıllı damadı Nikola Medvoviç'e devretmiştir⁴⁰¹.

Mıgırdıç Tokatlıyan'ının Pera'da işlettiği Tokatlıyan Oteli dışında Tarabya Koyu'nun Kuzey uç bölgesinde yazlık olarak işlettiği bir oteli daha bulunmaktadır. 1904 yılında Mimar Alexandre Vallaur'y tarafından yapılan otelde elektrik kullanılmakta ve mevcut otellerden

³⁹⁵ Üsdiken, "Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri-IV Tokatlıyan Oteli, 24.

³⁹⁶ Pelin Aykut, "Tokatlıyan Oteli" *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994) 7/272.

³⁹⁷ BOA, İrade Hususi (İ..HUS), Dosya No: 44, Gömlek No:105, (44/105), Tarih: 09 Recep 1313/26 Aralık 1895.

³⁹⁸ Gülersoy, *Beyoğlu'nun Yitip Gitmiş*, 50.

³⁹⁹ BOA, İrade Hususi (İ.. HUS), Dosya No: 44, Gömlek No:1313/B-22, (44/1313/B-22), Tarih: 9 Recep 1313/26 Aralık 1895.

⁴⁰⁰ BOA, İrade Rüsumat (İ..RSM), Dosya No: 31, Gömlek No: 31, (31/31), Tarih: 15 Cemazeyilevvel 1326/15 Haziran 1908.

⁴⁰¹ Gülersoy, *Beyoğlu'nun Yitip Gitmiş*, 69.

farklı bir tarzda yazlık olarak hizmet vermekteydi⁴⁰². Söz konusu yazlık oteli diğer otellerden ayıran başka bir özelliği de 19. yüzyılın başlarında otelde buz fabrikasının bulunmasıdır. Haliyle yazlık otel olmasından dolayı, Mıgırdıç Tokatlıyan'ın girişimciliğinin de bir tezahürü olan buz fabrikasının kurulması şikâyetle dahi konu olmuştur⁴⁰³. Girişimci bir yapıya sahip olan Mıgırdıç Tokatlıyan, sadece otel işletmemiş konaklama, eğlence ve turizm sektöründe birçok başarılı işe imza atmıştır. Ekonomik anlamda zor durumda olan işletmeleri kendi ağına katmakta ve başarılı bir şekilde hizmet vermekteydi. 1895'te Boğaziçi'nde Kalender Gazinosu'nu tutmuş, 1906'da Hotel d'Angleterre'yi işletmiş ve 1913'te Wagons-Lits şirketinden Summer Palas Oteli'ni satın almıştır. Mıgırdıç Tokatlıyan'ın kapitülasyonlardan faydalanmak için bir ara Rus vatandaşlığına geçtiği bilinmektedir. Tokatlıyan, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile birlikte Osmanlı ile Rusya'nın karşı saflarda yer alması, kapitülasyonların kaldırılması gibi etkenlerden dolayı İstanbul'u terk etmek zorunda kalmıştır. İlk zamanlarda İsviçre'ye giden Mıgırdıç Tokatlıyan daha sonra Fransa Nice'ye yerleşmiş ve 1950'de Cannes'ta ölene kadar burada yaşamıştır⁴⁰⁴.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ortalarından itibaren başlayan modern konaklama tesislerinin açılması başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun özellikle gayrimüslim ahalinin yaşadığı şehirlerde fiziksel ve kültürel değişiklikler meydana gelmiştir. İnsanların daha hızlı ve kolay seyahat etme imkânının artması ile İstanbul'a ve imparatorluğun diğer şehirlerine Batı'dan turist akın etmeye başlamıştır. Batı'dan gelen bu insanlar daha rahat ve konforlu konaklama imkânı sağlayan otellerde kalmaktaydı. Gelenler arasında sadece meraklı gezginler değil aynı zamanda dönemin tanığı olan yazarlar ve gazeteciler de bulunmaktaydı. Siyasi çalkantıları haber yapan bu kişiler bir imparatorluğun içine düştüğü durumu devletin başkentinde bulunan bu otellerden gözlemlemekteydi. Dönemin siyasi ve sosyal olaylarına şahit olanların kaldığı otellerden birisi de Pera Palas Oteli'dir. Bu oteli diğer otellerden farklı kılan temel özellik, Doğu-Batı arasında etkileşimi kolaylaştıran Wagons-Lits şirketi tarafından bizzat kurulmasıdır. Bu sebeple otel sadece konuk ettikleri ile değil aynı zamanda kendi var olma süreci ile tarihe tanıklık etmektedir.

⁴⁰² BOA, İrade Rüşumat, (İ..RSM), Dosya No: 19, Gömlek No: 1322/RA-06, (19/1322RA-06), Tarih: 18 Rabiulevvel 1322/03 Haziran 1904.

⁴⁰³ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî, (DH. MKT), Dosya No: 878, Gömlek No: 41, (878/41), Tarih: 27 Cemazeyilevvel 1322/09 Ağustos 1904.

⁴⁰⁴ Murat Hanılçe, "Tokatlıyan Oteli" içinde *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, C. XIV, ed. Nazmi Kozak, Metin Kozak (Ankara Detay Yayıncılık, 2022), 90-91.

BÖLÜM 4: LÜKS VE ZARAFETİN SİMGESİ PERA PALAS OTELİ

Wagon-Lits Şirketi, 19. yüzyılın sonlarına doğru dünyanın her yerine yayılan lüks ve konforlu seyahat imkânı sunan bir demiryolu ağı kurmuştu. Şirket, Avrupa'dan Doğu'ya lüks bir şekilde her imkândan faydalanarak seyahat eden müşterilerine gidecekleri yerlerde de aynı konforu sunmak istiyordu⁴⁰⁵. Paris'ten İstanbul'a 1883'te Orient Ekspres ile düzenlemiş olduğu ilk seferde yolcular İstanbul'da Hotel d'Angleterre, Hotel Luxembourg gibi otellerde konaklamışlardı. Dönemin İstanbul'unda gayet modern olan bu oteller zaman içerisinde Orient Ekspres'in yolcularına yetmemiştir. Durumun farkında olan şirket yetkilileri, Tren seyahatinin olduğu yerlerde kiralamış oldukları depo ve mağazaların yaygınlığından cesaret alarak otelcilik sektörüne girmeye karar vermişlerdir. Bu sayede Wagons-Lits şirketi, ilk defa uluslararası lüks seyahati başlatmış olmanın verdiği cesaretle 1894'te yeni bir ilke imza atarak Uluslararası Büyük Oteller Şirketini kurmuştur. Orijinal ismi *Compagnie Internationale des Grand Hotel* olan bu yeni şirket *Compaigne Internationale des Wagons-Lits* şirketinin yan kuruluşudur. Wagons-Lits şirketinin İstanbul'da rahat ve hızlı bir şekilde işlerini yürütmesi, daha önceleri Osmanlı saray yönetimi ile iyi ilişkiler yürütmesinden ileri gelmektedir. Şirketin 1892 tarihinde Bandırma'dan Konya'ya kadar olan hatta bir demiryolu inşa etmek için girişimleri dahi olmuştur⁴⁰⁶. Demiryolu ve işletmeciliğine yönelik birkaç imtiyaz alan hatta bu imtiyazlardan kâr elde eden⁴⁰⁷ Wagons-Lits şirketi yöneticisi Nagelmackers'a yapmış olduğu hizmetlerden dolayı *üçüncü dereceden Osmanlı Mecidi Nişanı* verilmiştir⁴⁰⁸. Osmanlı Devleti idarecileri ile yakın ilişkileri olan Wagons-Lits şirket yetkililerinin bundan faydalanarak uluslararası oteller şirketinin İstanbul'da ki ilk acentasını 1894'te açmaları zor olmamıştır⁴⁰⁹. Nagelmackers tarafından kurulan ve merkezi Belçika, Brüksel'de bulunan *Compagnie Internationale des Grand Hotels* şirketinin ana hedefi lüks bir şekilde seyahat eden yolcularına aynı konforda konaklama hizmeti sunmaktır. Bu amaçla şirket, dünyanın birçok bölgesinde oteller açmak ya da inşa etmenin yanı sıra bu yapılarda restoran, kafe gibi yeme içme mekânları ve çamaşırhane, şarap ve kozmetik ürünlerinin satıldığı işletmeler de kurmayı hedeflemiştir. Şirket, seyahat ve konaklama alanında yeni bir anlayış konsepti sunmanın

⁴⁰⁵ Eirini Anastasiadou, *In Search of a Railway Europe: Transnational Railway Developments in Interwar Europe*, (Eindhoven: Eindhoven University of Technology, 2009), 32.

⁴⁰⁶ BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, (Y..A...HUS.), Dosya No: 304, Gömlek No: 68 (304/68), Tarih: 09 Rebiulahir 1310/31 Ekim 1892.

⁴⁰⁷ BOA, Babiali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 4, Gömlek No: 242 (4/242), Tarih: 17 Şevval 1309/15 Mayıs 1892.

⁴⁰⁸ BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH.), Dosya No:1126, Gömlek No: 88038 (1126/88038), Tarih: 14 Recep 1306/16 Mart 1889.

⁴⁰⁹ Gökhan Akçura, *Turizm Yıl Sıfır, İvrir Zıvrir Tarihi 4*, (İstanbul: Om Yayınevi, 2002), 110.

ötesinde turizm kavramında köklü değişimlerin önünü açmıştır⁴¹⁰. Wagons-Lits, sefer düzenlediği yerlerde yolcularını aynı konfor ve özende ağırlayacağı “Palas Oteller” yapmaya veya işletmeye başlamıştır⁴¹¹. Bu bağlamda International Company of Grands Hotels şirketinin, Belçika Ostend’de *Hôtel de la Plage*, Lizbon’da *Avenida Palace*, Monte Carlo’da *Riviera Palace*, Abbazia’da *Malaga Palace*, Pekin’de *Grand Hotel des Wagons Lits*, Madrid’te *Otel Ritz*, Bordeaux’da *Hôtel Terminus*, Paris’te *Claridge’s Hotel*, Lyon’da *Palace Hotel*, Nis’te *Cimiez Riviera Palace*, Marsilya’da *Hôtel Terminus* ve Kahire’de *Ghezireh Palace* otellerini açmıştır. Şirketin İstanbul’da açtığı otellerden birisi çalışmamızın da konusu olan *Pera Palas Oteli*, diğeri ise Tarabya’daki *Summer Palas Oteli*’dir. Tarabya’daki Summer Palas Oteli, Büyük Oteller Şirketi tarafından Alexandre Vallaury’e 1894 tarihinde yaptırılmıştır. Beş katlı ve ahşaptan yapılan bu binanın yazlık otel olarak kullanılması planlanmıştır.⁴¹² Otelin inşa edildiği alan ormanlık arazi olduğundan otel tabiat koşullarına uyumlu bir şekilde inşa edilmiştir. İstanbul’da ilk plajlardan birinin burada olması ve ilk defa tenis kortu gibi spor alanının olması otelin cazibesini arttırmıştır. Balo ve şölenleri ile meşhur olan otelin müdavimleri arasında II. Abdülhamid’in de olduğu söylenmektedir⁴¹³. Osmanlı Arşivlerinden bulunan bir belgede, 1894’te aralarında önemli mevkide kişilerin de bulunduğu yaklaşık 150 kişilik bir ziyafet verileceği ve bu ziyafete Sultan II. Abdülhamid’in de şerefliendirmesi için davetiye gönderildiği belirtilmektedir⁴¹⁴. Summer Palas Oteli’nin bünyesinde barındırdığı diğer bir özellik ise elektrikle aydınlatılmasıdır. 1899 gibi erken bir tarihte elektrik ile aydınlatılmak istenen otele yurt dışından alet-edevat getirilmiş ve elektrikle ilgili bu malzeme otel yönetimi ile gümrük yönetimi arasında sorun teşkil etmiştir. Çünkü otelin ruhsatnamesinde aydınlatma için bir ibare görülmediği ve ayrıca Belediye’den izin alınmadığı için bir karışıklık yaşanmıştır⁴¹⁵. 1918-1920 arasında büyük bir yangınla zarar görüp tamir ettirilen otel 1950 tarihinde yıkılmıştır⁴¹⁶.

⁴¹⁰ Joanne Vajda, “The Pereire Brothers and Nagelmackers, Promoters of Railway Transport and the Parisian Hotel Network, 1855-1900”, *Revue d’Histoire Des Chemins de Fer*, 38 (2008), 39.

⁴¹¹ Çilli, *Tanzimat Sonrası*, 38.

⁴¹² Pelin Aykut, “Summer Palas”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 7/71.

⁴¹³ Çilli, *Tanzimat Sonrası*, 34.

⁴¹⁴ BOA, İrade Hususi, (İ.. HUS), Dosya No: 22, Gömlek No: 99 (1312RA-101), (22/99 (1312RA-101), Tarih: 20 Muharrem 1317/24 Temmuz 1894.

⁴¹⁵ BOA, Şura-yı Devlet Evrak (ŞD), Dosya No: 2964, Gömlek No: 31 (2964/31) Tarih: 12 Safer 1317/22 Haziran 1889.

⁴¹⁶ Hatice Demir, “Sümer Palas Oteli”, *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, (2021).

4.1. PERA PALAS OTELİ'NİN AÇILIŞI

Günümüzde de aynı işlevle hizmet vermeye devam etmekte olan Pera Palas Otel mimari özellikleri, sunduğu hizmet ve konuk ettiği ünlü misafirler, barındırdığı ilkler gibi özelliklerden ötürü kendi döneminde İstanbul'daki oteller arasında Avrupa Otel niteliği taşıyan nadir otellerden birisidir⁴¹⁷. Wagons-Lits şirketinin, Avrupa'dan İstanbul'a Orient Ekspres ile lüks ve konforlu bir seyahat eşliğinde taşıdığı yolcularının aynı konforda konaklamalarını sağlayacak bir ihtiyaçtan doğmuştur. Şirket, Pera Palas Otel'i'nin bulunduğu araziye sahiplerinden alarak oteli inşa etmiştir⁴¹⁸.

İstanbul'un kültür ve turizm tarihinde büyük bir yeri olan Pera Palas Otel'i'nin tam olarak ne zaman, kim tarafından yapıldığı ve ne zaman faaliyete başladığı gerek otel hakkında yapılan çalışmalarda gerek İstanbul'a dair çalışmalarda ihtilaf konusu olmuştur. İstanbul Kültür Turizmi ve tarihi yapıları hakkında birçok eserler kaleme alan Jak Deleon'a göre; mimar Alexandre Vallauray tarafından tasarlanan otelin yapımına Mayıs 1892'de başlanmış ve Ekim 1893'te tamamlanmıştır. Yazar; Compagnie Internationale des Grands Hotels tarafından işletilen otelin açılışına dönemin birçok önde gelen kişiyle beraber Sultan II. Abdülhamid'in de katıldığını söylemektedir⁴¹⁹.

Pera Palas Otel'i'nin açılış tarihine yönelik bir başka görüş Turan Akıncı'ya aittir. Akıncı'ya göre 1892'de yapımına başlanan otelin inşaatı 1896 tarihinde tamamlanmış ve otel bu tarihte açılmıştır. Pera Palas Otel'i'nin bugün bulunduğu arsa Kabristan Sokağı'nın sağ tarafında kalan boş bir alan olup mezarlık bölgesiydi. Söz konusu arazinin sahibi ise Bayezid-i Sâni (İkinci Bayezid) Vakfı idi. Bu arsa 1881 tarihinde üç Ermeni vatandaşa icare-i muaccele ve icare-i müeccele usulü ile kiralanmıştı⁴²⁰. Osmanlı Vatandaşı olan Artin Manukyan ile Manok Aslanoğlu ve Rus asıllı banker Ohannes Kyirkof araziye kiralayan üç kişidir. Bu kişiler sahip oldukları mülkü beş sene sonra yani 1887'de Wagons-Lits şirketine 51 Osmanlı lirasına devretmişlerdir⁴²¹.

⁴¹⁷ Akın, 19. Yüzyılın, 251.

⁴¹⁸ Vefa Zat, *Eski İstanbul Otelleri*, (İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2005), 65-66.

⁴¹⁹ Deleon, *The Pera Palas*, 27.

⁴²⁰ Aslında vakıf malı satılmamasına karşın dini bir kılıf bulunarak bir gelir elde etmenin yoludur. Osmanlı ekonomisinin zor zamanlarda olduğu dönemlerde devlet gelir sağlamak amacıyla vakıflara ait ve satılması yasak olan mal, mülk veya emtianın satılmasının bir ara yolu gibi işler. Yani icare-i muaccele yoluyla ilk olarak o mülkün değeri kadar bir para verilir, sonra da icare-i müeccele adıyla da yıllık sembolik bir miktarda kira ödenir. Aslında sembolik olarak kiralama gibi görünen bu yol bir Hile-i Şer'îye olup, dini bir kılıfla o yeri satmak manası taşımaktaydı. Bkz. Ahmet Akgündüz, "İcâreteyn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/389-391.

⁴²¹ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar* 142.

Nur Akın, *Le Moniteur Ottoman*⁴²² adlı Fransızca gazetesinin haberine dayanarak otel inşaatının 13 Haziran 1892’de başladığını belirtmektedir. Aynı gazetenin bir başka haberine göre Ermeni Cemaati’nden ve varlıklı bir kişi olan Mıgırdıç Esseyan (Asayan) Tepebaşı Belediyesi’nin bahçesinde bir otel yapmayı planlamaktadır. Bunun için de söz konusu otel yapımına gücü yetmeyeceği ya da başka sebeplerden ötürü ortaklar aramakta olduğu bilgisi verilmektedir⁴²³. Esseyan’ın girişimleri neticesinde otelin inşaatına 1892 tarihinde başlandığı bilinmektedir. Çünkü Esseyan Kardeşler Kasım 1892 tarihinde Belediye’ye senelik 500 Osmanlı Lirası vermeyi taahhüt etmiş; yapmakta oldukları otelden Tepebaşı Bahçesi’ne açılan bir kapı açmak için yine Belediye’ye müracaat etmişlerdir⁴²⁴. Belediye bu ruhsatın şerefiye akçesi karşılığında verileceğini beyan etmiş ve Esseyan, Tepebaşı Bahçesi’ne bakan kısımlara kapı ve pencere açma ruhsatını elde etmiştir⁴²⁵. Gazete’nin Aralık 1893 tarihli başka bir haberinde mimar, Alexandria Vallaury ve Henri Duray tarafından İstiklal Caddesi’nde yapılmakta olan Uluslararası Büyük Otel’in tamamlandığı ve Mimar Vallaury’nin tebrik edildiğinden bahsedilmektedir. Haberde geniş bir alan üzerine kurulan otelin 150 yataklı olduğu bilgisine de yer verilmiştir. Otelde bir adet balo ile bilardo salonu bulunduğu, restoran ve resepsiyonun zemin ve birinci katlarda yer aldığı yazmaktadır. Ayrıca çalışmaların sürdüğü ve otelin gelecek Eylül ayında tamamlanarak misafirlerine hizmet vereceği belirtilmiştir. Ayrıca Wagons-Lits şirketinin oteli 25 yıllığına kiraladığını yazmaktadır. Ocak 1895’te bir haberde ilk defa Pera Palas Oteli’nin, Paris ve Bologne-Sur Mer’deki aynı türden iki otelin M. Vermesch tarafından yönetileceği bildirmektedir. Söz konusu bu haberde otelin 200 kapasiteli olduğu ve mimarının da Vallaury olduğu belirtilmiştir. Otelin açılış ilanına dair gazete haberi 30 Ocak 1895 tarihinde yayınlanmıştır. Bu gazete haberinde 1 Şubat 1895 tarihinde açılış daveti şerefine 60 kişilik akşam yemeği resepsiyonu verileceği yazmaktadır⁴²⁶.

Pera Palas Oteli’nin açılışı ve faaliyete başlayış tarihine dair bir diğer görüş ise Otel hakkında detaylı bir araştırma yapan Behzat Üsdiken’e aittir. Yazar otelin üzerine kurulduğu araziden başlayarak ele almış olduğu çalışmasında, söz konusu arsanın birbiri ile yakın akrabalık bağı olan üç Levanten aileye ait olduğunu dile getirmektedir. Yazara göre, Nomico,

⁴²² Osmanlı Devlet’inde II. Mahmud’un başlatmış olduğu reformlar neticesinde kurulan Takvim-i Vekayi’nin Fransızca versiyonudur. Böyle bir gazetenin oluşturulma amacı yapılan reformların Avrupa’da tanıtılması ve duyurulmasıdır. Bkz. Lorans Tanatar Baruh, “Modernitenin Aynası: Osmanlı’da Fransızca Basın”, *Kebikeç* 53, (2022), 111.

⁴²³ Akın, 19. *Yüzyılın*, 252.

⁴²⁴ BOA, Meclis-i Vükela Mazbataları (MV), Dosya No: 71, Gömlek No: 79, (71/79), Tarih: 21 Rebiulevvel 1310/13 Ekim 1892.

⁴²⁵ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH. MKT), Dosya No: 2014, Gömlek No: 59, (2014/59), Tarih: 03 Rebiulahir 1310/24 Ekim 1892.

⁴²⁶ Akın, 19. *Yüzyılın*, 254.

Tubini ve Corpi aileleri 1867 tarihinde bu arsayı satın almıştır. Pera Palas'ın bulunduğu arazi satın alındıktan sonra Compagnie Internationale des Grands Hotels şirketi Pera Palas Oteli'nin yapımı için kendi mimarları olan Henri Duray'ı görevlendirmiştir. Duray, bu dönem zarfında hem İstanbul hem de Portekiz Lizbon'da yapılan otellerin mimarlık görevini üstendiğinden iki şehir arasında mekik dokumuştur. Oteller yapım aşamasındayken isimleri belli olmadığından İstanbul'daki otele *Hotel de Constantinople*, Lizbon'daki otele de *Grand Hotel de Lisbonne* adı verilmiştir. Lizbon'daki otelin açılışının 20 Eylül 1892'de yapılması planlanmış ancak Oryantalistler Kongresi'nden dolayı bu açılış üç gün ertelenerek 23 Eylül 1892'ye sarkmıştır. Pera Palas Oteli için bir açılış yapılmamış ve otel doğrudan hizmet vermeye başlamıştır. Bundan dolayı otelin açılışı daha sonra 1893'te resmi bir şekilde yapılmıştır⁴²⁷.

Otele dair şimdiye kadar anlatılan bilgileri derli toplu değerlendiren ve yeni bulgular ile otelin açılış tarihine farklı bir bakış getirmeyi amaçlayan Çelik Gülersoy, yapının tarihini üç İstanbullu sermayedarla başlatmıştır. Rus kökenli banker Ohannes Kiyorkof (Kirkof), Artin Manukyan ve Arslanoğlu Manok'un Beyazıd-ı Sani Vakfı'na ait olan bu araziye daha önce değindiğimiz icâreteyn yöntemiyle 1879 tarihinde satın almışlardır⁴²⁸.

Gülersoy'un tapu sicillerine ulaşarak elde etmiş olduğu bilgiler ışığında otelin açılış serüveni biraz daha netlik kazanmaktadır. Yazarın, 739 sıra numaralı Sened-i Hâkanî varakasından hareketle vermiş olduğu bilgiler Wagons-Lits'in söz konusu araziye bu üç sermayedardan aldığını kanıtlamaktadır⁴²⁹. Söz konusu bu varakadan sonra aynı defterde 1892 tarihli Sened-i Hakani tanzim için zabıt varakası 4113 numaralı belgede aktarıldığında göre üç hissedardan olan Artin Manukyan, vefat etmesinden sonra geride dört çocuk bırakmıştır. Belge, Manukyan'ın çocuklarından birisi olan kızı Makruhi'nin Rus uyruklu biri ile evlendiği için babasından kalan miras hakkını kaybettiğinden bahsetmektedir. Böylece babadan kalan mirasın diğer üç evladı Rupen, Karnik ve diğer kızı Zaruhi'ye intikal ettiği anlaşılmaktadır. Bu üç evladı da babalarından kalan 1/3 hisselerinin bedeli olan 191-250 kuruşla hisselerini Ohannes Esseyan'a devretmiştir. Böylece Esseyan Efendi arazi üzerinde tek söz sahibi olmuştur. Burada dikkat edilmesi gereken husus otelin üzerine inşa edildiği arazinin 1892'de hala bir arsa olmasıdır⁴³⁰.

⁴²⁷ Behzat Üsdiken, "Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri II Pera Palas", *Tarih ve Toplum*, 16/95, (Kasım 1991), 27.

⁴²⁸ Çelik Gülersoy, "Pera Palas", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994), 6/240-241.

⁴²⁹ Gülersoy, *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*, 130.

⁴³⁰ Gülersoy, *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*, 132.

Gülersoy'un 4162 numaralı bir diğer belgeden aktardığına göre: 1892 tarihinde banker Ohannes Esseyan (Asayan) Efendi veled-i Sirikon, bakkal Yani'den 136 arşınlık bir mülkiyet almıştır. Söz konusu bu belgede geçen "arşınlık" ifadesinden anlaşıldığına göre bu arazinin bir kısmının satılmış ve ilk defa sahipleri arasında başka bir isim geçmiştir. Bu isim Asayan Efendi'nin eşi Virjin'dir. 1893 tarihinde Ohannes Asayan Efendi, kendisine ait olan payın dörtte üçünü elinde tutarak dörtte birlik payını 125.000 kuruş bedelle eşi Haçık Istepen kızı Virjin Hanım'a satmıştır. Şimdiye kadarki mal devirlerine dair belgelerde otelin inşa edildiği zemin için hep arsa-arazi olarak geçen ifadeler kullanılmaktaydı. Oysa bu satışın gerçekleştiği son belgede, zemin üzerinde *na-tamam* (bitmemiş) bir bina-otel zikredilmektedir. Gülersoy'a göre eğer bu inşaat otele aitse burada iki ihtimalden söz edilebilir. İlk ihtimale göre; Ohannes Efendi ve ortakları otel yapımına başlamışlar ancak bitirememişlerdir. İkinci bir ihtimal ise arazinin inşaatıyla birlikte Wagons-Lits şirketine devredilmesidir. Arsanın sahibi olan bu kişilerle Wagons-Lits şirketinin bir anlaşma imzalamış olma ihtimali de vardır. Ancak bu ihtimal daha zayıftır çünkü 1892'de İstanbul'da kolera salgını vardır ve bu zor şartlarda böyle bir işe girişmeleri zordur⁴³¹.

Gülersoy'un 4166 numaralı belgeden elde etmiş olduğu bilgide 1894'te Ohannes Efendi'nin kalan 2 hisseyi 5000 adet altın karşılığında kardeşi Mıgırdıç Esseyan'a sattığı görülmektedir. Söz konusu satış senedinde *önceleri arsa iken şimdilerde bitmemiş bina olarak* zikredilen yapı için bina ifadesinde Pera Palas ismi hala yoktur. Diğer yandan 19. yüzyılın ortalarından 1940'lı yıllara kadar Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde şehirlerdeki ticaret merkezlerini ve bu merkezlerdeki ticari faaliyetleri konu alan *Annuaire Oriental'de* (Şark Ticaret Yıllıkları) 1893'lü yıllarda Pera Palas Oteli'nin izine rastlanmamaktadır. Söz konusu tarihte İstanbul'da yer alan Londra Oteli'nin ismi geçmektedir. Bir nevi şehir kataloğu sayılan bu yıllıklar Avrupa ülkelerinin şehirleri başta olmak üzere İstanbul'u da kapsayacak şekilde şehirlerin, ekonomileri, nüfusları ve kültürel yapıları hakkında bilgiler sunan ticaret yıllıklarıdır⁴³². Son olarak 1896 tarihine ait 4171 numaralı bir tapu kaydında Esseyan (Asayan) Mıgırdıç Efendi'nin 15.000 kuruş bedelle binanın yarı mülkiyet hakkını Compagnie Internationale des Grands Hotels şirketinin müdürüne devrettiğine şahit olunmaktadır. Burada Esseyan Efendi'nin binanın yarı hissesini şirket adına değil de Wagons-Lits şirketinin bir alt kuruluşu olan Grands Hotels'e devretmesinin temel sebebi dönemin hukuk kuralları gereğidir.

⁴³¹ Gülersoy, *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*, 134.

⁴³²Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1894).

Osmanlı hukuk kuralları gereği yabancı tüzel kişilerin Osmanlı Devleti'nde mülk edinme imkânının olmaması şirket yönetimini böyle pratik bir yol tercih etmeye sevk etmiştir. Bu belgede otelin adı ilk defa resmi bir belgede yer almıştır. Bundan dolayı otelin açılış tarihi 1896 senesi olmalıdır⁴³³.

1978 tarihinde otelin işletmeciliğini de yapmış olan Hasan Süzer'e göre, Pera Palas Otelinin arsası 1881 tarihinde 51 lira karşılığında üç tüccar tarafından satın alınmıştır. Sonrasında bir inşa süreci başlamış ve ilk zamanlar otel, gazino ve dükkân olarak tasarlanmış olan yapı 1892'de açılmıştır. Otel 1896 tarihinde 300 lira bedel karşılığında Wagons-Lits şirketine satılmıştır⁴³⁴.

Pera Palas Oteli'nin açılışına dair farklı kişiler tarafından ve farklı zamanlarda ele alınan çalışmalar neticesinde otelin üzerine yapıldığı arsa, o arsaya sahip olan kişiler ve kurumlar hakkındaki bilgiler neredeyse birbirleriyle örtüşmektedir. Ancak aynı kişilerin eserlerinde otelin açılış ve faaliyete başladığı tarihler birbirlerinden farklılık göstermektedir. İlk olarak Pera Palas Oteli'nin inşaatına başlandığı tarihin Gülersoy'un bahsetmiş olduğu 1893 gibi geç bir tarihte olmayacağına dair görüştür⁴³⁵. Çünkü 1893 senesinin Aralık ayında aralarında Vallaury'nin de bulunduğu yerli ve yabancı yaklaşık 50 mühendis ve tüccarın olduğu bir grup otele isim bulmak için toplanmıştır. Sabah dokuz buçuk saatlerinde toplanan grubun içinde bir mahalle imamının da olduğu ve Tepebaşı'nda *müceddeden*, (yeniden)⁴³⁶ inşa edilen otele enternasyonal (uluslararası) bir isim konulduğundan bahsedilmekte ancak belgede otelin ismi belirtilmemektedir⁴³⁷. Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan ilki, belgede de belirtildiği üzere otel inşaatına yeniden başlandığıdır. Yani otelin yapımına söz konusu tarih olan Aralık 1893'ten ya aylar öncesinde ya da diğer yazarların da belirtmiş olduğu gibi birkaç sene önce başlanmış olmalıdır. Ayrıca söz konusu belgede geçen tarih 1893'ün bitimidir. Bu sebeple böyle lüks ve devasa bir otelin teşrifat dahi birkaç aylık bir süreçte bitemeyeceğinden hareketle Üsdiken ve Deleon'un otelin faaliyete girdiği tarihin 1892-93'te olduğu savı temelsiz kalmaktadır. Yine Gülersoy'un 4162 numaralı belgeye dayanarak yapının henüz bitmemiş olduğuna dair tapu kaydına göre otelin henüz açılmadığı aşikârdır.

⁴³³ Gülersoy, *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*, 136.

⁴³⁴ Feyzi Halıcı, Ayhan İnal, İsmail Parlatır, *Pera Palas ve Hasan Süzer*, (Ankara: Güven Matbaası, 1995), 7.

⁴³⁵ Gülersoy, *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*, 135.

⁴³⁶ Şemseddin Sami, *Kamus-i Türki*, (Dersaadet: 1318), "müceddiden", 1291.

⁴³⁷ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı, (Y..PRK. ZB), Dosya No: 12, Gömlek No: 65 (12/65), Tarih: 24 Cemazeyilevvel 1311/03 Aralık 1893.

Pera Palas Oteli'nin kuruluşuna yönelik en isabetli tarihi, Orient Ekspres ile ilgili çalışmasında Jean Des Cars vermiştir. Pera Palas Oteli'nin 1894 tarihinde hizmete girdiğini öne süren Cars, bu durumu Wagons-Lits şirketinin bir yan kuruluşu olan Compagnie Internationale des Grands Hotels'in (Uluslararası Büyük Oteller Zinciri) 1894 tarihinde kurulmasıyla ilişkilendirmektedir. Yazar, otelin açılış tarihini Büyük Oteller Şirketi'nin kurulmasıyla ilişkilendirerek isabetli bir sav ileri sürmüştür⁴³⁸. Çünkü Wagons-Lits ve bir alt şirketi olan Büyük Oteller Şirketi'nin temel amacı uzun süredir dünyanın dört bir yanına ulaştırmış oldukları lüks ve konforlu seyahati aynı özelliklerde konaklama sektöründe de sağlamaktır. Bu sebeple şirket dünyanın birçok yerinde oteller açmış ve bu otellerin sadece açıldığı bölgede değil dünyanın her yerinde tanınmasını sağlamak için reklamlara başvurmuşlardır⁴³⁹.

Pera Palas Oteli ile alakalı yapılan çalışmalarda otelin açılış tarihine yönelik sis perdesini kaldıracak yeni bulgular yurt dışından gelmektedir. Amerika'da yayımlanan New York Tribune Gazetesi'nde 11 Kasım 1894 tarihinde çıkan ilanda şirketin lüks ve konforlu bir şekilde seyahat etmek ve bu seyahati aynı konforda konaklama ile taçlandırmak isteyen yolcularını kendisine çekmek için o tarihe kadar açmış oldukları *palas* otelleri, bulundukları şehir ve ülkelerle birlikte verilmiştir. *Yurtdışı Kış Tatili* başlığı altında verilen ilanda, Mısır Kahire'de *Ghezireh Palace*, Fransa Nice'de *Riviera Palace*, Portekiz Lizbon'da *Avenida Palace*, İtalya Brindisi'de *Hotel International*, Türkiye Tarabya'da *Summer Palace* ve İstanbul'da *Pera Palace Oteli* yer almaktadır. Aynı gazete ilanında bilgi ve bilet işlemleri için Londra ve Paris merkezleri gösterilmektedir⁴⁴⁰. Aynı gazetenin Ekim 1895 tarihli başka bir ilanında Doğu'da gidilebilecek egzotik tatil merkezleri ve bu merkezlere Batı'dan gidecek olan turistlere lüks ve konforlu konaklama merkezlerinin işaret edildiği bir ilanda İstanbul'da Pera Palas Oteli adres gösterilmiştir⁴⁴¹.

Amerika menşeli *The Indianapolis Journal* gazetesinin 28 Aralık 1896 tarihli nüshasında "Türklerin Başkenti" başlığıyla verdiği haberde İstanbul ve tarihi dokusuna yakından bakılarak nostaljik bir kesit sunulmuştur. Gazete, haberini o dönem ABD'nin İstanbul Konsolosluğu'nda görev yapmakta olan Hubbard Smith'in gözlemlerine dayandırmıştır. Smith, İstanbul Boğazı'nın eşsiz güzelliği karşısında hayranlığını gizlememiş; İstanbul'u Roma ile mukayese etmiş, şehri yedi tepe üzerine dikilmiş bir anıt olarak tasvir

⁴³⁸ Cars, and Caracan, *Orient Express*, 51.

⁴³⁹ *Foreign Resort*, (New York Daily Tribune), Eylül 4 1897, 3.

⁴⁴⁰ *Foreign Winter Resorts*, *The International Company's Hotels*, (New York Daily Tribune), Aralık 9, 1894, 15.

⁴⁴¹ *Foreign Resort*, *The International Company's Hotels*, (New York Daily Tribune), Ekim 30, 1895, 4.

etmiştir. Konsolos, birçok milletten insanın yaşadığı şehirdeki dar sokaklarda at arabalarından şikâyet etmiş, Avrupa tarzında geniş ve düzgün olan tek caddenin *Grand Rue du Pera* (İstiklal Caddesi) olduğunu dile getirmiştir. Smith görev için geldiği İstanbul’da ilk günlerini Pera Palas Otelinde geçirmiş ve şehirde karşılaştığı ilk olumsuz intibaları Batı tarzı lüks bir otel olan Pera Palas’tan gözlemlemiştir⁴⁴².

Pera Palas Otelinin bir kutlama veya resepsiyon eşliğinde tam olarak ne zaman açıldığı ay ve gün olarak kesin bir şekilde tespit edilemese de 1894 tarihinde faaliyette olduğu anlaşılmaktadır. Otel tarihine yönelik yapılan çeşitli çalışmalarda belirtildiği gibi açılışın 1892-1893 gibi erken tarihlerde faaliyette olmadığı Gülersoy’un tapu kayıtlarına dayanarak vermiş olduğu bilgilerden anlaşılmaktadır. Öte yandan Gülersoy dâhil birçok yazarın öne sürdüğü gibi otelin 1895-1896 kadar geç tarihlerde açılmadığı da elde etmiş olduğumuz belgeler neticesinde ortaya konmuştur. Bilhassa Çelik Gülersoy’un otelin açılışının 1896 tarihi olduğunu ve bunu da söz konusu 4171 nolu tapu kaydına dayandığı savının tam olarak doğru olmadığı da ortadadır⁴⁴³. Söz konusu kayıta “Esseyan (Asayan) Mıgırdıç Efendi 15.000 kuruş bedelle binanın yarı mülkiyet hakkını Compagnie Internationale des Grands Hotels şirketinin müdürüne devretmiştir” ibaresi otelin o tarihte açıldığı anlamına gelmemektedir. Çünkü önceki bölümlerde de değindiğimiz üzere otel ve otelin bulunduğu arazi sürekli olarak el değiştirmiştir. Diğer yandan Gülersoy’un eserinde de belirtmiş olduğu üzere Mıgırdıç Esseyan’ın hissesinin bir bölümünü tüzel bir şirkete değil de otel şirketinin müdürüne 1896 tarihinde devretmiş olması otelin 1894 tarihinde iştirakî (ortaklaşa) işletilmemiş olduğu anlamına gelmemektedir. Otelin rezervasyon ile ilgili reklamlarına yer verilen 1894 tarihli gazete haberlerinin Wagons-Lits şirketinin alt kuruluşu olan oteller şirketinin açılış tarihiyle denk gelmesi otel açılış tarihine yönelik savımızı güçlendirmektedir. Diğer yandan Doğu’nun esrarengiz şehri olan İstanbul’a seyahat etmek ve lüks bir şekilde konaklamak isteyen Orient Ekspres yolcuları için 1894’ten itibaren yurt dışındaki basında verilen reklamların 1895’ten itibaren arttığına şahit olmaktayız⁴⁴⁴.

Nur Akın *Le Moniteur Ottoman* Gazetesi’nde yer alan haberi dayanak göstererek mimarlar Alexandre Vallauray ve Henri Duray tarafından otelin Aralık 1893’te tamamlandığını, ancak çalışmaların devam ettiğini, bu yüzden gelecek Eylül ayında (Eylül 1894) açılacağını yazmıştır. Wagons-Lits tarafından 25 yıllığına kiralanan otelin 150 kişi

⁴⁴² *Capital of the Turk*, (The Indianapolis Journal), Aralık 28, 1896, 8.

⁴⁴³ Gülersoy, *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*, 136.

⁴⁴⁴ *Foreign Resort*, (New York Daily Tribune), Eylül 25, 1897, 3.

kapasiteli olduğu belirtilmiştir. Aynı gazetenin Ocak 1895 tarihli başka bir haberinde ise Pera Palas Otel'i'nin Paris ve Bologne-sur Mer'deki aynı türden iki otelin sahibinin şirket adına M. Vermesch tarafından yönetileceği bildirmektedir. Bu bilgiler ışığında otelin daha önce de gazetelerde yer alan ilanlardan yola çıkararak 1894 tarihinde Eylül ayında faaliyete girdiği kuvvetle muhtemeldir⁴⁴⁵.

Sonuc olarak 1893 tarihinde Osmanlı arşiv vesikasında *na-tamam* (bitmemiş) ve aynı tarihte yer alan bir başka belgede *müceddeden* (yeniden) inşa edilmekte olan ifadelerinden hareketle inşaatın birkaç sene evvel başladığı anlaşılmaktadır. Otel'in inşa ediliş tarihleri diğer yazarlarında belirtmiş olduğu gibi 1892 tarihi olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü 1894' n sonlarına doğru gazete ilanlarında otelin faal olduğu anlaşılmaktadır. 1895 ve 1896⁴⁴⁶ tarihlerinde ise Otel, gazetelerde daha fazla yer almaya bařlamıřtır⁴⁴⁷. Pera Palas Otel'i'nin açılışından kısa süre sonra reklamların da etkisiyle otele rağbetin arttığı yine gazetelerde çıkan haberlerden anlaşılmaktadır. Farklı sebepler ile Doğu'ya yolu düşen gazeteciler, siyasiler, iş insanları, gezginlerin otelde konakladıkları ele almış oldukları yazılarından gözlemlenmektedir. 1897'de *The Morning News* gazetesi, *St. Louis Globe-Democrat* gazete muhabirinin İstanbul'da bulunduğu yaklaşık yedi aylık süre zarfında gözlemlerini kendi gazetesinden aktarmıştır. Bu süre zarfında muhabirin karşılaşmış olduğu olaylar (Kurban Bayramı, muharrem ayı kutlamaları) ve tanıştığı kişilerin Batı'ya bakışlarına dair gözlemleri Pera Palas Otel'inde konaklayarak kaleme aldığını s ylemektedir⁴⁴⁸.

4.2. KURULUşUNDAN GÜNÜMÜZE KADAR PERA PALAS OTELİ'Nİ İşLETENLER

Pera Palas Otel'i'nin 1894'te açılışından 1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşı'na kadarki geçen 20 yıllık zaman dilimi otelin en parlak günleri olmuştur.  ağdaşı otellerden farklı olarak birçok ilke imza atan otelin yerli ve yabancı birçok ünlü konuğu olmuştur. Tarihi ve siyasi birçok hadiseye tanıklık eden otel, bazen döneminin çarpıcı gelişmelerinde bizzat başrolde yer almıřtır⁴⁴⁹. Otelin gösteriş ve ihtiyaşı sadece ağırladığı konuklar ya da tanıklık ettiği hadiselerden ibaret olmayıp fiziksel yapısında bulundurmuş olduğu birçok özellikten de ileri gelmektedir. Öyleki 1893 tarihinde Nagelmackers ve yaklaşık 50 kişiden oluşan mimar,

⁴⁴⁵ Akın, *19. Yüzyılın*, 254.

⁴⁴⁶ *International Company's Hotel*, (New York Daily Tribune), Kasım 4, 1896, 7.

⁴⁴⁷ *International Company's Hotel*, (New York Daily Tribune), Mayıs 6, 1896, 3.

⁴⁴⁸ *Shocking Rites Practised in a Celebration*, (The Morning News), Temmuz 18, 1897, 4.

⁴⁴⁹ Jak Deleon, *Bir Tutam İstanbul*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998), 144-152.

mühendis, tüccardan oluşan bir grubun otele isim koymak için toplandıkları bilinmektedir. Bu toplantı sonucunda uluslararası bir isim koyulmuş; ancak toplantıdan haber veren belgede isme yer verilmemiştir. 1895 senesinde ise otele, bulunduğu bölgenin “öteki” anlamına gelen kadim ismi *Pera* ve barındırdığı tüm özelliklerin bir saray niteliğini taşıdığını gösteren *Palace*⁴⁵⁰ isminin birleşimiyle bir isim konulduğu görülmektedir. Ancak saray anlamına gelen *Palace* isminin Sultan II. Abdülhamid tarafından sakıncalı görüldüğü gerekçesiyle karşı çıkıldığı belirtilmişse de şirket yönetimi bu karardan dönmemiş ve otel bu isimle günümüze kadar varlığını sürdürmeyi başarmıştır⁴⁵¹. Pera Palas’ın faaliyete başladığı ilk yıllarda erkeklerle birlikte kadınların otele giremediği; buna rağmen birçok Levanten, üst düzey Osmanlı yöneticisi, yurtdışından gelen turist başta olmak üzere yeni bir burjuva kesiminin mekânı haline geldiği görülmektedir. Açılışından itibaren otele yoğun bir ilgi olmuştur. Yardım ve eğlence baloları, resim sergileri, opera veya tiyatro gösterileri gibi birçok etkinlik otelde yapılmaya başlanmıştır. Daha önce Belediye binası bahçesinde yapılan ve alışlagelmiş konserler ilk defa Alman kökenli müzik direktörü Lange öncülüğünde Pera Palas Otelinde yapılmaya başlanmıştır⁴⁵².

Pera Palas’ın ışıltılı dünyası yurt dışından gelen yabancı tüccarları da cezbetmiştir. Amerika’da domuz eti üreticisi bir firmanın yetkilisi, Osmanlı Devleti’nin domuz eti ithalatını yasaklamasına yönelik almış olduğu karara itiraz için İstanbul’a gelmiştir. Daha çok İstanbul otellerinde konaklayan gayrimüslimlerin ihtiyacını karşılamaya yönelik ithal edilen domuz eti ve et ürünlerinin yasaklanmasının şirketin ticari kaygısına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple şirketin mali işlerden sorumlu yöneticisi İstanbul’a gelmiş ve ihraç ettiği ürünlerin bozuk olduğu gerekçesiyle gümrükte denize atıldığına şahit olmuştur. Bu konu hakkında şikâyetlerini dile getirmek için İstanbul’da bulunduğu süre zarfında başta Pera Palas Otel ve Summer Palas otelinde gerek devlet yetkilileri gerek otel yöneticileri ile birçok görüşme gerçekleştirmiştir. Öte yandan bu süre zarfında kaldığı otellerin ihtişamına yönelik gözlemlerini de aktaran temsilci, otellerin elektrik ile aydınlatıldığını ve bu tesisatın masraflarının 10.000 Amerikan doları tuttuğunu şirket yöneticilerinden edindiği bilgiler ışığında aktarmıştır. Pera Palas’ı diğer otellerden ayıran en önemli özelliklerinden birisi olan elektrikle aydınlatılması bir yandan otelin ihtişamını arttırırken diğer yandan sorun teşkil etmekteydi. Dönemin sultanı II. Abdülhamid, ilk zamanlar otellerde elektrik kullanımına onay

⁴⁵⁰ Serap Bezmez, Robert Avery, Mehlika Yaylalı ve Anna G. Edmonds, *Redhouse Sözlüğü İngilizce-Türkçe*, 13. Basım, (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1993), “Palace”, 693.

⁴⁵¹ Zat, *Eski İstanbul*, 72.

⁴⁵² Seyit Yöre, “Osmanlı/Türk Müzik Kültüründe Levanten Müzikçiler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 24, (2008), 432.

vermemiştir. Çünkü elektrik alet edevatında kullanılan bazı parçaların kendisine suikast düzenlemek isteyenler tarafından kullanılacağından şüphe duymaktaydı⁴⁵³. Pera Palas Oteli'nin sadece lüks bir konaklama merkezi olmadığı ve birçok sosyal aktivitenin merkezinde olduğu bilinmektedir. 20. yüzyılın henüz başında New York Daily Tribune'de çıkan bir yazıda İngiliz muhabir İstanbul'da Pera Palas Otel yetkililerinin bisiklet yarışı organizasyonu düzenlemek için giriştikleri çabayı aktarmaktadır. Yazı, Sultan'ın türlü sebeplerden ötürü daha önce çok defa Pera Palas Oteli sponsorluğunda düzenlenen bu organizasyonu yasaklamasını eleştirel bir dille kaleme almıştır⁴⁵⁴.

Pera Palas Oteli faaliyete başladığı ilk zamanlardan itibaren İstanbul'un turizmine, kültür ve sanat hayatına büyük katkılar sağlamıştır. Ancak her devirde olduğu gibi meydana gelen birçok yenilik kolay kabul görmemiş ve otelin getirdiği yeniliklerin yerleşmesi biraz zaman almıştır. Otelin faaliyete başladığı tarih olan 1894'ten 1914 yılında patlak veren I. Dünya Savaşı'na kadarki 20 yıllık zaman diliminde otel işletmesi Wagons-Lits'e bağlı olan oteller şirketince idare edilmiştir. Wagons-Lits şirketinin bir alt kurumu Compagnie Internationale des Grands Hotels şirketinin 1895 tarihinde resmi kayıtlarında yöneticisi olan M. Vermesch kayıtlıdır⁴⁵⁵. Paris merkezli şirket ile temsilcileri arasında otellerin işleyişi hakkında irtibatın sürekli sağlandığı yapılan yazışmalardan anlaşılmaktadır. Otel yönetiminin meydana gelen her türlü olumsuzluğu aşmak için Saray yönetimi ve Belediye idarecileri ile yakın temasta oldukları ve birçok hadisenin birinci elden kısa zamanda halledildiğine şahit olunmaktadır. 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında İstanbul'da otellerin yaygınlaşması ile birçok yeni düzenlemenin meydana geldiği bilinmektedir. Geleneksel yöntemlerle alınan vergilerde söz konusu bu devasa yapılar ile mevcut işletmeler arasında bir denge sağlanmasına yönelik 1897 tarihinde Belediye idaresince sokak ve diğer temizlik vergilerine dair yeni bir kanun çıkarılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu kanunun otellere yönelik kısmında: *tenzifat rüsumu ta'rifesinde kıymeti yirmi bin kuruştan elli bin kuruşa kadar ve dükkânları olan otellerden şehir-i beşer gurus ahizlerine karar kılınması*⁴⁵⁶ kararı alınmıştır. Her ne kadar altında dükkân bulunmasa da Pera Palas Oteli'de bu yeni vergi kanunundan nasibini almıştır.

⁴⁵³ *The Turks in His Capital*, (The New Heaven Morning), Ağustos 28, 1900, 12.

⁴⁵⁴ *Bicycling Interdicted in Turkey*, (New York Daily Tribune), Aralık 23, 1900, 3.

⁴⁵⁵ Akın, 19. Yüzyılın, 272.

⁴⁵⁶ BOA, Babiali Evrak Odası, (BEO), Dosya No: 933, Gömlek No: 69951 (933/69951), Tarih: 11 Zilkade 1314/13 Mart 1897.

Pera Palas Oteli'nde ilk kırılma anının yaşanması 20. yüzyılın hemen başlarında meydana gelmiştir. Otelin bağlı bulunduğu şirket ve genel manada Wagons Lits şirketi mali sorunlar yaşamaktaydı. Fransa tarafından şirketin kurucusu George Nagelmackers'e Légion d'honneur nişanı verilirken, Nagelmackers'in içinde bulunduğu mali bunalımdan bihaber diler. Nagelmackers, daha sonra şirketin başına geçecek olan İngiliz, Pullman Yataklı Vagonları başkanı olan Sir Davison Dalziel ile bir ortaklık kurmuştur. Nagelmackers bu ortaklığı pekiştirmek için oğlu Rene'yi Dalziel'in kızı ile evlendirmiştir. İngiliz Parlamento üyesi de olan Dalziel'in siyasi nüfuzundan yararlanmayı amaçlayan Nagelmackers'in 1905 tarihinde ölümü ile şirketin kötü gidişatı durdurulamaz bir hal almıştır⁴⁵⁷. Nihayetinde şirket küçülme kararı alarak bazı işyerlerini devretmeye veya kapatmaya karar vermiştir. Wagons-Lits ana şirketinde seferler aksamış olsa da bir küçülme görünmezken Compagnie Internationale des Grands Hotels bünyesinde bazı oteller elden çıkarılmıştır. Büyük Oteller Şirketi'nin İstanbul'da bulunan iki oteli Pera Palas ve yazlık kısmı Summer Palas otelleri elden çıkarılmak üzere satışa çıkarılmıştır. Summer Palas, Tokatlıyan Oteli'nin da sahibi olan Mıgırdıç Tokatlıyan tarafından satın alınmıştır. Ancak Pera Palas Oteli bir alıcı bulamamıştır⁴⁵⁸.

1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile tüm dünyada olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de genel bir ekonomik durgunluk yaşanmıştır. Savaşın başlaması ile Pera Palas Oteli yaşanan ekonomik ve siyasal sorunlardan nasibini almıştır. Her ne kadar bu dönemde açık kalarak hizmet vermeye devam etse de otel eski ihtişamını tam olarak sürdürememiştir. Dünya genelinde yaşanan gıda sıkıntısından dolayı otel yönetimi misafirlerini ağırlamakta zor anlar yaşamış ve birçok defa yağmalanma tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır⁴⁵⁹.

Savaş, Pera Palas Oteli'nin kaderini kökten değiştiren gelişmelere sebep olmuştur. İlk olarak yaşanan siyasi çalkantılar yüzünden Wagons-Lits şirketinin tren seferleri birçok yerde durma noktasına gelmiştir. Bir zamanlar Balkan ülkelerinin yaşam tarzına dahi büyük etkisi olan Orient Ekspres seferleri birçok bölgede durmuştur⁴⁶⁰. Pera Palas Oteli'nin esas müşteri kaynağı olan Orient Ekspres treni, savaştan beş hafta sonra Niş'te Almanların Wagons-Lits Şirketi'nin vagonlarına el koyması ile bir sekteye uğramıştır. Seferlerine uzun süre ara veren Orient Ekspres treninin Paris İstanbul bağlantısı kesilmişti. Savaşta tarafların kesinleşmesiyle

⁴⁵⁷ Commault, *Georges Nagelmackers*, 47-50.

⁴⁵⁸ Çilli, *Tanzimat Sonrası*, 43.

⁴⁵⁹ *Anti-German Riots in Constantinople*, (New York Daily Tribune), Mayıs 13, 1915, 1.

⁴⁶⁰ Dobrinka Parusheva, "Orient-Express, or About European Influences on Everyday Life in the Nineteenth Century Balkans", *New Europe College Yearbook*, (2001-2002), 139.

birlikte 1916 senesinde Almanlar, ittifak ortakları olan Osmanlı, Avusturya-Macaristan ile irtibatı sağlamak için Berlin-İstanbul arasında sefer yapan *Balkanzug* şirketini kurmuştur⁴⁶¹. Diğer yandan Wagons-Lits şirketi Fransa ve Belçika kökenliydi. Osmanlı Devleti ise I. Dünya Savaşı sırasında Fransa ile karşı cephelerde yer almaktaydı. Bu yüzden şirket zaten zor olan işlerini yürütemez duruma gelmiştir. Bu durum otelin kaderini değiştiren gelişmelerin yaşanmasına sebep olmuştur.

4.2.1. Pera Palas Otelі'nin El Değıştirmesi

Pera Palas Otelі'nin, kurucularından başka birileri tarafından işletilmesi konusu da en az otelin açılışı kadar tartışmalı bir konudur. Otelin ilk devir işlemi ile ilgili Behzat Üsdiken, zor zamanlar geçiren otelin biriken borçları yüzünden bir bankanın işletmesine verildiğini yazmaktadır. Otel, kısa zaman sonra merkezi Paris, 126 Rue Lafayette adresinde, “Pera Palace Hotel de Constantinople Societe Anonyme ünvanı” olan şirketin yönetimine girmiştir. Böylece otel, yeni kurulan bu şirkete 99 yıl süre ile kiralanmıştır. Şirketin toplam sermayesi 7.500.000 Fransız Frangı olup kurucusu Fransız asıllı Fernand Marie Bonnier'dir. Şirketin diğer sermayedarları arasında Halep doğumlu Fransız asıllı Leon Orosdi, Fransız Paul Eugene ve Mersin doğumlu Yunan uyruklu Bodossaki Atanassiadis vardır. Şirketin başkanı Fernand Marie Bonnier olup yardımcısı Leon Orosdi'dir. Şirket adına otel işletmesini devralan Bodossaki iştiraki bir şekilde 1915 tarihinde otelin işletmecisi olmuştur⁴⁶².

Çelik Gülersoy otelin 1915 değil 1919 sonbaharında Bodossaki'ye verildiğini dile getirmektedir. 1919'da, Belçika tebaasından olan otel kumpanyası reisi Mösyö Ufdar 1910'da ölmüş ve mirasçı olarak geriye üç oğul bırakmıştır. Bu üç oğuldan Alphonse Nef, Asizi Nef ve Limonis Nef adlarına vekâleten görevlendirdikleri Wagons-Lits şirketi genel müfettişi Fransız asıllı Lorgaik Olbihgi'yi satış işleri için yetkili kılmışlardır. Mersin tüccarlarından Nicola Maçeri Efendi de karşı tarafı temsil ederek Beyoğlu noterliğinden 17 Ağustos 1919'da düzenlenmiş olan vekâletnamesini ibraz etmiştir. Buna göre otel 166.000 Osmanlı Lirası karşılığında Osmanlı uyruklu ve Rum milletinden Hacı Toma Atanassiadis'in oğlu Bodossaki Efendi'ye satılmıştır. Bu satış otelin mülkiyetini içermeyip sadece işletme hakkına dayanmaktadır⁴⁶³.

⁴⁶¹ Cars and Caracan, *Orient Express*, 54.

⁴⁶² Behzat Üsdiken, *Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri II*, 29.

⁴⁶³ Gülersoy, *Tepebaşı Bir Meydan Savaşı*, 159.

Pera Palas Oteli'nin ilk devir işlemi ile ilgili devrediliş tarihi ve devir için ödenen rakama dair Osmanlı Arşivi'nde rastladığımız bir belge daha sağlıklı ve net bilgiler vermektedir. Eylül 1919 tarihli belgede otelin satışına yönelik ayrıntılı bilgiler vardır. *Fransa Fevkü'l-âde Komiserliği'nden vârid olub havâle buyurulan 27 Eylül 1919 (Rûmi) târîh ve 307/2 numrolu takrîr-i şifâhî* de: Wagons-Lits şirketini temsilen otel, Mösyö dö Burge tarafından Rum asıllı ve Mersinli pamuk tüccarı olan Bodossaki Atanassiadis'a 3.750.000 Fransız Frank'ı karşılığında (yaklaşık 350.000 Osmanlı Lirası) satılmıştır. Ancak şirket yetkilileri 1914 yılında çıkarılan bir kanun maddesine dayanarak otel mülkünün bedelinin 83.000 Osmanlı Lirası olduğunu iddia etmişlerdir. Söz konusu otelin devir işlemleri için defterhaneye başvurmuş, işlemlerin başlaması sonrasında otel bedelinin 500.000 Osmanlı Lirası olduğu anlaşılmış ve devrin bu meblağ üzerinden yapılmasında karar kılınmıştır. Şirketin Paris'ten göndermiş olduğu temsilci aracılığıyla devir işlemleri gerçekleştirilmiştir. Netice itibarıyla Pera Palas Oteli, içinde bulunan demirbaş eşya, mefruşat vesairesiyle birlikte, söz konusu yapının tadilat ve borçları da hesaba katılarak Bodossaki'ye 350.000 Osmanlı Lirası (3.750.000 Frank) karşılığında devredilmiştir⁴⁶⁴.

Üsdiken'in ileri sürmüş olduğu gibi otel 1915 tarihinde Bodossaki Atanassiadis'a devredilmiş değildir. Çünkü Eylül 1919 tarihine ait belgede otelin devir işlemlerine yönelik meydana gelen bir ihtilafta otelin sahiplerinden biri olarak Mıgırdıç Esseyan (Asayan) gösterilmektedir. *“Bu işde şirket ile Mıgırdıçla ve defterhâne arasında bedel-i ferağdan emlak için takdir idilecek kıymet hakkında bir ihtilaf husûle getirilmesi münasib olub buna imkân bulunamadığı takdirde Mıgırdıç Bey'in harc-ı ferağı...”* ifadesinden anlaşıldığı üzere Mıgırdıç Esseyan, Wagon-Lits şirketiyle beraber hala otelin ortaklarından biridir. Gülersoy'un, otelin 166.000 Osmanlı Lirası'na satılmış olduğuna dair verdiği bilgi de doğru değildir. Yine ele almış olduğumuz söz konusu belgede şirket yetkilisi olarak görevlendirilmiş olan Mösyö dö Burge'nin, Pera Palas Oteli'ni 7.500.000 Fransız Frangı (yaklaşık 350.000 Osmanlı Lirası) karşılığında Bodossaki'ye devrettiğine şahit olunmaktadır. Burada şirket yetkilileri 1914 yılında çıkarılan bir kanun gereğince otel mülkünün *harc-ı ferağının*⁴⁶⁵ 83.000 Osmanlı Lirası olduğunu ileri sürerek bir anlaşmazlık yaşanmasına sebep olmuşlardır. Otelin satış ve kira bedeli (harc-ı ferağ) işlemleri için müzakerede Osmanlı tarafını temsilen görevlendirilen

⁴⁶⁴BOA, Hukuk Müşavirliği İştîşare Odası Belgeleri (HR.HMŞ.ISO), Dosya No:23, Gömlek No:16 (23/16), Tarih: 02 Şaban 1335/24 Mayıs 1919.

⁴⁶⁵ Burada bahsedilen harc-ı ferağ; söz konusu mülkün satış bedeli değil bir nevi kiralama bedelini göstermektedir. Yani mal sahibi kişinin gayrimenkul üzerindeki hakkının bir başkasına devretmesini ifade etmektedir. Bkz. Ali Bardakoğlu, “Ferağ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul TDV Yayınları, 1995), 12/351.

müfettiş Yahya ve şirketi temsilen Mösyö dö Burge arasındaki bu ihtilafa sebep olan kanun aslında 1914 değil 1910 yılında çıkarılmıştır. Fransız temsilcisi muhtemelen 1914 yılında otelin halen bu kanundan yararlanmasından dolayı söz konusu kanunun 1914 tarihinde yürürlüğe girdiğini söylemektedir. *Musakkafer Vergisi Kanunu* denen bu kanun II. Meşrutiyet'in ilanından kısa bir süre sonra çıkarılmıştır. Bu kanunda amaç 1860'lardan II. Meşrutiyet'e kadar arazi ve üzerinde bulunan binaların tek bir emlak vergisi vermesinin önüne geçmektir. Bu sayede arazi ve üzerinde bulunan emlak ayrı bir vergilendirmeye tabi tutulacaktı. Ancak söz konusu dönemde arazi tahririnin yapılmasının zorluğu göz önünde bulundurularak sadece bina vergisi alınmıştır. İşte şirket yetkilileri bu kanundaki 27. maddeye istinaden söz konusu ferağ harcının 10 sene daha geçerli olduğunu iddia etmektedirler⁴⁶⁶. Oysa Osmanlı yetkilileri bunun mümkün olmayacağını ve söz konusu otelin 500.000 Osmanlı Lirası değerinde olduğunu ileri sürmüş ve otelin demirbaş eşyası ve şöhretinin de göz önünde bulundurularak 350.000 Osmanlı Lirası karşılığında satılmasını kabul etmişlerdir. Böylece şirket yetkililerinin söz konusu bu meblağa itirazları durumunda Mıgırdıç ile birlikte defterhaneye başvurmaları gerektiği beyan edilmiştir.

1919 tarihinde oteli kısa bir süre işletme imkânı bulan Bodossaki, 1922 tarihinde Paris'te Rue Lafeyette adresine kayıtlı *Pera Palace, Hotel de Constantinople, Societe Anonyme* isminde bir şirketin kurulmasına ön ayak olmuştur. 7.500.000 Frank sermayeli bu şirkette kendisiyle birlikte Fransız, Fernand Bonnier, Paul Eugene Dutesta ve Halep'te doğan Fransız Leon Orosdi'nin de bulunduğu ortaklar mevcuttur. Bodossaki'nin ekonomik olarak zor koşullarda olan otelin kötü gidişatını durdurmak ve o dönemde oluşan olumsuz siyasi ortamdan kurtulmak için böyle bir ortaklığa başvurduğu aşikârdır. Nitekim Üsdiken'in ifade etmiş olduğu; şirketin 1915 yılında kurulduğu ve Bodossaki'nin de bu tarihte otelin işletmesini devraldığı savı doğru değildir. Çünkü otelin devir işlemleri ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz belgede tarih 1919'dur. Ayrıca aynı belgede otelin hala Wagons-Lits şirketine bağlı olduğu ve ortak olarak Mıgırdıç Esseyan'ın ismi geçmektedir. Bu sebeple otelin 1919 tarihinde işletmecisi olan Bodossaki, kısa zaman içerisinde oteli işletme imkânı bulmuş ve işler yolunda gitmeyince 1922 tarihinde Pera Palace, Hotel de Constantinople, Societe Anonyme adlı bir şirketin kurulmasında rol oynamıştır. Bodossaki'nin işlerinin iyi gitmediğini ve bu sebeple bazı gayriresmi işlere başvurduğu bilinmektedir. Bodossaki'nin oteli işletmesin yanında tüccar olarak yurt dışı ile teması olduğu ancak işlerinin iyi gitmediği

⁴⁶⁶ Onur Eroğlu, "Osmanlı Devleti'nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet'in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12/Özel Sayı, (2012), 76.

1921 tarihinde İspanya Devleti tarafından gönderilen bir imtiyazın iptali ile anlaşılmaktadır. Söz konusu tarihte henüz İstanbul'da işletmiş olduğu Pera Palas Oteli'nde bulunan Bodossaki'ye İspanya tarafından Osmanlı Devleti'nin Atina Sefareti aracılığıyla bir evrak gönderilmiştir. Daha önce İspanya'nın Bodossaki'ye vermiş olduğu ticari imtiyazı sonlandırdığı ve bunu Osmanlı tebaası olan Bodossaki'ye bildirilmesi gerektiği söz konusu sefarethaneye bildirilmiştir⁴⁶⁷. Nitekim İstanbul'un işgal yıllarında, işgal kuvvetleri ile arası iyi olduğu bilinen Bodossaki işgal kuvvetlerinin İstanbul'dan ayrılışından hemen sonra ortadan kaybolmuştur⁴⁶⁸. Bodossaki'nin kaçması ve geriye iki milyon Osmanlı Lirası civarında borç bırakmasından dolayı Cumhuriyet Döneminde kurulan yeni kabine, otele hazine aracılığıyla el koymuştur. Bu süre zarfında Pera Palas Oteli mali borçlarından dolayı satışa çıkarılmıştır. Bu satışa dair ilk itiraz Antalya mebusu Rasih Efendi'den gelmiştir. Rasih Efendi tarafından verilen soru önergesinde: Taksim Meydanı ve kıışlasının hal-i pürmelali ortadayken Pera Palas Oteli'nin satılmasının, hele ki henüz otelin icare talebi dururken dikkatle takip edilmesi gereken bir konu olduğu üzerinedir⁴⁶⁹.

Pera Palas Oteli'nin satışa çıkarılmasına ilişkin bir itiraz da otelin hali hazırda mülki sahibi olan Büyük Oteller Şirketi'nden (Compagnie Internationale des Grands Hotels) gelmiştir. Fransa aracılığı ile otelin satılması protesto edilmiştir. Buna göre Fransız Yüksek Komisyonu tarafından Osmanlı Hariciye Nezaretine çekilen protesto telgrafında, İstanbul Defterdarlığı'nca Pera Palas Oteli'ne askeri kuvvetle gidilip otel personelinin kovulduğu ve ana odalar dâhil otelin boşalttırılarak kapısının mühürlendiği belirtilmiştir ve şirket yetkililerince gerekli işlemlerin başlatılacağı bildirilmiştir. Adnan Bey'e (Adıvar)⁴⁷⁰ hitaben yazılan bir telgrafta Fransız şirketinin idari ve adli bir haciz kararı olmaksızın defterdarlık tarafından sözlü bir emirle işlem yapmasını doğru bulmadığı ifade edilmiştir. Fransız yetkililer otel mülkünün kendilerine ait olduğunu ve oteli işleten Bodossaki'nin maliyeye olan borcundan dolayı, otelin satın alındığı (işletmesinin) şirkete (Compagnie Internationale des Grands Hotels) devredilmesine yönelik başvurularının reddedilmesinin hukuki olmadığını yinelemiştir. Otelin devri ile ilgili başvuruların reddine yönelik Türk makamlarının takındığı tavrın bir mahkeme huzurunda yapılmamasının yanı sıra otelin içinde bulunan mobilya ve

⁴⁶⁷ BOA, Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM), Dosya No:210, Gömlek No: 12 210/12), Tarih: 22 Cemazeyilahir 1339/03 Mart 1921.

⁴⁶⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.), Dosya No: 82, Gömlek No:136 (82/136), Tarih: 06 Rebiulevvel 1336/20 Aralık 1917.

⁴⁶⁹ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü, Dosya No:6, Fon Kodu, 30-10-0-0, Yer Bilgisi:6-31-6, Tarih: 18 Eylül 1923.

⁴⁷⁰ Doktor Adnan Adıvar, TBMM, I ve II. Dönem İstanbul milletvekilliği, vekâleten meclis başkanlığı yapmış ve 1926 tarihinde milletvekilliğinden istifa etmiştir. Bkz. TBMM Albümü C. I. 1920-1950: 473.

diğer eşyaların satışa çıkarılmasına ilişkin teşebbüslerin de gayri hukuki olduğunu ileri sürmüşlerdir. Nitekim otel ve eşyalarının Temmuz 1922 tarihinde Büyük Oteller Şirketi tarafından alındığı bu sebeple gerek otelin mülkü gerek tüm eşyası söz konusu şirketin tasarrufunda olması gerektiği Adnan Bey'e bildirilmiş ve yardımları istenmiştir⁴⁷¹. Fransa'dan Mösyö Bozes adında bir temsilcinin otelin devredilmesine ilişkin görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a geldiği polis müdüriyetince bildirilmiş ve bu şahsın Ankara'daki yetkililer ile görüşmek için izin talep ettiği kayda geçmiştir⁴⁷². Bu yazışmalar neticesinde TBMM delegesi Adnan Bey, otelin satışı ile ilgili Hariciye Nezareti ile temas kurmuştur. Otel satışına yönelik yapılan tahkikatta Bodossaki'nin maliyeye olan borcunu ödemesi için zaman talep ettiği ancak bu talebin müzayedeye çıkarılan otelin satışını engellemek için yapıldığı anlaşılmıştır. Nitekim bu süre zarfında otelin Amerikalı bir kişi veya kuruma satılacağı söylentileri yayılmış ve bu durumdan istifade edilmesinin amaçlandığı anlaşılmıştır. Oysa Maliye Nezareti'nden yapılan bir açıklama ile müzayede kuralları gereğince herhangi bir yabancı kişi veya kurumun müzayedeye katılmasında bir engel olmadığı; buna rağmen otelin Amerikalı bir kişi ya da kuruma satılmadığı belirtilmiştir⁴⁷³. Tüm bu girişimler sonuçsuz kalmış; yeni kurulan bir ülkede bu denli lüks oteli alacak zengin bir iş insanı bulunamamış ve otel 485.000 lira karşılığında mülkiyeti ile hazineye tescil ettirilmiştir⁴⁷⁴.

Pera Palas Oteli'nin tarihinde dönüm noktalarından bir diğeri belki de en önemlisi otelin Misbah Muhayyeş tarafından önce kiralanması sonra da satın almasıdır. Lübnan asıllı olan Muhayyeş, Mustafa Kemal'in Suriye Cephesi'nde iken tanıştığı bir kişidir. Suriye'de iken Mustafa Kemal'e yardımları dokunan Muhayyeş'in yeni kurulan Cumhuriyet'e yardımlarından ötürü Türk vatandaşlığına geçmesi kabul edilerek Türk vatandaşı yapılmıştır⁴⁷⁵. 1926 tarihinde otelin iç ve dış cephesindeki boyaların dökülmesi, tesisatında meydana gelen aksaklıklardan dolayı otel âtıl duruma düşmüş ve tamirat bedeli oteli işletecek olana ait olmak şartıyla Misbah Muhayyeş ile kira sözleşmesi yapılmıştır. Bu sözleşme gereğince oteldeki su, banyo tesisatındaki noksanlıklar, şöminelerde yıkıntılar, duvarların

⁴⁷¹ BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), Dosya No: 40, Gömlek No: 67, (40/67), Tarih: 11 Rebiülahir 1342/21 Kasım 1923.

⁴⁷² BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), Dosya No: 31, Gömlek No: 69, (31/69), Tarih: 25 Zilhicce 1341/08 Ağustos 1923.

⁴⁷³ BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), Dosya No: 48, Gömlek No: 6, (48/6), Tarih: 4 Şaban 1341/22 Mart 1923.

⁴⁷⁴ BCA, Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), Dosya No: 132-8 Fon Kodu: 30-18-1-1, Yer Bilgisi: 7-31-14. Tarih: 03.09.1923.

⁴⁷⁵ Öztürk, Pera Palas, 142.

boyanması vb. eksiklikler belirlenmiş ve söz konusu noksanların, otelin kiralandığı tarihten itibaren oteli kiralayan müstacire ait olduğu kararlaştırılmıştır⁴⁷⁶.

Pera Palas Otel'i'nin kira bedeli ile mevcut borçlarının kapatılamayacağı anlaşıldığından ve otel her geçen gün eski ihtişamını yitirdiğinden dolayı mülkiyeti Nisan 1927 tarihinde Emlak Bankası'na devredilmiştir. Ardından 598.000 Lira değer biçilen otelin peşin para ile satılmasına karar verilmiş ancak alıcı bulunamamıştır. Otel'e biçilen bu muhammen bedelin kapsamında hazineye ait mobilyanın değeri 42.000 lira, tesisat dairesindeki alet-edevatın değeri 92.000 lira, telefon veya muadili alet edevatın değeri 16.000 lira, kanepe örtüsünden çatal, bıçak, tabağa kadar olan eşyanın bedeli 59.000 lira olarak kayda geçirilmiştir. Söz konusu bu demirbaş eşya ile birlikte otelin emlak değerinin beşyüz, altıyüz bin değerinde olduğu beyan edilmiştir⁴⁷⁷. Sonuç itibarıyla 1928 tarihinde Misbah Muhayyeş 7/8 ve Ferit Kemal Muhayyeş 1/8 oranında bir hisse ile oteli 568.000 liraya ortaklaşa satın almışlardır⁴⁷⁸. Tarih 1935'i gösterdiğinde Otel adına kurulan Pera Palas Otel İşletme Limited Şirketi isminde bir şirket kurulur. Bu şirkette ortaklar arasında, Cemil Muhayyeş ve Emin Kemal Muhayyeş bulunmaktadır. Söz konusu şirketin 1937'de alınan tasfiye kararı 1940'a kadar sürer. Bu süre zarfında resmi belgelerde otelin iştiraki olduğu görülmektedir. Otelin, 1940 yılında yaşanan ve on kişinin ölümüne sebep olan suikast girişiminde otelin sahipleri resmi belgelere yansımıştır. 1941 tarihinde aralarında İngiltere'nin Eski Sofya Konsolosu M. Randall'in de bulunduğu birçok kişi adına İstanbul Asliye Ticaret mahkemesine açtığı davada otel ortakları Ferit Kemal Muhayyeş ve Misbah Muhayyeş'in isimleri bulunmaktadır⁴⁷⁹. Otelin Misbah Muhayyeş adına tescil işlemleri 1950 tarihinde gerçekleşir ve 1954 yılında ölümüne dek sürer⁴⁸⁰.

Misbah Muhayyeş 1954 yılında vefat etmiştir⁴⁸¹. Vefatının ardından 1949'da yazmış olduğu vasiyetnamesinde otel gelirinin çeşitli hayır kurumları arasında paylaştırılmasını istemiştir. Vasiyetnamede yeğenleri olan Cemil ve Ferit Muhayyeş'in müdür olmalarına, Başbakan, Millet Meclisi Başkanı, Vali ve İstanbul Belediye Başkanı'nın mülkün sahibi olan

⁴⁷⁶BCA, Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), Dosya No:132-26, Sayı: 3680, Fon Kodu: 30-18-1-1, Yer Bilgisi:19-37-7., Tarih: 30 Mayıs 1926.

⁴⁷⁷BCA, Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), Dosya No: 135-135, Sayı: 7247, Fon Kodu: 30-18-1-1, Yer No: 30-63-1. Tarih: 24 Ekim 1928.

⁴⁷⁸ Gülersoy, *Tepebaşı Bir Meydan Savaşı*, 162.

⁴⁷⁹ *Pera Palas'ta İnfilak Sebebiyle*, (Tan Gazetesi), Nisan 23, 1942, 1.

⁴⁸⁰ Üsdiken, *Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri II*. 30.

⁴⁸¹ Hiç evlenmeyen Muhayyeş'in Pera Palas Otel'inde yaşadığı ve kedisinin ölümüne dayanamayıp 38 numaralı odada intihar ettiği iddia edilmektedir. Bkz. *Bir Yalı Polisiyesi! Misbah Muhayyeş, Agatha Christie ve Pera Palas Otel*, (Takvim Gazetesi), Ocak 23, 2021, 6.

vakfa mütevellî olarak atanmasına karar verilmiştir. Vasiyetnamede ayrıca otelde muhafaza edilemeyen tüm antikaların Topkapı Sarayı Müzesi'ne bağışlanarak Muhayyeş'e ithafen orada sergilenmesi istenmiştir. 1963 yılında mütevellîler görevlerinden çekilerek yönetim tamamen vasiyetnamede belirtilen hayır kurumlarına bırakılmıştır. Bu kurumlar şunlardı: Darüşşafaka, Darülaceze ve Verem Savaş Derneği⁴⁸². Pera Palas, 1954-1974 yılları arasında Darüşşafaka, Darülaceze ve Verem Savaş Derneği'nin yanı sıra Cemil ve Ferit Muhayyeş tarafından yönetilmiştir⁴⁸³. Otelin sahibi konumunda olan kuruluşlar, 1974'te oteli kiralamak istemiştir. Otel uzun dönem atıl durumda olduğu ve köklü bir tamirat ve bakım gerektirdiği için kimse kiralamak istememiştir. Aynı yıl Cemil ve Ferit Muhayyeş, Halit Ziya Özkan, Vahdettin Doğan ve Avukat Kirkor Şabanyan *İstanbul Otel İşletmeciliği ve Turizm Ticaret Şirketi*'ni kurmuştur. Bu şirket oteli on yıl boyunca yılda bir milyon lira bedel ile üç dernekten kiralamıştır. 1977 yılının sonlarına doğru Gaziantep'li iş adamı Hasan Süzer, Cemil Muhayyeş'in yüzde altmış hissesini satın almıştır. 12 Ocak 1978'de Yönetim Kurulu Başkanı olmuş ve kısa bir süre sonra kalan hisseleri de sahiplerinden toplamıştır. Bu yeni dönemde Pera Palas'ın oda kapasitesi 112'den 145'e çıkarılmış ve otel baştan aşağı restore edilmiştir⁴⁸⁴.

Hasan Süzer yönetiminde olduğu yıllarda Pera Palas Otel, Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın oteli kamulaştırma mücadelesinden doğan bir çekişmeye sahne olmuştur. 1982 tarihinde başlayan ve 12 yıl süren ve mahkemeye intikal eden bu süreç Kültür ve Turizm Bakanlığı lehine sonuçlanmıştır. Otelin kamulaştırılması 1984'te kesinleşmiştir. 1988 senesinde 1 milyar 550 milyon değerinde kamulaştırma bedeli vakıf adına banka hesabına yatırılmıştır. Nihayetinde Kültür ve Turizm Bakanlığı adına tapu tescili 1994 tarihinde çıkmış ve otel kesin ve resmi olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı'na geçmiştir⁴⁸⁵. 2005 yılında vefat eden Hasan Süzer'in⁴⁸⁶ oğlu Mustafa Süzer, babasının ölümünden bir yıl sonra Pera Palas Otel'i'nin işletim hakkını hem TMSF'ye olan borçlarından dolayı hem de babalarının itibarını korumak adına devrettiklerini belirtmiştir⁴⁸⁷. İhsan ve Yavuz Kalkavan'a 2007 tarihinde devredilen otel, Kalkavanlar tarafından restore edilmiştir⁴⁸⁸. Otel İhsan Kalkavan tarafından Demet Sabancı Çetindoğan'ın ortağı olduğu *Demsa Group*'a ait *Maçka Konaklama ve Otel*

⁴⁸² BCA, Kararlar Daire Başkanlığı, 1928 164-13-9, Tarih: 02 Nisan 1962.

⁴⁸³ Misbah Muhayyeş zengin ve yalnız bir iş adamı olarak sık sık bu hayır kurumlarını ziyaret eder ve burada bulunan insanlara çeşitli hediyeler götürerek onlarla ilgilenirdi. Birçok defa bu kurumlarda kalan insanların yararına etkinlikler düzenleyip onlarla yakından ilgilenen hayırsever bir kişi olmuştur. *Hayırlı Bir İş*, (Cumhuriyet Gazetesi), Ağustos 23, 1947, 2.

⁴⁸⁴ Deleon, *The Pera Palas*, 34-35.

⁴⁸⁵ Füsün Dedeşayır, *Pera Palas İhaleye Çıkıyor*, (Milliyet Gazetesi), Mayıs 25, 1994, 07.

⁴⁸⁶ *Pera Palas'ın Sahibi Süzer Vefat Etti*, (Milliyet Gazetesi), Kasım 07, 2005.

⁴⁸⁷ Hanife Baş, *Babamın İtibarı İçin Pera Palas'ı Bıraktık*, (Hürriyet Gazetesi), Ekim 01, 2006.

⁴⁸⁸ *Atatürk'ün Eşyaları Davalık Oldu*, (Hürriyet Gazetesi), Aralık 17, 2010.

Hizmetleri A.Ş.'ye verilmiştir⁴⁸⁹. Demsa Group Yönetim Kurulu Başkanı Cengiz Çetindoğan ve dünyaca ünlü oteller şirketi grubu aynı zamanda Arap kökenli *Al Maktoum* Ailesi'nin yönettiği *Jumeirah Hotels Group* arasında ortaklık imzalanmıştır. İki şirket arasında varılan antlaşma neticesinde tarihi ve kültürel değerlerine sadık kalınarak otel tekrardan işleme açılmıştır. 2012'den itibaren devam eden ortaklık 5 yıl sürmüş ve Jumeirah Hotels Group 2017 tarihinde ortaklıktan çekilmiştir. Sonuç olarak Pera Palas Oteli, Demet Sabancı Çetindoğan yönetimindeki Demsa Group yönetimi ile günümüzde varlığını sürdürmektedir⁴⁹⁰.

4.3. OTELİN MİMARİ ALEXANDRE VALLAURY VE ESERLERİ

4.3.1. Alexandre Vallaury'nin Hayatı

Osmanlı Devlet'inde Batı tarzında modern konaklama yapılarından birisi ve belki de en önemlisi sayılabilecek Pera Palas Oteli'nin⁴⁹¹ mimarının kim olduğu da tıpkı otelin açılış ve el değiştirme tarihi kadar ihtilaflı bir konudur. Birçok araştırmacı otelin mimarı olarak Alexandre Vallaury'yi işaret ederken bazıları Wagons-Lits şirketinin mühendisi Henri Duray'ın oteli inşa ettiğini ileri sürmektedir. Pera Palas Oteli'nin mimarının Henri Duray olduğu görüşünü savunan Behzat Üsdiken, şirketin otel yapımı için görevlendirdiği mimarın aynı zaman zarfında Lizbon'da yapılan başka bir otel için de çalıştığını belirtmektedir. Dolayısıyla Lizbon ve İstanbul'da şirket adına yapılan bu otellerin mimarı olarak iki şehir arasında mekik dokuduğunu vurgulamaktadır. Öyle ki oteller yapım aşamasında iken İstanbul'daki otele *Hotel de Constantinople* Lizbon'daki otele ise *Grand Hotel de Lisbonne* denmekteydi. Üsdiken, otellerin bitimi sonrasında İstanbul'daki otelin Pera Palas, Lizbon'daki otelin Avendia Palas ismini aldığını belirtmektedir. Yazar, Pera Palas Oteli'nin mimari açıdan Vallaury'nin İstanbul'da inşa ettiği diğer yapılar ile benzer özellikler taşımadığını ileri sürmektedir. Yazarın otelin mimarı konusundaki en büyük dayanağı Paris'te yayımlanan *Le Figaro Gazetesi*'nin 14 Eylül 1892'deki bir haberidir. Bu gazete haberinde Wagons-Lits şirketinin mimarı olan Henri Duray'ın Lizbon'da tamamlanmış otelin kontrolü için İstanbul'dan geldiğini ve otelin açılışı yapılmadan son kez kontrol ettiği yazmaktadır. Aynı haberde Lizbon'daki otelin 1892'de İstanbul'daki otelin ise 1893'te açılacağı bilgisinden bahsedilmektedir⁴⁹².

⁴⁸⁹ Pınar Çelik, *Pera Palas Demet Sabancı'nın Oldu*, (Sabah Gazetesi), Ekim 20, 2011.

⁴⁹⁰ Kerim Ülker, *Maktoum ve Sabancı Ortaklığı Sona Erdi Jumeirah Grubu Pera Palace'tan Çekildi*, (Dünya Gazetesi, Aralık), 11, 2017.

⁴⁹¹ Ebru İçigen ve Gökhan Yılmaz, "Galata ve Pera Bölgesinde Otel İşletmeleri (1840-1895)", *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi*, 34/2 (Güz 2023), 70.

⁴⁹² Üsdiken, *Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri II*, 27-28.

Üsdiken'in iddiasının aksine Pera Palas Oteli'nin mimarı olarak gösterilen Henri Duray (Durré), otelin gerçek manada mimarı olmayıp asıl mimar Alexandre Vallauray'dır. Çünkü dönemin gazetelerinde otelin açılışına dair yer alan haberlerde Vallauray'nin ismi geçmektedir. Henri Duray'ın isminin zikredilmesi şirketin sorumlu mimarı olması ve otelin yapım aşamasında kısmen olsa da yer almasından ileri gelmektedir. Ayrıca iki mimarın bu projede olmasa da 1899 tarihinde Tepebaşı'nda bir tiyatro inşası için birlikte görev aldıkları bilinmektedir. Üsdiken'in gazete haberine dayandırmış olduğu savı muhtemelen Henri Duray'ın şirketin mimarı olarak Pera Palas Oteli'nin yapım aşamasını kontrol etmesinden ileri gelmektedir⁴⁹³.

Başta Pera Palas Oteli olmak üzere 19. yüzyıl İstanbul'unun, mimari, kültürel ve sosyal yaşamında büyük katkısı olan mimar Vallauray 1850 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. Köklü bir aileye sahip olan Alexandre Vallauray'nin ailesinin Osmanlı macerası baba Vallauray ile birlikte 19. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Baba Francesco Vallauray, İtalya'nın milli Birliği'ni (1871)⁴⁹⁴ kurmasından önce İzmir'e göç etmiştir. Göç esnasında İzmir Sardunya Konsolosluğu'na vermiş olduğu kayıta 11 Mart 1800'de Torino civarında Pinerolo'da doğduğunu beyan etmiştir. Bu sebeple ailenin aslen İtalyan kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Baba Vallauray, İzmir'e gelmeden önce Torino'da resmi olarak evli olduğu, İzmir'de ise Helena Moro Papadopulo isminde bir kadınla ikinci evliliğini yaptığı bilinmektedir. İzmir'de ikinci evliliğinden altı çocuğu olmuştur. Bu altı çocuktan birisi de Alexandre Vallauray'dır. Ancak baba Vallauray'nin Torino'da resmi olarak evli olması İzmir'deki evliliğinden olan bu çocukların kilise kayıtlarında gayrimeşru görünmesine sebep olmuştur. Ailenin İstanbul'la tanışması Vallauray'nin doğumundan kısa bir süre önce 1849 senesinde tesadüt etmektedir⁴⁹⁵.

Alexandre Vallauray'e dair yapılan muhtelif çalışmalarda mimarın Fransız kökenli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca Vallauray ve ailesinin İstanbul ile tanışmasının 1806 tarihinde, Fransa'nın İstanbul'daki 13. elçisi General Horace Sebastiani ile başladığı belirtilmektedir. Sebastiani'nin elçilik maiyetinde mutfak görevlisi olarak İstanbul'a gelmiş olan Eduard Vallauray (Alexandre Vallauray'nin büyük babası) Fransız elçisinin görev süresi bitip Fransa'ya dönmesine rağmen İstanbul'da kalmayı tercih etmiş ve İstanbul'a yerleşmiştir⁴⁹⁶. Vallauray

⁴⁹³ Seda Kula Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Vallauray'nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi*, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), 174.

⁴⁹⁴ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasal Tarihi (1789-1914)*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2021), 293-304.

⁴⁹⁵ Kula Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar* 11-12.

⁴⁹⁶ Nilay Özlü, "Alexandre Vallauray", içinde *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar Türk Mimarisinde Abide Şahsiyetler C. I*, haz. Şahin Torun, (Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, 2015), 295.

ailesinin kökenine dair bilgilere baba Françesko Vallaurý'nin İstanbul'daki yaşamının Osmanlı arşivine geçen kayıtlardan ulaşılmaktadır. İstanbul'un önde gelen pastanecilerinden (şekerlemeci) olan Françesko Vallaurý, bir dönem İstanbul'un meşhur Lebon Pastanesi'nin kurucusu olan Edouuard Lebon'un da ustasıdır. Lebon bir zaman Françesko'nun yanında çırak olarak çalışmış hatta Françesko'nun kızı ile evlenip akrabalık bağı kurmuştur⁴⁹⁷. Françesko'nun ünü o kadar yayılmıştı ki 1858 tarihinde Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından sarayda verilen ziyafette fırıncı başı maiyetinde bulunarak hünelerini sergilemiştir. Ziyafette sunmuş olduğu envai çeşit tatlı ve şeker mamülleri çok beğenilmiş, Sultan Abdülmecid tarafından Beyoğlu'nda bulunan dükkânına (Cafe Vallaurý) *Şekerlemeci-i Şehriyari* (baş şekerlemeci) yazdırılması suretiyle mükâfatlandırılmıştır⁴⁹⁸. Françesko Vallaurý'nin dükkân tabelasına yazdırmış olduğu baş şekerlemeci ünvanına ek olarak bu yazının altına tuğra ile süslenmesi müsaadesi de verilmiştir⁴⁹⁹. Françesko'nun kökenine dair Osmanlı Arşivi'ne düşülen ilk kayıt 1863 tarihindedir. 1863 tarihinde tiyatro dairesine vermiş olduğu şeker ve dondurma gibi yiyeceklerin ücretine dair bir dilekçe vermiştir. Dilekçede dört sene evvel (1859) vermiş olduğu hizmetten dolayı yaklaşık 11.000 kuruş alacağı olan İtalyan devlet tebaasından Françesko Vallaurý'nin borcunun kapatılması istenmektedir⁵⁰⁰. Bu dilekçeden Françesko Vallaurý'nin aslen İtalyan kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Françesko Vallaurý 1867 tarihinde İstanbul'da ölmüş ve Feriköy Latin Katolik mezarlığına gömülmüştür. Baba Vallaurý, ailesine büyük bir şöhret ve iyi miktarda bir mirasın yanında geçmişe dair bazı belirsizlikler bırakmıştır. Vallaurý ailesinin kökenine dair belirsizliği devralan Alexandre Vallaurý'nin gençlik yıllarına ilişkin bir bilgi mevcut değildir. Orta öğrenimini Saint Joseph Koleji'nde tamamladığı tahmin edilmektedir. Babasının ölümünden üç sene sonra 1869'da dönemin en iyi mimarlık okullarından birisi olan Ecoles des Beaux-Arts'da 9-10 yıl süren eğitim almıştır⁵⁰¹. Vallaurý'nin 2 Nisan 1868 tarihinde öğrenci olarak okula kabul edilmesi için okul yönetimine göndermiş olduğu mektuptan mimarlık eğitimi için önceden karar vermiş olduğu anlaşılmaktadır. 1870 tarihinde okula kabul edilen Vallaurý, okula 2. sınıfından başlamıştır. Okulda dönemin ünlü hocası olan Ernest Coquart'ın atölyesinde çalışmış ve 1877-78 tarihinde okuldan mezun olmuştur. Vallaurý ailesinin

⁴⁹⁷ Salah Bırsel, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, 34.

⁴⁹⁸ BOA, İrade Hariciye (İ.HR.), Dosya No: 159 Gömlek No: 8463 (159/8463), Tarih: H: 17 Muharrem 1275/27 Ağustos 1858.

⁴⁹⁹ BOA, Hariciye Nezaretı Mektubi Kalemi Evrakı, (HR.MKT.), Dosya No: 254 Gömlek No: 87 (254/87), Tarih: 29 Muharrem 1275/ 8 Eylül 1858.

⁵⁰⁰ BOA, Hariciye Nezaretı Mektubi Kalemi Evrakı, (HR. MKT.), Dosya No: 449, Gömlek No: 4 (449/4), Tarih: 26 Safer 1280/12 Ağustos 1863.

⁵⁰¹ Mustafa Servet Akpolat, "*Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallaurý*", (Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1991), 9.

geçmişine dair sis perdesi mimar Alexandre Vallauray ile ortadan kalkmaya başlamaktadır. Çünkü eğitimini tamamlayıp İstanbul'a döndükten sonra, sergilemiş olduğu eserler onun ve ailesinin hakkında daha fazla bilgi edinilmesini sağlamıştır. Bu bağlamda mimarın yaşamından, aldığı eğitimden izler taşıyan bu eserler ve bizzat faaliyetleri geçmişine mercek tutmaktadır. Vallauray'nin İstanbul'daki mimari kariyerinin başlangıç aşaması sanatsal ve kültürel faaliyetler ile geçmiştir. İtalyan Levantenler tarafından 1863 yılında kurulan ve günümüze kadar varlığını sürdüren *Societa Operaia* kültür kulübünün bir üyesi olan Vallauray, kulübün Beyoğlu'ndaki binasını da tasarlamıştır. Bu kulübün 1887-88 tarihindeki kayıt defterine 123 numaralı kayıt ile Vallauray'nin Torino (İtalya) doğumlu olduğu yazmaktadır⁵⁰².

Vallauray'nin mimarlık faaliyetlerinin yoğun olduğu 19. yüzyılın sonlarına doğru arşive yansıyan kayıtlarda kökeni ile ilgili ifadelerin değiştiğine tanıklık etmekteyiz. Bunlardan ilki 1896 tarihinde merhum Mabeyn-i Hümayun Başkâtibi Süreyya Paşa'dan bir miktar alacağı olan Vallauray'nin söz konusu alacağına dair verdiği dilekçede Fransız tebaasından olduğu belirtilmiştir⁵⁰³. Yine 20. yüzyılın başlarında ve aynı zamanda kariyerinin sonlarına doğru mimarın bazı sebeplerden dolayı ismi resmi kayıtlara geçmiştir. Bu kayıtlardan birinde Beyoğlu'nda ikamet etmekte iken aynı zamanda kendisi hakkında Büyükkada'da tasarrufunda olan bir başka malikânesinden dolayı birikmiş vergi borcu yüzünden bir ihbarname hazırlanmıştır. Bu borcunun ödenmesine yönelik yazılan belgede yine Fransız asıllı olduğu ifade edilmektedir⁵⁰⁴. Vallauray'nin söz konusu vergi borcunun ödenmesine yönelik başlatılan işlemde mimarın borcunun Sanayi-i Nefise Mektebi, Daire-i Askeriye ve Tophane-i Amire'deki memuriyetlerinden alacağı maaşlardan tahsil edileceği ve bu durumun tabi olduğu Fransız sefaretine bildirildiği belirtilmiştir⁵⁰⁵.

Mimar Vallauray'nin düalist kökene sahip olması dönemin siyasi ve ekonomik kaygılardan ileri gelmektedir. Ailesinin ve doğal olarak kendisinin (Torino) İtalyan olduğu bilinmektedir. Nitekim eğer Fransız asıllı olsaydı Fransa'da eğitim aldığı dönemlerde başarılı öğrencilere verilen *Roma Konkuru* ödülü için katılma hakkı kazanırdı. Bu ödülün sadece Fransız asıllı olanlara verildiği düşünüldüğünde Osmanlı tebaasından olan Vallauray'nin

⁵⁰² Kula Say, "Beaux Arts Kökenli Bir Mimar" 11-12.

⁵⁰³ BOA, Babı Ali Evrak Odası BEO, Dosya No: 806, Gömlek No: 60440, (806/60440), Tarih: 25 Muharrem 1314/06 Temmuz 1896.

⁵⁰⁴ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH. MKT.), Dosya No: 1291, Gömlek No: 14, (1291/14), Tarih: 09 Şaban 1326/6 Eylül 1908.

⁵⁰⁵ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH. MKT.), Dosya No:2670 Gömlek No:33 (2670/33), Tarih: 02 Zilkade 1326/20 Aralık 1908.

aslında Fransız asıllı olmadığı anlaşılmaktadır⁵⁰⁶.Vallaury'nin resmi olarak İtalyan kimliğinden Fransız kimliğine geçiş süreci 1880'lerin sonuna denk gelmektedir. Vallaury'yi böyle bir tercihe iten sebeplerin başında ekonomik kaygılar ön plandadır. Mimari kariyerinin doruğu olan bu tarih aralığında genellikle Fransız iş insanları ile yakın temasta olması, onlar adına konutlar tasarlaması ve almış olduğu eğitim Fransız kimliğine geçişini kolaylaştırmıştır⁵⁰⁷.

4.3.2. Alexandre Vallaury'nin Eserleri ve İstanbul Kent Mimarisine Katkıları

Bir kentin yaşamı, onu meydana getiren maddi yapıların bütünüdür. Bu yapılar yüzyıllar boyunca şehrin ruhu olarak adlandırılan ve şehre bir kimlik kazandıran nadide eserlerdir. Geçmişin izlerini günümüze taşıyan bu eserler, yaşanmışlıkların bıraktığı manevi değerler yanında, onu meydana getiren bir dehanın ürünü olarak da değerlendirilir⁵⁰⁸. Doğu Roma (Bizans) ve Osmanlı gibi iki büyük imparatorluğa başkentlik yapmış olan İstanbul, kültürel zenginliğini günümüze kadar muhafaza eden birçok eser barındırmaktadır. Kentin dokusunda 19 yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında iz bırakan mimarlardan birisi de Levanten mimar Alexandre Vallaury'dir. Uzun ve başarılı bir eğitimden sonra 1879-80 tarihleri arasında İstanbul'a dönmüş olan Vallaury'nin mimarlık kariyerinin başlangıcını sanatsal faaliyetler oluşturmaktadır. 1880 tarihinden itibaren *Elifba Sanat Kulübü'nün* düzenlemiş olduğu resim sergilerinde boy göstermiştir. Kulübün 1880'de Tarabya'daki Rum Kız Okulu'nda düzenlenen resim sergisinde eserlerini sergileyen Vallaury, aralarında dönemin İngiliz elçisi Washington, Şeker Ahmed Paşa, Osman Hamdi Bey, Prenses Nazlı Hanım, Kırkor Köçeoğlu, Bagos Şaşıyan, Fransız Elçisi Tissot, Preziosi gibi ünlü isimlerle yakınlık kurmuştur. Öyle ki ileriki zamanlarda çok yakın olacağı ve kariyer basamaklarını hızla tırmanmasına yardım edecek olan Osman Hamdi Bey ile bu sergiler sayesinde tanışmıştır⁵⁰⁹.

Vallaury'nin mimari alanda yapıtları 19. yüzyılın sonlarına doğru başkentten birçok yerinde boy göstermeye başlamıştır. Daha çok Galata ve Pera'da yoğunlaşan bu yapılar Osmanlı Devleti'nin içine düşmüş olduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılarla da yakından ilgilidir. Osmanlı Yönetimi'nin siyasi ve ekonomik anlamda zayıflaması yabancı devletlerin birçok alanda imtiyaz koparmasını daha kolay hale getiriyordu. Bu sebeple birçok devlet

⁵⁰⁶ Kula Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar*, 19.

⁵⁰⁷ Özlü, *Alexandre Vallaury*, 295.

⁵⁰⁸ Le Corbusier, *Atina Anlaşması*, çev. Ayda Yörükcan, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021), 79.

⁵⁰⁹ Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar*, 13.

Osmanlı başkentinde; okul, ibadethane, hastane, banka, İşhanı vb. yapıları rahatlıkla yapabiliyordu. Galata ve Pera’da öteden beri uygun olan ortamın da vermiş olduğu rahatlıkla bu yapıların birçoğu Alexandre Vallaury’e yaptırılmıştır. İşte Vallaury’nin meydana getirmiş olduğu görkemli yapılar böyle bir ortamda doğmuştur⁵¹⁰.

Alexandre Vallaury İstanbul’a döndükten kısa süre sonra başlamış olduğu mimarlık kariyerine birçok yapıt sığdırmıştır. Çoğu günümüze kadar gelen bu yapılar kullanım, yapı, işlevsellik açısından farklılıklar barındırmaktadır. Tablo 2’de belirtildiği üzere birçok farklı kullanım alanı için tasarlanan bu yapılar Osmanlı İstanbul’unun son dönemlerinde yaşanan sosyal ve siyasal gelişmelerin de tanığı olması bakımından önemlidir.

Tablo 2. Alexandre Vallaury Tarafından Yapılan Eserler⁵¹¹

Sıra No	Kategori	Yapı İsmi	Mevkisi	Yapım Yılı	Mevcut Durumu
1	Kültür ve Eğitim Yapıları	Sanayi-i Nefise Mektebi	Gülhane Bahçesi içerisinde	1882	Eski Şark Eserleri Müzesi
2		Haydarpaşa Tıbbiye-i Şahane Mektebi	Haydarpaşa, Kadıköy	1903	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
3		Müze-i Hümayun	Gülhane Bahçesi içerisinde	1891-1907, üç aşamada	İstanbul Arkeoloji Müzesi
4	Sosyal Yapılar	Cercle d’Orient Binası	İstiklal Caddesi	1884	Grand Pera Cercle d’Orient
5		Union Française	Meşrutiyet Caddesi	1896	Özel Mülk
6					
		Banque de Cahange	Voyvoda Caddesi	1880’li Yıllar	Demirbank Karaköy Şubesi
7	Ticari Yapılar	Cibali Tütün Fabrikası	Hisaraltı Caddesi, Cibali	1884	Kadir Has Üniversitesi
8		Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü Lojmanı	Taksim, Beyoğlu	1885	Mevcut Değil
9		Osmanlı Bankası ve Tütün Rejisi Genel Müdürlüğü	Voyvoda Caddesi	1892	Osmanlı Bankası kısmı Garanti Bankası bünyesinde (Salt Galata tarafından) kullanılmakta, Tütün Rejisi Binası ise TCMB’nin İstanbul Şubesi olarak hizmet vermektedir.
10		1889 Paris Segisi için Türk Pavyonu	Paris	1889	Mevcut Değil
11		Osmanlı Bankası Eminönü Şubesi	Bahçekapı, Eminönü	1886	Garanti Bankası Bahçekapı Şubesi
12		Düyun-ı Umumiye Binası	Türkocağı Caddesi, Cağaloğlu	1897	İstanbul Erkek Lisesi
13		Karaköy Hanı	Karaköy	1893	Akbank Karaköy Şubesi

⁵¹⁰ Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar*, 18.

⁵¹¹ Alexandre Vallaury tarafından yapılan eserlerin gösterildiği bu tablodaki eserlerin çoğu çalışma içerisinde yararlanılan kaynaklardan türetilmiştir. Söz konusu eserlerin günümüzdeki mevcut durumu, kullanım alanı ve inşa edildiği tarih gibi birçok özelliği arşiv kaynakları ve güncel kaynaklar kullanılarak teyit edilmiştir. Vallaury tarafından inşa edilen bu eserlerin bazılarının kullanım ve işlevinin değiştiğine ya da yıkıldığına şahit olmaktayız.

14		Ömer Abed Han	Karaköy	1909	İş Hanı
15	Dini Yapılar	Osman Reis Camii	İstinye	1903	Camii
16		Hidayet Camii	Bahçekapı, Eminönü	1887	Camii
17		Rum Metamorfosis Ortodoks Kilisesi	Rum Ortodoks Mezarlığı, Şişli	1890	Şapel olarak korunmuş ve yapı şu an sergi alanı hizmeti vermektedir.
18		Abdülmecid Efendi Köşkü	Bağlarbaşı, Üsküdar	1880-85	Koç Grubu'na bağlı spor tesisleri içinde bulunmaktadır.
19	Sivil Yapılar	Vahdettin Köşkü	Çengelköy	1885-86	Cumhurbaşkanlığı Anadolu Çalışma Ofisi
20		Serasker Rıza Paşa Yalısı	Vanıköy, Üsküdar	1889 öncesi	Mevcut Değil
21		Debreli İsmail Paşa Yalısı	Beylerbeyi	1890'lı yıllar	Otel olarak kullanılmaktadır
22		Afif Paşa Yalısı	Sarıyer	1901	Özel Mülk
23		Yanyalı Mustafa Paşa Konağı	Fatih	1903	Mevcut Değil
24		Rıdvan Paşa Köşkü	Erenköy	1906	Selamlık kısmı Erenköy Kız Lisesidir
25		Müşir Zeki Paşa Yalısı	Rumeli Hisarı	1914 öncesi	Özel Mülk
26		Cemal Reşit Rey Evi	Nişantaşı	Bilinmiyor	Mevcut Değil
27		Vişnecizade Konağı	Valideçeşme	Bilinmiyor	Mevcut Değil
28		Decquis Evi	Meşrutiyet Caddesi	1895	Galata Oteli
29		Vallaury Evi	Meşrutiyet Caddesi	1909	Otel olarak kullanılmaktadır
30	Oteller	Pera Palas Oteli	Tepebaşı, İstiklal Caddesi	1892-93	Otel olarak kullanılmaktadır
31		Tokatlıyan Oteli	Tarabya	1909	İş Hanı
32		Prinkipo Palas	İsa Tepesi, Büyük Ada	1898-99	Metruk durumda
		Summer Palas	Tarabya	1894	Mevcut Değil
33		Tokatlıyan Yazlık Oteli	Tarabya	1906	The Grand Tarabya Hotel

Vallaury'nin mimarlık kariyerindeki ilk eseri günümüzde Eski Şark Eserleri Müzesi olarak kullanılmakta olan Sanayi-i Nefise Mektebi'dir. Vallaury, Türk resim ve müzecilik tarihinde önemli bir yeri olan Osman Hamdi Bey'in⁵¹² önderliğinde 1882 tarihinde kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi'nin mimarıdır. Beş adet derslik ve bir işhane (atölye) oluşan yapı 13 Mart 1883 tarihinde hizmete açılmıştır. Vallaury, mektebin mimarı olmanın yanı sıra kurucu kadro içerisinde de yer almıştır. Vallaury'nin bu görevi almasında kendisi gibi Fransa'da sanat eğitimi almış olan Osman Hamdi Bey'in etkisi büyüktür⁵¹³. Okulun mimarlık bölümünün yönetmeliğinin Paris'teki Ecole des Beaux-Arts müfredatı ile büyük benzerlikler göstermesi içeriğinin Vallaury tarafından düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. 1883 tarihinde fenni mimar muallimi olarak aylık 1000 kuruş maaşla göreve başlayan Vallaury bu

⁵¹² Arif Müfid Mansel, "Osman Hamdi Bey", *Belleten* 24/94, (Nisan 1960), 292.

⁵¹³ Mustafa Cezar, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi Bey*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1971), 188-215.

görevini 25 yıl sürdürmüştür⁵¹⁴. Vallaurý'nin muallimlik görevinin ilk yılları okulda bulunan yağlıboya, resim, gravür hocalarının yarısı kadar maaş almıştır. Ancak aradan kısa bir zaman geçtikten sonra maaşının arttığı ve 4000 Osmanlı lirası olduğu görülmektedir⁵¹⁵. Muallimlik görevini sürdürdüğü 1902 tarihinde Paris'e gitmek için görevi süresince biriken maaşının verilmesi için mektep müdürlüğüne başvurduğuna ve maddi zorluklar çektiğine tanık olunmaktadır⁵¹⁶. Ancak İttihat ve Terakki'nin 1908 senesinde yönetimi ele alması Vallaurý'nin kariyerinin sonunu getirmiştir. II. Meşrutiyet'in (23 Temmuz 1908) ilan edilmesiyle birlikte Türkçülük politikası kendisini her alanda hissettirmeye başlamıştır. Yeni kurulan hükümet, başta siyasi alan olmak üzere dil, resim, müzik ve estetik gibi alanlarda Türkçülüğü ön planda tuttuğu bir havanın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Ulusal mimarlık dönemi olarak adlandırılan (1908-1930)⁵¹⁷ bu dönemden Vallaurý de nasibini almıştır. Nihayetinde meşrutiyetin ilanından kısa bir zaman sonra, çeyrek asır sürdürmüş olduğu muallimlik görevini sağlık sorunlarını bahane ederek 13 Ağustos 1908 tarihinde bırakmıştır⁵¹⁸.

Vallaurý'nin birçoğu Galata-Pera bölgesinde yer alan eserleri genelde Levanten ya da yabancı uyruklu kişiler için inşa etmiş olduğu yapılardır. Osmanlı Devleti adına inşa etmiş olduğu yapılar ise bu sivil yapılardan farklı özelliklere sahiptir. Günümüzde İstanbul Arkeoloji Müzesi olarak faaliyet vermekte olan Müze-i Hümayun binasının yapımına 1891 tarihinde başlanmış ve üç aşamada 1907 tarihinde tamamlanmıştır⁵¹⁹. Müze-i Hümayun binasının şu anki halini alması Türk müzecilik tarihinde bir dönüm noktası yaşanmasına sebep olan Osman Hamdi Bey'in 1881 tarihinde müze müdürü olarak göreve başlaması ile olmuştur. Osman Hamdi Bey Sayda Vilayeti'nden getirilen arkolojik eserlerin büyüklüğü ve ağırlığından dolayı yeni bir bina yapılması gerekliliğini belirtmiş ve bunu projeye dökmüştür. Ancak söz konusu bu projenin hayata geçirilmesi mimar Alexandre Vallaurý ile 1891'i bulacaktır⁵²⁰. Vallaurý'nin muallimlik görevini sürdürdüğü esnada Osman Hamdi Bey

⁵¹⁴ BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH.), Dosya No:845, Gömlek No: 67871, (845/67871), Tarih: 18 Rabiülevvel 1299/07 Şubat 1882.

⁵¹⁵ BOA, Babı Ali Evrak Odası, (BEO.), Dosya No: 441, Gömlek No: 33043 (441/33043), Tarih: 20 Muharrem 1312/24 Temmuz 1894).

⁵¹⁶ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî, (MF. MKT.) Dosya No: 622, Gömlek No: 61 (622/61), Tarih: 15 Muharrem 1320/24 Nisan 1902.

⁵¹⁷ Celal Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi II*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1959), 438.

⁵¹⁸ Mehmet Çağlayan Bozkurt, "Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi'nin İlk Mimarlık Hocası Alexandre Vallaurý'nin İstifa Dilekçesi", *Arkeoloji ve Sanat Dergisi* S. 153, (Eylül-Aralık 2016), 233-236.

⁵¹⁹ Kula Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar*, 123.

⁵²⁰ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî, (MF. MKT.), Dosya No: 94, Gömlek No: 79, (94/79), Tarih:05 Zilkade 1305/14 Temmuz 1884.

tarafından Sayda Vilayeti'nden getirilen tarihi mezar taşları ve lahitler için uygun bir müze binası yapılması için kendisinden acele etmesi istediği görülmektedir⁵²¹.

Vallaury'nin Osmanlı Devleti adına yapmış olduğu son dönem eserlerinden birisi de Haydarpaşa'da bulunan Tıbbiye-i Şahane Mektebi'dir. II. Abdülhamid tarafından yaptırılan bu bina, mevcut Askeri Tıbbiye Mektebi binasının yetersizliği sebebiyle mimar Vallaury ve Raimonda D'Aranco isimli mimarlara sipariş edilen kollektif bir yapıdır⁵²².

Alexandre Vallaury, ticari alanda kullanılmak üzere tasarlamış olduğu Galata'daki Tütün Rejisi İdaresi ve Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü binalarının yapımına 1890 tarihinde başlamıştır. Tütün Rejisi İdaresi ve Osmanlı Bankası Genel Müdürlüğü aynı çatı altında ama birbirinden bağımsız olarak tasarlanmış ve 1892 tarihinde tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Söz konusu yapılar günümüzde mevcut olup Osmanlı Bankası kısmı Garanti Bankası bünyesinde Müze olarak kullanılmakta, Tütün Rejisi Binası ise TCMB'nin İstanbul Şubesi olarak hizmet vermektedir⁵²³.

Mimarın, ticari bir mahiyette tasarlamış olduğu diğer bir yapı, Osmanlı Devleti'nin son dönem ekonomi ve siyasi hayatında önemli bir yer tutan Düyun-ı Umumiye kurumu için yapmış olduğu binadır. Osmanlı Devleti'nin gerek ekonomik gerek siyasi yaşamında büyük yer tutan Düyun-ı Umumiye (Genel Borçlar) İdaresi 1881 tarihinde kurulmuştur. İmparatorluğun sanayileşmesinin önünde büyük bir engel olan bu çok uluslu yapı için bir bina tasarlanması fikri ilk olarak 1893'te planlanmıştır. Cağaloğlu'nda Çifte Saray olarak bilinen bir arsa üzerine bedeli Devlet-i Aliyye tarafından karşılanmak üzere mimar Alexandre Vallaury'e bir bina yapılması görevi verilmiştir⁵²⁴. 1897 tarihinde tamamlanıp hizmete giren bina Cumhuriyet döneminde Mustafa Kemal Atatürk tarafından İstanbul Erkek Lisesi'ne tahsis edilmiştir⁵²⁵.

Vallaury'nin mimarlık kariyerinin son eserleri Selanik ve Eminönü gümrük binalarıdır. Esasında Vallaury, Selanik Gümrüğü'nün de bağlı olduğu Rüsumat Emaneti'nin

⁵²¹ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî, (MF. MKT.), Dosya No: 94 Gömlek No:112, (94/112), Tarih: 21 Zikade 1304/11 Ağustos 1887.

⁵²²Rukiye Özdemir Şimşek, "19. Yüzyıl Batılılaşma Döneminde Haydarpaşa Mektebi Tıbbiye-i Şahane Binasının Mimarlık ve Sanat Tarihi Açısından Önemi", (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 45-51.

⁵²³ Ali Murat Aktemur, "Osmanlı Bankası'nın Tarihçe ve Mimarisi" *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, S. 15, (2010), 1-20.

⁵²⁴BOA, Babı Ali Evrak Odası, (BEO.), Dosya No: 192, Gömlek No:14364, (192/14364) Tarih: 15 Şevval 1310/02 Mayıs 1893.

⁵²⁵ www.ataturkansiklopedisi.gov.tr. Erişim tarihi: 18.10.2023.

sorumlu mimarıdır. 1899 tarihinde Eminönü gümrük antrepolarının inşa ve tamirâtı ve gümrük ile bağlantılı olan Hidayet Camisi'nin onarılması işini de yüklenmiştir. Söz konusu inşaatta Bedros isimli kalfanın aylık 1000 kuruşluk maaşla çalıştığı ve sonrasında Vallaury'nin 1500 kuruşluk bir maaşla onun yerine atandığı görülmektedir⁵²⁶. Selanik ve Eminönü gümrük binalarının yapımına 1905 tarihinde başlanmış olan rıhtım inşaatlarından sonra geçilmiştir. Galata Gümrüğü ile birlikte Eminönü gümrük binasının açılış tarihi 1909'dur. Selanik Gümrük Binası inşaatına 1907 tarihinde başlanmış olup gerekli finansman desteğinin eksikliğinden dolayı bina ancak 1914 tarihinde tamamlanıp açılabilmiştir. Ancak bina bu sırada şehrin Yunanistan sınırına dâhil olmasından dolayı Yunan devletince kullanılmıştır. Bu bina, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye-Yunanistan arasında yaşanan mübadelede Türklerin geçici ikameti olarak kullanılmıştır⁵²⁷.

Mimar Alexandere Vallaury kariyerinin sonlarına doğru hem Osmanlı Devlet ricali ve üst düzey bürokratlar hem de yabancı ve levantenler için sivil yapılar da inşa etmiştir. Bu sivil yapılar, Beaux-Arts ilkeleri ve Osmanlı mimari geleneğinin harmanlandığı oryantalist bir üslup ile yapılmıştır. Pera ve Galata'da inşa ettiği köşk ve yalılar genelde Levantenler tarafından yaptırılmıştır. Decquis Evi buna iyi bir örnek olarak gösterilebilir. Türk mimarisinin ağır bastığı Abdülmecid Efendi Köşkü, Afif Paşa Yalısı, Rıdvan Paşa Köşkü gibi eserleri ise genelde Türk konut mimarisi örnek alınarak tasarlanmıştır. Vallaury'nin 19. yüzyılın sonlarına doğru çağdaş bir Türk Mimarlığı oluşturmaya çalıştığı ve bunun için Türk konut mimarlığının inceliklerini eserlerine yansıttığına şahit olunmaktadır⁵²⁸.

Mimar Alexandre Vallaury'nin İstanbul'da devlet adına yapmış olduğu eserlerin yanında bazı kurum binalarının tamirat ve tadilatında görev almış, hatta bu görevlerinden ötürü birçok defa ödüllendirilmiştir. İstanbul'da 1894'te meydana gelen depremde zarar gören Beyoğlu, Topçu, Taşkılla ile Mecidiye Kışlaları ve Babıali Adliye Dairesi, Çarşı-yı Kebir gibi binaların tamiratını gerçekleştiren komisyonda görev almıştır. Zarar gören binaların tespiti ve tamiratında mühendis olarak faaliyette bulunmuştur⁵²⁹. Rüsumat Emaneti (Gümrük İdaresi) mimarı olarak görevliyken 1891'de gümrük antrepolarının bakımından sorumlu komisyonda görev almıştır. Komisyonda Nafia Mühendisi olarak Leclerc ve Ebniye-i Aliyye Müfettişi

⁵²⁶ BOA, İrade Dâhiliye, (İ.DH.), Dosya No: 1154, Gömlek No:90240, (1154/90240), Tarih: 14 Muharrem 1307/10 Eylül 1889.

⁵²⁷ Kula Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar*, 277.

⁵²⁸ Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar*, 45.

⁵²⁹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı, (Y.. PRK..ŞH.), Dosya No:5 Gömlek No:11 (5/11), Tarih: 13 Muharrem 1312/17 Temmuz 1894.

olarak Rasmus görev almıştır⁵³⁰. 1889 tarihinde başladığı Rüşumat Emaneti mimarlık görevini 1906 tarihine kadar sürdürmüştür. Alexandre Vallaurý'nin İnşaat-ı Askeriye mimarı olarak da çalıştığı ve bu görevi esnasında yaptığı başarılı çalışmalarından dolayı ödüllendirildiği bilinmektedir. Söz konusu görevinden dolayı 1898 tarihinde ikinci dereceden Osmanlı nişanı ile taltif edilmiştir⁵³¹. Bu nişandan dört sene sonra Daire-i Askeriye mimarı olan Vallaurý'e birinci dereceden mecidiye nişanı verilmiştir⁵³². 1903 yılında Haliç'in iki yakasında Galata ve Unkapanı köprüleri arasında kalan rıhtım çalışmaları için bir komisyonda görev almıştır. Diğer yandan Harbiye Nezareti, Gümrük Bakanlığı, Tütün Rejisi dairelerinde mimar olarak görev almıştır. Ekim 1894'te Davud Paşa ve Rami kışlaları ile Maltepe Hastanesi inşaatında başarılı işinden dolayı Seraskerlik makamınca üçüncü rütbeden mecidiye nişanı verilmiştir⁵³³.

20. yüzyılın başlarında bazı özel işleri için Paris'e gideceği haber alınan mimarın Fransa'da bulunan kör, dilsiz ve sağırılar için kurulan müesseseler hakkında tahkikat yapması istenmiştir. Devlet ricali tarafından istenen bu tahkikat ihtimaldir ki İstanbul'da bu gibi müesseselerin kurulması içindir. Bu sebeple söz konusu araştırma ve mahiyeti hakkında Vallaurý'e bilgi verilerek elde edeceği tahkikat sonucunu ilgili komisyona sunması istenmiştir. Bu teklifi kabul eden Vallaurý'e Avrupa'da bulunan Osmanla Sefaretlerinin her türlü kolaylığı sağlaması da söylenmiştir⁵³⁴.

4.3.3. Alexandre Vallaurý'nin İstanbul'da İnşaa Ettiği Oteller

Alexandre Vallaurý'nin çoğu İstanbul olmak üzere yapmış olduğu eserlerin büyük kısmı resmi ve turistik yapılardır. Tablo 2'de ifade edildiği üzere günümüze kadar ulaşan Vallaurý imzalı eserlerin birçoğu kültür ve turizm alanına yönelik yapılardır. Mimarın, İstanbul ve dolayısıyla Türk turizminin gelişmesinde önemli bir yer tutan beş adet otel inşa etmiştir. Bu otellerden üçü Wagons-Lits şirketinin bir alt kuruluşu olan Compagnie Internationale des Grand Hotels şirketi tarafından yaptırılmıştır⁵³⁵.

⁵³⁰BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH. MKT.), Dosya No: 1779, Gömlek No: 33 (1779/33), Tarih: 25 Rebiülevvel 1308/08 Kasım 1890.

⁵³¹BOA, İrade Taltifat, (İ.TAL.), Dosya No:139 ,Gömlek No:1316/M-071, (139/1316/M-071), Tarih: 24 Muharrem 1316/14 Haziran 1898.

⁵³²BOA, İrade Taltifat, (İ.TAL.), Dosya No: 285, Gömlek No: 53 (1320C-102), (285/53-1320C-102), Tarih: 19 Cemazeyilahir 1320/23 Eylül 1902.

⁵³³BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı, (Y. MTV.), Dosya No: 107, Gömlek No: 26, (107/26) Tarih: 23 Rebiulahir 1312/24 Ekim 1894.

⁵³⁴ BOA, Babı Ali Evrak Odası, (BEO.), Dosya No: 2394 Gömlek No: 179482, (2394/179482), Tarih: 09 Cemazeyilahir 1322/21 Ağustos 1904.

⁵³⁵ Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar*, 55.

Bu otellerden ilki Büyük Ada Rum Yetimhanesi olarak ta bilinen Prinkipo Palas Oteli'dir. Büyükkada'da bulunan otel İsa Tepesi (Hristos Tepesi) üzerine 1898-99 yıllarında inşa edilmiştir. Otel, Büyük Oteller Şirketi tarafından Vallaury'e yaptırılmıştır. Prinkipo Palas Oteli, Pera Palas Oteli'ne alternatif olarak yapılmış yazlık bir oteldir. Tamamen ahşaptan yapılan otel 102,5 metre uzunluğunda ve zeminle beraber toplamda dört katlı devasa bir yapıdır. İçerisinde Monte Carlo tarzı bir kumarhane olması tasarlanan otel bu özelliğinden dolayı açılammıştır. Çünkü dönemin sultanı II. Abdülhamid otelin kumarhaneye sahip olmasından dolayı açılışına izin vermemiştir. Bu yüzden şirket, oteli işletmekten vazgeçerek satışa çıkarmıştır. Ancak merkeze uzaklığı ve aşırı büyük olmasından ötürü otel alıcı bulamamıştır. 1902'de Düyun-ı Umumiye kurucularından olan banker Yorgo Zarifi'nin dul eşi Bayan Eleni adına oğlu Leonida Zarifi oteli 3.700 altın lira karşılığında almıştır⁵³⁶. Otel olarak kullanılamayan yapı bu tarihten itibaren yetim ve öksüzler için bir mektep (yetimhane) olarak kullanılması için Rum Patrikhanesi'ne bağışlanmıştır⁵³⁷.

Büyük Oteller şirketi tarafından Vallaury'e Pera Palas Oteli'nden sonra 1894 tarihinde inşa ettirilen Summer Palas Oteli Tarabya'da bulunmaktadır. Günümüzde mevcut olmayan otelin inşa edildiği alan halen "Sümer Korusu" olarak anılmaktadır⁵³⁸. Beş katlı olarak tasarlanan yapı tamamen ahşaptan yapılmış eşsiz bir boğaz manzarasına sahiptir. İstanbul'da ilk plaj ve tenis kortuna sahip olan otel, aslında şirket tarafından bir kulüp olarak işletileceğinden dolayı açılışına bir süre müsaade edilmediği bilinmektedir⁵³⁹. Ancak sonraki tarihlerde otel, yaz aylarında her cumartesi günleri yapılan balolar ile bir cazibe mekezi olmuştur.

Bir dönem Pera Palas ile rekabet edecek derecede popüler olan Tokatlıyan Oteli, Tokat'tan göç etmiş Ermeni asıllı Mıgırdıç Tokatlıyan tarafından Vallaury'e yaptırılmıştır. Günümüzde Büyük Tarabya Oteli'nin bulunduğu arazi üzerine yazlık olarak yine Mıgırdıç Tokatlıyan tarafından yaptırılan Tokatlıyan Yazlık Oteli'nin de mimarı Vallaury'dir. Tokatlıyan Yazlık Oteli, 120 yataklı olup Boğazın en görkemli yapıları arasında yer almaktadır. Otel 1954 tarihinde yanarak küle dönünce yerine günümüzdeki Büyük Tarabya Oteli inşa edilmiştir⁵⁴⁰.

⁵³⁶ Akilla Millas, *Büyükkada, Prinkipo, Ada-i Kebir*, (İstanbul: Adalı Yayınları 1988), 401-412.

⁵³⁷ BOA, İrade Hususi, (İ.HUS.), Dosya No: 98, Gömlek No: 35-1320Ra-085 (98/35-1320Ra-085), 30 Rebiulevvel 1320/07 Temmuz 1902.

⁵³⁸ Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar*, 155.

⁵³⁹ BOA, İrade Hususi, (İ.HUS.), Dosya No: 25, Gömlek No: 70-1311Z-075 (25-70-1311Z-075), Tarih: 17 Zilhicce 1311/21 Haziran 1894.

⁵⁴⁰ Akıncı, *Beyoğlu, Yapılar*, 137.

Vallaury tarafından inşa edilen ve aynı zamanda çalışmamızın da ana temasını oluşturan Pera Palas Otel'i'nin yapımına 1892-1893 tarihinde başlanmış olup 1894 tarihinde faaliyete girmiştir. Büyük Oteller şirketi tarafından yaptırılan otel, Batı'dan Doğu'ya gelen konuklarını lüks ve konfor ile ağırlamak için en modern araçlarla donatılmış özelliklere sahiptir⁵⁴¹.

4.4. Pera Palas Otel'i'nin Mimari Yapısı ve Türk Mimarisindeki Yeri

Alexandre Vallaury tarafından tasarlanan Pera Palas Otel'i, turizm ve konaklama mekânı olmasının yanın sıra İstanbul'un mimari yapısında meydana gelen değişimin de sembollerinden birisidir. Osmanlı Devleti'nin siyasi tarihinde önemli bir merhale olan Tanzimat Fermanı ile birçok alanda olduğu gibi mimari alanda da köklü değişimler meydana gelmiştir. Osmanlı mimarisinde batılılaşma emareleri ilk olarak Sultan III. Selim'in saltanat seneleri (1789-1807) esnasında başlamıştır. Askeri ve dini yapılarda batı mimarisi etkisinin esintilerini taşıyan bu dönemi 19. yüzyıl sivil yapıları izlemiştir. İstanbul'un geleneksel mimarisinde büyük değişimlerin yaşanmasına sebep olan Batı tarzı mimari yapılar 19. yüzyılın sonarına doğru kentin hemen her yerinde görülmeye başlamıştır⁵⁴². Tanzimat Dönemi'ne kadar mimari alanda görkem ve estetik genel anlamda devlet kurumu olan saray, kışla ve kapalıçarşı gibi yapılarda görülmekteydi. Tanzimat sonrası ise özellikle Galata ve Pera bölgesinde, mimarlığa mühendisliğin de eklenmesiyle birlikte ticaret yapıları, okul, elçilik binası, kilise, apartman ve otel türünde yeni ve devasa binalar inşa edilmiştir. Osmanlı mimari tarihinde bir dönüm noktasını teşkil eden bu gelişmeler daha çok gayrimüslim mimarların katkıları ile olmuştur. Devletin ekonomik kontrolünün Avrupalıların elinde olduğu bir dönemde Avrupa tarzı mimari de kaçınılmaz olarak başkenti kuşatmıştır. İstanbul'da devasa mimari yapıların oluşmasında Osmanlı Devleti'nin kaybettiği siyasi ve ekonomik ihtişamı geri kazanma çabasının izlerini görmek de mümkündür⁵⁴³.

19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar İstanbul'un çehresinde sivil mimaride kâğır ve çok katlı binalar hızlı bir şekilde çoğalmıştır. 1870 tarihinde meydana gelen Büyük Beyoğlu Yangını, yapılaşmada yeni düzenlemelere ve radikal kararlar alınmasına sebep olmuştur. Bu değişimin ana üssü Pera ve Galata bölgesidir. Çünkü bölgenin kozmopolit yapısı, zengin ve aristokrat Levantenlerin burada olması değişimin daha kolay olmasını sağlamıştır. Öte yandan İstanbul mimarisinde büyük değişimlerin yaşanmasına ön

⁵⁴¹ Kula Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar*, 177.

⁵⁴² Doğan Kuban, *100 Soruda Türkiye Sanat Tarihi*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1978), 242-244.

⁵⁴³ Kuban, *İstanbul Bir Kent*, 606.

ayak olan mimarlar ki bunların neredeyse tamamı Batı’da eğitim almış gayrimüslimlerden oluşmaktaydı, işlerinin çoğunu bu bölgelerde yürütmekteydi. İstanbul’un birçok yerine farklı tarzda eserler kazandıran bu mimarlar, gelişen teknolojinin de etkisiyle *neoklasik*, *neorönesans ekleksist*, *oryantalist*, *artnouveau*, tarzında tasarladıkları eserlerle İstanbul’u karma bir mimari kimliğe kavuşturmuşlardır⁵⁴⁴. İstanbul’a Art Nouveau’yu getiren İtalyan mimar Raimondo D’Aronco, bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafında başkente davet edilmiştir. 1890-1910 arasında popüler olan bu sanat anlayışı Batı’da özellikle Avrupa ülkelerinde 19. yüzyılda etkili olmuş, özünü Doğu’dan alan bir sanat anlayışıdır. İstanbul’da inşa edilen birçok yapıda bu sanat akımı etkili olmuştur⁵⁴⁵. 19. yüzyılın sonu ve II. Meşrutiyet dönemi arasında gelişen lüks tüketim anlayışıyla birlikte Osmanlı zengin ve aristokratları, levantenler, Ortadoğulu zenginler, Avrupalı iş insanları Tanzimat’ın getirmiş olduğu ayrıcalıklarla lüks ve konforlu yapılar inşa etmeye başlamışlardır⁵⁴⁶.

İstanbul’un mimari yapısının değişmesinde yaptığı onlarca eser ile katkıda bulunan mimar Alexandre Vallaury, Ecoles des Beaux-Arts’ta eğitim görmüştür. Kökeni 17. yüzyıla dayanan bu sanat okulu temelde tarihselcilik (historisizm) akımından etkilenecek eser veren öğrenciler yetiştirmekteydi. Dünyanın dört bir yanından öğrenci kabul eden okul, mimarlık, resim, heykel gibi sanat dallarında Mısır, Yunan, Roma, Fransa ve Rönesans sanatlarının etkilerinin yoğun hissedildiği historisizm ve klasizm ekolünden beslenmiştir. 19. yüzyılda özellikle Avrupa’da popüler olan okul, klasizm ve neo-klasik eksenli bir akademi tarzı oluşturmuştur. Vallaury’nin de eğitim gördüğü okulun mimarlık bölümünde *composition*, *parti*, *economie* ve *caractere* gibi dört ana kavram belirleyici unsur olmuştur. Söz konusu bu dört unsur bağlamında yetişen mimar yaptığı eserde özgün düşüncesini yansıtmaktaydı. Meydana getirilen eserin işlevsel olmalıydı, karakteristik olarak iç ve dış mekân bir bütün olarak antik mimariyi anımsatmalıydı. Mimar, en küçük yapıdan en büyük yapıya kadar mevcut olanakları dâhilinde en mükemmeli inşa etmeye çalışmalıydı. Dahası inşa edilecek yapı bütün mevcudiyetiyle üç boyutlu olarak ifade edilebilecek derecede basit ve anlaşılır olmalıydı. Bu kavramlar neticesinde Beaux-Arts ekolünde inşa edilecek bir yapının mimarî anlamda Greko-Romen ve Antik-Yunan sanatsal dokunuşları gözle görülür derecede hissedilmeliydi. Bu sanat anlayışında inşa edilen yapılar genelde taş ve mermerdendir. İç tasarımda renkli ve damarlı mermerler kullanılmakta ve ahşap kullanılacağı zaman kaliteli ve

⁵⁴⁴Ömer Kokal, Hakan Gülsün, “19. Yüzyıl’dan Beyoğlu’na Bakan Yüzler”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, C. I, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 185.

⁵⁴⁵Belma Barış Kurtel, Cenk Çakıl, “Art Nouveau Yapılar”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu* C. II, (İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004), 609.

⁵⁴⁶Kula Say, *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar*, 101.

koyu olması tercih edilmektedir. Süslemelerde pirinç ve bronz malzemeler kullanılmaktadır. İç mekân dekarasyonlarında duvar resimleri ve freskler vardır. Kısacası bu ekol, geçmişin o ana, yani 19. yüzyıla, özgün, simetrik ve en doğru bir şekilde uyarlanmasıdır. Anıtsallık ve tarihsel referansların kullanımıyla Roma mimarisi ve İtalyan Rönesansı'nın etkileri yoğun olarak görülmektedir⁵⁴⁷.

Beaux-Arts ekolünde yetişen Vallaury, Osman Hamdi Bey'in de desekleriyle İstanbul mimarisindeki dönüşümde öncü rol oynayan mimarlardan olmuştur. Yeni bir "Osmanlı Mimarî" kimliğinin oluşmasında büyük bir etkiye sahip olan mimarın İstanbul'da inşa etmiş olduğu yapılar genel manada karma bir sanat anlayışına sahiptir. Oryantalist motifleri yapılarında sıkça kullanan mimar eklektik (seçmeci) bir üslup benimsemiştir. Dolayısıyla Vallaury'nin İstanbul'un farklı yerlerine inşa etmiş olduğu yapılar bir bütün olarak değerlendirildiğinde 19. yüzyılın post-modernist bir yaklaşımı olduğu görülebilir. Vallaury'nin Neo-klasik tarzda inşa etmiş olduğu yapılar mimari kariyerinin ilk yıllarında vücuda getirmiş olduğu Sanayi-i Nefise Mektebi ve Müze-i Hümayun binalarıdır. Neo-barok olarak tasarlamış olduğu Cercle d'Orient binası, neo-klasik ve barok karışımı seçmeciliğin örneklerinden birisidir. Vallaury'nin İstanbul'da inşa etmiş olduğu Tokatlıyan ve Pera Palas gibi oteller neo-klasik bir üslupta tasarlanmış yapılardır⁵⁴⁸.

Alexandre Vallaury tarafından tasarlanan Pera Palas Oteli bir yönüyle İstanbul'un batılılaşan yüzünü temsil eden modern konaklama mekânıyken diğer yandan Avrupa'nın lüks turizm rotasının değişmesine de sebep olmuştur. Mimari açıdan eklektik (seçmeci) bir üslupla tasarlanan otelin Beaux-Arts mimari anlayışına uygun olarak inşa edildiği görülmektedir. Otelin dış cepheleri, hepsi birbirinden farklı olarak tasarlanmış neo-klasik üslup hâkimken otelin içerisinde oryantalist bir tarz hâkimdir. Yine otelin iç kısımlarında özellikle asansör ve çevresinde art-nouveau çizgilerin hâkim olduğu, plan ve işlevsellik açısından rönesans ve beaux-arts kriterlerine uygunluğu dikkat çekmektedir. Otelin mimarî ve sanatsal çeşitliliğinin yapım aşamasında kullanılan malzemelere de yansıdığı görülmektedir. Pera Palas Oteli'nde, taş, mermer, cam, metal, ahşap malzemeler ağırlıklı olarak kullanılmıştır⁵⁴⁹. Bu açıdan bakıldığında Pera Palas Oteli, mimarî açıdan diğer otellerden farklı olarak kendine has birçok özelliği bünyesinde barındırır. Otelin mimarı olan Vallaury'nin farklı mimari akımları otelin

⁵⁴⁷ Duygu İlkhan Söylemez, "Türkiye'den Beaux-Arts'da Eğitim Gören Yedi Mimar ve Belli Başlı Eserlerinin İncelenmesi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 21/2 (2022), 999-1005.

⁵⁴⁸ Kuban, *İstanbul Bir Kent*, 669-670.

⁵⁴⁹ Çilli, *Tanzimat Sonrası*, 95-97.

iç ve dış dekarasyonunda kullanarak karma bir mimari anlayışı benimsemiş ve bunun neticesinde kendine özgü bir üslup ortaya çıkarmıştır⁵⁵⁰.

Pera Palas ve çağdaşı olan diğer modern otellerin mimari yapılarında, hitap ettikleri müşteri potansiyeli, oteli inşa eden kişi ve kurumların sosyo-ekonomik durumları ve inşa edildikleri bölge etkili olmuştur. Bu bağlamda Pera ve Galata gibi kent merkezine inşa edilen otellerin inşa edildikleri alan göz önüne alındığında otelde bulunması gereken bazı mekânlara yer kalmamaktaydı. Otellerin 19. yüzyılın sonlarına doğru bir konaklama mekânı olmasının yanı sıra bir sosyalleşme ve eğlence mekânı olarak görülmesi, restoran, kafe, bahçe vs. gibi bazı özelliklerin otelin içinde çözülmeye çalışılmasına yol açmıştır. Galata ve Pera’da inşa edilen oteller gelişen teknolojinin mimariye eklenmesiyle birlikte daha önce 2-3 katlı olan konaklama yapılarının 5-7 katlı olarak inşa edilmesine olanak tanımıştır. Lüks ve konforlu bir şekilde tasarlanan bu modern otellerin başında Pera Palas Oteli gelmektedir⁵⁵¹.

Pera Palas Oteli 12.320 m² yüz ölçümüne sahip dikdörtgen bir şekilde inşa edilmiştir. Otel iki adet bodrum kat, bir zemin kat beş normal ve bir de çatı katı olmak üzere toplamda dokuz kattan oluşmaktadır. Otelin inşa edildiği arazi eğimli bir yapıya sahip olduğundan dolayı Doğu ve Kuzey cephelerinden yedi kat, Batı cephesinden dokuz kat ve Güney cephesinden sekiz kat olarak görünmektedir. Zaman içerisinde el değiştirmiş olan otelde birçok yenileme ve restorasyon çalışması yapılmasına rağmen orijinalliğinden bir şey kaybetmediği anlaşılmaktadır. Toplamda dokuz katlı olan otelin ilk zamanlar 160 adet konforlu bir şekilde döşenen odasının olduğu bilinmektedir⁵⁵². Yığma kâgir sistemle inşa edilen otelin özgün tasarımında çatı katında odalar bulunmamaktadır. Ancak 1987 tarihinde yapılan bazı değişikliklerle daha fazla konuk ağırlamak için çatı katında odalar hizmete sokulmuştur. Otelin özgün yapısı korunarak yapılan değişikliklerle oda sayısı zaman içerisinde 195’e çıkmıştır⁵⁵³.

Kent merkezine inşa edilmesi, komşu parseller ve yollarla çevrili olmasından dolayı Pera Palas Oteli’nin bir bahçesi bulunmamaktadır. Bu sebeple böyle lüks bir otelde bulunması gereken sosyal mekânlar otelin içinde muhafaza edilmiştir. Otelin ilk açıldığı zamanlarda bar, bilardo salonu, kadınlara ya da kişiye özel olarak kapatılabilen salonunun olduğu

⁵⁵⁰ Çelebi, *İstanbul’un Tarihi Otelleri*, 101.

⁵⁵¹ Yakartepe, Binan, *İstanbul’un Modernleşme*, 83.

⁵⁵² Aznavour Frères, *Livre D’adresses Médico-Pharmaceutiques Des Principales Villes de la Turquie 1911*, (İstanbul: Imprimerie Bedjidian Frères 1911), 1.

⁵⁵³ Çelebi, *İstanbul’un Tarihi Otelleri*, 465.

bilinmektedir. İşlevsel olarak zemin ve bodrum katlar, çamaşırhane, depo, mutfak vb. gibi mekânlara ayrılmıştır. Zemin katta giriş lobisi, bar, kafe, restoran, salonlar vs. mekânlara ayrılmıştır. Yatma mekanları ise genel konsept dahilinde birinci kattan beşinci kata kadar olan kısımlardır. Pera Palas Oteli'nin ilk müşterileri büyük çoğunlukla Orient Ekspres treninin Avrupa'dan getirdiği yolcular olduğundan, otelde konaklayacak misafirlerin sağlık ve hukuki işlemleri için doktor odası ve hukuk müşavirine ait birer odanın da bulunduğu bilinmektedir. Yine oteli işleten şirketin bir nişanesi olarak otelde bulunan Orient Ekspres bar zengin müşterilerin vazgeçilmez mekânlarından birisidir. Pera Palas Oteli kurumsal bir kimliğe kavuştuğu 20. yüzyılın başlarında otel adına reklam için birçok girişimde bulunmuştur. Dünyanın birçok yerinde acentalar aracılığıyla reklamlar vermekte ve otelin yabancı turistlerce tercih edilmesini sağlamak için resim, kartpostal, broşür gibi malzemler kullanmaktaydı. Bu reklamlardan bir örnek niteliğinde basılan Pera Palas otel kartı İstanbul/Galata Gümrüğü'ne takılmıştır⁵⁵⁴. George Planton adına gelen bu kartın ön yüzünde Pera Palas Oteli'nin simgesi işlenmiştir. Otelin simgesinin bulunduğu Fransızca "P" harfinin ortasına işlenen Osmanlı Sancağı'ndan dolayı numune kartın gümrük yetkililerince girişine onay verilmemiştir. Ancak otel idaresinin araya girmesi ve olayın açıklığa kavuşturulması neticesinde söz konusu kartın gümrükten geçirilmesine müsaade edilmiştir⁵⁵⁵.

Pera Palas Oteli dış görünüşüyle 1880'lerin sonlarında Bordeaux'ta inşa edilen Nantes Oteli ile birçok benzerliğe sahiptir. Ancak otelin içyapısında, tasarım açısından bir şark havası hâkimdir. Haliç manzaralı zemin Türk mimari ve sanat öğeleriyle bezenmiş oryantalist bir özelliğe sahiptir. Vallaury, şirket adına Batı'dan gelen konukların bu havayı solumasını istediğinden böyle özgün bir tarz benimsediği düşünülmektedir. Çünkü İstanbul'a kazandırdığı diğer yapıtlarında Pera Palas Oteli'nde olduğu kadar şark sanat motiflerine yer vermemiştir. Bu bakımdan otel içinde kullanılan eşya ve aksesuarlar, mobilya, halı, döşeme, perde, avize vs. gibi mefruşat ve eşyalarda doğu figürleri ağır basmaktadır⁵⁵⁶. Oryantalist üslubun en yoğun olarak hissedildiği büyük balo (kubbeli) salonu ile birlikte otelde toplamda beş salon daha bulunmaktadır. Büyük balo ve gösterilerin tertip edildiği kubbeli salon otelin en ihtişamlı yerlerinden birisidir. İki tür mermer yapının kullanıldığı salonda, Vallaury doğal ışıktan daha fazla yararlanmak adına pencereleri geniş ve büyük tutmuştur. Turkuaz renkli camlarla kaplı dekoratif süslemelerin nakşedildiği tavan kubbeleri doğu sanatının bir

⁵⁵⁴BOA, Babı Ali Evrak Odası, (BEO.), Dosya No: 1630, Gömlek No: 122178, (1630/122178), Tarih: 21 Zilkade 1318/12 Mart 1901.

⁵⁵⁵BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH.MKT.), Dosya No: 2469, Gömlek No: 96 (2469/96), Tarih: 18 Zilhicce 1318/08 Nisan 1901.

⁵⁵⁶Özlu, *Alexandre Vallaury*, 303.

yansımasıdır. Kubbeli salonun çevresinde birbirleriyle bağlantılı olan diğer salonlar; Kütüphaneli Salon, Aynalı Salon, Paşa Salonu ve Pera Salonu'dur⁵⁵⁷.

Şekil 13. Pera Palas Otel'i'nin Tanıtımı İçin Basılan Bir Kart⁵⁵⁸

Pera Palas Otel'i ilk açıldığında müşterilerinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasında sunmuş olduğu özel hizmetler henüz İstanbul'daki birçok otelde bulunmamaktaydı. O dönem İstanbul otellerinde ısıtma sistemi merkezi klorifer ile giderilmekteydi ve yeni açılmış olan hemen her otelde bulunmaktaydı. Ancak sıcak-soğuk suyun musluklarında daima aktığı ve kişi mahremiyetine daha fazla önem verecek derecede oda içi banyolar henüz mevcut değildi. Pera Palas Otel açılır açılmaz daima sıcak su bulundurmuştur. Ancak bu odalara ait bir özellik değildir. Yani otelin kapılarını misafirlerine açtığı ilk zamanlar otelin her odasında banyo bulunmamaktaydı. Otelin katlarında ortak kullanım alanları olarak hizmet veren banyo ve tuvaletlere de yetersiz basınçtan dolayı su verilemiyordu. Bu yüzden üst katlara gerekli su temini bazı zamanlar leğen ve maşrapalar ile temin edilmekteydi⁵⁵⁹. Pera Palas Otel'i'nin odalarda kişiye özel banyoları hizmete sokması Cumhuriyet döneminden sonra 1930-1940 yıllarına aittir. Otel'in özgün yapısında banyo ve tuvaletlerin her katta koridorun sonunda ortak kullanıma açık olarak tasarlandığı bilinmektedir. Ancak her oda da olmasa da otelin

⁵⁵⁷ Akpolat, *Fransız Kökenli Levanten Mimar*, 120-130.

⁵⁵⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî, (DH.MKT.), Dosya No: 2459, Gömlek No: 22, (2459/22), Tarih: 18 Zilkade 1318/09 Mart 1901.

⁵⁵⁹ Öztürk, *Pera Palas*, 113.

açıldığı günden itibaren bazı odalarında birer adet müstakil banyonun olduğu bilinmektedir. Şüphesiz banyo bulunan bu odaların süit oda olarak hizmet verdiği düşünülmektedir⁵⁶⁰.

Pera Palas Otelini diğer otellerden ayıran diğer bir farkı elektrik ile aydınlatılmasıdır⁵⁶¹. 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da elektrik nadir alanlarda bulunmaktaydı. İstanbul'da elektriğin bulunduğu alanlar şunlardı: Sultan II. Abdülhamid'in güvenilir seraskeri olan Rıza Paşa'nın Yıldız'da bulunan konağı, Osmanlı Bankası binası, Düyun-ı Umumiye binası, tacir Stefanowich'in Moda'daki evi, Pera Palas Otel ve elbette Sultan II. Abdülhamid'in Sarayı. Aslında Osmanlı başkentine birçok yabancı şirket ve girişimci tarafından elektrik altyapısının oluşturulmasına dair girişimler olmuşsa da Sultan II. Abdülhamid ilk zamanlar bu duruma sıcak bakmamıştır. İddia edildiğine göre Sultan, elektrik aksamı için gerekli olan elektrik dinamosu gibi alet edevatların "dinamiti" çağrıştırmasından dolayı suikastları kolaylaştıracağı endişesi taşımaktaydı⁵⁶². Oysa durumun tam olarak öyle olmadığı Sultan'ın sarayında kullanılan elektrikten de anlaşılmaktadır. Ancak elektriğin yol açacağı tehlikelerden olmasa da elektrik kullanımından kaynaklanacak tehlikelerden çekinildiği bilinmektedir. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa ve Amerika'da yaygınlaşmaya başlayan elektrik kullanımının bazı tehlikeleri de beraberinde getirdiği dönemin gazetelerinde yer bulmuştur. Durumdan haberdar olan II. Abdülhamid elektrikten kaynaklı tehlikenin araştırılmasını ve sarayda kullanılan elektriğin ve elektrik alet edevatın tehlikeli olup olmadığının soruşturulmasını istemiştir. Nihayetinde yapılan tetkikler sonucunda sarayda kullanılan elektriğin tehlikeli olmadığı ve bu konu üzerine Thomas Edison'un elektriğin tehlikeli olmadığına dair yazmış olduğu makalenin dönemin basınına servis edildiğinden bahsedilmiştir⁵⁶³. İstanbul'un Sultan sarayı dışında birkaç mekânla birlikte gecenin zifiri karanlığında aydınlığı yaşayan nadir yerlerinden biri olan Pera Palas Otel, bu özelliğiyle birçok kişinin vazgeçilmez mekânı olmuştur. İstanbul'un kalbursütü kişileri, yabancı devlet ve iş adamları buldukları her fırsatta soluğu Pera Palas Otelinde almışlardır. Pera Palas'ın açıldığı ilk yıllarda kendisine ait bir jeneretörün olduğu bilinmektedir. Öte yandan elektrik için gerekli alet edevat ise Avrupa'dan getirtilmiştir. Bu gibi aletlerin ülkeye girişi sıkı takip altında tutulmaktaydı. Otelin o dönemki müdürü olan Fransız asıllı M. Millier bu gibi konulardan çok defa hafiyelerin takibine uğradığından şikâyet etmiştir. Nitekim Pera Palas

⁵⁶⁰ Çelebi, *İstanbul'un Tarihi Otelleri*, 461.

⁵⁶¹ Tülay B. Asar, *Otellerin Oluşum Süreci ve "Pera Palace" Otelinin İç Mekân Organizasyonu İncelemesi*, (İstanbul: Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2017), 41.

⁵⁶² Paul de Réglé, *Au pays de l'espionnage, les sultans Mourad v et Abd-ul Hamid II*, (Paris: Librairie J. Strauss, 1902), 170.

⁵⁶³ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği, (Y..PRK.TKM.), Dosya No: 25, Gömlek No: 38 (25/38), Tarih: 29 Zilhicce 1309/25 Temmuz 1892.

Oteli için gelen elektrik alet edevatının çok defa Galata Gümrüğü'nde takılıp kaldığı su götürmez bir gerçektir. Söz konusu aletlerin gümrükten geçirilmesi için çoğu defa otel yönetimi üst düzey Osmanlı bürokratlarını araya sokmak zorunda kalmaktaydı⁵⁶⁴. Pera Palas yöneticileri ve Galata Gümrüğü çalışanları arasında Pera Palas namına gelen alet edevatın gümrükten geçirilmesine dair çok defa sorunlar yaşanmıştır. Pera Palas ve Summer Palas otelleri adına paketler halinde gelen elektrikli avize, pirinç şamdan ve birçok elektrik aksamı Galata Emtia Müdürlüğü'ne gelmiş ve dönemin otel yöneticisi J. Hoefer bunları teslim almak için başvuruda bulunmuştur. Ancak söz konusu aletler gümrük anbarına kaldırılmış; kaydı yapılması gerektiği ileri sürülmüş ve uzun bir müddet teslim edilmemiştir. Bu gecikmenin keyfi olduğu gerekçesi ile Galata Emtia Müdürlüğü çalışanları Belçika Sefareti'nce şikâyet konusu olmuştur⁵⁶⁵. Elektrik alet edevatının yanında birçok teknik malzeme de gelmiş ve bundan bi haber olan gümrük yetkilileri çoğu defa söz konusu emtianın gümrükten geçişinde sakınca görüp izin vermemiştir. Örneğin, bir baskı aleti olan ve otel adına Avrupa'dan sipariş edilen klişenin sakıncalı görülüp geçişine izin verilmemiştir⁵⁶⁶. Bu aletlerin paslanmaması için özel bir şekilde alkol ile muhafaza edilmesi memurları şüphelendirmiştir⁵⁶⁷. Gümrük memurları otel adına gelen elektrik ve diğer alet edevatının ne işe yarayacağını bilmediğinden böyle bir tavır sergilemiş olmalıdır. Çoğu defa Pera Palas Oteli namına gelen bu ve benzeri aletlerin geçişi için otel yetkilileri bizzat devreye girmiş; hatta bazen padişahın özel iznini almak zorunda kalmışlardır⁵⁶⁸.

Pera Palas Oteli'ni diğer otellerden ayıran başka bir özelliği de günümüze kadar ayakta kalan ve aynı zamanda otelin simgelerinden birisi olan asansörüdür. İşin aslı İstanbul'da bir otelde asansör ilk defa 1891 tarihinde Hotel Londre'de kullanılmıştır. Ancak bu hidrolik bir düzeneğe sahip olup Pera Palas Oteli'nde ki gibi modern ve elektrikli değildir. Bu sebeple elektrik gibi elektrikle çalışan ilk asansörün de Pera Palas'ta kullanılması oteli ayrıcalıklı bir konuma getirmiştir⁵⁶⁹. Otelin çok katlı yapısı ile beyaz mermer merdivenlerden çoğu defa üst katlara çıkmak kolay olmuyordu. Ancak günümüzde kullanıldığı gibi asansörün de çok faal ve işlevsel olduğu söylenemez. Tamamı dökme demir ve çelikten yapılan asansör

⁵⁶⁴BOA, Babı Ali Evrak Odası, (BEO.), Dosya No: 2199, Gömlek No: 164874, (2199/164874), Tarih: 28 Recep 1321/20 Ekim 1903.

⁵⁶⁵ BOA, İrade Rûsumat (İ.RSM), Dosya No: 18, Gömlek No: 25, (18/25), Tarih: 23 Recep 1321/15 Ekim 1903.

⁵⁶⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH. MKT.), Dosya No: 1037, Gömlek No: 35, (1037/35), Tarih: 07 Zilkade 1323/03 Ocak 1906.

⁵⁶⁷BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH. MKT.), Dosya No: 1056, Gömlek No: 39, (1056/39), Tarih: 15 Muharrem 1324/11 Mart 1906.

⁵⁶⁸BOA, Babı Ali Evrak Odası, (BEO.), Dosya No: 3197, Gömlek No: 239760 (3197-/239760), Tarih: 25 Şevval 1325/ 01 Aralık 1907.

⁵⁶⁹ M. Elif Çelebi, *İstanbul'un Tarihi Otelleri*, 91.

mevcut müşteri kapasitesi düşünöldüğünde çağdaşı batı otellerindeki gibi çok işlevsel değildi. Bundan dolayı otelin asansörü bir nevi sembolik bir anlam taşımaktadır. Yine otelin asansörü için gerekli alet edevatın Avrupa'dan ithal edildiğı bilinmektedir. Çoğu defa eskiyen ya da aksayan aletlerin yerine yenisi sipariş edilmektedir. 1907 tarihinde otel yönetimi tarafından asansör için sipariş edilen beş adet aletin gümrükten geçirilmesinde bir sakınca olmamasına rağmen bir müddet bu aletlere el konulmuştur. Muhtemelen şüphe ile yaklaşılan bu aletlerin otel müdürü tarafından asansör için kullanılacağı teminatı verilmesi ile geçişine izin verilmiştir⁵⁷⁰.

İstanbul'da Pera Palas ve Summer Palas otelleri Compaigne Internationale des Grands Hotels'in işletmesinde olan otellerdir. CIWL'nin bir alt kuruluşu olan bu şirket, büyük oteller zinciri kurarak dünyanın dört bir yanında lüks ve bir o kadar da konforlu olan oteller inşa etmiş ya da işletmiştir. Nagelmackers'in 1905 tarihinde ölümünden sonra, ardında dünyanın hemen her tarafını saran lüks seyahat katarları ve bu katarların ulaştığı şehirlerde saray niteliğinde oteller kalmıştır. Bu oteller, Fransa, Nice'de *Riviera Palace* ve *Monte Carlo Palace*, Portekiz Lizbon'da *Avendia Palace*, Mısır Kahire'de *Ghezireh (Cezire) Palace* ve Shephear's Palace, Ostende'de *Hotel de La Plage* gibi dönemin önde gelen otellerinden bazılarıdır⁵⁷¹. CIWL ve bir alt kurumu niteliğindeki Büyük Oteller Şirketi hem söz konusu lüks seyahatten hem de bu otellerin yönetiminden sorumluydu. Merkezi Paris'te bulunan şirketin, dünyanın nerdeyse her tarafına yayılan otellerin yöneticilerini atamak gibi önemli bir görevi de vardı. Pera Palas Oteli hizmet vermeye başladığı 1894'teki müdürü E. Vernesch'tir⁵⁷². Yaklaşık bir buçuk yıl kadar görev yapan Vernesch'ten sonra 1896 senesinde Paris merkezli şirket tarafından otel yönetimine Jules Schule getirilmiştir. Schule oteli yaklaşık iki yıl kadar yönetmiştir⁵⁷³.

Büyük Oteller Şirketi bünyesinde olan Pera Palas ve Summer Palas otelleri, İstanbul'un muhtelif bölgelerinde olan diğer oteller ile yarışmaktaydı. Birçok özelliğı ilk defa sunmasının yanında bir devinim halinde yeni ilklere imza atması onu diğer otellerden farklı

⁵⁷⁰BOA, Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı, (Y.A.RES.), Dosya No: 147, Gömlek No: 47 (147/47), Tarih: 06 Cemazeyyilevel 1325/17 Haziran 1907.

⁵⁷¹ Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1901), 645-646.

⁵⁷² Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1895), 501-560.

⁵⁷³ Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1896), 626, 1455-1456.

kılmaktaydı. Otellerin bağılı bulunduğu şirketin Fransa bağlantılı olması mutfağa da yansımış olup Fransız mutfağının eşsiz tatları İstanbul'da Pera Palas ve Summer Palas otellerinde sunulmaktaydı. Tabldot olarak hizmet veren restoran özel günler için verilecek ziyafet ve partilere de ev sahipliği yapmaktaydı⁵⁷⁴.

Tablo 3. 1894-1914 Arasında Pera Palas Otel'i'nin (Direktör) Müdürleri

Yıl	İsim
1894-95	E. Vernesch
1896-97	Jules Schule
1898	Hanz Moser
1900	A. Mellier
1901	Alfred Tassano
1902-1903	J. Hoefer
1908-1914	D. Noble

Tablo 3'ten de anlaşılacağı üzere Pera Palas Otel'i'nin müdürleri, açılışından 1914'te patlak veren I. Dünya Savaşı'na kadarki süreçte şirketin Paris'teki merkezinden atanmıştır. Tabloda ismi verilen yöneticiler *Annuaire Oriental* (Şark Ticaret Yıllıkları), 1894-1914 tarihleri arasında yayımlanan eserler ve Osmanlı arşivinde yer alan muhtelif belgelerden elde edilmiştir. Söz konusu tarih aralığında en uzun görev süresinin D. Noble'ye ait olduğu anlaşılmaktadır. 20. yüzyılın başında otelin yönetimine A. Mellier getirilmiştir⁵⁷⁵. Kısa bir süreliğine otel yönetiminin başında olan Mellier başarılı işlere imza atmıştır. Bu başarıları onun Osmanlı yönetimince dördüncü rütbeden Osmanlı Nişanı almasını sağlamıştır⁵⁷⁶. 1901 senesinde A. Tassano ve ondan bir yıl sonra ise görevde 2 yıl kadar kalacak olan J. Hoefer, Pera Palas Otel'i'nin müdürleri arasında yer almıştır⁵⁷⁷.

Pera Palas otel yönetimi, hem Orient Ekspres ile Batı'dan gelen misafirlerini hem de İstanbul'un yerli zengin ve önde gelen simalarını ağırlamak için büyük çabalar sarf etmiştir. Dönemin basın kuruluşlarında yer alan reklam ve broşürlerde otelin sahip olduğu ayrıcalıklar sıkça yer almaktadır. Otel, İstanbul'da ilk elektrikli asansör, elektrikli aydınlatma, katlardaki banyo ve duşlar, büyük balo salonları, Fransız ve Amerikan bilardo odaları, merkezi ısıtma

⁵⁷⁴ Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1908), 1152-1153-1154.

⁵⁷⁵ Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1900), 625-626.

⁵⁷⁶ BOA, İrade Taltifat(İ.TAL), Dosya No: 221, Gömlek No: 1 (221/1), Tarih: 22 Rebiulahir 1318/19 Ağustos 1900.

⁵⁷⁷ Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1903), 889-890.

sistemi, kişiye özel salonlar ve eşsiz boğaz manzarası ile konukları kendisine çekmeyi başarmıştır. Doğu ve Batı'nın kültürlerinden birçok şeyi bir arada sunan otel yönetimi, otelin salon ve odalarında kullanılan birçok eşyayı Avrupa'dan dönemin önde gelen mağazalarından sipariş etmiştir. Perdeleri yatak örtüleri, kullanılan tabak-çanak gibi malzemeler Fransa'dan, salon ve oda döşemeleri, İngiltere'den getirtilmiştir⁵⁷⁸.

Tablo 4. 1911 Tarihinde İstanbul'da Yer alan Bazı Otellerin Özellikleri ve Fiyatlandırma Tarifesi ⁵⁷⁹.

Otel ismi	Oda Sayısı	Merkezi Isıtma	Elektirik	Banyo	Asansör	Salon	Pansiyon	Tek kişilik oda	Çift kişilik oda	2 Ayır Yataklı oda
								Ücret	Ücret	Ücret
Pera Palas	160	Var	var	Var	var	var	yok	8.50 fr	12 fr	15 fr
Summer Palas	B	Var	var	Var	var	var	yok	8.50 fr	12 fr	15 fr
Tokatlıyan	110	Var	var	Var	var	var	yok	B	B	B
Tokatlıyan Yazlık Oteli	B	Yok	var	Var	B	var	var	6.50 fr	10.50 fr	B
Hotel Royal	50	var	B	Var	B	var	yok	15 fr	B	B
Hotel Bristol	60	var	var	Var	var	var	var	6 fr	B	B
Grand Hotel Continental	30	var	var	Var	B	var	var	3-10 fr	B	B
Hidivyal Palas	B	var	B	Var	B	var	var	10-15 fr	B	B
Grand Hotel Krockner	B	var	var	Var	var	var	var	12.50-15 fr	B	B
Grand Hotel Missirie	40	var	var	Var	var	var	var	15 fr	B	B

Pera Palas ile aynı şirket tarafından yönetilen Tarabya'daki Summer Palas oteli, bir yazlık otel olup Pera Palas ile benzer konseptte sahiptir. Ancak onu Pera Palas otelinden ayıran

⁵⁷⁸ Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Oriental and Printing Company Limited, 1902), 818-819.

⁵⁷⁹ Tabloda, İstanbul'da önde gelen bazı otellerin barındırdığı özelliklerin bir kısmı belirtilmiştir. Söz konusu dönemde Pera Palas Oteli ve diğer otellerin belirli özellikleri bakımından mukayese edilmesi amaçlanmıştır. Bu yüzden gerek Pera Palas gerek diğer otellere ait birçok özellik tabloda verilmemiştir. Mesela salon olarak ifade edilen kısım başta Pera Palas olmak üzere diğer otellerde de önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü söz konusu dönemde balo, gösteri, tiyatro, oyun gibi birçok aktivite salonlarda yapılmakta ve salonlar bir nevi sosyalleşme işlevi görmektedir. Pera Palas gibi bazı otellerde birden çok salon bulunduğu bilinmektedir. Pansiyon olarak ifade edilen kısım birçok otelde mevcut olup günümüzdeki anlamını karşılamadığı düşünülmektedir. Şöyle ki söz konusu dönemde oteller sadece konaklama hizmeti veren mekânlar olmayıp yeme, eğlence gibi hizmetleri de sunmaktaydı. Reklam broşürlerinden ve gazete ilanlarından anlaşıldığı kadarıyla pansiyon, söz konusu hizmetlerin hepsinin bir arada verilmesi anlamına gelmekteydi. Yani kişi eğer sadece konaklama için otele gelmişse, konaklama ücreti alınırdı. Ancak konaklama ve diğer hizmetleri birlikte alacaksa pansiyon olarak değerlendirilirdi. Bu yüzden birçok ilanda pansiyon olarak ifade edilirlen parantez içerisinde “oda dâhil veya dâhil değil” ibaresi düşülmüştür. Tablo'da “B” harfi ile “belirtilmemiş” anlamı ifade edilmektedir.

bazı ayrıcalıkları vardır. Summer Palas Oteli yazlık olduğundan, bir park alanına sahiptir. Tenis kortuna sahip ilk otel olan Summer Palas'ın konuklarına doğa ile iç içe olacak birçok imkân sunulmaktaydı. Bunlardan birisi bisiklet sürmek isteyen kişiler için oluşturulmuş parkurdur. Ayrıca İstanbul'da bir otel ilk defa plaj hizmeti sunmaya başlamıştır. Diğer otellerde bulunan elektrikli aydınlatma, tiyatro ve balo gösterileri, yeme-içme gibi ayrıcalıklar bu yazlık otelde de vardı. Yazlık otel olması bakımından otelin vermiş olduğu bir ilanda avcılığa meraklı olan misafirlerine güvercin avı hizmeti verildiği yazılıdır⁵⁸⁰.

Birçok ayrıcalık ve hizmeti bir arada sunan Pera Palas Oteli'nin bu hizmetinin karşılığını otelin fiyatlarında görmek mümkündür. Kapılarını misafirlerine açtığı günden 1909 tarihine kadarki süre zarfında Pera Palas otel odalarının fiyatlandırılması 25-75 kuruş⁵⁸¹ arasında değişmektedir. Otelde farklı oda türlerinin (tek kişilik, çift kişilik, süit) bulunduğu ve kalınacak gün sayısı, kişi sayısı gibi faktörlerin de fiyatların belirlenmesinde etkili olduğu akla getirilebilir. Bununla birlikte, oda fiyatına yönelik bazı özel hususlar söz konusu dönem için çok fazla ayrıntılı değildir⁵⁸². 1911 tarihinde hem Pera Palas hem de İstanbul'da bulunan diğer önde gelen otellerin sahip oldukları bazı özelliklerle birlikte fiyatlandırmadaki ayrıntılarına ulaşılabilmektedir. Tablo 4'te gösterildiği gibi Pera Palas Oteli'nin sahip olduğu birçok ayrıcalık fiyatlara da yansımıştır. Buna göre tek kişilik odaların fiyatı Fransız frangı cinsinden verilmiş olup fiyatların alt tabanını teşkil etmektedir. Şöyle ki çift kişilik bir odada kalmanın bedeli 12 frank'tan başlamaktadır. Aynı şekilde iki ayrı yatağın olduğu tek bir odanın günlük kira bedeli 15 franktan başlamaktadır. Bu durum şirketin sahip olduğu diğer bir otel olan Summer Palas için de geçerlidir. Tablo'da yer alan fiyatlar kalınacak gün sayısı, kişi, odanın türü gibi özelliklere göre değişmekte olup her otele göre farklılık arz etmektedir⁵⁸³.

⁵⁸⁰ Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1898), 692.

⁵⁸¹ Söz konusu para birimi Fransızca "Piastre" olarak ifade edilmiş olup sözlükteki anlamı kuruştur. Bkz. www.fransizcasozluk.net. Erişim Tarihi: 10.10.2023.

⁵⁸² Raphael C. Cervati, *Annuaire Oriental (ancien indicateur oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*, (Constantinople: The Annuaire Orientaland Printing Company Limited, 1909), 1154-1158.

⁵⁸³ Aznavour Frères, *Livre D'adresses*, 2-6.

BÖLÜM 5: SİYASİ ve SOSYAL DEĞİŞİMİN TANIĞI OLARAK PERA PALAS (1893-1923)

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında dünyada hızlı ve büyük değişimler meydana gelmiştir. Sanayi Devrimi'nin etkisi ile baş döndürücü bir şekilde meydana gelen değişim ilk olarak şehirlerde kendisini hissettirmiştir. Bu, günümüzde modern kentin altaypısını oluşturmuş; devasa yapılar kentin silüetini değiştirerek yeni bir toplum düzenini meydana getirmiştir. Modern şehirler, yeni bir toplum ve düzen oluşturarak insanlara birçok imkânları daha fazla ve hızlı bir şekilde sunarken, diğer yandan insan-şehir arasında o zamana kadar var olan bağların onarılamayacak derecede koparılması gibi bir dezavantajı da beraberinde getirmiştir⁵⁸⁴. Modern şehirlerin gelişmesinde en büyük paya sahip olan teknolojik gelişme ulaşım ve iletişim olmuştur. 19. yüzyıldan itibaren gelişen demiryolu ulaşımı, toplumları ve kültürleri birbirine yaklaştırarak mekân algısını kırmış, işitsel ve görsel iletişim araçları olan iletişim teknolojisi (telgraf, gazete, dergi, broşür vs.) ise zaman algısını kırarak, deyim yerindeyse, insanın her an her yerde gözü kulağı olmasına olanak tanımıştır⁵⁸⁵.

19. yüzyılda dünyada meydana gelen mühim hadiseler Osmanlı Devleti'ni siyasal, yapısal ve ekonomik anlamda birçok köklü değişime zorlamıştır. Yapısal refomlar birçok alanda meydana gelen değişimi tetiklemiş ve başta İstanbul olmak üzere devletin liman kentleri daha hızlı bir şekilde dönüşmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde modern şehirleşmenin ilk evresi İstanbul'da başlamış ve başkent olması hasebiyle dış dünya ile olan temaslardaki rolüyle bu değişim devletin diğer liman kentlerine nazaran daha hızlı ve etkili olmuştur⁵⁸⁶.

Bu bölümde Osmanlı Devleti'nin sonuna yaklaşırken meydana gelen gelişmeleri başkentinde bulunan ve birçok siyasi olaya tanıklık edenlerin tercih ettiği bir mekân olan Pera Palas otelinden aktarmaya çalışacağız. Tarih geçmiş ile günümüz arasında süregelen olayların bütünü olarak tanımlanmaktadır⁵⁸⁷. Geçmiş ve günümüz arasında süre gelen olaylar silsilesini ele alan ve birçok kişi tarafından bilim, disiplin vb. olarak tarif edilen tarihi, bilimin üstünde gören ve toplumların varlığını tarihe borçlu olduğunu düşünenler de vardır⁵⁸⁸. Böyle önemli

⁵⁸⁴ Hakan Ongun, "Ütopya'dan Distopya'ya:"Modern Şehircilik" ve Kritiği", *İdealkent*, 1/1, (Mayıs 2010), 97.

⁵⁸⁵ Yunus Uğur, "Tarihçilikte "Mekânın Yeniden Keşfi":Osmanlı Şehir Çalışmaları İçin Öneriler", *İdealkent*, 11/30, (2020-2), 682.

⁵⁸⁶ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, (İstanbul: Hil Yayınları, 1987), 130-132.

⁵⁸⁷ Edward Hallett Carr, *Tarih Nedir?*, çev. Misket Gizem Gürtürk, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 16.

⁵⁸⁸ İlber Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2009), 15.

bir yere sahip olan tarihin konusu, yani tarihin ana öznesi birçok tarihçi tarafından “insan” olarak görülmektedir. Bunun yanı sıra tarihin konusunun insan dışında doğal olayların, toplumların, ekonomik sebeplerin olduğunu düşünenler de vardır. Nihayetinde tarih geçmiş ve günümüz arasında süregelen olayları ele alırken, incelenen dönemin toplum ve mekânlarından bağımsız olamayacağı açıktır ve bu tarihin ana ilkelerinden birisini teşkil etmektedir⁵⁸⁹. Tarihte önemli bir yeri olan “mekân” kavramı ülkemizde özellikle son dönemlerde “şehir tarihi” alanında yapılan çalışmalarla zenginleşmektedir. Şehri oluşturan yapılar ve o yapıları meydana getiren kişiler toplum kimliğinin temel taşıını atmış olurlar. Daha sonra bu yapılar içinde yaşayanların hikâyeleri ve şahit oldukları izler bir olgu oluşturur. Böylece silsile halinde her nesil inşa ettiği yapıya kendi biyografisini kazır⁵⁹⁰. Nihayetinde Pera Palas otelini konu edindiğimiz bu çalışmada, imparatorluğun başkentinde meydana gelen sosyal, siyasal, kültürel değişimleri şehir-mekân üzerinden aktarmaya çalışacağız.

5.1. PERA PALAS’IN TANIKLIK ETTİĞİ ÖNEMLİ SİYASİ OLAYLAR

19. yüzyıl günümüz dünyasının temellerini oluşturan birçok siyasi gelişmelerin yaşandığı çağdır. 1789 Fransız İhtilali’nin yaymış olduğu milliyetçilik, 1815 Viyana Kongresi’nde alınan kararlar 20. yüzyılda yaşanacak olan büyük savaşın habercisi olmuştur. Özellikle Avrupa’da artan milliyetçilik, liberalizm, demokrasi gibi fikirler Osmanlı ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi devletlerde ayrılıkçı hareketlerin fitilini ateşlemiş ve bunun neticesinde bir dizi isyan ve kargaşanın çıkmasını sağlamıştır⁵⁹¹. Bu kargaşadan Osmanlı Devleti de payına düşeni almış ve 19. yüzyıl ortalarından itibaren Tanzimat, Islahat Fermanı gibi bir dizi reform yapma zorunluluğu hissetmiştir. Üç kıtada varlığını sürdürmeye çalışan imparatorluk, Avrupa güçleri arasında meydana gelen mücadelede denge politikası izleyerek sınırlarını muhafaza etmeye çalışmıştır. Ancak çok geniş bir coğrafyaya yayılan imparatorluk sınırları, barındırdığı milletlerin bağımsızlık isteklerine karşı koyamamıştır. İmparatorluk, Balkan bölgesinde başlayan isyanları bastırmakta güçlük çekerken Anadolu sınırları içerisinde Batı tarzı yönetim isteyen aydınların istekleri ile baş etmek durumunda kalmıştır. Bu durum devleti hayli zor duruma sokmuştur. 1876 tarihinde ilan edilen Meşrutiyet yönetimi ile bir nebze rahatlama fırsatı yakalayacağını düşünen imparatorluk ertesi yıl 93 Harbi olarak adlandırılan 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’nda ağır bir mağlubiyet almıştır. Eski ihtişamını kaybeden İmparatorluk Avrupa devletleri tarafından “Hasta Adam”

⁵⁸⁹ Mübühâ S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023), 3.

⁵⁹⁰ Yunus Uğur, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3/6, (2005), 10.

⁵⁹¹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 91-119.

olarak anılmaktaydı⁵⁹². 19. yüzyılın sonlarına doğru imparatorluk mevcut sınırlarını korumak, içte sükûneti sağlamak ve en önemlisi varlığını sürdürmek için büyük çaba göstermekteydi. Bu gerekçelerle dönemin padişahı II. Abdülhamid tarafından Meşrutî yönetimi 93 Harbî bahane edilerek lağvedilmiş ve sıkı tedbirler alınmıştır. Ancak alınan tüm tedbirler arzu edilen sonuçları doğurmamıştır. Başta Avrupa olmak üzere Balkanlarda meydana gelen ayrılıkçı hareketler devam etmiş, Anadolu topraklarında Ermeniler gizli cemiyetler kurarak ayrılıkçı faaliyetlere başlamış ve Osmanlı aydın sınıfı olan Jön Türkler meşrutî yönetim için çalışmalarına devam ederek faaliyetler yürütmüştür⁵⁹³.

Avrupa, Balkanlar ve Osmanlı Devleti sınırları dâhilinde yaşanan bu siyasi hengâmelerin çoğu devletin başkentinde kendisine yer bulmaktaydı. Siyasi ya da başka emeller ile farklı ülkelerden İstanbul'a gelen birçok kişi Pera Palas Oteli'nde konaklamaktaydı. 1894 tarihinde konuklarına kapılarını açan otelin, açıldığı günden itibaren misafir ettiği konukların büyük çoğunluğu Avrupa'dan Orient Ekspres treni ile gelen yolcular olmuştur. Bu bağlamda 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa ve Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi birçok olayı Pera Palas otelinin lobisinden takip edebileceğiz.

5.1.1. İstanbul'da Sıkı Tedbirlerin Alınması ve Bu Tedbirlerin Pera Palas'a Yansıması

Osmanlı Devleti 1876 tarihinde ilan edilen meşrutîyetin getirmiş olduğu kısa bir özgürlük deneyimini yaşamış ancak iç ve dış siyasette arzu ettiği başarıyı yakalayamadığı için meşrutîyeti rafa kaldırmıştır. Sultan II. Abdülhamid ile özdeşleşen ve “istibdad dönemi” olarak adlandırılan yaklaşık 30 yıllık bir zaman diliminin sonlarına yaklaşılmaktaydı. Batı'da olduğu gibi özgür ve eşit bir yaşam isteyen ve çoğu ilk meşrutî deneyimden sonra Avrupa'ya kaçan aydınların oluşturduğu gizli örgütler faaliyetlerini zor da olsa sürdürmekteydi. Yine bu dönemde Ermeni ayrılıkçı hareketleri Sultan II. Abdülhamid'e suikast düzenleyecek kadar faaliyetlerini arttırmışlardı. Balkan bölgesi ise başta Rusya olmak üzere Avrupa devletlerinin kışkırtmaları ile her an patlamaya hazır bir barut fıçısı gibiydi. Tüm bu olaylar devletin başta başkent olmak üzere imparatorluğun hemen her yerinde istibdad denecek kadar sıkı tedbirler alınmasına yol açmıştır⁵⁹⁴.

⁵⁹² Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, 484-500.

⁵⁹³ Armaoğlu, *19. Yüzyıl*, 553-580.

⁵⁹⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutîyet ve Birinci Dünya Savaşı C. IX*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011), 1-23.

İmparatorluğun birçok bölgesinde özellikle İstanbul'da sıkı tedbirlerin alınması, Sultan II. Abdülhamid dönemi ile özdeşleşen “jurnal” tarihi terimini meydana getirmiştir. Birçok araştırmacı ve tarihçi tarafından ele alınan jurnalcilik yani hafıyye “istibdad yönetiminin” özü olarak ifade edilmektedir. Jurnal olarak ifade edilen ve tematik bir şemada görünmeyen hafıyye teşkilatı Zabtiye Nezaretine bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedir⁵⁹⁵. Böyle çalkantılı bir dönemde çoğunlukla Orient Ekspres treni ile gelen ve Pera Palas Otel'i'ne yerleşen gazeteci, diplomat, seyyah, tacir vs. devletin takibine uğramıştır. Hal ve hareketlerinden şüphelenilen ya da ne amaçla geldiği bilinmeyen bu kişiler başta Zabtiye Nezareti olmak üzere devletin farklı kurumları aracılığı ile sıkı takibe uğramış ve bu kurumların birbirleri ile yazışması neticesinde kayda geçmiştir. Otelin açılışından kısa bir süre sonra meydana gelen ve resmi belgelere yansıyan bir olayın kahramanları Bohemya'dan İstanbul'a gelen ve Pera Palas Otel'i'ne yerleşen dört kişidir. Rus Çarlığı tebası ve Yahudi asıllı olduğu bilinen bu kişilerin Makedonya'da Panslavist politikaları yaymak için büyük çaba sarf ettikleri bilindiğinden, İstanbul'a ne amaçla geldikleri, otelde kiminle görüştükleri ve İstanbul'da aynı şer politikaları yaymak gibi bir emellerinin olup olmadığının anlaşılması için sıkı takip edilmesi gerektiği üzerinde durulmuştur⁵⁹⁶.

Pera Palas Otel'i'nde, devlet aleyhine siyasi bir tehlike yaratma potansiyeli sadece yurt dışından gelen kişiler ile sınırlı kalmamıştır. Bizzat otel çalışanları arasında mevcut siyasi iktidar aleyhine iş çevirebilecek kişilerin olduğundan da şüphelenilmiştir. Otelde hizmetçilik görevi yapan Sırp asıllı Lazar Şabanoviç isimli bir kişi adına Sırbistan Sefareti aracılığıyla adli bir evrak gönderilmiştir. Şabanoviç'in Pera Palas'ta kayıtlı adresine gönderilen bu evrakı kimse almadığı için evrak geri gönderilmiştir⁵⁹⁷. Mahalle imamı dâhil birkaç kişi aracılığıyla bu adreste böyle bir kişinin yaşamadığı teyit edildikten sonra evrak Sırbistan Sefareti'ne iade edilmiştir. Sırbistan Sefareti söz konusu evrakı ısrarla ikinci defa gönderince durum zabtiyenin radarına takılmıştır. Durumdan şüphelenen kolluk kuvvetleri Zabtiye Nezareti'ne olayı bildirmiş ve söz konusu kişi hakkında bir tahkikat yapılmıştır. Şabanoviç isimli şahsın, otelde hangi zaman aralığında çalıştığı, ne zaman ve niçin ayrıldığına dair bir rapor hazırlanması için araştırma başlatılmıştır. Ayrıca otel yetkililerinin, Şabanoviç isimli şahsın ilk zamanlar otelde çalışmadığını iddia edip sonra hatırlamalarının altındaki sebebin ne

⁵⁹⁵ Mehmet Ali Beyhan, “II. Abdülhamid Döneminde Hafıyye Teşkilatı ve Journaller”, *İlmi Araştırmaları Dergisi*, S. 8, (Ocak 2014), 68.

⁵⁹⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 2196, Gömlek No: 106 (2196/106), Tarih: 23 Zilhicce 1316/04 Mayıs 1899.

⁵⁹⁷ BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat Evrakı,(HR.TH.), Dosya No: 219, Gömlek No: 81, (219/81), Tarih: 5 Recep 1316/19 Kasım 1898.

olduğuna dair sorulara cevap aranmıştır. Nihayetinde Sırbistan Sefareti'nin ısrarla bu kişi ile temas kurmasının altındaki gerçek sebebin de ne olduğu, tahkikatın bir parçası olmuştur⁵⁹⁸.

Otel çalışanlarına yönelik devlet memurlarının takındığı tavır, otelin tabi olduğu devlet yetkilileri ile Osmanlı yetkililerini çoğu zaman karşı karşıya getirmiştir. Otelde hademe olarak çalışan Bağos adı ile bilinen ancak asıl ismin Mişel veled-i Hans olduğu bilinen Belçika tebaasına bağlı aslen Ermeni olan kişi zabtiye memurlarınca gözaltına alınmıştır. Şahsın, şüpheli tavırları gerekçe gösterilerek zorla gözaltına alınsa da suçsuz olduğu anlaşılıp kısa bir süre sonra serbest bırakılmıştır. Bu gözaltı süreci otel yönetimi tarafından memurların şikâyet edilmesine ve Belçika Sefareti'nin olaya dâhil olmasına sebep olmuştur. Bu durumun hukuka aykırı olduğu öne sürülerek daha üst mercilere başvurulmuş ve olayın bir daha tekerrür etmemesi talebinde bulunulmuştur. Olay Belçika'nın bunu gerekirse uluslararası bir sorun haline getireceğini bildirmesi ile büyümüştür. Ancak Osmanlı Hariciye Nezareti'nin araya girmesi ile söz konusu şahsın arandığı ve otelin de umuma açık bir ticarethane olduğu öne sürülerek hiçbir hukuksuzluk yaşanmadığı ve tüm sürecin gayet yasal olduğu bildirilerek olayın kapatılmasına çalışılmıştır⁵⁹⁹. Ancak başka bir olay Avusturya vatandaşı olup otelde tercüman olarak çalışan Baroti adlı şahsın memurlara mukavemet göstermesi ile yaşanmıştır. Belçika tebaasına bağlı Mişel veled-i Hans olayında yaşanan gerilimden yüz alan bir tavır ile asayiş soruşturması kapsamında görevini yapan memurlara saldırgan bir lisan takınan, otel tercümanı bir kargaşaya sebebiyet vermiştir. Yaşanan bir arbede sonrasında zorla gözaltına alınan tercüman, Avusturya Sefareti'nin araya girmesi ile serbest bırakılmıştır⁶⁰⁰.

Pera Palas Oteli, turistik bir mekân olmasının yanında Doğu'dan Batı'ya ya da Batı'dan Doğu'ya gitmek isteyen yolcular için bir transit geçiş noktası olarak da kullanılmaktaydı. Siyasi, ticari ve daha birçok amaçla yapılan seyahatlerde bir kavşak noktası olması bakımından otel zengin yolcuların uğrak noktası olmaktaydı. Yolu İstanbul, Pera Palas Oteli'nden geçen çoğu yabancı ve Osmanlı topraklarında bulunma nedenleri berrak olmayan yolcu devletin içerisinde bulunduğu zor siyasi koşullardan ötürü sıkı göz hapsine alınıyor ve bu durum bazı zamanlar ciddi sorunlar doğuruyordu. Sıkı tedbirlerin mağdurlarından biri olan İranlı Kaşloş Bünyamin, Avrupa'da seyahat ederken İran'a gitmek üzere Orient Ekspres treni ile İstanbul'a gelmiş ve bir süre otelde konaklamıştır. Zabtiye memurlarının şahıstan

⁵⁹⁸ BOA, Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR. UHM), Dosya No: 321, Gömlek No: 8, (321/8) Tarih: 9 Cemazeyilahir 1316/25 Ekim 1898.

⁵⁹⁹ BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat Evrakı (HR. TH.), Dosya No: 254, Gömlek No: 70, (254/70), Tarih: 10 Muharrem 1319/29 Nisan 1901.

⁶⁰⁰ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR), Dosya No: 20, Gömlek No: 49 (20/49), Tarih: 24 Zilhicce 1327/06 Ocak 1906.

şüphelenmeleri üzerine gözaltına alınmış ve bir süre tutuklu kaldıktan sonra suçsuz olduğu anlaşılarak serbest bırakılmıştır. Ancak sorun tam olarak burada başlamıştır. Şahıs gözaltına alınırken otel odasında bulunan eşyalarına el konulmuştur. Bünyamin serbest kalmıştır ama bu defa eşyaları bir şekilde kaybolmuştur. Bünyamin, bu durumu İran Sefareti'ne bir şikâyet dilekçesi ile ulaştırmıştır⁶⁰¹. Olay İran sefaretinin Zabtiye Nezareti aleyhine açtığı bir dava ile üst makamlara kadar ulaşmıştır. Söz konusu şikâyet dilekçesinde haksız yere zorla gözaltına alınan İran vatandaşı Bünyamin'in gözaltına alınırken hem üzerinde bulunan eşyası hem de otel odasındaki kıymetli eşyalarının kendisine iade edilmediği ve sorumluluğun yüklenilmesi istenmiştir. Buna benzer birçok şikâyetin olduğu anlaşılarak gözaltında bir şekilde maddi hasarı olan kişilerin mağduriyetinin tespit edilip giderilmesi için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir⁶⁰².

Doğu'nun incisi İstanbul'u görmek ve o havayı teneffüs edebilmek için yola düşen birçok Avrupalı turistin bu uğurda bazen farklı yollara başvurduğuna şahil olmaktadır. Bu yollardan en sık kullanılanı ise gayr-ı resmi yollarla İstanbul'a gelmek olmuştur. Haliyle bu durum kolluk kuvvetlerinin fazla mesai harcamasına ve tedbirlerin arttırılmasına sebebiyet vermiştir. Otel yöneticilerine bu gibi kaçak yolcuların alınmamasına yönelik Beyoğlu Mutasarrıflığınca yapılan uyarılara rağmen kaçak geçişlerin önü bir tür alınamamıştır. Pera Palas'ın müşterileri arasında da bu yolla İstanbul'a gelenlere rastlamak mümkündür. Kaçak yollarla gelen Yunan uyruklu Çarped ve Fransız uyruklu Luindra isimli şahıslar zabtiye memurlarınca izlenmiş ve birisi Bristol Oteli'ne diğeri ise Pera Palas Oteli'ne yerleşecekleri anda gözaltına alınmak istenmiştir. Söz konusu kişiler zorluk çıkarınca olaya müdahil olan otel yetkilileri, şahısların tabii oldukları konsolosluklara haber göndererek duruma el koymalarını istemiştir. Netice itibariyle kişilerin bağlı oldukları konsolosluklardan hüviyetlerine dair Dâhiliye Nezareti'nce bilgi istenmiş ve bu şahısların konsolosluklardan dışarı çıkmamaları şartıyla tahkikat bitinceye kadar tutuklanmamalarına dair söz verilmiştir⁶⁰³.

Kaçak girişlerden diğeri bir örnek Orient Ekspres treni ile gelip zabtiye memurlarını hayli zorlayan üç kişiye ilişkindir. Bunlardan Fransız uyruklu Monte Dotem adlı kişi Pera Palas Oteli'nde bir süre kalıp Orient Ekspres treni ile Belgrad'a dönmüş ve niçin gelip gittiği

⁶⁰¹ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı, (ZB.), Dosya No: 25, Gömlek No: 19 (25/19), Tarih: 23 Cemazeyilahir 1324/14 Ağustos 1906.

⁶⁰² BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT), Dosya No: 1288, Gömlek No: 35, (1282/35), Tarih: 23 Recep 1326/21 Ağustos 1908.

⁶⁰³ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 2664, Gömlek No: 199750, (2664/199750), Tarih: 12 Recep 1323/12 Eylül 1905.

tam olarak anlaşılmamıştır. Yunan uyruklu Emanuel adlı şahıs Büyükkada'da bulunan ve babası olduğunu söylediği bir kişiyi ziyaret etmiştir. İngiliz asıllı olan ve adının Padlo Duyon olduğunu söyleyen şahıs izini kaybettirerek nereye gidip ne zaman ayrıldığı hakkında zabtiye memurlarınca bir bilgi elde edilememiştir⁶⁰⁴.

Sıkı denetimde zabtiye memurlarının baltayı taşa vurduğu anlar da olmuştur. 1900 tarihinde Bükreş'ten İstanbul'a gelmek isteyen dört kişilik bir heyet pasaportlarının vizesiz olmasından dolayı sorun yaşamışlardır. Orient Ekspres treni ile seyahat ederken yapılan kontrollerde söz konusu kişilerin pasaport vizelerinin olmadığı anlaşılarak memurlarca işlem başlatılmaya kalkışılmıştır. Söz konusu şahısların Romanya ileri gelenlerinden Jorc Sadmeran ve Kribteyan Adrasko, Romanya süvari miralaylarından olup Romanya Kralının eski yaverlerinden olan Nikola Dresko ve Bükreş'ten mühtedi Mişel Padosko olduğu Osmanlı Devleti'nin Köstence şebenderliğince bildirilmiş olup bu şahısların ekâbirden olduğu ve gerekli yardımın gösterilmesi istenmiştir. Bu durum bir kargaşa yaratsa da şahısların bağlı bulundukları ülke konsolosluk memurlarının araya girmesi ve Osmanlı Devleti'nin Köstence şebenderliğinden gerekli yazılı talimatın gelmesi ile tatlıya bağlanmış; adı geçen şahısların giriş ve çıkışlarına mani olunmaması sağlanmıştır⁶⁰⁵.

Daha çok Balkan devletleri sınırlarından İstanbul'a yapılan kaçak girişlerin son durağı Pera olmuştur. İstanbul'un diğer semtlerine göre daha fazla gayrimüslim ahalinin yaşadığı bölge aynı zamanda Avrupa yaşam tarzının hâkim olduğu bir semt havası vermekteydi. Yine burada bulunan Batı tarzı lüks oteller, devlet yetkililerinin tüm uyarılarına rağmen belirli bir meblağ karşısında kaçak gelen yabancıları misafir etmekten geri durmamıştır. Selanik'ten Yunan vapuruyla gelen Rus asıllı Avram elinde tezkire olmamasına rağmen, tezkiresini kaybettiğini söylemiş ve başka bir kişiye ait bir tezkire numarası vermeye kalkışırken tutuklanmıştır. Yapılan sorgu sonrasında kaçak bir şekilde giriş yaptığı anlaşılam şahsın, Selanik'te bulunan Rusya konsolosluğuna başvurması gerektiği belirtilerek bir müddet Pera Palas otelinde kalmasına müsaade edilmiştir⁶⁰⁶.

İstanbul'un çeşitli bölgelerinde açılan modern konaklama mekânları olan oteller, birer konaklama hizmeti vermelerinin yanında birçok alanda yeniliklerinde destekleyicisi olmuştur.

⁶⁰⁴ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.), Dosya No: 408, Gömlek No: 26 (408/26), Tarih: 29 Eylül 1320/12 Ekim 1904.

⁶⁰⁵ BOA, Hariciye Nezareti Tahrirat Evrakı (HR.TH.), Dosya No: 246, Gömlek No: 82, (246/82), Tarih: 20 Cemaziyülevvel 1318/15 Eylül 1900.

⁶⁰⁶ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 390, Gömlek No: 48 (390/48), Tarih: 23 Ağustos 1323/05 Eylül 1907.

İstanbul’da kitlesel turizme katkı sağlayan bu mekânlar birçok turist kafilesine en iyi şekilde hizmet verebilecek nitelikte yapılar olmuştur. Bu sayede Avrupa’nın belirli bölgelerinden Doğu’nun esrarengiz olarak nitelenen şehrine kabileler halinde insanlar gelmeye başlamıştır. Devlet için iyi bir ekonomik kaynak olan bu kabileler diğer yandan içinde bulunulan ahval gereği gözetilmesi gereken şüpheli gruplar anlamına da gelmekteydi. Pera Palas Otel’ne 1906 Nisan’ında gelen 160 kişilik Macar turist kafilesi bir müddet İstanbul’un sokaklarını arşınlamış ve şehrin görünümü karşısında büyülenmiştir. Kabile İstanbul’un tadını çıkarırken kendisini takip eden hafiyelerden habersizdi. Şehrin birçok tarihi yerini gezdikten sonra Üsküdar ve Haydarpaşa civarına gelen kabileyi, zabtiye memurları anbean sessizce izlemekteydi. Hatta ilgili mercilere Şirket-i Hayriyye’e ait vapurla (Osmanlı Anonim Vapur Şirketi) kafilenin Karadeniz tarafına gideceğini rapor etmekteydi⁶⁰⁷.

Pera Palas Otel bir ara taht kavgalarına da tanıklık etmiştir. Arnavutluk’ta doğan siyasi boşluk neticesinde bölgenin kim tarafından yönetileceği tartışılırken, kendisini Arnavutluğun varisi olarak gören birçok kişi türemiştir. Bunlardan birisi olan Romanyalı Albert Gika (Arnavutça, Gjika)⁶⁰⁸ İngiliz eşiyle birlikte İstanbul’a gelerek Pera Palas Otel’ne yerleşmiştir. Kendisinin meşhur Gika soyundan geldiği ve Arnavutluk Prensi ünvanını kullandığı Zabtiye Nezareti tarafından Dâhiliye Nezareti’ne bildirilmiştir⁶⁰⁹. Eşi ile birlikte kaldığı Pera Palas’ta birçok kişi tarafından ziyaret edilen Albert’in eşi ile birlikte Köstence yolu üzerinden geldiği kaydedilmiştir. Albert, Prens ünvanıyla eşi ile birlikte resmi temaslarda bulunmak istediğini yetkili mercilere bildirmiştir. İngiliz eşinin daha önce Romanya ordusunda güzide bir asker olan Miralay Asek isminde biri ile İstanbul’a geldiği öğrenilmiş ve bu şahsın tüm hareketlerinin özellikle izlenmesi istenmiştir. Prens ünvanıyla ortalıkta dolaşan Albert ve İngiliz eşinin herhangi bir siyasi olaya mahal vermemek için sıkı bir şekilde gözetim altında tutulması Zabtiye Nezareti’ne Dâhiliye Nezareti’nce bildirilmiş ve her türlü tedbirin alınması istenmiştir⁶¹⁰.

⁶⁰⁷ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı (Y PRK. ŞH), Dosya No: 13, Gömlek No: 61 (13/61), Tarih 19 Safer 1324/14 Nisan 1906.

⁶⁰⁸ İhsan Burak Birecikli, “Arnavutluk Tahtı İçin Mücadele: Arnavutluk Prensi Kim Olacak?”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6/11, (Ocak 2016), 129.

⁶⁰⁹ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 390, Gömlek No: 69, (390/69), Tarih: 01 Eylül 1323/14 Eylül 1907.

⁶¹⁰ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 46, Gömlek No: 47, (46/47), Tarih: 01 Eylül 1323/14 Eylül 1907.

5.1.2. Pera Palas'ta Ajanlar ve Ajanlık Faaliyetleri

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde dünya siyasetinde meydana gelen gelişmeler küresel bir boyuta taşınmıştır. Siyasi iktidarların değişip ülkeler arası dengelerin yeniden belirlendiği bir dizi anlaşma yapılmaktaydı. Almanya'nın başına gelen II. Wilhelm'in dış politikada Avrupa yerine dünyaya açılmak istemesi (Weltpolitik), İngiltere'nin Rusya ile 1894 tarihinde ve Fransa ile 1904 tarihinde yakınlaşmasına sebep olmuştur. Almanya ise Osmanlı Devleti ile giriştiği siyasi yakınlaşmaya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu dâhil etmiştir. Bu yakınlaşmalar neticesinde dünya siyaseti bir bloklaşma evresine girmiştir⁶¹¹. Siyasi dengelerin yeniden kurulduğu bu süreçte Avrupa devletleri 19. yüzyılın sonlarına doğru *Hasta Adam* olarak tanımladıkları ve hem ticari hem de siyasi emellerinin merkezi olan Doğu'nun büyük gücü Osmanlı Devlet'indeki faaliyetlerini farklı yöntemlerle devam ettirmişlerdir. Avrupa devletleri siyasi ve ekonomik çıkarlarını korumak için Osmanlı Devleti'nin sınırları dâhilinde birçok eyleme girişmiştir. Azınlıkları kışkırtmak, ayrılıkçı hareketleri desteklemek, Osmanlı Devleti'nin ittifak içerisinde olduğu devletlerle arasını açmak gibi birçok eyleme ya ön ayak olmuş ya da bu eylemleri siyasi ve ekonomik olarak desteklemiştir. Bu gibi faaliyetlerin merkez üssü elbette devletin başkenti İstanbul'dur. Dünya ve Osmanlı coğrafyasında meydana gelen her türlü gelişme başkent sokaklarında yankılanmaktaydı. Bu zaman zarfında dünya gezisine çıkmış olan Amerikalı diplomat aynı zamanda ABD'nin Londra Başkonsolosluğu'nu (1905-1914) yapmış olan John Lewis Griffiths, Rusya'yı ziyaret ettikten sonra eşi ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. 1903 tarihinde Pera Palas Oteli'nde bir süre konaklayan Griffiths, İstanbul'a hayranlığını dile getirirken kargaşa içinde oluşundan ürktüğünü de eklemiştir. Siyasi kargaşanın hüküm sürdüğü zamanlar olarak tarif ettiği bu dönemde otelde kaldıkları süre boyunca, Makedon ve Bulgarların her an silahlı saldırıya geçeceği endişesinin hâkim olduğundan bahsetmektedir. Kaldıkları otelin dahi Bulgar çeteler tarafından havaya uçurulacağı dedikodusu yüzünden en ufak bir gürültüde paniğe kapıldıklarını dile getirmiştir. Griffiths, bu havayı oluşturan gücün arkasında Bulgarların olduğunu söylemektedir. Griffiths'e göre Avrupalıların Türklere karşı duydukları kini, Bulgarlar bir propaganda aracı olarak değerlendirip savaş çıkırtkanlığı yapmak için kullanmaktadır⁶¹².

⁶¹¹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, (İstanbul: Kronik Yayınları, 2021), 27-40.

⁶¹² Turkey Capital in an Uproar During His Visit-Things not Generally Known or Seen, (The Indianapolis Journal), Ekim 12, 1903, 12.

20. yüzyılın başlarına gelindiğinde Balkanlarda Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik düşüncesiyle birlikte birçok devlet kurulmuştu. Bu düşünceden etkilenen Ermeni toplumu da Hınçak ve Taşnak gibi terör örgütleri kurarak bağımsızlık için faaliyetler yürütmekteydi⁶¹³. Ermeni terör örgütü mensubu bir şahıs Avrupa'dan İran'a gitmek üzere çıktığı yolculukta İstanbul'a uğramış ve Pera Palas Otel'i'ne yerleşmiştir. Bünyamin, Cemşid gibi takma isimler kullanarak kendisinin London isimli gazetede muhabirlik yaptığını söylemiştir. Yapılan soruşturma neticesinde şahsın Hınçak ve Taşnak Ermeni terör örgütlerine mensubiyeti tespit edilip sıkı bir gözetim uygulanmıştır. İran asıllı olduğu anlaşılan şahıs zabtiye memurlarınca Pera Palas Otel'i'nin lobisinde zorla derdest edilmiştir. Üzerinde terör örgütüne bağlı bazı evraklarla birlikte silah bulunan şahıs ilk başta zabtiye memurlarına mukavemet göstermiştir. Ancak otel direktörü ve kapıcısının yardımıyla şahıs otel lobisinde zorla gözaltına alınmıştır. Şahıs gözaltına alındıktan sonra durumdan haberi olan bazı yabancı devlet temsilcilikleri, olayın gayr-ı hukuki olduğu gerekçesi ile Osmanlı Devleti'ni protesto etmişlerdir. Söz konusu tutuklama olayı büyük yankı uyandırmıştır. Pera Palas otel şirketinin merkezi Belçika'dan çekilen bir protesto telgrafında şirket yetkilileri, Rus, Alman, İngiliz, Avusturyalı, İranlı ve Belçikalı olması fark etmeksizin otelde kalan bir misafirin hukuka aykırı bir şekilde tutuklanmasının kişi mahremiyetine uymadığı ve o kişinin bağlı olduğu ülkenin de yok sayılmış olduğunu ileri sürmüşlerdir. Otelin bağlı olduğu Belçika devleti ile diğer batılı devletler Ermeni terör örgütlerinin arkasında oldukları için şahsın gözaltına alınmasını hukuka aykırı olarak değerlendirmişlerdir⁶¹⁴. Oysa şahsın gözaltına alındığı esnada, Osmanlı ile İran Devleti arasında imzalanacak ticaret anlaşması için İran dış ilişkiler baş tercümanı Mirza Mahmud Han bir süreliğine Pera Palas Otel'i'nde kalmaktaydı. İranlı Bünyamin takma adını kullanan şahıs zabtiye memurları onu gözaltına almaya kalkıştıkları esnada, kendisinin Mecusi olmadığı, İran'ın Avusturya konsolosluğundan almış olduğu pasaportla İstanbul-Batum güzergâhı ile İran'a gitmek istediğini söylemekteydi. Şahıs ve memurlar arasında başlayan atışmayla birlikte otel direktörü (müdür) orada bulunan Mirza Mahmud Han'ı olaya müdahale etmesi için Rus ve Belçika sefaret yetkilileri ile birlikte çağırmıştır. Mirza Mahmud ve sefaret yetkilileri olaya müdahale etmekten imtina edince, orada bulunan Necib Mahmud Paşa dışarıda bekleyen 20 kadar kolluk gücünü içeriye davet

⁶¹³ Sina Akşin, "Ermeni Meselesinin Genel Bir Değerlendirmesi", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, S. 50 (Haziran 2015): 89-90.

⁶¹⁴ BOA, Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamalat ve Islahat Komisyonu (DH. TMIK), Dosya No: 228, Gömlek No: 57, (228/57), Tarih: 29 Cemaziyeilahir 1324/20 Ağustos 1906.

ederek söz konusu kişiyi zorla gözaltına aldırıştır⁶¹⁵. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'ni protesto eden batılı devletlerin kervanına İran da katılmıştır. Osmanlı yetkili mercileri hem batılı devletlere hem de Belçikalı şirkete söz konusu şahsın bir terör örgütü mensubu olduğu gerekçesi ile tutuklandığını belirtmiştir. Ayrıca şahsın umuma açık bir ticarethane olan otelin yine herkesin görebileceği bir alanında (salon-lobi) tutuklandığını bundan dolayı hukuka aykırı bir davranışın sergilenmediğini beyan etmiştir. İran Sefareti'ne çekilen telgrafta ise İran asıllı olan şahsın bir terör faaliyeti yürüttüğü kesin kanıtlar ile tespit edildiğinden gözaltına alındığı bildirmiştir. Bunun üzerine İranlı yetkililer Osmanlı Devleti aleyhine açmış oldukları davadan vazgeçmişlerdir⁶¹⁶.

Milliyetçiliğin tesiri, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti altındaki kutsal topraklara kadar uzanmıştı. Suriye-Lübnan bölgesinde 19. yüzyılın sonlarına doğru başlayan Arap milliyetçiliği ilk zamanlar Hristiyan Araplar arasında fikri bir uyanış olarak başlamıştır⁶¹⁷. Arap milliyetçiliğinin eyleme dönüşmesi 20. yüzyılın başlarında eyleme dönüşmüş olup Arapların 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'ne karşı fiili olarak isyan etmeleri ile olmuştur. Hareketin fitilini ateşleyen gelişme ise yapımına 1900 tarihinde başlanan ve Şam'dan Medine'ye kadar uzanan Hicaz Demiryolu projesidir. Bölge halkı bu projeye, siyasi, sosyal ve ekonomik statülerini kaybedecekleri endişesi ile karşı çıkmış ve birçok olay yaşanmıştır⁶¹⁸. Hicaz'da bu olaylar yaşanırken, devlet yetkilileri bölgenin uzak olması sebebiyle ani bir müdahale imkânından mahrum kalmaktaydı. Ayrıca Mekke şerifini desteklemek için İslam coğrafyasının farklı bölgelerinden ona destek sağlamak için gelen kabilelerin olduğu dedikodusu yayılmaktaydı. Afganistan'da Sünni olmayan bir heyetin hac vazifesini ifa etmek için Mekke'ye gidecekleri haberi alınmıştı. Bu heyetin Hicaz'da vuku bulan fesat işlerine destek vermek amacıyla gideceklerinden şüphelenilmiştir. Bu yüzden devlet yetkilileri, hem bu heyetin hareketlerini takip etmek hem de Hicaz'da meydana gelen olayların müsebbibini araştırmak için bir hafiye göndermeye karar vermiştir. Adı gizli tutulan bu hafiye, dikkat çekmemek için Müslüman tacir kılığında bir süre Pera Palas Oteli'nde misafir edilmiştir. Otelde ona gerekli bilgiler verilmiş ve kendisinden olayın iç yüzünün öğrenilmesi istenmiştir⁶¹⁹.

⁶¹⁵ BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS), Dosya No: 498, Gömlek No: 82, (498-82), Tarih: 22 Zilkade 1323/18 Ocak 1906.

⁶¹⁶ BOA, İrade Hususi (İ. HUS), Dosya No: 137, Gömlek No: 61, (137/61), Tarih: 22 Zilkade 1323/19 Ocak 1906.

⁶¹⁷ Zeine Nureddin Zeine, *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*, çev. Emrah Akbaş, (İstanbul: Arka Yayınları, 2020), 67-85.

⁶¹⁸ Kral Abdullah, *Biz Osmanlı'ya Neden İsyân Ettik?*, ter: Halit Özkan, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2015), 69.

⁶¹⁹ BOA, İrade Hususi, (İ. HUS.), Dosya No: 164, Gömlek No: 2 (164/2) Tarih: 11 Şaban 1324/30 Eylül 1906.

Arap milliyetçiliğinin yayılması için büyük katkı sağlayan bölgelerden birisi olan Mısır, Arapların basın-yayın işlerinin merkeziydi. İngilizlerin de desteğini alan bazı Arap aydınları gazete, dergi ve kitap gibi basın yayın faaliyetleri için Kahire'yi merkez olarak kullanmaktaydı⁶²⁰. Osmanlı Devleti kısa zaman önce Balkanlarda acı bir şekilde deneyimlediği milliyetçilik fikrini, devletin doğusunda yaşamamak için her türlü tedbiri almaktaydı. Her şeyi kontrol altında tutmak gayreti geçmişte yaşanan acı tecrübelerin bir sonucuydu. Arap Milliyetçiliğinin had safhada olduğu dönemlerde İtalya, Bologna'dan hareket edip Mısır'a gitmek isteyen Hüseyin Şerif isimdeki Osmanlı vatandaşı, aslen Mısırlı olmasına rağmen İtalyan pasaportu ile seyahat ederken zabtiye görevlilerin takibine düşmüştür. İtalya'dan almış olduğu pasaport ile ayrıca yanında bulunan İtalyan asıllı ve pasaportsuz bir kadınla seyahat etmesi tüm şüpheleri üzerine çekmiştir. Pera Palas Oteli'ne rezervasyon yaptırdığı anlaşılan şahsın yanında pasaportsuz olarak seyahat eden kadının, hizmetçisi ve ehli namustan olduğu karakolda yapılan soruşturma ve İtalyan konsolosluğundan alınan bir teminat belgesi ile anlaşılmıştır. Şahıslar aleyhine bir delil bulunamamış ve serbest bırakılarak otellerine dönmüşlerdir. Ancak zabtiye memurlarının söz konusu şahısları sıkı takip etmeleri ve şüpheli bir durumda tutuklanmalarına dair emir verilmiştir⁶²¹.

Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasına hareket eden veya bu coğrafya ile irtibat kuran herkes açıkçası potansiyel bir şüpheliydi. Söz konusu kişiler devlet aleyhine faaliyet yürüten ayrılıkçı fikirlere sahip örgütlerle bağlantılı olan ya da bu fikirleri destekleyen ajanlar olabilirdi. Bu yüzden Batı'dan Arap coğrafyasına ya da Arap coğrafyasından Batı'ya gidenler herkes titizlikle araştırılıyordu. İki bölge arasında seyahat eden birçok kişi bir nevi geçiş noktası sayılan İstanbul'a gelmekte ve birçoğu Pera Palas Oteli'nde konaklamaktaydı. Gelen-gidenlerin göz hapsine alınıp takip sürecinin başlama noktası demiryolu ile gelenler için istasyon, deniz yolu ile gelenler için liman oluyordu. Sofya'dan Mısır'a gitmek için İstanbul'a uğrayan ve Pera Palas Oteli'nde bir süre kalan Bulgaristan'ın Mısır politikalarından sorumlu memuru Jorc Vernace ile birlikte kâtipleri, Boril, Espasi ve Kaserli Efendi'nin takibi istasyondan başlamıştır. Söz konusu kişilerin ne maksatla Mısır'a gidecekleri, niçin Pera Palas'ta kaldıkları ve kiminle görüştiklerine dair bilgilerin tüm detayları ile araştırılması istenmektedir. Ayrıca Bulgarların İstanbul'da bulunan kâtibi Maşeba'nın Ortaköy'de

⁶²⁰ Zekeriya Kurşun, *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1992), 30.

⁶²¹ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 391, Gömlek No: 23, (391/23), Tarih: 21 Teşrinievvel 1323/03 Kasım 1907.

Bulgarların yoğun olduğu bir hanı ziyaret etmesi de dikkat çekmiştir. Maşeba'nın otelde kalan Bulgar heyeti ile ne tür bilgi paylaştığının araştırılması Zabtiye Nezareti'nce bildirilmiştir⁶²².

Arap coğrafyasında ne amaçla bulunduğu bilinmeyen diğer bir kişi Alman Franz Solomon'dur. Beyrut'tan İstanbul'a gelerek Pera Palas Oteli'ne yerleşen Solomon'un hal ve hareketlerinden şüphe duyulmuş ne zaman ve maksatla Beyrut'a gittiğini öğrenmek için takip edilmesi gerektiği Beyoğlu Mutasarrıflığı'na bildirilmiştir⁶²³.

Siyasi çalkantıların yoğun olduğu bir dönemde İstanbul'a farklı amaçlarla Batı'dan gelen kişilerin şaşırtıcı bir şekilde arttığına tanık olunmaktadır. Devletin içinde bulunduğu zor şartlar göz önüne alındığında, her ne amaçla olursa olsun, yabancı bir devletten gelen kişinin geliş amacının öğrenilmesi, şüpheli bir durum söz konusu ise takip edilmesi ve bu kişinin devlet aleyhinde bir hareketi görüldüğü anda tutuklanmasına yönelik uyarıların sıkça yapıldığı müşahade edilmektedir. Kendisini halı tüccarı olarak takdim eden ve Amerika, New York'tan gelen Kristiyan veled-i Bedrosyan adlı kişi 1906 tarihinde Pera Palas Oteli'ne yerleşmiştir. Söz konusu kişinin gerçekten halı tüccarı olup olmadığı bilinmemekle birlikte Zabtiye Nezareti'nce her türlü faaliyetinin takip edilmesi gerektiği üzerinde önemle durulmuştur⁶²⁴. Pera Palas Oteli'ne gelen bir diğer Amerikalı Vitali Orlaf, Londra'dan gelmiş olup ticaretle uğraştığını beyan etmiştir. Şüpheli tavırları ile dikkat çeken şahsın otelde kaldığı süre boyunca kiminle temas ettiği, nereye gittiğine dair her şeyin rapor edilmesi gerektiği bildirilmiştir⁶²⁵.

Avrupa'dan İstanbul'a gelen birçok kişi Pera Palas ve benzeri lüks otellerde kalmaktaydı. Otel Orient Ekspres şirketine bağlı yan kuruluş tarafından yönetilmekteydi. Bu yüzden Orient Ekspres treni ile gelen birçok yolcuya, bazı eksikliklere (pasaport, izin belgesi) rağmen şirket yönetiminde tolerans tanınmakta ve otelde misafir edilmekteydi. Orient Ekspres treni ile Viyana'dan İstanbul'a gelen ve aslen İtalyalı olan Rifar adında birinin yanında pasaportsuz gelen eşi, polis tarafından şüpheli bulunarak Sirkeci Karakolu'na götürülmüştür. Karakolda yapılan soruşturma neticesinde bahsi geçen kadının pasaportunun henüz çıkmadığı buna rağmen şirket tarafından yolculuğa kabul edildiği anlaşıp serbest bırakılmıştır. Söz

⁶²² BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 389, Gömlek No: 36 (389/36) Tarih: 18 Kânunuevvel 1322/31 Aralık 1906.

⁶²³ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), dosya No: 385, Gömlek No: 109, (385/109), Tarih: 02 Mart 1322/15 Mart 1906.

⁶²⁴ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 388, Gömlek No: 146 (388/146), Tarih: 27 Teşrinisani 1322/10 Aralık 1906.

⁶²⁵ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 391, Gömlek No: 129 (391/129), Tarih: 17 Kânunuevvel 1323/30 Aralık 1907.

konusu kişilerin herhangi bir olumsuz kaydı bulunmasa da takip edilmesi gerektiği bildirilmiştir⁶²⁶.

Orient Ekspres treni ile Sofya üzerinden Sirkeci tren garına gelen dört kişilik kabile zabtiye memurlarının şüphesini uyandırmıştır. Yapılan kontroller neticesinde İngiliz olduğu anlaşılan kabile üyelerinin isimlerinin Şarl Frederick, Leli Materman, Edward Bukaston ve Şarl Bukaston olduğu tespit edilmiştir. Bu kişiler Pera Palas oteline rezervasyon yaptıklarına dair belgeleri gösterip seyahat için geldiklerini belirtmişlerdir. Hepsinin neredeyse aynı tip giyindikleri ve sert mizaçlı oldukları, sanki acele işleri varmış gibi hareket ettiklerinden şüphe duyulmuş; takip edilmeleri gerektiğine karar verilmiştir⁶²⁷.

Avusturya vatandaşı olduğu halde Fransız pasaportu ile İstanbul'a seyahat eden Yahudi Hayim Maşaya Osmanlı yetkililerinin takibine düşen diğer bir isimdir. Seyahat maaksadıyla geldiğini beyan eden Maşaya'nın Avusturyalı olduğu halde niçin Fransız pasaportu ile seyahat ettiği sorulunca heyecanlanıp bocaladığı fark edilmiştir. Buna rağmen serbest bırakılan ve Pera Palas Oteli'ne yerleşen Maşaya'nın sıkı takip altında tutulması gerektiği belirtilmiştir⁶²⁸.

Orient Ekspres treni ile Viyana üzerinden İstanbul'a seyahat eden İsveç asıllı Advin Alson'un istasyon memurlarınca aranan eşyalarında bir adet silah ve on dört adet mermi bulunmuştur. Silah ve mermilerine el konulan şahıs sorgulamasında, silah ve mermileri çıkmış olduğu seyahatte güvenlik amacıyla yanında bulundurduğunu beyan etmiştir. Herhangi kötü bir maksadının olmadığı ve sadece seyahat amaçlı İstanbul'a geldiğini ifade etmiş ve serbest bırakılmıştır. Ancak zabtiye memurları, Advin Alson'un vermiş olduğu ifadeyi samimi bulmamış; bu kişinin gerçek amacının ne olduğu ve kimlerle temas ettiğinin anlaşılması için onu serbest bırakmıştır⁶²⁹.

5.1.3. Pera Palas Oteli'nin II. Meşrutiyet'in İlanına Tanıklığı

Türk Demokrasi Tarihi'nin dönüm noktalarından birisi de şüphesiz II. Meşrutiyet'in 30 yıl aradan sonra (23 Temmuz 1908) yeniden ilan edilmesidir. Çok partili hayata geçişin de

⁶²⁶ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 390, Gömlek No: 82 (390/82), Tarih: 06 Eylül 1323/19 Eylül 1907.

⁶²⁷ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 390, Gömlek No: 136 (390/136), Tarih: 26 Eylül 1323/09 Ekim 1907.

⁶²⁸ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 390, Gömlek No: 93 (390/93), Tarih: 12 Eylül 1323/25 Eylül 1907.

⁶²⁹ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 391, Gömlek No: 15 (391/15), Tarih: 17 Teşrinievvel 1323/05 Kasım 1907.

ilk adımı olan bu hadise İmparatorluğun farklı kesimlerinde 30 yıl süren sıkıyönetimden duyulan rahatsızlığın giderilmesi anlamı taşımaktaydı⁶³⁰. Meşrutiyet ateşi ilk olarak imparatorluğun Balkan topraklarındaki kozmopolit bölgesi Makedonya’da alevlenmiştir. Makedonya’da yakılan ateş, kısa sürede her yeri sararak payitahta ulaşmıştır. Farklı dil, din, kültür ve milliyete sahip birçok kişiyi bir araya getiren bu hareket ilk zamanlar büyük coşku ve heyecan uyandırmıştır. Meşrutiyetin ilanı, başta Makedonya olmak üzere Balkan topraklarında büyük sevinç ve mutluluk ile kutlanırken, İstanbul’daki ahali meşrutiyetin ilanını bir gazete haberinden duymuş ve durumun farkına Makedonya’dan gelen haberlerden sonra varmıştır⁶³¹.

Yeni yönetim ile birlikte anayasal sürece geçişin başlaması, uzun zamandır yasaklanmış olan özgürlük, eşitlik, adalet kavramlarından tekrar söz edilmeye başlanmasını sağlamıştır. Ancak bu sözcükler toplumun büyük çoğunluğu tarafından hala tam olarak anlaşılmış değildi. Bu sebeple oluşan özgürlük ortamında basın-yayın yolu ile söz konusu kavramları halka tanıtmak için gazetelerde makaleler yazılmaktaydı⁶³². Buna rağmen halkın büyük çoğunluğu, yeni rejimin getirmiş olduğu özgürlük kavramını farklı algılamaktaydı. Bu kavramı mutlak özgürlük olarak algılayan bir kesim başkentte vapur ve tramvaya para vermeden seyahat etmeyi ya da birçok şeye ücret ödemeden sahip olmayı hayal etmekteydi⁶³³.

Uzun bir aradan sonra büyük mücadele ile elde edilen yeni dönem *hürriyet, adalet ve müsavvat* (özgürlük eşitlik ve adaleti) getirmemişti. İstanbul sokakları bir yandan ayaklanma sırasında tutuklu bulunan ya da sürgün edilenler için af isteyenler, bir yandan istibdatçı memurların görevden alınmasını talep edenler ve uzun bir müddet hak ettiği adaleti almak isteyenlerin sesleri ile inlemekteydi. Yıldız Sarayı önünde hemen her gün oluşan yoğun halk kitleleri, Sultan II. Abdülhamid’i endişelendirmiştir. Bu yüzden dönemin şeyhülislamı Cemaleddin Efendi ile birlikte yabancı devlet temsilciliklerini şahit tutarak saltanatta kalacağı süre boyunca meşrutiyeti sürdüreceğine dair teminat vermiş ve bunu gazetelerde yayımlatmıştır⁶³⁴. Sultan II. Abdülhamid’in almış olduğu önlemler uzun süredir kendisini baskı altında ve ezilmiş hissedenden kızgın kalabalıkların sesini kısmaya yetmemiştir. Gün geçmiyordu ki Yıldız Sarayı önünde bir protesto cereyan etmesin. İstanbul’da meydana gelen bu kargaşa ortamı Pera Palas Oteli’nde kalan Batılı devlet vatandaşı gazetecilerin

⁶³⁰ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler I İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988), 1-7.

⁶³¹ Karal, *Osmanlı Tarihi IX*, 40-41.

⁶³² Hüseyin Cahid Yalçın, *Meşrutiyeti Osmaniye ve Taahhüdü Ecnebiye*, (Tanin), 3 Kasım, 1908.

⁶³³ Karal, *Osmanlı Tarihi IX*, 53-54.

⁶³⁴ Hüseyin Cahid Yalçın, *Meşrutiyeti Osmaniye ve Taahhüdü Ecnebiye*, (Tanin), 02 Ağustos 1908.

gözlemlerinden kaçmamıştır. Osmanlı siyasi tarihinde önemli bir yere sahip olan ve aynı zamanda sultan II. Abdülhamid'in gözde diplomatlarından Keçecizade İzzet Fuad Paşa, Meşrutiyet yönetiminde meydana gelen büyük kargaşalardan nasibini almış birisidir. Diplomatlığının yanında asıl mesleği askerlik olan ve bu konularda eserler de kaleme almış olan İzzet Fuad Paşa, meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte İttihat ve Terakki kadrolarınca istenmeyenler listesinde görülmektedir⁶³⁵. Bu sebeple İspanya, Madrid konsolosluğu görevini yürüttüğü esnada başka bir görev verileceği bildirilerek İstanbul'a çağırılmıştır. İzzet Paşa Madrid'den döndükten sonra Pera Palas Otel'i'ne yerleşmiş ve meydana gelen tüm hadiseleri yakından takip ederek gerekli tedbirlerin alınması için padişah ile sık sık irtibatta bulunmuştur. İstanbul'a geldikten beş gün sonra durumdan haberdar olan İttihat Terakki taraftarlarınca kaçırılarak esir edilmiştir. Tüm bu yaşananlara tanıklık eden The Washington Herald gazetesinin muhabiri sultanın gözde diplomatının esir edildiğini manşetten vermiştir⁶³⁶.

Meşrutiyet yönetiminin sağlamaya çalıştığı demokratik ortam için gerekli koşullar henüz hazır değildi. Daha önce acı bir şekilde deneyimlenen ve ömrü kısa olan meclisi tekrar açmak için yoğun çalışmalar yapılmaktaydı. Bu çalışmalardan birisi de ülke genelinde yapılması planlanan seçimler öncesinde İstanbul gibi büyük şehirlerin sınırlarını tespit ederek belediye seçimlerine hazırlamaktı. Bunun için İstanbul 20 bölgeye (daire) ayrılmış ve ilk belediye nizamnamesinin uygulanmış olduğu Altıncı Daire-i Belediye, bu son nizamnamede aynen muhafaza edilmiştir⁶³⁷. Tüm hazırlıklar tamamlanınca II. Meşrutiyet'in ilk genel seçimleri Kasım-Aralık 1908 tarihinde yapılmıştır⁶³⁸. Seçimlerin yapıp Mebûsan Meclisi'nin tekrar açılması ile Türk, Arap, Kürt, Ermeni, Yahudi gibi birçok farklı etnik ve dini kesimden 240 mebus, otuz yıl aradan sonra adaleti yeniden tesis etmek için mecliste yerini almıştır⁶³⁹.

Birlik ve beraberlik nutukları ile çıkılan yolda bu sözlerin pamuk ipliğine bağlı olduğu kısa sürede anlaşılmış ve özgürlüğün getirmiş olduğu ortamdan cesaret alan birçok etnik grup ayrılıkçı faaliyetlere girişerek dernekler, örgütler kurmaya başlamıştır. Basın-yayın faaliyetlerinin yoğun olduğu bu dönemde meşrutiyet karşıtı yayınlar da aynı oranda çoğalmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde meydana gelen bu köklü değişikliği yakından takip

⁶³⁵ Mustafa Arıkan, "Keçecizade İzzet Fuat Paşa Biyografisine Katkı Beş Yıl Sonra Doğmak Üç Yıl Önce Ölmek", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, 17/27, (Güz 2019), 342.

⁶³⁶ *Favorite of the Sultan Now in the Hands of His Enemies*, (The Washington Herald), Nisan 26, 1908, 9.

⁶³⁷ Hüseyin Cahid Yalçın, *Belediye İntihabı*, (Tanin), 12 Ağustos, 1908.

⁶³⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler III. İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın ve Bir Partinin Tarihi*, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989), 161.

⁶³⁹ Hüseyin Cahid Yalçın, *Ferdâ-yı İntihab*, (Tanin), 12 Aralık, 1908.

etmek isteyen yabancı basının Pera Palas ve benzeri otelleri mesken tuttuğu görülmüştür⁶⁴⁰. Meydana gelen bu kargaşa halini kontrol etmek isteyen İttihat ve Terakki yöneticileri, İstanbul'da ilk zamanlarda fazla faaliyet gösteremediklerinden olaylara tam olarak müdahil olamamışlardır. Ancak bunun farkına varmaları geç olmamış ve meşrutiyet karşıtı faaliyetleri sıkı takibe alarak karşı faaliyetlerde bulunmuşlardır. İttihat ve Terakki yöneticilerinin durumu değerlendirmek ve bazı toplantı ve kararları almak için sık sık Pera Palas Otelinde görüştükleri bilinmektedir⁶⁴¹.

5.1.4. Bir Devrin Sonu 31 Mart Vakası ve Pera Palas Otelinde Esaret

Osmanlı Devleti'nde uzun bir aradan sonra tekrar tesis edilen demokratik ortam toplumun her kesiminde kabul görmemişti. Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen meşrutiyet ilk olarak kendi çocuklarını yemeye başlamıştı. Meşrutî yönetimi ilan eden İttihat Terakki kadrosunun çoğu Balkanlarda teşkilatlanmıştı. İstanbul ve Anadolu'da sonradan açtıkları şubeler ise Makedonya, Selanik kadar örgütlü değildi. Bu sebeple özellikle başkentte meşrutiyet karşıtı örgütlenmelere fiili olarak bir müdahalede bulunulamıyordu. Aslında meşrutiyet karşıtı örgütlenmelerin önünü yine meşrutiyeti ilan eden kadroların sunduğu ortam hazırlamıştır. Öyle ki oluşan siyasi refahın sayesinde özellikle basın-yayın yolu ile meşrutiyet karşıtı yayınlar yapılmaya başlanmış ve bu yayınlar geniş kitlelere ulaşmıştır. Türk demokrasi tarihinde 31 Mart 1325 (Miladî 13 Nisan 1909) olayı olarak adlandırılan hadisenin gelişmesinde ana rolü üstlenen de Derviş Vahdeti adında birisinin kurmuş olduğu İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı Volkan Gazetesi olmuştur⁶⁴².

Bir dönemin sonlanmasına sebep olan basın-yayın faaliyetleri başkentte siyasi olayların bir yandan ateşleyicisi bir yandan aktarıcısı oluşturmaktadır. *Tanin* gibi İttihat ve Terakki'nin yayın organı, *İkdam* gibi tarafsız görünen ve *Volkan* gibi meşrutiyet karşıtı gazetelerin yanı sıra yabancı gazetelerin muhabirleri de İstanbul'da siyasi ortamı yakından takip etmekteydi. 1909 tarihinde meydana gelen hadiseyi yakından takip eden yabancı basın kuruluşları Pera Palas, Summer Palas, Tokatlıyan gibi otellerde konaklamakta ve haberleri buradan aktarmaktaydı⁶⁴³.

⁶⁴⁰ (The The Plain Dealer), 30 Nisan, 1908.

⁶⁴¹ Sina Akşin, *100 soruda İttihat Terakki ve Jön Türkler*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980), 161.

⁶⁴² Selim Sezer, "Volkan Gazetesinde 31 Mart Vakası", *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/7, (2017), 144.

⁶⁴³ (The Billing Gazette), 27 Nisan, 1909.

31 Mart Hadisesi'ni tetikleyen asıl olay, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin yayın organı olan Volkan gazetesinin kışkırtmaları olmuştur. Amacının şeriatı tekrardan tesis etmek olduğunu savunan cemiyet, Kanun-i Esasi yerine Şeriat-ı Muhammediye'yi ilan edeceğini, meşrutiyet yönetiminin Müslüman Osmanlı ahalisi için istibdad olduğunu, İslam ve Kuran'dan uzaklaştığını beyan etmekteydi⁶⁴⁴. Şeriat yanlısı birçok hoca ve şeyhi etrafına toparlayan cemiyetin üyeleri arasında Said-i Kürdi de (Nursi) bulunmaktaydı. Gazetede birçok kez İslam sancağı altında toplanmak ve şeriatı hakkıyla tekrar tesis etmek için davetler yapılmaktaydı⁶⁴⁵. İslam'dan başka bir kanunun daha üstün, adaletli olamayacağını beyan ederek insanları etrafında toplayan cemiyet bir hayli üye kazanmıştı⁶⁴⁶. İttihat ve Terakki karşıtı yazılar ile halkı galeyana getiren gazete, tüm Müslümanları Ayasofya Camii'ne davet ederek şeriat sancağı altında toplanmayı davet eden yazılar yazmaktaydı⁶⁴⁷. Tahrik edici yazılarıyla, meşrutiyet yanlılarını hedef göstererek, örneğin *acele et, arş ileri, işte şehadet-i hürriyet* gibi sloganları kullanarak ayaklanma çağrıları yapmaktaydı⁶⁴⁸.

Bütün bu kışkırtmalar sonucunda olayın fiili olarak başlamasına sebep olan hadise Serbesti gazetesinin yazarı Hasan Fehmi'nin öldürülmesi olmuştur. Bu suikastı İttihat ve Terakki'ye mal eden meşrutiyet karşıtları, şeriat isteyenler ve bir zamanlar devlet kademelerinde görevli iken yerinden edilmiş olan rövanşistler eyleme geçmişlerdir⁶⁴⁹. Meşrutiyet yönetimine karşı başlayan siyasi eylemler İstanbul'un her yanını sarmış, Mebûsan Meclisi basılarak birkaç mebus hunharca öldürülmüştü. Şeriat yanlılarının yönetimi ele geçirmesinden sonra başlattıkları cadı avında Pera'da nasibini almıştır. Pera ve civarında Türk kadınlarının gezmesi yasaklanmış, Frenk (Avrupalı) tarzı giyinenler görüldükleri yerde tartaklanmışır⁶⁵⁰.

İstanbul'un bunaltıcı siyasi havasından habersiz bir şekilde yolu buraya düşen yabancı gazeteci ve seyyahlar, tarihe tanıklık edecek olan gelişmelere bizzat şahit olarak dünyaya duyuracaktı. 23-24 Nisan 1909 tarihinde yolu İstanbul'a düşen Amerikalı Louis Schnabel Pera Palas Otelinde konaklayanlardandır. Otelde kaldığı süre zarfında meşrutiyet karşıtlarının kalkışmasına tanıklık eden Schnabel, şahit olduğu tüm olayları en ince ayrıntısına kadar kaleme alıp Amerika'daki dostlarına iletmiştir. Otelde kaldığı süre boyunca başından

⁶⁴⁴ *İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti Nizamnamesi*, (Volkan), 17 Şubat, 1909.

⁶⁴⁵ *Menkıbe-i Celile-i Cenab-ı Peygamberi*, (Volkan), 04 Nisan, 1909.

⁶⁴⁶ *Tarik-i Hakka Davet*, (Volkan), 02 Nisan 1909.

⁶⁴⁷ *Mevlid-i Nebeviyye Hazreti Mustafa-Resmi Küşadi*, (Volkan), 06 Nisan, 1909.

⁶⁴⁸ *Hücumat-ı Ahrarane*, (Volkan), 15 Şubat, 1909.

⁶⁴⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi IX*, 82.

⁶⁵⁰ Karal, *Osmanlı Tarihi IX*, 91.

geçenleri büyük talihsizlik olarak yorumlayan seyyah, Türk hükümeti tarafından bir uyarı yapılmadığını ve sokakların Pera Palas Oteli'ne kadar olan hemen her yerde iç savaşın hâkim olduğunu söylemiştir. İstanbul'un kendisi gibi bir yabancı için o sıralar hiç güvenli olmadığını vurgulamıştır. Kaleme almış olduğu yazısında geleceği tahmin eder gibi olayı yerel bir hadise olmayıp Sultanı tahttan indirecek *büyük bir patlama* olarak nitelemiştir. 24 Nisan'da kaleme aldığı diğer bir yazısında olayın meşrutiyet karşıtı göstericiler ile İttihat ve Terakki yanlılarının arasında yaşanacak kanlı çatışmaların arasında kalmamaları için Amerikalı büyükelçi tarafından şehri terk etmeleri bildirildiğini yazmıştır.

Bu buhranlı zamana tanıklık eden diğer bir gezgin ise Amerika'dan yola çıkarak Roma, Köstence güzergâhı ile İstanbul ve oradan Kudüs'e gitmeyi planlayan Franciszek Gordon isimli seyyahıdır. İstanbul'da kalacağı süre boyunca Pera Palas Oteli'ni tercih eden seyyah yaşanacaklardan habersiz bir şekilde otele yerleşmiştir. Sabah saatlerinde duyduğu silah sesleri ile irkilen Gordon, tanıklık ettiği siyasi kargaşayı daha sonra arkadaşınailetmiş olduğu mektupta *savaşın başladığını sandım* sözcükleri ile ifade etmiştir⁶⁵¹.

Meşrutiyet karşıtlarının başlatmış olduğu olay sırasında Pera Palas Oteli'nde kalan yaklaşık 50 kişilik yabancı kabile olaylar ortasında kalmıştır. Otelde mahsur kalan kabileden bir kişi otele isabet eden kurşunlardan birinin üzerine gelmesiyle ağır bir şekilde yaralanmıştır⁶⁵². Bu kabile içerisinde olan gazetecilerden birisi, sabah saatlerinde silah sesleri ile uyandıklarını ve herkesin kaçışarak bodruma saklandıklarını söylemiştir. Pera Palas Oteli'nin camından şahit olduğu manzaranın korkunç olduğunu, her yerin ceset ve kanlarla kaplandığını ifade etmiştir. Otelin baskına uğraması ya da kurşunların kendilerine isabet etmesinden çok korktukları için konukların bodrum, mahzen gibi yerlerde saklanmak zorunda kalmasının korkunç bir anı olarak hatırında yaşayacağını aktarmıştır⁶⁵³. Kalkışma esnasında otelde olan konuklardan R. H. Fyfe ise otele isabet eden kurşunlardan çok ürkütüklerini; otel çalışanlarının onları korkusuzca koruduklarını sonraki tarihlerde gazeteye vermiş olduğu anılarında dile getirmiştir⁶⁵⁴.

Seyahat için gelmiş olduğu İstanbul'da Pera Palas Oteli'nde kalırken kalkışmaya tanıklık eden W. E. Nesbit isimindeki bir başka turist, 13 askerin cesedinin köprüden sarktığını

⁶⁵¹ Listyz Podrozy, (Dziennik Chicagoski), 21 Eylül, 1909.

⁶⁵² *Sultan's Soldiers Defeated*, (The Madison Daily Leader), 26 Nisan, 1909.

⁶⁵³ *The Revolution Which Overthrew The Sultan*, (The Pasific Commercial Advertiser), 7 Mayıs, 1909, 7.

⁶⁵⁴ R. H. Fyfe, *Tells Interesting Story of Experience During Young Turk's Uprising* (The Detroit Times), 20 Mayıs, 1909, 2.

ve her yerin kan gölü olduğunu acı bir şekilde anılarına eklemiştir⁶⁵⁵. Olaya tanıklık edenlerden The Evening Star gazetesinin muhabiri, kendisini sıcak çatışmanın ortasında bulmuş ve Grand Rue de Pera Caddesinde yaşanan çatışmalara bizzat tanıklık etmiştir. Olay esnasında dışarıda olduğunu ve çıkan çatışmalarda dört askerin gözünün önünde vurulduğunu, kendisini Pera Palas Oteli'ne çok zor attığını dile getirmiştir⁶⁵⁶.

Olayların başladığı esnada otelde olan New York Sun gazetesinin muhabiri Frederick Moore, çatışmalar esnasında otele isabet eden kurşunla boynundan yaralanmıştır. Fransız Hastanesi'ne kaldırılan ve durumunun kötü olmadığı anlaşılan Moore ile birlikte diğer 50 kişilik kafiye hafif yaralananlar da olmuştur⁶⁵⁷. Başkentte meşrutiyet karşıtları ile Selanik'ten gelen ve başında Mahmud Şevket Paşa'nın bulunduğu Hareket Ordusu arasındaki kanlı çatışma, Hareket Ordusu'nun galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Sultan Abdülhamid'in ikamet ettiği Yıldız Sarayı'nın kuşatılıp, Sultan'ın tahttan indirilmesine sebep olan olay ile bir devir sona ermiştir⁶⁵⁸. Olaylar yatışınca Amerikalı gazeteciler ile birlikte otelde kalan yaklaşık 50 kişi Hareket Ordusu subayları eşliğinde tahliye edilmiştir. Kibar ve yardımsever olarak tanımlanan subaylar kafiye binecekleri vapura kadar eşlik etmiş ve eşyalarının taşınmasına da yardım etmişlerdir⁶⁵⁹.

5.1.5. Birinci Dünya Savaşı ve Pera Palas'ın İşgali

Pera Palas Oteli, açıldığı 1894'ten I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'e kadar geçen 20 senelik zaman diliminde en parlak ve görkemli günlerini yaşamıştır. Otel, söz konusu dönemde Osmanlı topraklarından ve dünyanın birçok yerinden önde gelen insanı ağırlamıştır. Bununla birlikte, II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart Olayı ile yaşanan bazı hadiseler otelin gelecekte yaşayacağı kötü gidişatın ilk sinyallerini vermiştir. Açıldığı ilk günlerini ihtişamını sürdürmeye çalışan Büyük Oteller Şirketi'ne (Compagnie Internationale des Grands Hôtels) bağlı otel, başkentin hararetli siyasi olaylarından kendisini tamamen tecrit edememiştir. Osmanlı Devleti'nin yaşadığı kötü gidişat ister istemez Pera Palas'ın konuk profilini, başka bir deyişle müşteri kalitesini de etkilemiştir. Asayişin gevşediği, her yerde kargaşa ve arbedenin baş gösterdiği bir dönemde, kimi zaman bir suçlu, kimi zaman bir ajan rahatlıkla otelde konaklayabilmiştir. Mayıs 1910'da Osmanlı Devleti'nin Sırp sınırlarında bulunun Domaniçe

⁶⁵⁵ W. E. Nesbit in Istanbul, (New York Daily Tribune), 16 Mayıs, 1909, 6

⁶⁵⁶ Turkish Capital, Scene of Today's Battle, (The Evening Star), 24 Nisan, 1909, 1.

⁶⁵⁷ Constitutional Army Now Occupies Capital Of Empire, (The Evening Star), 27 Nisan, 1909, 3.

⁶⁵⁸ The Turkish Capital Fell, (The Sunday Star), 14 Şubat, 1909, 5.

⁶⁵⁹ Sultan At Mercy of Invading Horde, (Washington Times), 25 Nisan, 1909, 3.

Karakolu’nda görevli Eyüb bin Abdurrahman isimli bir on başı vekili, birkaç Sırp pandor⁶⁶⁰ tarafından şehit edilmiştir. Büyük bir kargaşaya sebep olan bu olay, sınır boylarında olan Müslümanları ayağa kaldırmıştı. Olayın daha da büyümemesi için yapılan araştırmada, Osmanlı askerinin şehit edilmesinde asıl fail olan Pavla isimindeki Sırp yüzbaşının 20 gündür Pera Palas Oteli’nde kaldığı tespit edilmiştir. Osmanlı Hükümeti tarafından gözaltına alınmak üzereyken Sırp yetkililer araya girip, Pavla’nın sınırdaki görevinden azledilip yerine Osmanlı yetkililerinin istediği Miloş’un atanacağını ve Pavla’ya da gerekli cezanın verileceğini garanti ederek tutuklanmaması talebinde bulunmuşlardır⁶⁶¹.

Pera Palas Oteli, söz konusu dönemde artan asayişsizlik sorununun kimi zaman kurbanı kimi zaman da tanığı olmaktaydı. Otelin müşteri potansiyeli çoğunlukla yurt dışından gelen yabancılardan oluştuğu için, Pera’da fuhuş yapan kadınlar otelin etrafında müşteri avına çıkmaktaydılar. Bir gün çarşafli bir kadın otelden çıkan bir erkekle aynı faytona binince gözaltına alınmıştır. Yapılan sorgulamada kadının Elpira, erkeğin ise Niko isminde gayrimüslim oldukları anlaşılmıştır. Kadın gayrimüslimlere yasak olduğu halde çarşaf giydiği, ayrıca kadın-erkek her ikisinin fuhuşa kalkıştığı için cezalandırılacağı dile getirilse de bu kişiler yaptıkları eylemi inkâr etmişlerdir. Kadın Ziya Molla adında bir Müslüman’ın hizmetçisi olduğunu, kocasının onu aldattığından şüphelenerek kocası olan Niko’yu otele kadar takip ettiğini söylemiştir. Zabıta memurları son zamanlarda çarşaf giyip otel civarında fuhuş yapmak isterken yakalanan gayrimüslim kadınların çokluğundan kadının ifadesinin doğruluğundan şüphelenmiştir. En son olayda Enşiral isminde çarşaf giyerek otel civarında fuhuş amacıyla gezen kadın, otelden çıkan fesli bir adamı otel arkasında bulunan evine götürmüştür. Zabıta memurlarınca yapılan baskında kadının suçüstü yakalandığı, olay esnasında 12 yaşında bir kızının olduğu ve söz konusu kişilerin mahkemeye sevk edildiği belirtilmiştir⁶⁶². Fuhuşun yaygın olduğu ve denetimlerin yeterli olmadığı böyle bir ortamda Eleni adında Rum bir kadının 8 yaşındaki Panderam isimindeki kız kardeşine daha önce Tepebaşı Gazinosu’nda garsonluk yapan Anton tecavüz etmiştir. Olayın duyulması ile birlikte Pera Palas Oteli’ne kaçan Anton, civarda bulunan ahalinin linç girişimlerinden son anda kurtularak gözaltına alınmıştır. Pera Palas Oteli’nin büyük hasar aldığı bu olayda, ahali

⁶⁶⁰ Pandor: Osmanlı Devleti zamanında Rumeli’de kır bekçisi, derbentçi gibi askeri görevli kimselere verilen isimdir. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), “pandor”, 752.

⁶⁶¹ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 3751, Gömlek No: 281274, (3751/281274), Tarih: 10 Cemazeyilevvel 1328/20 Mayıs 1910.

⁶⁶² BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR), Dosya No: 54, Gömlek No: 27, (54/27), Tarih: 05 Zilkade 1328/08 Kasım 1910.

Anton'u ele geçirmek için tüm cam ve çerçeveleri kırmış; içeride bulunan çalışanlara saldırmıştır⁶⁶³.

Otel dışında bu olaylar cereyan ederken otelin içerisinde de bazı hadiseler meydana gelmekteydi. Bilindiği üzere Pera Palas Oteli dönemin modern ve lüks konaklama mekânları arasında önde gelen otellerinden birisidir. Bu yüzden çalışanları özel bir eğitim ve beceriye sahip olanlar arasından seçilmekteydi. Dil bilen, işinin ehli olan dürüst ve güvenilir kişiler işe alınırdı. Bu bağlamda yaklaşık iki yıldır otelde garsonluk yapan Yunan asıllı Mateo isimli bir genç hırsızlıkla suçlanmış ve mahkemeye sevk edilerek suçlu bulunmuştur. Söz konusu şahıs, İngiliz Amiral Wilson'un otelde kaldığı zaman diliminde, amiralin ailesinden kalan değerli cep saatini çalmakla itham edilmiştir. Yunan yetkililerinin araya girmesiyle yapılan soruşturmada amiralin saatinin çalındığı doğrulanmış ancak bunu yapanın Mateo olmadığı anlaşılmıştır. Mateo'nun dürüst ve güvenilir olduğu, daha önce Tokatlıyan Oteli'nde çalıştığı, saati çalanın ise otelin başka bir çalışanı olan Yorgi ismindeki biri olduğu kayda geçirilmiş, Mateo serbest bırakılmıştır⁶⁶⁴.

I. Dünya Savaşı'na yaklaşırken otelin ismi, ilk zamanlardaki eğlence, safa, lüksle değil alışılmadık olaylar ile anılmaya başlanmıştı. 1913 tarihinde otelde konaklayan Fransa Erkân-ı Harbiye Kaymakamı George Antuan ve arkadaşlarından Justin ile İstanbul Gazetesi yazarı Poul Zito, onlar gibi otelde misafir olan Romanya'nın Elizabeth Kruvazörü Kaymakamı olan Edokniso ve Almanya zabitanından Francesko arasında kavga çıkmıştır. Tarafların birbirlerine sözlü sataşması ile başlayan olaylar kısa zamanda arbedeye dönüşmüştür. Osmanlı zabıta memurlarının araya girip tarafları tutuklayarak karakola götürmesi ile son bulan olayda taraflar birbirlerinden şikâyetçi olmayarak serbest bırakılmıştır⁶⁶⁵.

I. Dünya Savaşı ya da Büyük Savaş (Great War) 20. yüzyılın başlarında meydana gelen, bir önceki yüzyıldan devralınan siyasi olayların hesaplaşmasıdır. Avrupa güçlerinin siyasi dengeleri kendi lehine çevirmek için giriştikleri mücadele sonucunda meydana gelen savaş, kısa zamanda neredeyse tüm dünyaya yayılmış ve geri dönüşü olmayan değişiklikleri

⁶⁶³ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kısım-ı Adli Kalemi (DH.EUM.KADL), Dosya No: 11, Gömlek No: 48, (11/48), Tarih: 22 Rabiulevvel 1329/23 Mart 1911.

⁶⁶⁴ BOA, Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı (DH.H), Dosya No: 1, Gömlek No: 41 (1/41) Tarih: 22 Cemazeyilahir 1330/08 Haziran 1912.

⁶⁶⁵ BOA, Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı (DH.H), Dosya No: 64, Gömlek No: 54, (64/54), Tarih: 03 Cemazeyilahir 1331/10 Mayıs 1913.

meydana getirmiştir⁶⁶⁶. Savaş sonucunda Osmanlı, Avusturya-Macaristan ve Rusya gibi imparatorluklar çökmüş, sınırlar değişmiş, yeni devletler ve yeni rejimler oluşmuştur. Bu değişimin yaşandığı önemli mekânlardan birisi olan Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'dur. Başkentini değişen siyasi atmosferinden Pera Palas Oteli de nasibini almıştır. Önceki dönemlerde yaşanan siyasi gelişmelerde bir şekilde ayakta kalmayı başaran otel için zor günler başlamıştır. Savaşın başlangıcında meydana gelen siyasi oluşumlar otelin kaderini tayin etmiştir. İtilaf ve İttifak bloğu olarak ikiye ayrılan taraflardan, İttifak bloğunu seçmek zorunda olan Osmanlı Devleti, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın yanında savaşa girmeye mecbur kalmıştı. Osmanlı Devleti'nin bu zorunlu tercihi ülkenin olduğu kadar Pera Palas Oteli'nin de kaderini tayin etmiştir. Bilindiği üzere otel Fransa-Belçika bağlantılı çok uluslu bir ortaklığa sahiptir. Osmanlı Devleti'nin içinde olduğu İttifak bloğu, doğal olarak karşısına İngiltere, Rusya, Fransa vd. devletlerinin olduğu İtilaf bloğunu almıştı. Otel'in müşteri kaynağı olan Orient Ekspres treni ve Pera Palas Oteli'nin sahibi olan şirket itilaf bloğunun yer aldığı ülkelere aitti⁶⁶⁷.

Savaşın başlamasıyla birlikte Pera Palas Oteli'nin müşterilerinin yok denecek kadar az olduğu bir döneme girilmiştir. Otelin sahibi olan şirket daha önce de belirtildiği gibi ilk zamanlar oteli elden çıkarmak istemiş; ancak alıcı bulamamıştır. Bundan dolayı otelin mülkiyeti şirkette kalarak işletmesi şahıslara devredilmiştir. Ancak işleyiş aynı şekilde devam etse de şirkete bağlı olan üst düzey personelin otel yönetiminden bir şekilde ayrıldığına tanık olunmaktadır. Kısa bir sürede otel müdürlüğü yapmış ve başarılı olduğu için Büyük Oteller Şirketi'nde müfettişliğe kadar yükselmiş olan Paul Montenyö isimli yetkili, savaşın başladığı ilk zamanlarda işlerini sürdürmekteydi. Ancak devlet aleyhinde söylemleri ve şüpheli tavırları nedeniyle takibata uğrayan müfettişin Alman istihbaratınca İtilaf Devletleri lehine ajan olabileceği öne sürülmüştür. Söylemleri dışında aleyhine kanıt olmadığından Çorum'a sürülmesine kara verilen müfettiş karar uygulanmadan Avrupa'ya kaçmıştır⁶⁶⁸.

Savaşın başlamasıyla Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya'dan birçok üst düzey asker İstanbul'a gelmiştir. Pera Palas ve diğer büyük otellerde konaklayan bu askerler, otelleri bir nevi karargâh gibi kullanmıştır. Bir zamanlar Osmanlı ve Avrupa üst düzey insanlarına hizmet veren otel artık üst düzey subayların ve savaşı yakından takip etmek

⁶⁶⁶ Jay Winter, Geoffrey Parker and Mary R. Habeck, *The Great War and The Twentieth Century*, (New Haven: Yale University Press, 2000), 1-11.

⁶⁶⁷ Basil Liddel Hart, *History of the First World War*, (London: Papermac, 1992), 28-40.

⁶⁶⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube(DH.EUM.5.Şb), Dosya No: 16, Gömlek No: 31, (16/31), Tarih: 20 Şevval 1333/31 Ağustos 1915.

isteyen gazetecilerin mekânı olmuştur. Savaş boyunca Pera Palas Oteli, önemli siyasi ve askeri kararların alındığı, bazen aynı tarafta olan subayların bir arada eğlendiği, bazen de farklı tarafların anlaşmazlıkları çözdüğü bir mekân olmuştur. Alman ve Türk subaylarının oteli karargâh olarak kullanmasından kısa bir süre önce, savaş henüz başlamış iken otelde yabancı uyruklu birçok gazeteci bulunmaktaydı. Osmanlı başkentinde kitleğin baş gösterdiği, hastanelerin yaralılarla dolup taşıdığı ve sokaklarda binlerce insanın korku içinde olduğu haberleri Pera Palas otelinden Batı'ya aktarılıyordu⁶⁶⁹. Başka bir haberde Osmanlı Devleti'nin başkentinde hâkim olan siyasi kargaşaya, hükümetin müdahale edemediği, halkın sokaklara çıktığı yazılmaktadır. Avrupa ve Osmanlı Devleti'nin en büyük ve gösterişli olan otellerinden biri olan Pera Palas Oteli'nin de savaş nedeniyle birçok eksiğinin olduğu gazete sütunlarına taşınmıştır⁶⁷⁰.

Savaş nedeniyle İstanbul'da meydana gelen kargaşa yüzünden kıtlık yaşandığı, şehrin birçok yerinde dükkân ve otellerin dahi yağmalandığı haberleri Batı medyasında yer bulmaktaydı. Halkın bu kıtlığa dayanamayacağı, bu sebeple isyanların tüm İstanbul'u kısa sürede sardığı, sokaklarda binlerce yaralı ve ölünün olduğu haberleri sıklıkla yabancı gazeteciler tarafından tekrar edilmekteydi⁶⁷¹. Bir nevi savaş propagandası olan bu haberler aslında gerçeği yansıtmamaktaydı. Pera Palas Oteli'nde kalan bu muhabirler gördüklerini ya abartmakta ya da bilerek yalan haber yaymaktaydılar. Çünkü onlar ile aynı zaman ve mekânda olan diğer gazetecilerin ve en önemlisi dönemin tarihi kayıtlarına bakıldığında bu tür olayların yaşanmadığı anlaşılmaktadır. 1915 tarihinde İstanbul'da bulunan The Washington Herald Gazetesi'nin muhabiri, savaşın başlangıcından itibaren İstanbul sokaklarının gayet sakin olduğunu; Türklerin, Avrupa ve Yunanistan kadar panik içinde olmadığını bizzat sokaklarda gezerken insanların yüz ifadesine yansıdığını aktarmıştır. Muhabir, İstanbul'a gelemenden önce İstanbul'da kargaşanın hâkim olduğunu, sokaklarda isyanların baş gösterdiğini düşünmekteydi. Oysa başkente geldiği ilk günde durumun böyle olmadığını kaldığı Pera Palas Oteli'ndeki misafirperverlikten anlamıştı. Savaş zamanında dahi her türlü lüks tüketimin bulunduğu otelde birçok Türk ve Alman subayı ile görüşmüştü. Türk-Alman ittifakının Türklere özgüven verdiğini ve bunu Türk askerlerinin İstanbul'da gördükleri yabancılara davranış biçimlerinde sezdiğini aktarmıştı. İstanbul'a ayak bastığı

⁶⁶⁹ (The Anderson Intelligencer), 14 Mayıs, 1915, 5.

⁶⁷⁰ (Harrisburg Telegraph), 13 Mayıs, 1916, 4.

⁶⁷¹ *Turkish Capital in Grip Riot*, (The Lancaster News), 14 Mayıs 1915, 1.

sırada Türk askerlerinin alaycı yüz ifadeleri ve kendisine üstten bakmalarını bu özgüvene bağlayan muhabir, Türk halkının gayet sakin ve itidalli bir halde olduğunu gözlemlemiştir⁶⁷².

Savaşın, şiddetini çoğaltıp birçok ülkeyi kısı kacına aldığı bir zamanda, savaş altındaki Doğu Avrupa şehirlerini gezen Amerikalı Charles Anderson adındaki bir iş kadını deneyimlerini ve şahit olduklarını The Sunday Star gazetesi muhabiri Sterling Heilig'e anlatmıştır. Eşi ile çıktığı bu yolculukta Varşova, Lviv, Lodz ve Krakow üzerinden son durağı olan İstanbul'a geldiğini ve Pera Palas Otel'i'ne yerleştiğini aktarmıştır. Otelde kaldığı süre boyunca Osmanlı Devleti'nin, Almanya'nın Goeben ve Breslau kruvazörleri tarafından Sivastopol'ü bombalamasıyla savaşa fiilen sokulduğuna tanıklık etmiştir. Bu hadise karşısında Avrupalı turist ve diplomatların oteli terk etmek için yarıştıklarını dile getirmiştir. Anderson, Türk askerlerini, Avrupa askerleri ile kıyaslayarak Türklerin yeterince cephane ve yiyeceğe sahip olmadığını, otelde kaldıkları süre boyunca gördüğü Türk subaylarının üniformalarının dahi çok eski olduğunu vurgulamıştır. Alman subaylarının Türk ordusu üzerindeki etkisine de değinen Anderson, otelde Türk ve Alman subayları arasında görünürde büyük bir fark olsa da aynı amaç için mücadele ettiklerinden bir uyum içinde olduklarını gözlemlemiştir⁶⁷³.

Savaş boyunca Türk-Alman ittifakı neticesinde, Almanya'dan gelen üst düzey birçok Alman subayı, Pera Palas ve benzeri otellerde konaklamışlardır. Savaşın şiddetini artırdığı zamanlarda ittifakın ihtiyaçları doğrultusunda Osmanlı başkentine daha fazla Alman subayının gelmesi, bir dönem otelin adeta karargâh haline dönüşmesine sebep olmuştur. Bu durum otelde kalan birçok yabancı gazeteci tarafından otelin "Alman karargâhına tahsis edilmesi" şeklinde değerlendirilmiştir⁶⁷⁴. Pera Palas Otel'i'ne ittifak ortağı olan Almanlar için Türk hükümetinin el koyduğu haberleri, otelin Alman subayları ile dolup taşmasından kaynaklanmaktaydı. Almanya'dan gelen Alman subayları, istasyonda büyük bir ilgi ve alaka ile karşılanıyor ve ikamet ettirilmek üzere otele getiriliyordu. Bu sırada otelde bulunan yabancı ülkelerin basın mensupları, otele Türk Genelkurmayı tarafından Alman subaylara tahsis edilmek üzere el konulacağı dedikodusunu yayıyorlardı. Gerçekte ise durum böyle olmayıp, Alman subaylarının konaklaması için yeterince konut bulunamamasından Pera Palas ve diğer oteller Alman subaylara tahsis edilmekteydi⁶⁷⁵.

⁶⁷² *Constantinople Unalarmed by Allies' War Evolutions*, (The Washington Herald), 4 Temmuz, 1915, 1.

⁶⁷³ *Woman Visit Cities in the Eastern Zone of War*, (The Sunday Star), 24 Ocak, 1915, 6.

⁶⁷⁴ (The Meridian Times), 26 Kasım, 1915, 2.

⁶⁷⁵ *Preparing For Germans*, (The Harrison Times), 16 Mart, 1916, 3.

Alman subayların yoğunlukla ikamet ettiği tarihlerde otel Alman ve Türk subaylar tarafından sıkı bir şekilde denetlenmekte ve güvenliğine büyük önem atfedilmekteydi. Savaş ortamında her türlü ajanlık faaliyetlerinin kol gezdiği bir zamanda sıkı tedbirler elzem sayılmaktaydı. Tüm tedbirlere rağmen aksilikler de yaşanmıyor değildi. Savaşın ilk yıllarında bir Alman teğmen, otelin odasında ölü bulunmuştur. Türk ve Alman subaylarının odaya girmesi ile olayın intihar olduğu kanısına varılmıştır. İsminin Von Şitanfer olduğu anlaşılan teğmenin gerçekten bir cinayete mi kurban gittiği ya da intihar mı ettiğinin anlaşılması için bir soruşturma başlatılmıştır. Şahsi eşya ve mektuplarının olduğu eşyaların incelenmesi Almanya ve Osmanlı Devleti arasında ihtilafa sebep olmuştur. Alman yetkililer intihar eden teğmenin el konulan şahsi eşya ve mektuplarının kendilerine verilmesini Türk yetkililerden talep ederken, Türk yetkililer bunun Osmanlı hukuk kurallarına aykırı olduğunu ve yapılacak tahkikat sonucunda eşyaların teslim edileceğini Alman sefaretnine bildirmişlerdir⁶⁷⁶.

Pera Palas'ta Alman konukların yoğunlukta olduğu bir dönemde, Alman yaşam ve kültürüne yönelik etkinlikler ön planda olmuştur. Otel menüsünde Alman yiyecek-içecek türleri, Alman tarzı müzik ve dans gösterileri yapılmaya başlanmıştır. Alman kökenli moda ve sanat firmaları defileler düzenlemiştir. Bunlardan birisi Berlin'in önde gelen bir terzisi (giyim firması) tarafından gerçekleştirilmiştir. Dört kadın manken ile yapılacak defile için Balkan Ekspres treni ile İstanbul'a gelen firma Pera Palas'ta sergisini gerçekleştirmiştir. Ayrıca İstanbul'daki sosyete kadınları için Alman moda dergisi açmıştır⁶⁷⁷.

5.1.6. Mondros Mütarekesi'nden Cumhuriyet'in İlanına Kadar Pera Palas

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun sona erişini işaretlerken, mütareke hükümlerinin uygulanmaya başlaması ise yeni bir ulus devlete kapıyı aralamıştır⁶⁷⁸. Mondros Mütarekesi, Pera Palas Otelinin konuklarının değişmesi ve otel için yeni bir dönemin başlangıcını da oluşturmaktadır. Mütareke ile birlikte 1914-1918 tarihleri arasında Osmanlı Devleti ile Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu arasındaki ittifak sona ermiştir. Mütarekenin 19. maddesinde Alman ve Avusturya devletlerinin bütün askerleri ve sivil olan tüm vatandaşlarının bir ay içerisinde, uzak bölgelerde olanların ise bir aydan sonra (mümkün olan en kısa zamanda) Osmanlı

⁶⁷⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı (DH.H), Dosya No: 71, Gömlek No: 30, (71/30), Tarih: 26 Şaban 1332/20 Temmuz 1914.

⁶⁷⁷ (New Britain Daily), 16 Mat, 1916, 6.

⁶⁷⁸ Tülay Âlim Baran "Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu", *Belleten*, 67/248, (Nisan 2003), 139.

sınırlarını terk etmesi istenmiştir. Ek olarak mütarekenin 23. maddesinde Osmanlı Devleti'nin Almanya ve Avusturya ile tüm ilişkilerini katî bir şekilde kesmesi şart koşulmuştur⁶⁷⁹.

Mondros Mütarekesi'nden sonra Pera Palas Otel'i'nin konuk listesinde yeni bir değişim meydana gelmiştir. Bu bağlamda Alman ve Avusturya askerlerinin yerini İtilaf bloğundan olan çoğunluğu İngiliz, Fransız ve Rum subaylar almıştır. 1918 tarihinde İtilaf bloğuna ait deniz filosu İstanbul'a giriş yaptığı vakit, şehirde bulunan Rum ahali coşku içerisinde tezahüratlar yapıp askerleri karşılamıştır. Yunan donanmasına ait Avoroff kruvazörü limana demirlendiğinde halkın büyük çoğunluğu Yunan bayrakları ile sokaklarda Yunan başbakanı Venezilos adına tezahüratlar yapmıştır. Pera Palas Otel'i'nin yeni konuklarının kimler olacağını haber veren bu karşılama, otelin Almanlardan sonra İtilaf kuvvetlerinin karargâhı gibi kullanılacağını sinyali vermiştir⁶⁸⁰. Mütarekenin imzalanmasından kısa süre sonra Fransız ve İngiliz savaş gemileri Galata Limanı'na demirlemişlerdir. Liman Müdürü Mahmud Bey tarafından karşılanan İngiliz General Charles ve Fransız General Pimpest, misafir edilmek üzere Pera Palas Otel'i'ne götürülmüşlerdir⁶⁸¹.

Dönemin gazetelerinde, müttefik deniz kuvvetleri başkomutanı Amiral Arthur Calthorpe'nin savaş gemisiyle Kabataş Limanı'na demirlediği haberi yer almaktadır. Calthorpe'yi karşılamak için Osmanlı askeri heyetiyle birlikte İstanbul askeri valisi Rıza Paşa, Ahmed Fevzi Paşa ve Liman müdürü Mahmud Bey hazır bulunmuşlardır. Taraflar, gemide bir süre görüşükten sonra Calthorpe ve mürettebatının dinlenmeleri için Pera Palas Otel'i'nde yer ayırtılmıştır. Pera Palas Otel'i söz konusu dönemde müttefik kuvvetlerin üst düzey asker ve siyasilerinin en fazla tercih ettiği mekânların başında gelmektedir. Konaklamanın yanı sıra kutlama ve eğlencelerin yoğun olduğu otelde yer bulmak çoğu zaman imkânsız olmuştur⁶⁸².

Mondros Mütarekesi'nden kısa bir süre sonra, mütareke koşulları hiçe sayılarak İtilaf Devletleri İstanbul'u fiili olarak işgal etmiştir. 13 Kasım 1918 tarihinde başlayan bu fiili işgalle birlikte İtilaf devletlerinden üst düzey subay ve diplomatlar, bir zamanlar Alman subaylarında olduğu gibi İstanbul'un her yerine yayılmıştır⁶⁸³. Türklerin kadim başkenti, galip taraflar arasında paylaşılıyordu. İtilaf devletlerince İstanbul'un yönetimine dair iki görüş bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Amerikan mandası altında bir yönetime kavuşturulması,

⁶⁷⁹ Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri. Cilt 1, (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953), 523-524.

⁶⁸⁰ *Greeks in Ecstasy As the Entente Fleet Enters Turk Capital*, (New York Tribune), 25 Kasım 1918, 2.

⁶⁸¹ *Generaller Pera Palas Otelinde*, (Vakit), 11 Kasım 1918.

⁶⁸² *Arthur Calthorpe Müttefik Kuvvetler Başkomutanı*, (Vakit), 17 Kasım 1918.

⁶⁸³ Nur Bilge Criss, *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007), 14.

ikincisi ise uluslararası bir statü verilerek yönetilmesi idi. Yunan başbakanı Venezilos ise İstanbul'da Rum nüfusunun Türklerden çok olmadığını kabul etmekle birlikte, İstanbul'un Yunanistan'a ilhak edilmesi için çalışmaktaydı⁶⁸⁴.

İtilaf Devletleri Yakın Doğu'nun siyasi, sosyal ve ekonomik kaderini tayin etmek ve elbette İstanbul'un geleceğini belirlemek için İstanbul, Pera Palas Otelinde bir toplantı yapmayı planlamışlardı. Roma'dan Atina'ya, İstanbul'dan Selanik'e kadar siyasi, sosyal ve ekonomik işbirliğine dayanacak bir antant imzalamayı planlayan İtilaf devlerinin başını İngilizler ve Amerikalılar çekmekteydi⁶⁸⁵. Emperyalistlerin bu işgalci tavırlarına karşılık Anadolu'nun birçok bölgesinde milli direniş hareketleri kurulmuştur. Daha sonra Mustafa Kemal önderliğinde birleşip milli bir devletin inşasını meydana getirecek bu direniş örgütlerinin faaliyetlerini son vermek için, İtilaf kuvvetleri 16 Mart 1920 tarihinde devletin başkentini resmen işgal etmişlerdir⁶⁸⁶.

Dünya Savaşı sona erse de Pera Palas Otelinin tanıklık edeceği siyasi ve askeri olaylar devam etmekteydi. Ancak bu olayların aktörleri değişmişti. Otel, şimdi itilaf devletlerinden olan üst düzey subay ve diplomatların entrikalarına sahne olacaktı. Birçok siyasi pazarlığın, askeri görüşmelerin yapıldığı otelde, aynı zamanda itilaf kuvvetlerinin subayları için eğlence geceleri de düzenlenmekteydi. Savaşın sona ermesi ile birlikte İngiliz, Fransız askerlerinin hayata adapte olmakta zorluk çektiğinin farkına varan İngiliz yetkililer, askerler için otelde eğlence geceleri düzenlemekteydi. Bu konunun ciddiyetle ele alınması ve daha geniş çapta organizasyonların yapılması için İngiliz büyükelçiliği, Pera Palas Otelinde aralarında üst düzey asker ve diplomatların olduğu bir toplantı düzenlemiştir⁶⁸⁷.

1920 senesinde İstanbul'a gelen ve Pera Palas Otelinde konaklayan Amerikalı gazeteci Constantine Brown, dönemin siyasi olaylarını *şehir kadar kirli* olarak tarif etmiştir. Osmanlı başkentinin şiddetli bir yağmur ve rüzgâr olmadan temizlenemeyeceğini, şehrin siyasi havasının da aynı şekilde güçlü bir politik güç tarafından düzene sokulacağını vurgulamıştır. İngilizlerin birçok siyasi aktörü tutuklayarak bir nebze kadar başarı sağladığını ancak bunun kalıcı olmadığını belirtmiştir. Brown, Osmanlı Devleti'nin başkentinde siyasi entrikaların merkezi olarak Pera Palas Otelini ön plana çıkarmıştır. Birçok

⁶⁸⁴ Ramazan Erhan Güllü, "Mondros Mütarekesi Sonrası İstanbul'a Dair Rum/Yunan Taleplerine Türk Kamuoyunun Tepkisi, *Atatürk Yolu Dergisi*, S. 67 (Güz, 2020), 291-292.

⁶⁸⁵ *Anglo-American Entente Looms Big in East*, (The Times), 19 Haziran, 1919, 7.

⁶⁸⁶ Fahir Armaoğlu, "İngiliz Belgelerinde İstanbul'un İşgali", *Belleten*, 62/234, (Ağustos 1998), 469. 468.

⁶⁸⁷ William T. Ellis, *After the War Careers*, (Harrisburg Telegraph), 3 Ekim, 1919, 7.

devletten farklı görüşe sahip insanların otelde bir arada kaldığını şu örnekle betimlemiştir: “Başkan Wilson’u lanetleyen Fransızlardan, Amerikalıları anlamayan Rus yetkililere ve İstanbul’un bir gün kendilerine geçeceğine inanan Yunanlara kadar her türden insanın olduğu bir otel⁶⁸⁸.”

Lüks ve modern yapısıyla Pera Palas Oteli sadece seçkin konuklara hizmet veren bir mekân olmamış, kimi zaman savaş esirlerine de hizmet vermiştir. Mondros Mütarekesi sonrasında ülkenin muhtelif bölgelerinden yaklaşık 50 kadar İngiliz savaş esiri İstanbul’a getirilmiştir. Anlaşma gereği İstanbul’a getirilen ve Pera Palas Oteli’nde üç gün konaklayan esirlerin bu konaklamasından, temel gereksinimleri dâhil, 155.574 kuruş civarında bir masraf hâsıl olmuştur. Otel yönetimi söz konusu borcun kapatılması için girişimde bulununca Osmanlı Devleti ile İngiliz Büyükelçiliği arasında ihtilaf çıkmıştır. Osmanlı Hariciye Nezareti’nin nezdinde başlayan görüşmeler sonucunda söz konusu meblağ İngilizlerden talep edilmiştir. İngilizler daha önce böyle bir şeyle karşılaşmadıklarından ve kanunen öyle bir yükümlülüklerinin olmamasından borcu ödemeyi reddetmişlerdir. Nihayetinde Osmanlı yetkilileri 21.476 kuruşu mütareke komisyonu harcamaları, 133.098 kuruşu esir askerlerin Pera Palas otelindeki harcamalarından oluşan yaklaşık 155.574 kuruşluk meblağı ödemeyi kabul etmiştir⁶⁸⁹.

Asker ve diplomatlar yanında, mütareke döneminde birçok yabancı gazeteci dünya siyasetinin kalbi olarak nitelenen İstanbul’daki gelişmeleri takip edebilmek için Pera Palas Oteli’nde konaklamıştır. Gazeteciler, fırsat buldukça otelde kalan subay ve diplomatlardan bilgi alarak haberlerini oluşturmaktaydı. Bunlardan birisi olan Rafael de Nogales, daha önce birkaç defa Pera Palas Oteli’nde kalmış olan Mustafa Kemal ile röportaj yapma şansını yakalamıştır. Çanakkale Deniz Savaşları’nda adını duyuran Mustafa Kemal, İtilaf devletlerinden birçok siyasetçi ve subay tarafından tanınmakla birlikte takdir edilen bir karakter olarak öne çıkmıştı. Nogales, Mustafa Kemal’i *Türkiye’nin George Washington’u* olarak andığı yazısında, dünya gündemine bir bomba gibi düşmesinin Çanakkale’de İngilizleri mağlup etmesiyle ilgili olduğunu aktarmıştır. Söz konusu haberde Mustafa Kemal’in çocukluk yıllarından başlayarak askeri kariyeri, siyasi bakışı, batılı devletler ve siyasi figürler

⁶⁸⁸ Constantine Brown, *Dirty Streets, Dirty Politics*, (Evening Star), 5 Mayıs, 1920, 12.

⁶⁸⁹ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 4619, Gömlek No: 346361. (4619/346361) Tarih: 7 Cemaziyülahır 1338/27 Şubat 1920.

hakkındaki görüşleri, İngilizleri nasıl mağlup ettiği, İslam ve tek eşlilik üzerine düşünceleri, yeni bir ülkenin takınacağı tavra kadar birçok konu üzerinde durulmuştur⁶⁹⁰.

Savaş bitmiş, İstanbul işgalden kurtulmuş ve yeni bir dönem başlamaktaydı. İstanbul uzun geçen bir siyasi kargaşadan kurtulmanın heyecanı ve yorgunluğunu atmak için yeni bir hummalı döneme girmiştir. Cumhuriyet ilan edilerek (29 Ekim 1923) bir dizi reformlar gerçekleştirilmiştir. Modern Türkiye'nin doğuşuna tanıklık eden otel, Ankara'nın başkent ilan edilip elçiliklerin Ankara'ya taşınması ile eski ihtişamını bir dereceye kadar kaybetmiştir⁶⁹¹. Ancak otel, Orient Ekspres treninin tekrar sefere başlaması ve artan seyahat olanakları ile İstanbul'a yolu düşen yabancı misafirlerini ağırlamaya devam etmiştir. Eski ihtişamını sürdürmeye çalışan otele, dönemin ünlü yazarları, sanatçıları, siyasi figürleri gelmeye devam etmiştir. Savaş sonrası doğan yeni zengin zümrenin vazgeçilmezleri arasında olan otele, eski günlerinde olduğu gibi sıkı denetim uygulanmaya devam edildiğine tanıklık etmekteyiz. Yurt dışından gelen ve genellikle Pera Palas oteline yerleşen yabancılar eskiden olduğu gibi polis takibine uğramakta ve şüphe duyulan kişiler sorgulanmaktaydı. 1923 tarihinde şüpheli tavırları nedeniyle polis soruşturmasına takılan ve isminin Kirkor D. Dimitriya olduğu anlaşılan şahıs gözaltına alınmıştır. Yapılan sorgulamada İngiltere, Manchester'e 23 sene önce İstanbul'dan gittiği ve İstanbul'da bulunan mağaza ve dükkânlarını kontrol etmek için sık sık geldiği anlaşılmıştır. Dimitriya, herhangi bir sabıka kaydı bulunmadığı için serbest bırakılmıştır⁶⁹².

5.2. PERA PALAS OTELİ'NDE KONAKLAYAN ÖNEMLİ ŞAHSİYETLER

Pera Palas Oteli 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında İstanbul'da meydana gelen siyasi ve sosyal olayları takip etmek isteyen gazetecilerin, diplomatların ve üst düzey askerlerin mekânı olmuştur. Görevi gereği yolu İstanbul'a düşen, ya da seyahat eden gezgin, tacir ve sanatçılar, Osmanlı sultanına ta'zîmde bulunmak isteyen din ve devlet adamları Pera Palas Oteli'nde konaklamışlardır. Kendi başına tarihsel bir obje olan Pera Palas Oteli konuk ettiği önemli figürlerin otele dair anıları ve anlatılarıyla daha da değerli hale gelmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün farklı zamanlarda otelde kaldığı bilinmektedir. Atatürk dışında Türk siyasi tarihinde önemli yeri olan İsmet

⁶⁹⁰ Rafael de Nogales, *How Kemal Pasha Shattered England's Rosy Dream of Empire in Near East*, (Washington Times Herald), 4 Mart, 1923, 3.

⁶⁹¹ Gülersoy, *Tepebaşı Bir Meydan Savaşı*, 163.

⁶⁹² BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), Dosya No: 7, Gömlek No: 57, (7/57), Tarih: 19 Ramazan 1341/15 Mayıs 1923.

İnönü, Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fahri Korutürk gibi isimler de otelde konaklayanlar arasındadır. Romanya Kralı Zago, Bulgaristan Kralı Ferdinand, Sırbistan Kralı Pierre, Yugoslavya Devlet Başkanı Tito gibi dünya siyasetinde önemli yer işgal eden devlet adamları yanında sanat, edebiyat alanında önde gelen birçok şahsiyet otelde konaklamıştır⁶⁹³.

Pera Palas Oteli'nde konaklayan önemli şahsiyetlerin konu edildiği bu başlık altında, çalışmanın ana teması olan 1893 ila 1923 tarihleri arasındaki 30 yıllık bir dönem ele alınacaktır. Bu tarih aralığında otelde konaklayan kişiler genel olarak üç başlık altında değerlendirilmiştir. Dönemin önemli siyasi figürlerinin ele alındığı ilk başlıkta yabancı bir devletten gelen emir, prens ve bey gibi önemli şahsiyetlere değinilmiştir. Resmi bir görüşme veya seyahat amacıyla gelen bu üst düzey kişilerin maiyetleriyle birlikte İstanbul'daki anıları ve oteldeki günleri ele alınmıştır. İkinci başlık altında İstanbul'a görevlendirme veya başka bir amaçla gelen üst düzey subaylar, diplomatlar ve devlet görevlileri ele alınmıştır. Tek bir kişi ya da heyet olarak gelen bu görevlilerin gelme amaçları, İstanbul'da kaldıkları süre boyunca misafir edildikleri Pera Palas Oteli'ndeki günleri değerlendirilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise çeşitli amaçlarla İstanbul'a yolu düşen ve otelde konaklayan dönemin önde gelen din adamları, gazetecileri, seyyahları, tacirleri, eğitimcilerine yer verilmiştir.

5.2.1. Pera'nın Soylu Misafirleri: Emirler, Prensler, Beyler ve Devlet Başkanları

Pera Palas Oteli'nde konaklayan dönemin önemli siyasi figürlerinden birisi Japonya İmparatorluğu'nun dört kolundan birisinin reisi olan Katohito Kotorabe'dir. 1900 tarihinde Paris'te düzenlenen uluslararası sergiye katılmak için seyahat eden Prens Katorabe'ye diğer bir prens Lui Dakura, kaymakam Oşıya ve teşrifatçıları Maçoni eşlik etmiştir⁶⁹⁴. Prens ve maiyetinde bulunanlar Paris Sergisi'nden sonra Japonya'ya hareket etmeden önce İstanbul'a uğramak istediklerini, Japonya'nın Paris Sefareti aracılığı ile Osmanlı Devleti'nin Paris Sefareti'ne bildirmişlerdir. İzinlerin alınması ve gerekli hazırlıkların yapılmasından sonra prens ve beraberindekiler Orient Ekspres treni ile İstanbul'a hareket etmişlerdir⁶⁹⁵. Paris'te Osmanlı ve Japonya sefaretlерinin ortaklaşa organize ettikleri seyahat programında prens ve beraberindekilerin İstanbul'da Pera Palas Oteli'nde konaklaması planlanmıştır. Prens ve maiyetinin İstanbul'da kaldığı süre boyunca otel konaklamaları ve diğer tüm masraflarının

⁶⁹³ Deleon, *The Pera Palas*, 28.

⁶⁹⁴ BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS.), Dosya No: 405, Gömlek No: 98 (405/98), Tarih: 26 Zilhicce 1317/27 Nisan 1900.

⁶⁹⁵ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 1488, Gömlek No: 111591 (1488/111591), Tarih: 21 Muharrem 1318/21 Mayıs 1900.

hazine tarafından karşılanmasına karar verilmiştir. Dâhiliye Nezareti'nin sorumluluğunda olan prens ve heyetinin, hem misafir edilecekleri Pera Palas Oteli'nde hem de İstanbul'da görmek istedikleri bazı önemli yer ve mekânlarda gerekli tedbirlerin alınıp teşrifatın ayarlanması için Şehremaneti ve Zabtiye Nezaretleri'ne gerekli önlemlerin alınması talimatı verilmiştir⁶⁹⁶.

Pera Palas Oteli'nin bir diğer soylu misafiri, daha önce kendisi de otelde kalmış olan Bulgar kralı Ferdinand'ın (hük.1887-1908) yeğeni prens Çarkorski'dir⁶⁹⁷. Bulgar prens yanında iki kişilik maiyeti ile birlikte İstanbul'a gelerek otelde konaklamıştır. Ne kadar süre kaldıkları tam olarak bilinmeyen prens ve maiyetinin, otelin kira bedeli, yeme-içme ve diğer masrafların toplamı 53.986 kuruş tutmuştur. Söz konusu masrafın 316 kuruşunu Dâhiliye Nezareti karşılamış, geri kalan kısmının ise hazineden karşılanması kararlaştırılmıştır⁶⁹⁸.

Dünyanın farklı bölgelerinden önemli şahsiyetleri misafir eden Pera Palas oteli, kimi zaman siyasi ittifakların yapılmasında önemli roller de üstlenmiştir. Uzun dönem Arap-İslam hâkimiyetinde olan Doğu Afrika ülkesi Zengibar (Unguja) bir dönem Portekiz hâkimiyetine geçtiyse de 19. yüzyılın başlarında tekrar İslam hâkimiyetine geçmiştir. Artan sömürgecilik faaliyetleri neticesinde Almanya, Fransa ve İngiltere gibi batılı devletlerin hâkimiyet mücadelesi alanına dönen Zengibar'a Osmanlı Devleti de yakın ilgi göstermiştir. Öyle ki Zengibar Sultanı'nın hac vazifesini yerine getirmek için Hicaz'a gideceği haberi duyulunca II. Abdülhamid'in Hicaz Valisi'ne; sultanın en iyi şekilde karşılanması için talimat verdiği bilinmektedir⁶⁹⁹. 1890 tarihinde İngiltere sömürgesi olan Zengibar, Osmanlı Devleti ile ilişkilerini geliştirmek istiyordu. 1907 tarihinde Paris'te bulunan Zengibar Emiri, beraberindeki heyet ile birlikte İstanbul'a gelmek istediğini ve dönemin Sultanı II. Abdülhamid'e ta'zimde bulunmak istediğini bildirmiştir. Zengibar Emiri ve beraberindeki heyette Habeşistan İmparatoru tarafından gönderilen General Maşaşa da bulunmaktadır⁷⁰⁰. Emir ile birlikte beraberinde bulunan heyet için ilk başta Tarlabası'nda bulunan konaklardan birisinin hazırlanması münasip görülmüştür. Ancak konağın hazırlanması için yeterli zaman bulunmadığından emir ve beraberindekiler için Pera Palas Oteli'nde yer ayırılması

⁶⁹⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 2349, Gömlek No: 101 (2349/101), Tarih: 24 Muharrem 1318/24 Mayıs 1900.

⁶⁹⁷ Ergün Hasanoğlu, "Bir Siyasî Krizin Sonu: Ferdinand'ın Bulgar Prensi Olarak Resmen Tanınması ve İstanbul Ziyareti (1896)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 12/2, (2023), 440.

⁶⁹⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 2368, Gömlek No: 29 (2368/29), Tarih: 05 Rebiulevvel 1318/03 Temmuz 1900.

⁶⁹⁹ Ahmet Kavas, "Zengibar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/264-265.

⁷⁰⁰ BOA, Babıali Evrak odası (BEO), Dosya No: 3184, Gömlek No: 238773 (3184/238773), Tarih: 10 Şevval 1325/16 Kasım 1907.

kararlaştırılmıştır⁷⁰¹. Zengibar ile siyasi ilişkilerin geliştirilmesinin hedeflendiği bu görüşme Osmanlı Devleti'nin Paris sefaretince ayarlanmış olup gizli tutulmaktaydı. Bundan dolayı Emir'in İstanbul'a geleceği haberi şifreli telgrafla hareket etmeden kısa bir zaman önce bildirilmiştir. Öyle ki Emir için hazırlanması planlanan konağın yetişemeyeceği anlaşılmış ve konağın dengi olduğu düşünülen Pera Palas Otelinde yer ayırılmıştır. Ekim 1907 tarihinde Orient Ekspres treni ile İstanbul'a hareket edecek olan Emir ve beraberindekilerin, İstanbul'da hâsıl olacak tüm masrafların hazine tarafından karşılanması padişah tarafından bizzat bildirilmiştir⁷⁰². Zengibar Emiri ve heyetinin Pera Palas'ta konaklamaları için ayrılan odaların teşrifat düzeni, güvenliğin sağlanması ve her türlü ihtiyaçlarının eksiksiz bir şekilde karşılanması için otel yönetimi ile yakın iş birliği sağlanmıştır. Maliye Nezareti tarafından 150 Osmanlı Lirası tahsis edilen bu ağırlamada heyete mihmandarlık yapması için Nuri Bey adında bir memur görevlendirilmiştir⁷⁰³. Heyetin otelde kaldığı süre boyunca başta yeme-içme olmak üzere konaklama ve diğer masrafları toplamda 122.813 kuruş tutmuştur⁷⁰⁴. Zengibar Emiri ile birlikte beş kişilik heyete ayrılan toplam masraf 150 lira olarak hesaplanmış, bu paranın 100 lirasının Emir'in masraflarına, 45 lirasının otel konaklama kirasına ve kalan 5 liranın da heyete mihmandarlık yapan Nuri Bey tarafından küçük şeylere harcadığı kaydedilmiştir⁷⁰⁵.

Osmanlı Devleti'nin, Pera Palas Otelinde misafir edip masraflarını hazineden ödediği konukları olduğu gibi, bazı durumlarda bu kadar cömert davranmadığı ağır konukları da olmuştur. Devlet-i Aliyye'nin böyle bir tavır sergilemesinin altında şüphesiz haklı bir neden her zaman olmuştur. Devletin bir nevi gözden çıkarma tavrına maruz kalanlardan birisi olan Sisam Bey'i Kostantin, II. Mehmed ile Osmanlı yönetimine geçen ve I. Balkan Savaşı'nda (1912-1913) kaybedilen Sisam Adası'nın 1906-1907 tarihleri arasında yöneticiliğini yapmıştır. Ada'nın kaybedilmesinde büyük rolü olan Kostantin Karadotori'nin yönetiminde adada Yunan etkisi çoğalarak iç karşılıklar had safhaya ulaşmıştı⁷⁰⁶. Kostantin adada yaşanan karışıklıklardan dolayı payitahta çağırılmıştır. Hakkında yapılan şikâyetlerin

⁷⁰¹ BOA, İrade Hususi (İ.HUS), Dosya No: 158, Gömlek No: 132, (158/132), Tarih: 29 Şaban 1325/07 Ekim 1907.

⁷⁰² BOA, İrade Hususi (İ.HUS), Dosya No: 159, Gömlek No: 75 (159/75), Tarih: 24 Ramazan 1325/30 Ekim 1907.

⁷⁰³ BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3178, Gömlek No: 238297 (3178/238297), Tarih: 29 Ramazan 1325/05 Kasım 1907.

⁷⁰⁴ BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3232, Gömlek No: 242356 (3232/242356), Tarih: 17 Zilhicce 1325/21 Ocak 1908.

⁷⁰⁵ BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3265, Gömlek No: 244840 (3265/244840), Tarih: 05 Safer 1326/09 Mart 1908.

⁷⁰⁶ BOA, İrade Eyalet-i Mümtaze Sisam, (İ. MTZ. SM.) Dosya No: 7, Gömlek No: 219, (7/219) Tarih: 04 Cemazeyilahir 1324/26 Temmuz 1906.

sorulması ve ada üzerinde artan Yunan etkisinde rolünün olup olmadığının anlaşılması için bir komisyon kurulmasına karar verilmiştir. Konstantin'in, komisyonun soruşturmayı tamamlayıp neticeye varana kadar payitahtta kalması uygun görülmüştür. Komisyonun bir aylık tahkikat neticesinde Konstantin suçlu bulunmuş ve beylikten azlettirilmiştir. Öyle ki tahkikat neticesinde Konstantin'in azli bir yana hiçbir memuriyette bulunmamasına karar verilmiştir⁷⁰⁷. Konstantin Karadotori, yaklaşık bir ay kalmış olduğu İstanbul'da Pera Palas Oteli'nde konaklamıştı. Azledildiğini duyunca apar topar çıkmış ve otele olan 130 liralık borcunu ödememiştir. Otel direktörü tarafından yetkili mercilere başvurulması ile söz konusu meblağ hükümet nezdinden Konstantin Efendi'ye ödemesi için bir telgrafla bildirilmiştir. Ancak Konstantin Karadotori, bu meblağın mücbir sebeplerden kaynaklandığını ve harcırah mahiyetinde sayılacağını bildirerek ödemek istememiştir⁷⁰⁸. Maliye Nezareti'nin; Konstantin Efendi'nin beyliğe getirildiği zaman yapmış olduğu 5532,5 kuruşluk toplam masrafın azil ve becayış nizamnamesi usulünce uygun olduğu ancak Pera Palas otelinden doğan 130 liralık masrafın söz konusu nizamnamece uygun olmadığı için bu borcun ödenmesi gerektiğini bildirmiştir⁷⁰⁹.

Pera Palas Oteli'ni bir kaçamak yeri olarak kullanan İngiltere'nin soylu ailelerinden birisine mensup olan Dük Staopole ikinci defa olarak İstanbul'a gelmiş ve Pera Palas Oteli'nde kalmıştır. Londra'da şarap imalat yeri olan Staopole, Papa 16. Gregorius tarafından bir zamanlar büyük babasına verilen dük unvanı sayesinde İngiltere'nin siyaset ve ekonomisinde söz sahibi birisidir⁷¹⁰. Pera Palas Oteli'nde geceleyen Dük'ün ne amaçla geldiğinin öğrenilmesi için sıkı takip edilmesi gerektiği Osmanlı yetkililerince istenmiştir. Bu yüzden Staopole'nin peşine onu takip etmek için bir hafiye verilmiştir. Hafiyenin tuttuğu raporda; şahsın otelde ikamet etmiş olmasına rağmen, İngiliz bir kadınla Osmanlı tebaasından olan birinin evinde gizlice buluştuğu bildirilmiştir. Dük'ü takip eden hafiye, *zampara* olarak tanımladığı şahsın, bu davranışının yüklü bir servete sahip olmasından ileri geldiğini notlarına eklemiştir. Genelde dışarıda gizlice farklı kadınlarla buluştuğu ve sadece uyumak için gece

⁷⁰⁷ Ali Fuat Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995), 270.

⁷⁰⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.), Dosya No: 1100, Gömlek No: 22, (1100/22), Tarih: 23 Cemazeyyilevvel 1324/15 Temmuz 1906.

⁷⁰⁹ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 3140, Gömlek No: 235479, (3140/235479), Tarih: 01 Şaban 1325/09 Eylül 1907.

⁷¹⁰ Kelly's Handbook, *The Titled, Landed and Official Classes*, (London: Kelly's Directories, Limited, 1909), 419.

geç saatlerde Pera Palas'a geldiği belirtilen Staopole'nin her adımı an be an izlenip kaydedilmiştir⁷¹¹.

5.2.2. Üst Düzey Askerler ve Diplomatik Heyetler

Pera Palas Oteli'ne çeşitli sebeplerle farklı zamanlarda gelmiş olan üst düzey askeri heyetler ve diplomatların İstanbul'da kaldıkları süre boyunca masrafları genellikle Osmanlı Devleti bütçesinden karşılanmıştır. İstanbul'a gelen yabancıların (elçi, asker, sefir vb.) diploması gereği payitahtta kalacakları süre boyunca masraflarının karşılanması usulüne III. Selim'in (1789-1808) Nizam-ı Cedid reformları kapsamında son verildiği bilinmektedir. Kökeni 16. ve 17. yüzyıllara dayanan ve adına tayinat ismi verilen bu usulde yabancı devlet elçilerine; geliş türleri (daimi-geçici), geldikleri ülke, rütbeleri vb. gibi esaslara göre bir maaş verilirdi. Nizam-ı Cedid reformları kapsamında Avrupa ülkelerine daimi elçiliklerin açılması ve diplomaside mütakabiliyet esasları çerçevesinde tayinat, diğer bir deyişle yabancı devlet görevlilerine verilen maaş kaldırılmıştır. Ancak tayinatın kaldırılmasına rağmen 19. yüzyılda belirli sebeplerle payitahta gelen elçilere ve resmi görevlilere zorunlu olmamak kaydıyla bir ücret verildiği görülmektedir⁷¹².

Osmanlı Devleti'nin hala büyük bir imparatorluk olduğunu göstermek için, geçmişte olduğu gibi payitahta herhangi bir maksatla gelen yabancı devlet görevlilerinin konaklama ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına devam edilmiştir. 1901 tarihinde İngiltere ve aynı zamanda Hindistan krallığının başına VII. Edward'ın (1901-1910) geçtiğini bildirmek için Londra'dan İstanbul'a bir heyetin geleceği bildirilmiş ve bu heyetin karşılanması için her türlü hazırlığın yapılması istenmiştir⁷¹³. Payitahta yeni İngiliz kralını haber vermek üzere gelen bu heyet için Pera Palas Oteli'nde yer ayırılmıştır. Heyetin İstanbul'da kalacağı süre boyunca otel konaklaması da içinde olmak üzere tüm masraflarına kadar Hariciye Nezareti bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir⁷¹⁴.

İsveç Kralı V. Gustav'ın (1907-1950) tahta çıkışını bildirmek için Orient Ekspres treni ile İstanbul'a bir heyet gelmiştir. Başmabeyinci, Doslezeni, Teşrifat Kontu Lord Havyet ve kralın yaveri Yüzbaşı Mevrodan'den oluşan heyet için Pera Palas Oteli'nde yer

⁷¹¹ BOA, Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR. 3), Dosya No: 566, Gömlek No:12, (566/12), Tarih: 11 Muharrem 1324/07 Mart 1906.

⁷¹² Hacer Topaktaş, "Osmanlı Diplomasinde "Tayinat" Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler" *Akademik İncelemeler Dergisi*, 10/1, (2015), 36-46.

⁷¹³ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 1638, Gömlek No: 122824 (1638/122824), Tarih: 07 Zilhicce 1318/28 Mart 1901.

⁷¹⁴ BOA, İrade Hususi (İ.HUS), Dosya No: 87, Gömlek No: 77 (87/77), Tarih: 05 Zilhicce 1318/ 26 Mart 1901.

ayırılmıştır⁷¹⁵. İsveç heyetinin Pera Palas Oteli'nde kaldığı süre boyunca hâsıl olan masraf 18.869 kuruş hesaplanmış ve bu meblağın tamamının hazinece karşılanmasına karar verilmiştir⁷¹⁶. Otelde, hükümet tarafından misafir edilen konuklardan doğan borçlar otel yönetimi tarafından talep edilirken bazen indirim uygulandığına tanık olunmaktadır. Bu meyanda İsveç heyetinin konaklama ve diğer masraflarından 943 kuruş yani yaklaşık %10 indirim yapılmış; kalan 17.812 kuruş hazine tarafından ödenmiştir⁷¹⁷.

Pera Palas Oteli'nde ağırlanan bir diğer heyet 27. ABD başkanı William Howard Taft'ın (1909-1913), başkanlığını bildirmek için gelen Amerikalılar olmuştur. Heyetin kaç kişi olduğu ve kaç gün kaldıkları tam olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, otelde kaldıkları süre boyunca toplamda 14.175 kuruşluk bir masrafları olmuştur. Söz konusu borcun otel yönetimine Hariciye Nezareti aracılığı ile ödeneceği bildirilmiş ve yapılan harcamaların içeriğini gösteren bir evrak talep edilmiştir⁷¹⁸. Otelde misafir edilen heyetlerin harcamaların heyette bulunan kişilerin, kaldıkları gün sayısının yanında kalınan dönemin rayiç fiyatının da büyük bir etkisi olduğu anlaşılmaktadır. 1918 tarihinde otelde ağırlanan Finlandiya heyetinin toplam masrafı 47.702.000 kuruş tutmuştur. Heyetin tam olarak kaç kişiden oluştuğu, kaç gün kaldığı kesin olarak bilinmese de daha önce otelde konaklayan diğer ülke heyetleri göz önüne alındığında miktarın çok yüksek olduğu açıktır. Bu durum Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin büyük bir enflasyon sarmalına girmesiyle alakalıdır. Açıkça ifade etmek gerekirse, hazine tarafından karşılanan bu büyük meblağın savaş zamanında artan fiyatlarla ilgisi vardır⁷¹⁹.

Otelde misafir edilen resmi heyetler arasında barış görüşmeleri için Osmanlı başkentine gelenler de vardır. Yunanistan, 1897 senesinde yayılmacı bir politika izleyerek Osmanlı sınır bölgelerindeki Rumları, Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtması sonucu meydana gelen ve yaklaşık bir ay süren savaşta ağır bir mağlubiyet almıştır. Savaşta ağır kayıplar veren Yunanların imdadına Rus çarı II. Nikolay yetişmiş ve taraflar arasında ateşkes sağlanmış ve

⁷¹⁵ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 3242, Gömlek No: 243123 (3242/243123), Tarih: 01 Muharrem 1326/04 Şubat 1908.

⁷¹⁶ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 3265, Gömlek No: 244824 (3265/244824), Tarih: 05 Safer 1326/09 Mart 1908.

⁷¹⁷ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.), Dosya No: 1241, Gömlek No: 92 (1241/92), Tarih: 18 Safer 1326/22 Mart 1908.

⁷¹⁸ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 3834, Gömlek No: 287535 (3834/287535), Tarih: 16 Zilhicce 1328/19 Aralık 1910.

⁷¹⁹ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 4506, Gömlek No: 337940 (4506/337940), Tarih: 26 Cemazeyilevvel 1336/09 Mart 1918.

barış görüşmeleri başlamıştır⁷²⁰. Barış görüşmelerini yürütmek için İstanbul'a Teselya Ordusu içerisinde yer alan İsviçreli askeri bir heyet Rusya vapuruyla gelmiştir. Pera Palas Otelinde misafir edilen heyet, Alman Sefareti aracılığı ile barış koşullarını görüşmek ve müzakere etmek için bir süre otelde kalmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Teselya'yı Yunanistan'a bırakması ve Yunanistan'ın da Osmanlı Devleti'ne savaş tazminatı ödemesi ile sonuçlanan barış antlaşması otelde kalan heyet tarafından payitahta sunulmuştur⁷²¹.

Pera Palas Otelinde bazı zamanlar Osmanlı Devleti'nde meydana gelen siyasi krizlerin çözüm mekânı olmuştur. 1878'de uluslararası bir hal alan Ermeni meselesinin I. Dünya Savaşı öncesinde tekrar alevlenmesiyle birlikte, Fransa, Rusya ve İngiltere gibi ülkelerin başını çektiği devletler tarafından bir antlaşma imzalanmış ve bunun neticesinde bir komisyon kurulmuştur. Osmanlı sınırları dâhilinde yaşayan Ermenilerin durumunun yakından gözetilmesi için kurulan Vilâyat-ı Şarkıyye Islâhatı adlı bu komisyon, Anadolu'nun Doğu bölgesinde vilayeti sitte olarak adlandırılan (Van, Erzurum, Bitlis, Elazığ, Diyarbakır ve Sivas) ve Trabzon'da gözlemler yapacaktı. Komisyonun başına Osmanlı ve batılı devletlerin onayı ile iki tarafsız müfettiş atanmıştır⁷²². Bu iki müfettişten birisi Norveç'ten Nicolas Hoff: Van, Bitlis, Elazığ ve Diyarbakır vilayetlerinin, Hollandalı Westenek: Trabzon, Sivas ve Erzurum vilayetlerinin müfettişliğine getirilmiştir⁷²³. 1914 Nisan ortalarında komisyonun kurulması tamamlandıktan sonra Dâhiliye Nazırı Talat Paşa ile Mayıs ortalarında gerekli kontratlar imzalanmış ve müfettişler Temmuz 1914 tarihinde padişah iradesiyle görevlerine başlamıştır. Yapılan anlaşma gereğince komisyonun tüm masrafları harcırah dâhil Osmanlı Devleti tarafından karşılanacaktı. Aylık 400 Osmanlı altını alacak olan müfettişler, komisyon kararı kendilerine bildirilince, göreve başlamak için İstanbul'a gelmişlerdi. Tüm resmi işlemlerin tamamlanmasına kadar Pera Palas Otelinde misafir edilen müfettişler ve beraberindekilerin otelde kaldıkları süre boyunca toplamda 12.635 kuruşluk masrafı olmuştur. Müfettişlerin işlemlerin tamamlanması ile birlikte görev yerlerine gitmeleri ve otel masraflarını ödememeleri sonucunda otel yönetimi hesabın kapatılması için Maliye Nezaretine başvurmuştur. Maliye Nezareti tarafından yapılan incelemeler sonucunda otel yönetiminin söz konusu tutardan sekiz kat fazla hesap çıkardığı anlaşılmış ve durum Dâhiliye

⁷²⁰ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT.), Dosya No: 12, Gömlek No: 67 (12/67), Tarih: 12 Zilhicce 1314/16 Mayıs 1897.

⁷²¹ BOA, Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı (Y.MTV), Dosya No: 158, Gömlek No: 128 (158/128), Tarih: 12 Zilhicce 1314/29 Mayıs 1897.

⁷²² Fahri Taş, "Vilâyat-ı Şarkıyye Islahatı ve Genel Müfettiş Nicolas Hoff", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 14/42, (1998), 924.

⁷²³ BOA, İrade Dosya Usulu (İ. DÜİT), Dosya No. 146, Gömlek No: 114, (146/114) Tarih: 7 Şaban 1332/01 Temmuz 1914.

Nezareti'ne bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti, böyle hassas bir konuda görev yapan müfettiş ve komisyon üyelerinden hâsıl olan borcun soruşturulmaya gerek duymadan ödenmesine karar verip borcu kapatmıştır⁷²⁴.

19. yüzyılın sonlarına doğru Almanya'nın kolonyalist faaliyetleri çerçevesinde Osmanlı Devleti ile yakından ilgilenmesi nedeniyle sivil, askeri ve diplomat birçok üst düzey Alman görevlisi İstanbul'a gelmiştir. Almanya'nın izlemiş olduğu Weltpolitik (dünyaya açılma politikası) gereği Alman Kayzeri II. Wilhelm bizzat kendisi farklı zamanlarda üç defa İstanbul'da bulunmuştur. II. Wilhelm'in ilki 1889, ikincisi 1898 ve sonuncusu 1917 olmak üzere toplamda üç defa Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu seyahatlerden en önemlisi 1898 tarihinde eşi ile birlikte çıktığı ve Kudüs'e kadar uzanan gezidir. Almanya kolonyalist faaliyetlerini gerçekleştirmek için Doğu'nun en etkili güçlerinden olan Osmanlı Devleti üzerinde askeri, siyasi ve ekonomik tesir bırakmak için her türlü yolu denemekteydi⁷²⁵. 1898 tarihinde başlayan ikinci seyahatte II. Wilhelm ve eşi Augusta Victoria, Şam, Kudüs, Beyrut, Yafa gibi bölgelere uğramış ve burada önemli temaslar kurmuşlardı. Kayzer ve eşi Victoria, bu ziyaret esnasında kültürel ve siyasal etkilerinin kalıcı olmasını sağlamak adına hasta ve muhtaçlara yardım için Kudüs'te bir hastane inşa etmişlerdir. Aradan geçen birkaç yıldan sonra hastanenin açılışına katılmaları için Victoria bizzat baş mabeyncisi Baron Domilbac ve Berlin büyük kilise vaizi, aynı zamanda doktor olan rahip Deryander ile birlikte bir heyet göndermiştir. Almanya'dan yola çıkan heyetin Kudüs'e seyahatlerindeki ilk durakları payitaht olmuştur⁷²⁶. Heyet İstanbul'da bulunduğu sırada Kayzer ve eşi Victoria'nın iyi niyet dileklerini iletme için II. Abdülhamid'i ziyaret edecekti. Daha sonra 27 Mart 1907 tarihinde Yafa 'ya ulaşacak oradan da Kudüs'e geçip hastanenin açılışına katılacaktı. Bu görevi tamamladıktan sonra 28 Nisan 1907 tarihinde tekrar İstanbul'a dönüp Almanya'ya gidecekti⁷²⁷. Heyet, İstanbul'a vardığında, bizzat Sultan II. Abdülhamid tarafından her türlü masrafı devlet tarafından karşılanmak üzere ağırlanmaları emredilmiştir. Heyette bulunan Baron Domilbac daha önce II. Wilhelm'in İstanbul'u ziyareti esnasında yanında bulunan önemli bir kişidir⁷²⁸. Bu sebeple heyetin payitahtta olduğu müddetçe gereken tertibatın

⁷²⁴ BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 4298, Gömlek No: 32283, (4298/32283), Tarih: 15 Ramazan 1332/07 Ağustos 1914.

⁷²⁵ İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamid Devrinde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981), 45-52.

⁷²⁶ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 21, Gömlek No: 4 (21/4), Tarih: 11 Mart 1323/ 24 Mart 1905.

⁷²⁷ BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3014, Gömlek No: 226047 (3014/226047), Tarih: 04 Safer 1325/19 Mart 1907.

⁷²⁸ A. Latif Armağan, *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Çevre, Şehir ve İnsan*, (İstanbul: Matsis Matbaa, 2022), 309.

alınarak tedbirlerin en üst seviyede tutulması ve olası bir aksilik yaşanmaması için dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır⁷²⁹. İstanbul'da kalacakları süre boyunca Pera Palas Oteli'nde yer ayrıtarak heyet için 100 Osmanlı Lirası tahsis edilmiştir. Heyet üyelerinin otelde ikamet ettiği sürece rahat ve güvende hissetmeleri için her türlü çaba sarf edilmiştir. Ayrıca heyetin İstanbul'dan sonra hareket edeceği Yafa ve Kudüs'e kadar her türlü kolaylığın sağlanması gerekli yerlere iletilmiştir⁷³⁰.

Almanya'nın Osmanlı Devleti'nde kültürel tesir çabasının diğer bir örneği Kayzer ve eşinin ikinci ziyaretleri sırasında İstanbul'da bu seyahatin anısına yaptırdıkları çeşmedir. Eski At Meydanı'nda mimar M. Spitta'ya yaptırılan çeşmenin açılışını yapmak için 1901 tarihinde bir heyet görevlendirilmiştir⁷³¹. 1901 Ocak ayında çeşmenin açılış merasiminde Kayzer ve eşi adına hazır bulunacak olan beş kişilik Alman heyeti İstanbul'a gelmiştir. II. Abdülhamid tarafından heyetin Pera Palas Oteli'nde ağırlanması ve tüm masraflarının hazine tarafından karşılanması talimatı verilmiştir⁷³².

Pera Palas Oteli, Alman üst düzey görevlilerin çok tercih ettiği mekânların başında gelmektedir. Doğu'ya görev ya da seyahat gereği hareket eden birçok üst düzey Alman yetkili için otel, *destinasyon* merkezi olmuştur. İstanbul Alman konsolosu, Midilli Adası Viskonsülü (konsolos yardımcısı) ile Pera Palas Oteli'nde buluşmak için yer ayırtmıştır. İki üst düzey Alman yetkilisinin telgrafla haberleşip otelde buluşmaları şüphe uyandırmıştır. Söz konusu kişilerin niçin bir otelde görüşmek istediği, ne görüşecekleri ve otelde onlarla temas kuracak başka kişilerin olup olmadığını araştırmak için takip edilmeleri istenmiştir⁷³³. Pera Palas Oteli'nde kalıp dikkatleri üzerinde çeken bir diğer Alman yetkili, eski Almanya Dışişleri Bakanı Pelimpek'tir. Orient Ekspres treni ile Berlin'den hareket edip İstanbul'a gelen eski bakanın Pera Palas Oteli'nde, önceden yapılmış bir oda rezervasyonu olduğu bilinmektedir. Kim tarafından rezervasyon yapıldığı bilinmemekle birlikte, eski bakanın İstanbul'a niçin

⁷²⁹ BOA, İrade Hariciye (İ.HR.), Dosya No: 405, Gömlek No: 15 (405/15), Tarih: 03 Safer 1325/18 Mart 1907.

⁷³⁰ BOA, Babıali Evrak Odası (BEO), Dosya No: 3045, Gömlek No: 228348 (3045/228348), Tarih: 19 Rabiulevvel 1325/02 Mayıs 1907.

⁷³¹ Semavi Eyice "Alman Çeşmesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/506-507.

⁷³² BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 1612, Gömlek No: 120844 (1612/120844), Tarih: 09 Şevval 1318/30 Ocak 1901.

⁷³³ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT), Dosya No: 20, Gömlek No: 118 (20/118), Tarih: 11 Muharrem 1319/30 Nisan 1901.

geldiği, kimlerle görüşeceğini öğrenilmesi için Dâhiliye Nezareti'nden polis müdüriyetine sıkı takip edilmesi tembihlenmiştir⁷³⁴.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Türk-Alman yakınlaşması, askeri, diplomasi ve ticari alanda olduğu kadar kültürel olarak da yoğun olmuştur. Ulaşım araçlarının yaygınlaşması ile birlikte seyahat imkânlarında meydana gelen lüks ve konforun etkisiyle Avrupa şehirlerinden Osmanlı başkentine kabileler halinde yabancı turist gelmekteydi. Almanya, ilk zamanlar Orient Ekspres treninin güzergâhı üzerinde olması ve Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler kurmasının etkisiyle İstanbul'a çok sayıda turist gönderen bir ülke olmuştur. Kara ve Deniz yolu ile yapılan seyahatler neticesinde birçok Alman uyruklu turist İstanbul'a sık sık seyahat etmiştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki gelen bu turist kabileleri devletin içinde bulunduğu siyasi ortam gereği çoğu zaman sıkı takibe uğramıştır. 1904 tarihinde Trabe adlı vapur ile gelen Alman uyruklu 24 seyyah Pera Palas Oteli'ne yerleşmişti. Bu kişilerin İstanbul'da bulundukları süre boyunca her hareketlerinin sıkı bir şekilde takip edilmesi gerektiği Zabtiye Nezareti'nin kaydına düşülmüştür. Mumbai'den (Bombay) gelen İngiliz Yüzbaşı Walter'in, Alman seyyah grubu ile aynı zamanda otele giriş yapmasının tesadüf olamayacağı, bu maksatla bu kişilerin ne için geldikleri, aralarında bir ilişki olup olmadığının araştırılması istenmiştir⁷³⁵.

Yabancı devlet görevlileri için ideal bir konaklama merkezi haline gelen Pera Palas Oteli'ne pek çok ülkeden farklı rütbelere sahip memurlar gelmekteydi. Devletler arasında siyasi çekişmelerin yoğun olduğu dönemlerde otelde konaklayan bu memurların askeri ve siyasi alanda daha çok olması gayet doğaldı. Mart 1903 tarihinde İtalya'dan İstanbul'a askeri temaslar kurmak amacıyla gelen İtalyan Amiral Palombo maiyeti ile birlikte bir süre Pera Palas Oteli'nde misafir edilmiştir. İtalyan Amiral ve maiyetinin İstanbul'da oldukları süre boyunca onlara refakat edenler arasında; Tophane-i Amire Müşiri, Hariciye Nezareti'nden yetkililer, Bahriye Nezareti'nden yetkililer, Erkânı Harbiye Müşiri Şakir Paşa, Bekir Bey ve İtalyan Sefir Marko vardır. Askeri ve siyasi temasların yoğun olduğu bu seyahatte, Polombo ayrıca Topkapı Sarayı, Sultan Ahmed Camii, Sultan Mahmud'un türbesi başta olmak üzere

⁷³⁴ BOA, Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı (DH. MTV), Dosya No: 24, Gömlek No: 69 (24/69), Tarih: 08 Ramazan 1330/21 Ağustos 1912.

⁷³⁵ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB), Dosya No: 34, Gömlek No: 77 (34/77), Tarih: 01 Recep 1322/11 Eylül 1904.

birçok tarihi yeri ziyaret etmiş ve birçok resmi görüşmede bulunmuştur. Amiral 'in yoğun seyahat programı Pera Palas Oteli'nde adına verilen ziyafetle son bulmuştur⁷³⁶.

Şekil 14. Amiral Polombo, Heyeti ve O'na Refakat Eden Paşaların İstanbul Seyahatinden⁷³⁷

20. yüzyılın başları, dünyada bir önceki yüzyıldan kalma siyasi anlaşmazlıkların çözülmesi için yoğun çabaların sarf edildiği bir dönem olmuştur. Etnik milliyetçiliğin doğurduğu sorunlar, sınır anlaşmazlıkları, ülkeler arası silahlanma yarışı vb. sorunlar çoğu zaman çatışmaya dönüşmekteydi. Osmanlı Devleti'nin Balkan bölgesinde bulunan devletler bu sorunların en yoğun yaşandığı mekânların başında gelmekteydi. Avrupa devletleri ve Rusya'nın da olaya müdahil olması krizi daha çok derinleştirmekteydi. Siyasi krizlerin çözüm arayışları için adı geçen devletlerin üst düzey asker ve diplomatları soluğu İstanbul'da almaktaydı. Avrupa ve İstanbul arasında mekik dokuyan diplomatların bir kısmı konaklama için bağlı bulundukları sefarethaneleri tercih ederken bir kısmı Pera Palas ya da benzeri otelleri tercih etmekteydi. Romanyalı bir tacir ile birlikte gelen Romanya'nın İstanbul Sefiri Alexandre, Köstence'den gelip derhal sefarethaneye yerleşenlerdendi. Yunanistan'dan gelen

⁷³⁶ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF), Dosya No: 6, Gömlek No: 119 (6/119), Tarih: 29 Zilhicce 1320/29 Mart 1903.

⁷³⁷ İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri, NEKYA91113/1.

Amiral Hidivyal Palas Otelini, İngiltere'nin Atina Sefaret Kâtibi ve Amerika'nın Paris Sefiri Pera Palas Otelini tercih edenler arasındadır⁷³⁸.

Siyasi anlaşmazlıkların yoğun olduğu bir dönemde diplomatik ve askeri temasta bulunmak amacıyla payitahtta bulunan yabancı devlet görevlilerinin esas amaçlarının tam olarak anlaşılması için Osmanlı Devleti'nin farklı mercileri tarafından yoğun çaba harcandığı görülmektedir. Gelen kişiler, görevleri gereği devletin resmi kurumları ile temaslarda bulunmaktaydı. Bu kişilerin İstanbul'da bulundukları süre boyunca devlet aleyhinde olan kişi veya cemaatlerle temas kurmaları şüphesi ile takip edilmesine yönelik uyarıların yoğun olduğu anlaşılmaktadır. Bu duruma örnek olarak Rus vapuru ile gece geç saatlerde İstanbul'a gelmiş olan Rusya'nın saray mabeyincisi Svelot Azancefski ile Rusya'nın Üsküp Konsolosu Orlof'tan, birisinin Pera Palas diğerinin Tokatlıyan Oteline yerleştiği ve polis müdüriyetince bu kişilerin her hareketlerinin izlenmesi önemle bildirilmiştir⁷³⁹. Başka bir örnekte Pake isimli bir vapur ile Trabzon'dan gelen İngiltere'nin İstanbul konsolosu ve Avusturya vapuru ile gelen İngiltere'nin Preveze konsolos vekillerinin Hidivyal Palas Oteline yerleştikleri bildirilmiş ve takip edilmeleri istenmiştir. Aynı zaman diliminde Avusturya vapuru ile gelmiş olan Amerika'nın Tahran sefiri Şarl Rusell'in Pera Palas Oteline gittiği ve diğer konsoloslar ile birlikte sıkı takip edilmesi gerektiği polis müdüriyetine iletilmiştir⁷⁴⁰. Otelde konaklayan yabancı devlet görevlilerinin sıkı denetime tabi tutulmaları bir yandan devletin kendi güvenliğinin temini diğer yandan gelen misafirlerin güvenliğini sağlamak için elzem görülmüştür. Bu bakımdan gelen konuklar devlet aleyhine bir hareketleri olması şüphesi ile gizlice gözetim altında tutulurken, bazen de onların can güvenliğinin sağlanması için sıkı tedbirler alınmaktaydı.

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden kısa bir zaman sonra İstanbul'a geleceğini bildiren ve Pera Palas Otelinde yer ayırtan Macar Sefiri Subric ile birlikte maiyetinin korunması için polis müdüriyetinden gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir⁷⁴¹. Otelde konaklayan yabancı devlet görevlilerinin bazen asayiş sorunlarına neden olduğu görülmektedir. İran sefaretinde bir dönem sefir müsteşarlığı görevini üstlenmiş olan Mirza Mustafa Han, Tahran'dan

⁷³⁸ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB), Dosya No: 35, Gömlek No: 8 (35/8), Tarih: 13 Şaban 1322/23 Ekim 1904.

⁷³⁹ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR), Dosya No: 21, Gömlek No: 13 (21/13) Tarih: 27 Zilhicce 1327/09 Ocak 1910.

⁷⁴⁰ BOA, Dâhiliye Emniyeti-i Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası Belgeleri (DH.EUM.VRK), Dosya No: 20, Gömlek No: 75 (20/75) Tarih: 25 Safer 1328/08 Mart 1910.

⁷⁴¹ BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR. İM.), Dosya No: 22, Gömlek No: 199 (22/199), Tarih: 26 Rebiulahir 1342/06 Aralık 1923.

İstanbul'a gelip Pera Palas Oteli'nde kalmakta iken, İran sefaretince konsoloshaneye çağrılmış ancak gitmemiştir. Zorla gözaltına alınıp konsolosluğa götürülemeyeceğini beyan eden sabık müsteşar ile zabtiye memurları arasında bir anlaşmazlık vuku bulmuştur. Otel yönetiminin araya girmesi ile sakinleşen taraflar, zabtiye memurlarının sabık müsteşarı konsolosluğa götürmek için nasıl bir yol izleyeceğini Zabtiye Nezareti'ne sormasıyla çözülmeye çalışmıştır⁷⁴².

Pera Palas Oteli'nde yabancı asker ve diplomatların yanı sıra Türk siyasi ve askeri tarihinde önemli yeri olan kişiler de ikamet etmiştir. Örneğin, Refet (Bele) Paşa 1923 Mart ayında zaruri bir halden dolayı otelde konaklamıştır. Otelde iken, İcra Vekilleri Heyeti başkanı Hüseyin Rauf Orbay tarafından çekilen telgrafla Ankara'ya gelmesi için çağrı yapılmıştır. Ancak sağlık durumunun kötü olmasından dolayı otelde kalmaya devam edeceği yanında bulunan iki refakatçiden birisi olan Halide Edip (Adivar) tarafından bildirilmiştir. Refet Paşa'nın sağlık durumu düzelene kadar otelde kalacağı, birkaç gün içerisinde Ankara'ya hareket edeceği ve bu süre zarfında polis müdüriyetince güvenliğinin sağlanacağı ifade edilmiştir⁷⁴³.

5.2.3. Pera Palas Otelinde Konaklayan Siviller

Pera Palas Oteli, kapılarını misafirlerine açtığı ilk andan itibaren dünyanın her yerinden birçok ünlü ismi konuk etmiştir. Otel, faaliyette olduğu zaman diliminde, dünyada ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul'da meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik değişimlerin birçoğuna tanıklık etmiştir. Doğu'nun saklı cenneti olarak adlandırılan İstanbul'u görmek isteyen Avrupa'nın önde gelen zenginleri, gazetecileri, yazarları, sanatçıları otelde konuk olmuştur. Doğu-Batı arasında seyahat eden ya da yolu İstanbul'a düşen dönemin önde gelen gazeteci, seyyah, din adamı, eğitimci ve iş insanı Pera Palas Oteli'nde konaklamıştır. Pera Palas Oteli'nin ünlü konuklarını misafir ettiği bu dönem aralığında Osmanlı başkentinde köklü değişimlerin yaşandığı birçok siyasi gelişme ile birlikte dünya savaşı, işgaller ve bir ulusun yeniden doğuşu meydana gelmiştir. Bu gelişmelerin yaşandığı esnada otelde konaklayan gazeteci ve yazarlar, deneyimlerini ve yaşanılanları kalemleri ile eserlerine veya gazete köşelerine taşımışlardır. *Orient Express*, *Three Soldiers* gibi eserlerin yazarı Amerikalı gazeteci yazar John Dos Passos, İstanbul'un işgal edildiği

⁷⁴² BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 330, Gömlek No: 35 (330/35), Tarih: 25 Kanunisani 1324/ 07 Şubat 1909.

⁷⁴³ BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.), Dosya No: 17, Gömlek No: 109 (17/109), Tarih: 03 Şaban 1341/21 Mart 1923.

tarihlerde otelde kalanlar arasındadır. Otelde kaldığı süre boyunca İstanbul'da işgal kuvvetlerinin askerleri ile yakın temas halinde olan ve yaşanan tüm gelişmeleri anbean kaydeden yazar, bu süreci o dönem çalıştığı gazetede anlatmıştır. Passos dışında Frederick Moore, Richard H. Fyfe gibi dönemin ünlü gazetecileri de otelde kalanlar arasındadır⁷⁴⁴.

Pera Palas Otelı birçok ünlü yazarı konuk etmiş ve yazarların bazıları oteli eserlerinin ilham kaynağı bir dekor olarak kullanmış bazıları da eserlerini bizzat bu otelde yazmıştır. Ünlü yazar Ernest Hemingway *Kilimanjaro'nun Karları* adlı eserini Pera Palas Otelı'nde yazmıştır. Ünlü yazarın diğer bir eseri olan *İşgal İstanbul'u ve İki Dünya Savaşı* adlı eseri ise gazetecilik yaptığı sıralarda İstanbul'da tanıklık ettiği ve gazetesine taşıdığı olaylar silsilesini konu edinmektedir. Yazarın bu eseri birçok kez konakladığı Pera Palas Otelı'nden de izler taşımaktadır⁷⁴⁵.

Otelde kalan yazar ve gazeteciler başta olmak üzere farklı kesimden birçok kişi İstanbul'da yaşanan siyasi gelişmeler ve değişimleri kendi pencerelerinden aktarmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti'nde üst düzey askeri görevler üstlenmiş olan ve I. Dünya Savaşı'ndan itibaren birçok bölgede görev almış olan Alman General Liman Von Sanders, kaleme almış olduğu ve Osmanlı Devleti'ndeki yıllarını konu edinen eserinde; ülkenin ahvalini *Pera Palas otelinden izleyen ve makalelerine yansıtan ziyaretçilerinin* anlamayacağını dile getirmiştir⁷⁴⁶. Üst düzey bir komutan ve imparatorluğun her bölgesini karış karış bilen Alman askeri misyon başkanı olarak Sanders'in, imparatorluğun içinde bulunduğu durumun sadece başkentten izlenemeyeceği eleştirisi haklı olmakla birlikte, dönemin siyasi olaylarını otelden takip eden birçok kişinin olduğunu ifade etmesi otel ile ilgili önemli bir ayrıntıdır. Otelde konaklayan gazetecilerin mesleklerini ifa ederken siyasi olarak bağlı bulundukları ülke adına muhbirlik görevi yürütmelerinin yanında siyasi çalkantıların yaşandığı bölgelerde topladıkları bilgi ile aracılık görevleri de yürütmüşlerdir. New Parisien (Paris) Gazetesi'nin muhabiri Gaston buna iyi bir örnektir. Jurnal ve New Parisien gazetelerinde siyasi muhbirlik yapan Gaston, 1904 tarihinde Orient Ekspres treni ile Sofya üzerinden İstanbul'a gelmiş ve Pera Palas Otelı'nde konaklamış ünlü gazetecilerden birisidir. Osmanlı Devleti'nde Bulgar isyanlarının had safhada olduğu bir dönemde Sofya'da bir müddet kalıp siyasi ortamı gözlemleyen Gaston, isyancı elebaşlarından Tatar Çifar ile bir

⁷⁴⁴ John Dos Passos, *Out of Turkish Coffee Cups*, (New York Tribune), 02 Ekim 1921, 5.

⁷⁴⁵ Ernest Hemingway, *İşgal İstanbul'u ve İki Dünya Savaşı*, çev. M. Ali Hayabal, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1970), 13.

⁷⁴⁶ Liman Von Sander, *Türkiye'de Beş Sene Bir Alman Paşasının Çanakkale ve Filistin Hatıraları*, haz. Muzaffer Albayrak, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007), 74.

görüşme sağlamıştır. Bulgarların isyanı sürdürmeleri halinde ağır kayıplar vereceğini not eden Gaston, otelde kaldığı süre boyunca yetkili makamlara durumu bildirmek için çaba sarf etmiştir. Nihayetinde dönemin Dâhiliye Nazırı Mehmed Memduh Paşa ile görüşmüş ve durumu ona aktarmıştır⁷⁴⁷. Gaston'un Osmanlı-Bulgar meselesi ile ilgili Fransa adına Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu bu dostane yaklaşımın Dâhiliye Nezareti'nce araştırılması istenmiştir. Çünkü Sofya'da kaldığı süre boyunca Gaston'un Fransa'nın Sofya elçiliğine sık sık gidip geldiği ve Fransa Hariciye Bakanı Théophile Delcassé'ye durum hakkında bilgi aktardığından şüphe duyulduğundan otelde kaldığı süre boyunca sıkı takip edilmesi istenmiştir⁷⁴⁸.

Savaşlar ve kriz ortamı siyasi ve ekonomik olarak bir ülke ya da bölge için zor koşullar yaratsa da durumdan istifade etmeyi bilen girişimciler için yeni fırsatlar sunar. Bunun farkına varanlardan birisi olan modern seyahat acentesinin mucidi olan Thomas Cook, çağdaş turizmin gelişmesinde büyük rol oynayan işlere imza atmıştır. Orient Ekspres ve Pera Palas Oteli'nin bağlı olduğu Wagons-Lits şirketi ile birleşen Cook, Avrupa ve dünya genelinde birçok seyahat acentesi kurarak kriz ortamını fırsata çevirmiş başarılı bir girişimcidir⁷⁴⁹. Pera Palas Oteli'nde sık sık kaldığı bilinen Cook'un bir iş için Sidney'den İstanbul'a gelmiş ve otele yerleşmiştir. Bu sırada İskenderun'da olan arkadaşı Stanhope Philip ile yazışan Cook (1898) ortak bir iş üzerinde çalışmayı planladığı arkadaşı ile acil olarak Pera Palas Oteli'nde buluşması gerektiğini bildiren bir telgraf çekmiştir. Cook, arkadaşı Philip'ten; büyük olasılıkla seyahat ile ilgili olan bu iş ortaklığına dair planları yanında getirmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır⁷⁵⁰.

Yıkımın eşiğinde olan bir ülkenin başkentinde yeni bir olanak arayan sadece iş insanları değildir. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik buhranın farkında olan George adında İngiliz bir ekonomist krizi fırsata çevirmek için 1909'da İstanbul'da bulunan kişilerden birisidir. İngiltere'de kendi çabasıyla iktisadi kalkınma üzerine iyi bir eğitim aldığı bilinen George'nin ülkesinde tanınmış biri olduğu bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin ekonomik anlamda geri kalmışlığı üzerine yaptığı tespitlerinde; devletin

⁷⁴⁷ Zekeriya Kurşun, "Mehmed Memduh Paşa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/495-497.

⁷⁴⁸ BOA, Hariciye Nezareti Sofya Sefareti Belgeleri (HR.SFR.04), Dosya No: 789, Gömlek No: 74 (789/74), Tarih: 13 Muharrem 1322/30 Mart 1904.

⁷⁴⁹ Umut Güleriyüz, "Thomas Cook Şirketi' nin Tarihçesi ve Batışı", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/3, (2020), 1435.

⁷⁵⁰ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı (Y.PRK.AZN), Dosya No: 18, Gömlek No: 31 (18/31), Tarih: 13 Şaban 1315/07 Ocak 1898.

ekonomik ve siyasi alanda ilerlemesinin İngiltere gibi bir devletin yardımı ile olacağına, bu yüzden iki devlet arasında sıkı ilişkilerin olması gerektiğine dair çalışmalar yürütmüştür. George, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik zayıflığı ve bunun çözümlerine yönelik tespitlerini içeren layihasını sunmak için Pera Palas Oteli'nde bir süre ikamet etmiştir. Otelde kaldığı süre boyunca yetkili kişiler ile görüşmeler yapmak için azami gayret sarf etmiştir⁷⁵¹.

Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında siyasi istikrarsızlığın en yoğun olduğu bölgelerden olan Balkanlar'da meydana gelen karışıklıklar devleti hayli yıpratmıştır. Bölgede meydana gelen en ufak bir kargaşa payitahtta hemen hissedilmekteydi. Bu sebeple, Trablusgarp Savaşı'nın hemen öncesinde bölgede etnik ve dini karışıklıkların önünü alabilmek ve bölgede emperyalist çıkarlara son vermek adına Sultan V. Mehmed Reşad tarafından üç haftalık bir gezi düzenlemiştir⁷⁵². Birlik ve beraberliğin sağlanması, istikrarın tekrardan tesis edilmesi ve kargaşanın kökünün kazınması için yapılan bu seyahate sultanın isteğiyle devlete tabii olan bölgelerinden önde gelen bazı şahısların da katılması sağlanmıştır. İstanbul'a davet edilen bu kişilerin bir kısmı kendilerine ayrılan konaklarda kalmıştır. Beyrut ahalisi adına Cebel-i Lübnan ve Beyrut'tan gelen heyette bulunan; Mehmed Abdülhakim, Alfred Musa, Yusuf Müşerref, Bayram Bey, Selim Abdullah ve Ahmed Bey gibi isimler ise Pera Palas Oteli'nde konaklamışlardır. Tüm masrafları devlet tarafından karşılanan heyet otelde ikamet ettiği süre boyunca siyasi ve dini kanaat önderleri ile görüşmüş ve çözüm arayışı içinde olmuştur⁷⁵³.

Pera Palas Oteli, bir dönem için siyasi anlaşmazlıkların çözüm merkezi haline gelmiştir. Ülkenin birçok yerinde meydana gelen asayişsizlik, anlaşmazlık, istikrarsızlıktan muzdarip olan ya da çözüm arayışı içinde olan yabancı devletlerden temsilciler, yetkili makamlara ulaşmak için geldikleri İstanbul'da emellerine ulaşmak için bir süre otelde konaklamaktaydı. Bu süre zarfında kimi zaman resmi bir yetkili, kimi zaman dini bir cemaat önderi farklı kesimler ile temas kurmaktaydılar. 1918'de Filistin'de Alman-Hollanda Cemiyeti'nin temsilcisi olan Haham Horovicz, Alman Konsolosluğu aracılığı ile İstanbul'a gelip dönemin Adalet Nazırı Halil Menteşe⁷⁵⁴ ile görüşmek istemiştir. Halil Bey'e bir rapor

⁷⁵¹ BOA, Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR.TO), Dosya No: 593, Gömlek No: 27 (593/27), Tarih: 23 Şaban 1327/05 Mart 1909.

⁷⁵² BOA, Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı (HR. MTV) Dosya No: 487, Gömlek No: 1, (487/1), Tarih: 10 Rebiulevvel 1329/11 Mart 1911.

⁷⁵³ BOA, Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Evrakı (DH. MTV), Dosya No: 25, Gömlek No: 30), (25/30), Tarih: 30 Cemaziyilevvel 1329/29 Mayıs 1911.

⁷⁵⁴ Halil Menteşe, *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Menteşe'nin Anıları*, haz. İsmail Arar, (İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986), 224.

sunmak için görüşmek istediğini ve dönemin can alıcı konularından birisi olan siyonizm ile alakalı olmadığını vurgulayan Haham, görüşmeyi ısrarla talep etmektedir. Pera Palas Oteli'nde kaldığını belirten haham, Halil Bey'den görüşmeye olumlu karşılık vermesi halinde zaman ve saatini bildirmek için iletişime geçmesini rica etmektedir⁷⁵⁵.

Dini cemaat önderleri ve maiyetlerinde bulunan heyetlerin bulundukları bölgede karşılaştıkları sorunların çözülmesi için sık sık payitahtın kapısını aşındırmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde büyük sorunlarla karşılaşan cemaatlerden birisi olan Mârûnîler Lübnan ve Suriye dolaylarında uzun dönem varlıklarını sürdürmüştür⁷⁵⁶. Bölgenin diğer büyük cemaati olan Dürziler ile aralarında çıkan anlaşmazlık büyük çatışmalara sebebiyet vererek bölgenin idari statüsünün değişmesine neden olmuştur. Uluslararası bir sorun haline gelen bu istikrarsız durumun siyasi boyutları bir yana Mârûnî cemaatinin önderleri dini anlamda karşılaştıkları en ufak sorunların çözümü için bile bölgede hâkimiyetini sürdüren Osmanlı Devleti'ne başvurmak üzere İstanbul'a gelmekteydi. 1906 senesinde Mârûnî patriği beraberinde bir heyet ile birlikte İstanbul'a gelmiştir. Başlarında patriğin olduğu heyet Pera Palas Oteli'nde misafir edilerek hükümet nezdinde bazı görüşmeler gerçekleştirmiştir⁷⁵⁷. Patrik ve beraberindekiler bölgede yaşanan sorunların çözümü için geldikleri payitahtta başka bir sorunla karşılaşmışlardır. Patrik ve heyetin otelde kaldıkları süre boyunca toplam masrafı 1100 lira tutmuştur. Ancak bu meblağ patrik tarafında fazla bulunmuş ve Maliye Nezareti'ne bildirilmiştir. Devlet nezdinde bir görüşme gerçekleştirmek için geldiklerini beyan ederek 500-600 lira indirim yapılmasını istemişlerdir⁷⁵⁸. Mârûnî patriğinin, söz konusu masrafın devletçe karşılanması gerektiğine dair verdiği dilekçeye Maliye Nezareti tarafından; kafiye içinde bulunan ruhani kişilerin masraflarının karşılanacağı diğerlerinin ise karşılanamayacağı şeklinde cevap verilmiştir. Buna rağmen söz konusu meblağ çok bulunmuş ve son raddede otel yönetimince %5 civarında bir indirim yapılmıştır. Meblağın geri kalan kısmının belirlenip ödenmesi için patrik ve beraberindekiler Fransa sefaretinin aracılığı olmasını istemiştir⁷⁵⁹. Yaşanan bu kargaşa hükümet yetkililerine kadar ulaşmış ve otel direktörüne indirim yapılması için resmi bir yazı gönderilmiştir. Otel direktörünün Fransa'da bulunması ve durumu

⁷⁵⁵ BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), Dosya No: 2447, Gömlek No: 3 (2447/3), Tarih: 12 Rebiulahir 1336/25 Ocak 1918.

⁷⁵⁶ İsmail Taşpınar, "Mârûnîler" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/71-72.

⁷⁵⁷ BOA, İrade Maliye (İ.ML), Dosya No: 72, Gömlek No: 24 (72/24), Tarih: 23 Rebiulahir 1324/16 Haziran 1906.

⁷⁵⁸ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 2742, Gömlek No: 205582 (2742/205582), Tarih: 18 Zilkade 1323/14 Ocak 1906.

⁷⁵⁹ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 2742, Gömlek No: 205899 (2742/205899), Tarih: 24 Zilkade 1323/20 Ocak 1906.

Wagons-Lits şirketi merkezine bildirmesi, dahası vekâleten direktörlük görevini üstlenen Naveriyan adlı kişinin indirim uygulanması için heyetten peşinat istemesi durumu çıkmaza sokmuştur. Nihayetinde hükümet yetkililerinin araya girmesi ile sorun çözüme kavuşmuştur. Buna göre Altıncı Daire-i Belediye yetkilileri heyetin borcunu, otelin biriken vergi borcu olan 54,375 kuruştan düşülmesi geri kalan kısmı için ise %5'lik bir indirim uygulanmasına karar vermiştir. Bu olay sonrasında hükümet yetkililerinin otel fiyatlarına yönelik bir tahkikat yapmıştır. Pera Palas ve benzeri büyük otellerde, konaklama, yeme-içme ve temizlik hizmetlerinin de içinde olduğu tek kişilik oda için tarife 110 kuruş iken, Mârûnî patriği ve heyette bulunan her bir kişi için 330 kuruşluk bir tarife uygulanmıştır. Bu fiyatların fahiş olduğu sonucuna varılmış ve gerekli işlemlerin yapılması için belediye yetkililerine talimat verilmiştir⁷⁶⁰.

Pera Palas Otel'i'ne Batı'dan gelen konukların yanı sıra Doğu'dan gelen konukların da hatırı sayılır bir ağırlığı olmuştur. Otelin ağırlamış olduğu misafirleri arasında Osmanlı Devleti'nin Doğu ticareti için büyük önem arz eden Habeş Eyaleti'nden heyetler birçok defa otelde konaklamışlardır. Esasında Osmanlı Devleti'nin Habeş Eyaleti ile ilişkisi I. Dünya Savaşı'ndan sonra kesilmiştir⁷⁶¹. Sâlyâne ile idare edilen Habeş Eyaleti üzerinde Osmanlı hâkimiyeti daha çok sahil bölgeleri ile sınırlı kalmıştır. Eyaletin önde gelen dinî liderlerinin Osmanlı Hükümeti nezdinde önemli bir yeri her zaman olmuştur. Siyasi ve idari yönetimde büyük etkisi olan bu liderler sık sık payitahtı ziyaret ederlerdi. Öyle ki, eyaletten ülke dışına çıktıkları vakit devlet tarafından kendilerine ödenek dahi ayrılmaktaydı. 1906 senesinde Sultan II. Abdülhamid'i ziyaret etmek için payitahta gelen heyete 60.000 kuruş ihdas edilmişti. Heyet Pera Palas otelinde misafir edilmişti. Heyetin otelde kaldıkları süre boyunca 213.979 kuruşluk masrafı olmuştu. Kendilerine ihdas edilen 60.000 kuruşa ek olarak 18.000 kuruş maliyeden ve farklı zamanlarda hazineден 175.000 kuruş daha borç verilmiştir. Buna rağmen heyetin otel masrafı kendileri tarafından karşılanamamıştır⁷⁶². Heyetin otel masrafını karşılayamaması üzerine devreye Dâhiliye Nezareti girmiştir. Heyetin otelde yapmış olduğu toplam masrafa %5'lik bir indirim uygulanmış, bir kısmı heyete tahsis edilen meblağdan

⁷⁶⁰ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 1054, Gömlek No: 71 (1054/71) Tarih: 10 Muharrem 1324/06 Mart 1906.

⁷⁶¹ Cengiz Orhonlu "Habeş Eyaleti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/363-367.

⁷⁶² BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 1040, Gömlek No: 66 (1040/66), Tarih: 18 Zilkade 1323/14 Ocak 1906.

karşılanmış; geri kalan kısmı ise sonraki dönemlerde ihdas edilecek tahsisattan karşılanmak üzere Dâhiliye Nezareti tarafından ödenmiştir⁷⁶³.

Pera Palas Otelı İstanbul'un eşsiz güzelliklerini görmek için gelen konukları ağırlayan dönemin nadir yapılarından birisidir. İstanbul'a gelmek çok kolay olmadığı gibi bu otelde konaklamak ta kolay değildi. Bu yüzden kadim şehre gelmek isteyen kişiler bazen gayrı resmi yollara başvurmaktaydı. Trabzon'dan İstanbul'a gelerek Pera Palas Otelı'ne yerleşen bir şahıs kendisini Rus Çarı'nın özel doktoru olarak tanıtip lüks bir oda kiralamıştır. Yapılan soruşturma neticesinde, otel direktörüne kartını dahi takdim eden şahsın, aslında Rus Çarı'nın doktoru olmadığı anlaşılmış; hakkında gerekli işlemler başlatılmıştır⁷⁶⁴. Otelin Doğu-Batı arasında transit bir geçiş görevi üstlenmesi, muhtelif zamanlarda farklı amaçlarla iki bölge arasında seyahat eden birçok önemli ismi Pera Palas Otelı'ne getirmiştir. Daha önce Mısır Sarayı'nda teşrifatçı olarak çalışmış olan Mısırlı Ahmed Ferid Bey, 1918'de tedavi olmak için Berlin üzerinden İsviçre'ye gitmek için Osmanlı Devleti yetkililerinden izin talep etmiştir. Ancak Osmanlı Devleti aleyhine bilgi toplamak amacıyla istihbarat faaliyetlerinin o dönem yoğun olduğu İsviçre Bern'e tedavi maksadıyla gitmek adet olduğundan⁷⁶⁵ hükümet bu durumdan şüphelenmiştir. Bu yüzden Bern sefiri Fuad Paşa durumdan haberdar edilmiş ve Pera Palas otelinde kalan şahıs hakkında tahkikat yapılmıştır. Sonuç itibariyle bir sakınca görülmeyerek şahsın geçişine izin verilmiştir⁷⁶⁶.

Seyahat olanaklarının artması ile birlikte yolu İstanbul'a düşen ya da görev veya iş icabı bir süre kalan yabancı devletlerden şahıslar, şehrin büyümesine kapılıp burada ikamet etmek için çok defa teşebbüste bulunmuşlardır. Bakü ileri gelenlerinden ve aynı zamanda Tahran eşrafından olan Hüsrev Bey Saferlinof, ikamet ettiği İran'dan İstanbul'a taşınmayı düşünlerden birisidir. 1920'de İran Sefareti aracılığı ile İstanbul'a taşınmasında bir sakınca olup olmadığını sormakta, eğer izin verilir ise bir süre Pera Palas Otelı'nde kalacağını daha sonra işini şehre taşıyıp bir malikâneye yerleşeceğini yazmaktadır. Tanınmış bir kişi olan Saferlinof, daha önce birçok kez İstanbul'a gelmiş ve birkaç defa Pera Palas Otelı'nde kalmıştır⁷⁶⁷.

⁷⁶³ BOA, İrade Hususi (İ.HUS), Dosya No: 140, Gömlek No: 5 (140/5), Tarih: 02 Safer 1324/28 Mart 1906.

⁷⁶⁴ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB), Dosya No: 21, Gömlek No: 109 (21/109), Tarih: 17 Rebiulahir 1316/04 Eylül 1898.

⁷⁶⁵ Ahmet Yüksel, "Düşman Casusları, Fahişeler ve Osmanlı Hafiyeleri Üçgeninde Beyoğlu'nda Bir Alman Birahanesi 1916-1918", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 6/2, (Aralık 2020), 131.

⁷⁶⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube (DH.EUM.2.Şb), Dosya No: 56, Gömlek No: 27 (56/27), Tarih: 11 Şevval 1336/20 Temmuz 1918.

⁷⁶⁷ BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), Dosya No: 2721, Gömlek No: 2 (2721/2), Tarih: 28 Rabiulevvel 1339/10 Aralık 1920.

5.2.4. Mustafa Kemal ve Pera Palas'taki Günleri

Pera Palas Oteli faaliyete girdiği günden Cumhuriyet'in ilan edildiği tarihe kadar siyaset, sanat, edebiyat vb. alanlarda birçok önemli şahsiyeti konuk etmiştir. Dünyanın birçok yerinden gelerek otelde konaklayanlar yanında Türkiye Cumhuriyeti devletinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ayrı bir yere sahiptir. Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra da birçok defa otelde kaldığı, görüşmeler yaptığı bilinmektedir. Her ne kadar çalışmanın ana teması 1923 tarihi ile sınırlandırılmış olsa da bazı olayların aydınlatılması açısından Cumhuriyet sonrası döneme de değinilecektir. Günümüzde otel olarak hizmet vermeye devam eden Pera Palas otelinin 101 numaralı dairesi Mustafa Kemal'in gerek İstanbul'un işgal edildiği yıllarda gerek Cumhuriyet döneminde birçok defa konakladığı dairedir. Bu münasebetle otelin bir dönem sahibi olan Hasan Süzer tarafından bu daire Atatürk'ün 100. yaş günü olan 1981 tarihinde müzeye çevrilmiştir⁷⁶⁸.

Mustafa Kemal'in Pera Palas Oteli'nde kalmış olduğu daire numarası, otelde kaldığı zaman dilimi ve kimlerle görüştüğü gibi konular üzerinde birçok görüş vardır. Bu gibi ihtilafların temel sebebi ülkenin içinde bulunduğu siyasi kargaşadır. Ancak Mustafa Kemal'in bu dönem zarfında almış olduğu görevler, kendisinin ve yakın arkadaşlarının tuttukları notlar, onunla mülakat yapan gazeteciler, dönemin gazetelerinde çıkan haberler ve otelde görüşülen kişilerin tuttukları notlardan hangi zaman diliminde otelde kaldığına dair bir iz sürülebilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün kalmış olduğu odaya yönelik ilk ipucu, 1930'lu yıllarda Türkiye'ye gelmiş olan Paris, Midi gazetesinin yazarı Marcel Lucain'e aittir. Fransız yazarın Türkiye'yi ziyareti esnasında Yunanistan başbakanı Venezilos da Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Lucain, 1933 tarihinde kaleme almış olduğu anı kitabı olan “Les Romains D'aujourd'hui” adlı eserinde bu konuya ayrıntıları ile değinmiştir⁷⁶⁹. Lucain'in İstanbul ziyaretinden arda kalanları Sadi Borak “Mustafa Kemal Türkiye'si” başlığı altında bir dizi halinde yayınlamıştır⁷⁷⁰. Borak'ın, Lucain'den aktardığına göre; Lucain'in İstanbul'a geldiği sıralarda Pera Palas Oteli'nde kalmış ve burada büyük bir sürprizle karşılaşmıştır. Otel müdüründen Haliç'e bakan bir oda istediğini ve müdürün mütareke döneminde Mustafa

⁷⁶⁸ Bu konu hakkında, bir dönem otelin idaresinde bulunmuş aynı zamanda otelin eski sahiplerinden Misbah Muhayyeş'in de yeğeni olan Ferit Muhayyeş; otel odasının müzeye çevrildiği tarihlerde gazeteye verdiği bir röportajda 101 numaralı odanın Atatürk'ün kaldığı oda olmadığını söylemektedir. Muhayyeş'e göre: 11 Mart 1941 tarihinde Pera Palas otelinde İngiliz sefirine düzenlenen bombalı saldırı sonrasında otelin birçok yeri ile birlikte Mustafa Kemal'in de kalmış olduğu kral dairesi hasar görmüştür. Otel odalarının kapı numaraları dâhil birçok eşyasının değişmesi ile sonuçlanan bu elim olaydan dolayı 101 numaralı odanın geçmişte Atatürk'ün kaldığı oda olamayacağı Ferit Muhayyeş tarafından ileri sürmektedir. Bkz. (Cumhuriyet), 12 Mart 1981.

⁷⁶⁹ Marcel Lucain, *Les Romains D'aujourd'hui*, (Paris: Jules Tallendier, 1933).

⁷⁷⁰ Sadi Borak, *Mustafa Kemal Türkiye'si*, (Milliyet), 10 Kasım 1973.

Kemal'in kalmış olduğu dördüncü kattaki odayı verdiğini dile getirmiştir. Kaldığı odanın bir zamanlar Mustafa Kemal'in kurtuluş planlarını yaptığı oda olmasının onda büyük heyecan uyandırdığını belirtmiştir⁷⁷¹.

Mustafa Kemal'in Pera Palas Otel'i'ne yönelik ilk anısı 1917 senesine rastlamaktadır. Halep'te Yedinci Ordu Kumandanlığı görevini ifa ederken Alman General Falkenhayn ile yaşadığı anlaşmazlık sonucu istifa edip İstanbul'a dönme karar almıştır⁷⁷². Hatta istifa sonrası Mustafa Kemal'in İstanbul'a dönecek yol parası olmadığı için kendisine ait saf kan atları satmak zorunda kaldığı kaydedilmiştir. Öyle ki bu atların satılmasında ona Cemal Paşa yardımcı olmuştu. İkili arasında Cemal Paşa'nın istifa etmemesinden dolayı bir kırgınlık ta meydana gelmişti. Neyse ki Mustafa Kemal'in İstanbul'da Pera Palas Otel'i'nde ikameti sırasında Rauf Paşa (Orbay) bu kırgınlığı bildiğinden ikiliyi bir öğle yemeğinde bir araya getirerek barıştırmıştır. İkili arasındaki bu anlaşmazlığın ortadan kalkmasına bir vesile de Mustafa Kemal'in Halep'ten ayrılırken satmak zorunda kaldığı saf kan atlardan elde edilen gelirin kalan kısmının Cemal Paşa tarafından Mustafa Kemal'e daha sonra verilmesi olayı olmuştur⁷⁷³.

Mustafa Kemal hakkında birçok eser kaleme almış olan Falih Rıfkı Atay, Mustafa Kemal'i yakından görme fırsatına ilk defa Halep'teki görevinden istifası sonrası İstanbul'da nail olduğunu söylemektedir. Mustafa Kemal ile ilk Lebon Şekerlemecisi'nin önünde, ikinci defa ise Pera Palas Otel'i'nin camekânı arkasında gördüğünü dile getirmektedir⁷⁷⁴. Mustafa Kemal'in Pera Palas Otel'i'ndeki bu ilk anısı bir sonun başlangıcını temsil etmesi bakımından önemlidir⁷⁷⁵. Görevinden istifa ettikten sonra yerleşmiş olduğu otelde her şeyin bittiğini iliklerine kadar hissederken, düşüncesi mahvolan her şeyi tekrar kurtaracağı inancı ile onu ayakta tutmaktaydı. Duygu ve düşünceleri arasında bu derin çatışmaların muhasebesini yaparken yeni bir fırsat ayaklarına kadar gelmişti. Harbiye Nazırı Enver Paşa, Mustafa Kemal'e; Kayzer II. Wilhelm'i dönemin padişahı V. Mehmed Reşad'ın yerine ziyaret edecek olan veliaht Vahdettin'e Almanya gezisinde refakat etmesini isteyecekti. Ülkenin kurtuluşu için ileride saltanat sahibi olacak olan veliaht ile yakınlaşması Mustafa Kemal'in de yararına

⁷⁷¹ Sadi Borak, *Atatürk'ün Peşinde*, (Milliyet), 11 Kasım 1973.

⁷⁷² Falih Rıfkı Atay, *Atatürk'ün Bana Anlattıkları Mustafa Kemal'in Ağzından Vahdettin*, (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık 1995), 21-38.

⁷⁷³ Lord Kinross, *Atatürk Bir Millet'in Yeniden Doğuşu*, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994), 139.

⁷⁷⁴ Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs*, (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999), 15-17.

⁷⁷⁵ Hasan İzzettin Dinamo, *Kutsal İsyân Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi I*, (İstanbul: May Yayınları, 1975), 86.

olmuştur. Ayrıca Kayzer II. Wilhelm, Hindenburg, Ludendorf gibi önemli kişiler ile temas kuracak olması bakımından önemli gördüğü bu görevi kabul etmiştir⁷⁷⁶.

Mustafa Kemal'in ikinci defa Pera Palas Otelinde kalışı, veliaht Vahdettin ile yapmış olduğu Almanya gezisi sonrasına denk gelmektedir. Mustafa Kemal Almanya gezisi sonrası sancılı böbrek ağrılarından muzdarip olup yatağa düşünce doktorun tavsiyesi ile Karslbad'a tedavi olmaya gidecektir. Tedavisi sürerken yaveri Cevat Abbas tarafından çekilen bir telgrafla derhal İstanbul'a gelmesi istenir. Ancak 28 Temmuz 1918 tarihinde yola çıkacak iken o dönem salgın haline gelen İspanyol nezlesine yakalanır ve ancak birkaç gün sonra yola çıkabilir. Mustafa Kemal, İstanbul'a varır varmaz Pera Palas Oteline yerleşir. Ahmed İzzet Paşa'nın çağrısı ile gelen Mustafa Kemal, ülkenin içinde bulunduğu durumu bir zaman veliaht iken seyahat ettiği Vahdettin'e şimdi Sultan iken anlatmak umudunu taşıyordu. Ülkenin içinde bulunduğu ahvale karşı alınacak tedbirlere yönelik Vahdettin ile görüşmek isteyen Mustafa Kemal, Ahmed İzzet Paşa'nın da yardımıyla üç defa yüz yüze görüşme gerçekleştirmişse de arzu ettiği neticeyi alamamıştır. Her defasında Pera Palas'taki odasına eli boş dönen Paşa, Enver Paşa'nın da isteği ile tekrardan Yedinci Ordu Kumandanlığı'na atanarak Suriye'ye gönderilmiştir⁷⁷⁷.

Mustafa Kemal'in üçüncü defa Pera Palas Otelinde kalışı, ikinci defa atanmış olduğu Yedinci Ordu Kumandanlığı'nın Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra lağvedilmesi sonucunda İstanbul'a gelmesiyle olmuştur. Mütarekenin imzalanmasından kısa bir süre sonra İstanbul'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa, işgal kuvvetlerinin donanması ve Yunan kruvazörü Averof'un şehre girmesini derin bir üzüntü ile karşılamıştır. Bu durumu; Padişah ve vezirlerinin Afrika kabile şeyhleri gibi aşağılandıklarını, kaldığı Pera Palas otelinde gözlemlediğini vurgular⁷⁷⁸. Pera Palas Otel, Mustafa Kemal ve yeni kurulacak olan ülkenin kaderinin belirlenmesi nezdinde önemli bir paya sahiptir. I. Dünya Savaşı'ndan İstanbul'un işgal edilmesine kadar birçok defa otelde konaklayan Mustafa Kemal, burada önemli kişilerle temas kurmuş ve kararlar almıştır. Otelin Mustafa Kemal açısından önemini manevi oğlu Abdurrahim Tuncak şöyle anlatmaktadır: "Yedinci Ordu Kumandanlığının lağvedilmesi ile Adana'dan hareket ederek İstanbul'a gelmişti. Bizim Akaretler'deki (Beşiktaş) kaldığımız eve uğramadan önce alışık olduğu üzere Pera Palas Oteline gider ve daha sonra eve uğradı. Bu durum Zübeyde Hanım'ı üzse de, Mustafa Kemal; memleketin

⁷⁷⁶ Sadi Borak, *Ata ve İstanbul*, (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1983), 61-65.

⁷⁷⁷ Borak, *Ata ve İstanbul*, 74-77.

⁷⁷⁸ Falih Rıfkı Atay, *Çankaya I*, (İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999), 102.

işgal altında olduğuna ve bu durumdan hemen kurtulması için büyük çabalar göstermesi gerektiğine, bunun için birçok kişi ile görüşmeler yapması lazım geldiğine, ancak evin buna müsait olmadığına annesini ikna etmiştir. Evin küçüklüğünden rahat hareket edemeyişi ve birçok kişiyi ağırlayamayacağından dolayı Pera Palas Oteli cazip gelmekteydi. Ayrıca otel, Mustafa Kemal'in planlarını rahat bir şekilde gerçekleştireceği bir ortam sunmaktaydı. Onun gibi ülkenin geleceğini düşünen Fethi ve Rauf Paşalar gibi birçok isimle burada çok defa toplantılar yapmıştır⁷⁷⁹.” Bu bağlamda Pera Palas Oteli, Mustafa Kemal'in yeni bir ülkenin geleceğine dair planlar yaptığı bir mekân olması bakımından önemlidir. Tuncak, Mustafa Kemal'in İstanbul'da 10 gün kaldığı otelden “her iki günde bir eve uğruyordu” şeklinde açıklamada da bulunmuştur⁷⁸⁰.

Mustafa Kemal, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İstanbul'da geçirdiği süre zarfında sık sık Pera Palas Oteli'nde kalmaktaydı. İşgal altındaki İstanbul'un bazı önemli otellerinde olduğu gibi Pera Palas Oteli'nde de işgal kuvvetlerinin üst düzey asker ve diplomatları kalmaktaydı. Otelde kalanlar arasında farklı ülkelerden yabancı gazeteci ve yazarlar da siyasi gelişmeleri yakından takip etmek için otelde yerlerini almıştır. Bunlardan birisi olan Daily Mail gazetesinin ünlü muhabiri Ward Price'dir. İngiliz gazeteci, otelde kalırken otelin müdürü aracılığı ile Mustafa Kemal'den bir görüşme isteği geldiğini belirtir. Price, otelde bulunan İngiliz istihbarat subayının onayını aldıktan sonra Mustafa Kemal ile bir mülakat gerçekleştirir⁷⁸¹. Price, bu ilk görüşmeye kadar Mustafa Kemal'in daha önce adını hiç duymadığını ve bunun meslek hayatının en büyük hatası olduğunu anılarında itiraf edecektir⁷⁸². Mustafa Kemal'i yakından tanıma fırsatı bulan Price, onunla yaptığı röportajda; sivil giyinmiş, yakışıklı bir erkek tipiyle karşılaştığını ancak ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı karamsarlık içerisinde olduğunu yazmıştır⁷⁸³. Price ve Mustafa Kemal arasında Pera Palas Oteli'nde başlayan görüşme sonraki tarihlerde devam etmiştir. Price, Mustafa Kemal'in milli mücadele döneminde bir gölge gibi peşinde olmuş ve birkaç defa daha görüşme fırsatı yakalamıştır. Bu görüşmeler Mustafa Kemal'in dünya tarafından

⁷⁷⁹ Kinross, *Atatürk Bir Milletin*, 141.

⁷⁸⁰ Mete Akyol, “Abdurrahim Tuncak Anlatıyor”, *Bütün Dünya Dergisi*, 10/10, (Temmuz 2007), 37-41.

⁷⁸¹ Borak, *Ata ve İstanbul*, 87.

⁷⁸² Price'nin İstanbul'da geçirdiği zaman diliminde şahit olduğu birçok anı ile birlikte Mustafa Kemal ile yapmış olduğu röportajın da yer aldığı bir eser kaleme almıştır. Bu eserinde söz konusu görüşmenin ayrıntılarında; Mustafa Kemal'in yanında Refet Bey'in de (Bele) bulunduğunu yazmıştır. Price ile olan görüşmede Mustafa Kemal: Türklerin Almanlar ile yapmış olduğu ittifakın yanlış olduğu ve bunun en büyük sorumlusunun Enver Paşa olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda Türkler ile İngilizler arasında bir sorun olmadığını ve eğer İngilizler Anadolu'da sorumluluğu üzerine almak gibi bir niyetdelerse ve tecrübeli valilere ihtiyaç duyulacaksa buna her zaman hazır olduğunu söylemiştir. Bkz. George Ward Price, *Extra Special Correspondent*, (London: G. Harrap Co. Ltd, 1957), 104-127.

⁷⁸³ Kinross, *Atatürk Bir Milletin*, 178.

tanınmasını sağlarken, özel hayatına yönelik bazı ayrıntıların da yazarın köşesine taşınmasına olanak tanımıştır. Mustafa Kemal'in başarıları ve siyasi tutumuna dair edinmiş olduğu bilgilere ek olarak Paşa'nın özel hayatına yönelik bilgileri, onun en yakınında bulunan eşi Latife Hanım ile 1923 tarihinde yapmış olduğu röportajdan edinmiştir⁷⁸⁴.

Uzun zaman Türkiye'de vakit geçiren İngiliz gazeteci, bu süre zarfında Mustafa Kemal başta olmak üzere devletin üst kademelerinde birçok kişi ile temas kurmuştur. Mustafa Kemal ile yakından görüşebilen nadir gazetecilerden olan Price, bu dostluğu Mustafa Kemal'in vefatı münasebeti ile düzenlenen cenaze törenine iştirak etmekle tamamlamıştır. 1938 tarihinde düzenlenen cenaze merasimi için dünyanın farklı bölgelerinden İstanbul'a gelen birçok üst düzey askeri ve siyasi görevli arasında Price de yerini almıştır⁷⁸⁵. 20 Kasım 1938 tarihinde düzenlenecek olan merasim için görevlendirilen 12 kişilik resmi heyet, İstanbul'a gelecek olan yabancı heyetlerdeki görevlilere mihmandarlık yapıp Pera Palas Oteli'nde bir gece ağırladıktan sonra tren ile Ankara'ya gelmelerine yardımcı olacaktı⁷⁸⁶. Bu heyetlerin içerisinde olan İngiliz gazeteci Price, Türkiye'nin ebedi şefine karşı son görevini yerine getirmek için hazır bulunmuştur. Dönemin gazetelerinde 1918 tarihinde Atatürk ile görüşen ilk yabancı gazeteci olarak yer alan Price, Mustafa Kemal ile ilk defa görüştüğü Pera Palas Oteli'nde bir gece konakladıktan sonra cenaze merasimi için Ankara'ya hareket edecekti⁷⁸⁷.

Pera Palas Oteli, Türk siyasi tarihinin önemli bir dönem aralığında meydana gelen bazı hadiselerde büyük rol oynamıştır. Merkezinde Mustafa Kemal'in yer aldığı bu hadiselerin bazıları Pera Palas Oteli'nde planlanmıştır. İleri görüşlülüğünün bir kanıtı olan bu planlardan birinde Mustafa Kemal, Türklerin Almanya ile ittifakından bir sonuç alamayacağını, bu yüzden itilaf kuvvetlerine barış teklif edilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Suriye dönüşü otelde birkaç defa görüştüğü yakın arkadaşlarına anlattığı bu planının hayata geçirilmesi için Almanya ile ittifakın sürdürülmesi gerektiğini düşünen Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın bertaraf edilmesi gerekiyordu. Bunun için Cemal Paşa'ya eğer kabul ederse Çanakkale'de emrinde olan ordu ile askeri bir ihtilal gerçekleştirebileceğini ve başkanlığı Cemal Paşa'da olmak koşuluyla barış görüşmeleri yapılabileceğini söylemiştir. Planın başarılı olması halinde Cemal Paşa yeni kurulacak hükümetin başı olurken Mustafa Kemal ise Harbiye Nazırı

⁷⁸⁴ Sadi Borak, "Latife Hanım, Ünlü Gazeteci Price' a Hayatını ve Özelliklerini Anlatıyor", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 6/16, (Kasım 1989), 173-176.

⁷⁸⁵ *Cenaze Törenine İştirak Edecek Heyetler Kimlerden Teşekkül Ediyor*, (Kurun), 16 Kasım 1938.

⁷⁸⁶ *Atatürk'ün Manevi Huzurunda*, (Cumhuriyet), 17 Kasım 1938.

⁷⁸⁷ *Atatürk ile Görüşen ilk Ecnebi Gazeteci*, (Cumhuriyet), 18 Kasım 1938.

olacaktı. Cemal Paşa, Pera Palas Oteli'nde gerçekleşen bu görüşme sonucunda Mustafa Kemal'in teklifini kabul etmemişse de açıkça reddetmemiştir. Plandan, sonraki zamanlarda Enver Paşa'nın da haberdar olması, Mustafa Kemal'in bir dönem sıkı takibe maruz kalmasına neden olmuştur⁷⁸⁸.

Mustafa Kemal Pera Palas Oteli'nde birçok kişi ile siyasi temas kurmuştur. Atatürk ve dönemini konu edinen birçok eserde Mustafa Kemal'in Pera Palas Oteli'nde öne çıkan iki önemli görüşmesi mevcuttur. Bunlardan ilki General William Birdwood ve ikincisi General Charles Harington ile yapmış olduğu görüşmedir. Mustafa Kemal'in, Avusturalya-Yeni Zelanda (Anzak) komutanı olan General William Birdwood ile görüşmesi ve ikilinin arasında geçen diyalog Pera Palas Oteli ile özdeşleşen bir hikâyeye haline gelmiştir. General Birdwood otele yerleştikten sonra otelde kalan Mustafa Kemal ile Rasim Ferit Talay aracılığıyla görüşmek ister⁷⁸⁹. Bu görüşmenin ana konusu Mustafa Kemal'in Çanakkale'de Birdwood'un başında bulunduğu kuvvetleri nasıl yendiği üzerinedir. Görüşmede Mustafa Kemal, Birdwood'a saygı çerçevesinde kalem kâğıt alıp kroki çizerek onların başarısız olması ve nihayetinde yenilmelerine yol açan hataları ayrıntıları ile anlatmıştır. Görüşme Birdwood'un Mustafa Kemal'e derin saygısını göstererek kâğıt kalemi hatıra olarak alması ile sonlanmış ve ikili samimi bir şekilde selamlaştıktan sonra görüşme sonlanmıştır⁷⁹⁰. General Birdwood'un 1935 ve 1936 tarihinde olmak üzere birkaç defa İstanbul'a geldiği, Atatürk'ün rahatsızlığı sebebiyle onunla görüşemediği bu yüzden Fahrettin Altay ile görüşerek Atatürk'e saygılarını ilettiği bilinmektedir. Birdwood'un İstanbul'u son ziyareti 1938 tarihinde Atatürk'ün ölümü sonrası düzenlenen cenaze merasimi nedeniyle olmuştur. İngiltere kralını temsilen Ankara'da düzenlenen törene katılmak için gelen İngiliz heyetinin başında bulunan Mareşal Birdwood ile birlikte 250 kadar asker ilk olarak İstanbul'a gelmişlerdir⁷⁹¹. Merasim sırasında hasta olan

⁷⁸⁸ Asım Us, *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım: Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler*, (İstanbul: Vakit Matbaası, 1964), 123.

⁷⁸⁹ Sadi Borak, *Mustafa Kemal ve Birdwood*, (Cumhuriyet), 10 Kasım 1964.

⁷⁹⁰ Yusuf Hikmet Bayur, *Atatürk Hayatı ve Eseri Doğumundan Samsun'a Çıkışına Kadar*, (Ankara: Güven Basımevi 1963), 230-231. Birçok yazar tarafından değinilen Mustafa Kemal ve Birdwood'un Kasım 1918 tarihindeki bu görüşmesine dair resmi bir kayıt mevcut değildir. Yusuf Hikmet Bayur tarafından anlatılan bu hikâyeye aslında 14 Aralık 1918 tarihinde, Mustafa Kemal'in Avusturalyalı bir gazeteci olan Ernest Richard Peacock ile yapmış olduğu röportaj ile büyük benzerlik göstermektedir. Söz konusu gazeteci Pera Palas Oteli'nde ikamet etmekte olan Mustafa Kemal ile bir görüşme talep eder. Bu görüşmeye hemen olumlu yanıt veren Mustafa Kemal, gazeteci tarafından Avrupaî bir kişiliğe sahip nazik bir şahıs olarak tanımlanmaktadır. İkisinin Çanakkale Savaşı üzerine olan röportajı, Mustafa Kemal'in kâğıt kalem alarak savaşı detaylı bir şekilde anlatması; Bayur'un kaynak vermeden eserine yer verdiği hikâyeye ile örtüşmektedir. Oysa Birdwood'un söz konusu tarih aralığında İstanbul'da olmadığı, General'in kaleme almış olduğu anılarında o dönem 5. Ordu Komutanlığı görevi gereğince Batı cephesinde Almanlar ile mücadele ettiği bilinmektedir. Bkz. Alper Karşın, "Mustafa Kemal'in, Pera Palas'ta General William Birdwood ve General Charles Harington ile Görüşmesi Üzerine", *Tarih ve Günce*, S. 7, (2020 Yaz), 1-15.

⁷⁹¹ *Devletler Cenaze Törenine Kimlerle ve Nasıl İştirak Edecek*, (Son Posta), 16 Kasım 1938.

Birdwood Atatürk'ün naaşının geçtiği sırada baston yardımı ile saygısını göstermek üzere ayağa kalkıp Ata'yı selamlamıştır⁷⁹². Ocak 1938 ve 1939 arasında farklı konularda üç şahsi mektubunun birisinde Atatürk'ün cenaze törenine değinen Birdwood, bunu rapor halinde üst makamlara bildirmiştir⁷⁹³.

Mustafa Kemal ve General Charles Harrington'un Pera Palas otelindeki ikonik görüşmesi, birçok yazarın anı ve eserlerinde geçen başka bir hadisedir. İstanbul'un işgal edildiği dönemlerde Suriye'den yeni dönmüş olan Mustafa Kemal her zaman olduğu gibi Pera Palas Otelinde kalmaktadır. İşgal kuvvetlerinden birçok üst düzey subayın da kaldığı otelde bir gün Mustafa Kemal masasında otururken salondaki diğer masalardan birinde oturan kurmaylardan birisinin dikkatini çeker ve kurmay onu masasına davet eder. İşgal kuvvetleri komutanı Charles Harrington'un bu davetine karşılık Mustafa Kemal: "Burada ev sahibi biziz, kendileri misafirdirler. Türk geleneklerine göre misafirlerin masaya gelmesi gerekir." şeklinde cevap vermiştir⁷⁹⁴. Birçok yazarın birbirinden aktararak eserine yansıtmış olduğu bu hikâyenin kaynağı Enver Behnan Şapolyo'nun "Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi" adlı eseridir⁷⁹⁵. Mustafa Kemal ile Harrington arasında geçtiği iddia edilen bu görüşme aslında hiçbir zaman gerçekleşmemiş olan bir hikâyedir⁷⁹⁶. Çünkü söz konusu dönemde İstanbul'da Pera Palas Otelinde kaldığı iddia edilen Harrington, anılarında İstanbul'a ilk defa 1920 yılında geldiğini yazmaktadır. Söz konusu olayda geçen işgal kuvvetleri komutanlığı görevine gelmesi ise 1920 yıllarına denk düşer. Ayrıca Harrington kaleme almış olduğu eserinde Mustafa Kemal ile görüşmesine dair bir olaydan da bahsetmemektedir⁷⁹⁷. Mustafa Kemal'in işgal yıllarında askeri, siyasi birçok görüşme gerçekleştirmiş olduğu Pera Palas otelinde, kişiler ve olaylar tam olarak doğru olmasa bile otelin bu gibi hadiselerin merkezinde yer aldığı su götürmez bir gerçektir. Nitekim Mustafa Kemal'in manevi oğlu olan Abdurrahim Tuncak; Harrington ile Mustafa Kemal'in arasında geçmiş olduğu iler sürülen görüşmenin yaşandığını dile getirir. Mustafa Kemal'in Halep'ten döndükten sonra, bir gün kalmış olduğu otelden eve döndüğünde, İngiliz generallerin olduğu bir masadan kahve içmek için garson aracılığı ile davet geldiğini, ancak kendilerinin misafir olup dilerlerse onların masasına gelmesi gerektiğini annesi Zübeyde Hanım'a gururla anlatmıştır. Söz konusu olayda işgal

⁷⁹² Hakan Uzun, "Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk'ün Ankara'daki Cenaze Töreni", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S, 43 (Bahar 2009), 544.

⁷⁹³ www.awm.gov.au. Erişim tarihi: 03.01.2024.

⁷⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, "Tek Adam C. I 1881-1919", (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 324.

⁷⁹⁵ Enver Behnan Şapolyo, *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*, (İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, 1944).

⁷⁹⁶ Cengiz Özakıncı, "Yüz Yıllık Yanlışlık Atatürk, Birdwood, Harrington ve Çanakkale 1915", *Bütün Dünya Dergisi*, 17/207, (Eylül 2015), 23-30.

⁷⁹⁷ General Sir Charles Harrington, *Tim Harrington Looks Back*, (London: Wyman & Sons, 1941).

kuvvetleri komutanı Harington'un yerine *İngiliz Generaller* ifadesi geçmektedir⁷⁹⁸. İstanbul'un itilaf kuvvetleri tarafından işgal edildiği dönemlerde Pera Palas Oteli'nin işgal kuvvetlerinin üst düzey kurmayları ve yabancı devletlerin siyasi temsilcileri tarafından bir nevi karargâh ve siyasi görüşmelerin yapıldığı merkez olarak kullanıldığı bilinmektedir. Bunun farkında olan Mustafa Kemal'in otelde sık sık kaldığı ve birçok kişi ile temas halinde olduğu bilinmektedir. Bu sebeple Mustafa Kemal'in otelde kaldığı süre boyunca temas halinde olduğu kişiler ve onlarla aralarında geçmiş olan görüşmeler sonraki dönemlerde birçok kişi tarafından kaleme alınmıştır. Pera Palas Oteli'nin merkezde olduğu bu anlatılar bazen birbiri ile çelişen ifadeleri bazen de tam olarak gerçeği yansıtmayan olayları ele almış olsa da, otelin Atatürk ve siyasi hayatının bir dönemine tanıklık etmesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır.

5.3. KÜLTÜR, SANAT VE EĞLENCE ETKİNLİKLERİNDE PERA PALAS

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda siyasi ve sosyal alanlarda geçirmiş olduğu değişim, İstanbul başta olmak üzere devletin her bölgesinde hissedilmekteydi. Yeme-içme ve eğlence mekânlarındaki değişim hem yapısal hem de toplumsal bir nitelik taşıması bakımından önemli bir yere sahiptir. Osmanlı Devleti'nin geleneksel eğlence kültürü; saray ve ricalinin düğün ve sünnet törenleri, fetih kutlamaları, dini gün ve bayramlar olarak 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Yine kahvehane ve hamam gibi mekânlar da hem birer eğlence merkezi hem de sosyalleşme alanı olarak varlığını günümüze kadar sürdüren mekânlardandır. İstanbul'un "öteki" kısmı olarak adlandırılan Pera'da ise durum daha farklıydı. Pera öteden beri Levantenlerin, gayrimüslimlerin merkezi ve bir liman semti olması bakımından Avrupâî yaşam tarzının hâkim olduğu bir bölge olmuştur⁷⁹⁹. Bu bakımdan Pera'ya gelen yabancılar ve kaçamak yapmak isteyen Müslümanlar için meyhaneler, genelevler ve tavernalar bölgenin önemli eğlence mekânları olmuştur. Başkentin farklı alanlarında iki farklı kesime hitap eden bu mekânlar, yüzyılın ortalarından itibaren değişmeye başlamıştır⁸⁰⁰.

Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi ile başlayan değişim serüveni eğlence sektöründe de kendisini göstermiştir. İstanbul'da daha yoğun hissedilen bu değişimin merkez üssü Pera olmuştur. Sementin batı yaşam tarzını benimseyen unsurlara evsahipliği yapması ve ticari potansiyelinin yüksek olması gibi etkenler buradaki geleneksel eğlence mekânlarının

⁷⁹⁸ Akyol, *Abdurrahim Tuncak Anlatıyor*, 41.

⁷⁹⁹ Rinaldo Marmara, *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Semti Galata-Pera*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021), 73.

⁸⁰⁰ Refik Ahmet Sevengil, *İstanbul Nasıl Eğeleniyordu?*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985), 163-175.

hızlı bir şekilde dönüşmesine zemin hazırlayan etkenlerdir. Gelişen teknolojiyle birlikte seyahatin kolaylaşması, Avrupa'dan birçok kişiyi kadim kente, diğer bir deyişle Osmanlı payitahtına çekmiştir. Dolayısıyla İstanbul'a gelen birçok yabancı bir taraftan farklı bir kültür ile tanışırken diğer taraftan şehirde kaldığı süre boyunca rahat edebilmek için kendi kültüründen de bir şeyleri bulmak istemekteydi. Yabancı konukların imdadına Avrupa'daki gibi lüks ve ferah konaklama imkânı sağlayan oteller yetişmiştir. Geleneksel kahvehaneler yerine kafeler, restoranlar, barlar, gazinolar, sinema salonları ve tiyatro gibi eğlence mekânları hizmet vermeye başlamıştır. Batı'nın ve Batılılaşmanın bir etkisi olarak gelişen bu yapılar, İstanbul'un özellikle Pera ve Galata bölgesinin fiziki yapısını değiştirmekle kalmamış; sosyal bir değişimi de beraberinde getirmiştir⁸⁰¹.

Batılılaşma etkisinin bir ürünü olan tiyatro, opera ve sinema gibi yeni eğlence kültürü ile ilk temas kuranlar arasında devletin en üst kademesi de yer almıştır. Sultan Abdülmecid'in opera dinletisi ve tiyatro gösterilerine katıldığı, hatta Avrupa'daki gibi Dolmabahçe Sarayı'na bir tiyatro yaptırdığı bilinmektedir. Yeni eğlence ve sosyalleşme mekânlarına rağbet devlet ricali ile kalmayıp kısa zamanda batılılaşma hevesi içinde olan yeni sınıfın da ilgisini çekmiştir. Böylece batılı yaşam tarzı ile içli dışlı olan, modaya uygun giyinen, yabancı dil öğrenen, opera, dans ve balolara katılan, batı edebiyatından eserler çevirip okuyan, batılı müzik dinleyen Osmanlı burjuvazisi doğmuştur⁸⁰². Bu sınıfın üyeleri, çağdaşları gibi bir yaşamı benimsemiş olup tiyatro, sinema, balo ve opera dinletilerine gitmekte, kafelerde çay sohbetlerine katılmakta, batılı yazarların eserlerini okuyup çevirmekte ve yabancı dostları ile uzun süren sohbetlerde boy göstermekteydiler. Bunlardan birisi olan Safveti Ziya, eserlerini kaleme aldığı dönem aralığında başta Pera Palas Oteli olmak üzere yeni eğlence mekânlarında sık sık vakit geçirenlerden olmuştur. Çoğu eserinde döneminin modern insanının nasıl giyinmesi, ne şekilde davranması gerektiği gibi konulara değinmekte ve bu eserlerinin oluşum kaynağı olarak da yine bu mekânları kaynak göstermektedir⁸⁰³.

İstanbul'da kültür, sanat ve eğlence mekânlarında yaşanan köklü değişimle birlikte geniş halk kitlelerinin sosyalleşmesi adına yeni ve daha büyük mekânların eksikliği hissedilmiştir. Bu ihtiyacın karşılanmasında en büyük görevi dönemin lüks konaklama mekânları olan oteller üstlenmiştir. Bu otellerden birisi olan Pera Palas, gündüzleri bir

⁸⁰¹ Raşit Çavaş, "Eğlence Hayatı", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları 1994), 3/140-144.

⁸⁰² Fatma Müge Göçek, *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü, Osmanlı Batılılaşma ve Toplumsal Değişme*, (Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999), 265.

⁸⁰³ Safveti Ziya, *Salon Köşelerinde*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019), 1.

buluşma yeri, geceleri elektrikle aydınlatılan salonlarında verilen kalabalık davet ve yardım balolarıyla bir eğlence merkezi olmuştur. Zemin katında bulunan bar ve kafesi dönemin birçok sanatçı ve entelektüeli için vazgeçilmez bir mekân özelliği taşımaktaydı. Ayrıca büyük salon ile birlikte diğer salonlarında dönemin sanatçıları tarafından opera dinletisi, tiyatro ve resim sergileri düzenlenmekteydi. Sanayi-i Nefise Mektebi'nin katkısı ile resim sanatının zirve dönemleri olarak adlandırılan bu zaman aralığında Pera Palas Oteli başta olmak üzere Pera'da birçok resim sergisi açılmıştır⁸⁰⁴.

Otelin açılışından kısa bir zaman sonra Osmanlı Devlet'inde resim sanatının gelişmesinde önemli katkıları bulunan Ali Ahmed Paşa (Şeker Ahmed Paşa) bir resim sergisi açmıştır⁸⁰⁵. Şeker Ahmed Paşa'nın Mayıs 1897 tarihinde Pera Palas Oteli'nde açtığı serginin gelirinin Girit Savaşı'nda (1897-98) şehit ve gazi olanların ailelerine verilmesi planlanmıştır. Yağlı boya resimlerin boy gösterdiği sergi için giriş ücreti yetişkinler için 5 çocuklar için 2 kuruş olarak belirlenmiştir. Bunun için Şeker Ahmed Paşa tarafından sergi gelirinin hesaplanması ve kaydının tutulması için Babıali'den, Maarif Nezareti'nden bir memur talep edilmiştir. ⁸⁰⁶. Pera Palas Oteli'nde açılan serginin açık kaldığı süre boyunca sergiden elde edilen hasılatın hesaplanıp kayıt altına alınması ve gerekli yerlere teslim edilmesi için Raif Efendi görevlendirilmiştir⁸⁰⁷. İki hafta boyunca açık kalan resim sergisinde ilk hafta 4.844, ikinci hafta ise 5.820 kuruş gelir elde edilmiştir. Ahmed Paşa tarafından Pera Palas Oteli'nde açılan resim sergisinin açık kaldığı süre boyunca iki bin kişi tarafından ziyaret edildiği tahmin edilmektedir⁸⁰⁸.

Pera Palas Oteli, uluslararası bir şirketin bünyesinde hizmet verdiği için dünyanın birçok yerinden konukları ağırlamanın yanı sıra birçok ülkenin katıldığı organizasyonlara da ev sahipliği yapmaktaydı. Ülkeler arası iletişim ve seyahat olanaklarının arttığı bir dönemde kültürel ve sanatsal faaliyetlerin gelişmesi ile birlikte farklı ülkelerin bir araya gelerek birçok organizasyon gerçekleştirdiği bilinmektedir. 1902 tarihinde İstanbul, Beyrut, Suriye, Cibuti ve Kızıldeniz'e kıyı yerlerde kurulan satranç kulüplerinin düzenlediği organizasyon (kulüp) bunlardan birisidir. Uluslararası satranç turnuvası düzenlemek amacıyla kurulan bu kulüp

⁸⁰⁴ Seza Sinanlar, *Pera'da Resim Üretimi 1844-1916*, (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008), 23-24.

⁸⁰⁵ Cemal Tollu, *Şeker Ahmet Paşa*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967), 1-5.

⁸⁰⁶ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 945, Gömlek No: 70835, (945/70835), Tarih: 01 Zilhicce 1314/03 Mayıs 1897. BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.HUS), Dosya No: 372, Gömlek No: 32 (372/32), Tarih: 06 Zilhicce 1314/08 Mayıs 1897.

⁸⁰⁷ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 949, Gömlek No: 70898 (946/70898), Tarih: 02 Zilhicce 1314/04 Mayıs 1897.

⁸⁰⁸ Sinanlar, *Pera'da Resim Üretimi*, 74.

toplantısını İstanbul, Pera Palas Otelinde yapmıştır⁸⁰⁹. Satranç kulübünün Pera Palas Otelindeki toplantısında; Londra'dan beşyüz satranç oyuncusuna karşılık dünyanın farklı bölgelerinden beşyüz kişi ile eşleşilecek dev bir organizasyonun çağrısı yapılmıştır.⁸¹⁰

Kültür, sanat, eğlence etkinliklerinin yanı sıra bilimsel buluşmalar ve iş toplantılarının vazgeçilmez mekânları arasında olan Pera Palas Otel, Doğu-Batı arasında ticaret hacminin had safhaya ulaştığı bir dönemde birçok yatırımcı veya iş insanına ev sahipliği yapmıştır. Uluslararası şirketlerin ekonomik yatırım ve işbirliği aşamasında toplantı ve görüşmelerini yaptığı otel, bazen ekonomik entrikaların merkezinde olmuştur. Mayıs 1906 tarihli *Levant Herald* gazetesinin haberinde, Suriye-Osmanlı Anonim Şirketi'nin hissedarlarının otelde toplanacağına dair bir ilan yayınlanmıştır. Ticaret ve Nafia Nezareti'nin ilgisini çeken haberde şirket hissedarlarının bir araya gelip yeni bir sözleşme yapacağı duyurulmuştur. Osmanlı Devleti'nin de ortakları arasında bulunduğu söz konusu şirketin konu edildiği bu haber içeriğinde yer alan ayrıntılardan dolayı ilana ilk zamanlar itibar edilmemiştir. Çünkü ilanın içeriğinde yer alan bilgilerde Osmanlı Devleti'nin de dâhil olduğu bu çok uluslu şirketin meclis idare başkanı olarak Mösyö Peeling'in liderliğinde toplanılacağı yazmaktadır. Oysa o tarihlerde şirketin meclis idare başkanı Mösyö Helbes adında bir şahıstır⁸¹¹. Ancak yapılan tahkikat sonrasında haberin gerçek olduğu ve yayınlanan başka bir ilanda Pera Palas Otelinde yapılacak toplantıya Suriye-Osmanlı Anonim Şirketi'nin meclis idare başkanı Peeling imzası yer almıştır. Ticaret ve Nafia Nezareti, Peeling'in böyle bir toplantı düzenlemeye yetkisi olmadığına belirtmiş, şirketin meclis idare başkanının Helbes olması hasebiyle karşı çıkmıştır. Ayrıca kendilerinin de dâhil olduğu şirketin önemli bir karar alma girişiminden haberdar edilmemesi gerekçesi ile bu toplantının meşru olmadığını vurgulamış, bu yüzden yapılmaması için müdahale edilmesi kararı alınmıştır⁸¹².

Pera Palas Otelinin lüks ve konforu, büyük bir şöhrete sahip olması ve dönemin en prestijli yapıları arasında olması bakımından iş insanları, politikacılar, devletin önde gelen kişileri farklı amaçlarla yaptıkları birçok organizasyon, merasim ve toplantı için burayı tercih etmekteydi. Büyük organizasyonlar için Pera Palas Otelinin tercih edilmesi, otelin barındırdığı özellikler dışında bazen siyasi tutumlar büyük rol oynamıştır. Her sene düzenli olarak yapılan Mısır Hidivi'nin tahta çıkışını kutlama seremonisinin Pera Palas otelinde

⁸⁰⁹ (The Evening Times), 07 Temmuz 1902, 4.

⁸¹⁰ (New York Daily Tribune), 26 Mayıs 1902, 9.

⁸¹¹ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 2836, Gömlek No: 212653, (2836/212653) Tarih: 02 Rebiulahir 1324/20 Mayıs 1906.

⁸¹² BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 2836, Gömlek No: 212653, (2836/212657) Tarih: 02 Rebiulahir 1324/20 Mayıs 1906.

yapılması bu duruma iyi bir örnektir. 1918’de Prens İbrahim başkanlığında otelin büyük salonunda yapılması planlanan merasim için Türkçe ve Arapça olarak bastırılan Osmanlı Sultan’ına bağlılık ve Mısır Hidivliği’nin büyüklüğüne dair konuşma metni Dâhiliye Nezareti’ne iletilmiş, daha sonra basın ile paylaşılmıştır. Hidiv’in tahta çıkışı merasiminin Pera Palas otelinde yapılması, İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nin Mısır üzerindeki hâkimiyetini tanımamasından ileri gelmektedir. İngiliz işgali altında bulunan Mısır’da Osmanlı Sultan’ına bağlı bir Hidiv’i İngiltere kabul etmemekteydi. Bu sebeple merasimin uluslararası niteliğe sahip bir otelde yapılması, hem Osmanlı Devleti’nin İngiltere’nin takınmış olduğu tavra karşılık sergilediği tutumu göstermesi hem de bu tutumun büyük yankı uyandırması bakımından anlamlıdır⁸¹³.

Pera Palas Oteli’nde eğlence, kutlama, toplantı vs. tarzında düzenlenen büyük organizasyonlar İstanbul’un eğlence hayatında köklü değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur. Ancak bir yandan geleneksel kutlamaların devam ettiği bir dönemde bütün ahalinin bu yeni eğlence kültürünü benimsediği de söylenemez. Öyle ki otelde yapılan büyük organizasyonlar bazen yanlış anlamalara sebebiyet vermekteydi. Bunlardan en ilginç Zabtiye Nezareti’ne Pera Palas Oteli’nde cariye ticareti yapıldığına dair yapılan ihbardır. Söz konusu şikâyetle bir kişinin cariyesini otele götürüp teşhir ettiği belirtilmektedir. İşin aslı yapılan tahkikatın neticesinde öğrenilmiştir. Söz konusu şikâyetle konu olan olay, vefat etmiş eski Hakkâri Sancağı Mutasarrıfı Ethem Paşa’nın kızı ve Mısırlı Ahmed Örfi Paşa’nın otelde yapmayı planladıkları düğün hazırlıklarının yanlış anlaşılmasından ileri gelmektedir. Ahmed Örfi Paşa düğün hazırlıkları aşamasında işi çıkması üzerine Mısır’a gitmiş ve müstakbel zevcesi ile kalfası Kutlu Hatun düğün hazırlıklarını kendi başlarına yapmak zorunda kalmışlardır. Gösterişli bir düğün hazırlığı içerisinde olduğundan iki kadının otele sık sık gidip gelmesi orada bulunan konukların dikkatini çekmiştir. Bu sebeple bu durum yanlış anlaşılmalara sebebiyet vermiştir⁸¹⁴. Bu haber dönemin mizahi nitelikteki Karagöz Gazetesi’ne de haber olunca yanlış anlaşılma daha da büyümüştür. Gazetenin mizah amaçlı Pera Palas Oteli’nde 18 cariye teşhir edildiğine dair alaylı bir şekilde yapmış olduğu haber gerçek sanılmış ve şikâyetle konu olmuştur⁸¹⁵.

⁸¹³ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şube (DH.EUM.4.Şb), Dosya No: 15, Gömlek No: 19 (15/19), Tarih: 20 Rebiulevvel 1336/03 Ocak 1918.

⁸¹⁴ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 326, Gömlek No: 90, (326/90) Tarih: 10 Eylül 1324/23 Eylül 1908.

⁸¹⁵ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 1293, Gömlek No: 27 (1293/27), Tarih: 13 Şaban 1326/10 Eylül 1908.

Pera’da ilk zamanlar elçilik saraylarında belirli bir kesime hitap eden balo ve tiyatro gösterileri, müzik ve opera dinletileri zamanla şehrin birçok noktasında birçok insana hizmet vermeye başlamıştı. Artan talep neticesinde kalabalık kitlelere yetmeyen salonların imdadına otellerin büyük salonları yetişmiştir. Büyük gösteri, konser, tiyatro, dinleti ve toplantı gibi aktiviteler için tercih edilen otellerin başında Pera Palas Oteli gelmekteydi. Çünkü otelin biri büyük olmak üzere toplamda beş salonu bulunmaktaydı. İstanbul’un zifiri karanlıkta olduğu bir dönemde elektrikle aydınlatılması otelin tercih edilmesindeki sebeplerin başında gelmekteydi. Daha çok gayrimüslim cemiyetler tarafından tertip edilen organizasyonlar, eğlence faaliyetlerinin yanında yardım amaçlı olarak da yapılmaktaydı. 1903 senesinde Ermeni Katolik fukara kızları yararına sadece kadınların katılacağı bir tiyatro gösterisi için otelin salonlarından birisi Ruz oğlu Edvard adında ki birinin eşi tarafından kiralanmıştır. Tiyatro gösterisi sonrası elde edilecek tüm hasılatın Ermeni Katolik fukara kızlara yardım için harcanacağı için şehremanetinden izin talep edildiğine şahit olunmaktadır⁸¹⁶.

Otel yönetiminin bu tür gösteriler için salon kiralaması tek başına verilebilecek bir karar olmayıp, söz konusu organizasyonu yapacak kişi ya da cemiyetlerin Şehremaneti veya Zabtiye Nezareti’nden izin almaları gerekiyordu. Söz konusu tiyatro gösterisi için Şehramenti’nden izin talep eden cemiyetin, almış olduğu izin talebini otel yönetimine göstermesi kaydıyla biletlerin basılıp, afişlerin asılmasına izin verilmekteydi. İzin talebinde bir eksiklik veya sakınca görülmediği takdirde faaliyetin yapılmasına izin verilmekteydi. Hatta eğer yapılan organizasyonha bir yardım amacı taşıyorsa çoğu zaman Sultan’ın ihsan buyurmasına da vesile olmaktaydı⁸¹⁷.

Osmanlı Devleti’nin muhtelif bölgelerinde fakir ve yetim kız çocuklarının eğitim alması ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması maksadıyla yaklaşık yirmi kadar mektep açan Ermeni Maarifperver Kadınlar Cemiyeti’nin öğrenci sayısı ile masrafları artmıştı. Cemiyet, farklı yerlerde mektep açmak ve var olan kurumlarının kapasitesini arttırmak için Pera Palas Oteli’nin salonunda yardım amaçlı bir müsamere tertip etmek için girişimde bulunmuştur. Gerekli başvuruları yapıp izin aldıktan sonra bastırılan biletlerden bir tanesini de Sultan II. Abdülhamid’e takdim etmişlerdir. Sultan’ın 50 lira ihsanda buyurduğu bu müsamere için

⁸¹⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamalat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK), Dosya No: 140, Gömlek No: 29 (140/29) Tarih: 17 Zilhicce 1320/ 17 Mart 1903.

⁸¹⁷ BOA, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyeti (ML. EEM), Dosya No: 462, Gömlek No: 72 (462/72), Tarih: 18 Kânunusani 1319/31 Ocak 1904.

yetkili makamlar ayrıca birkaç memur da görevlendirmiştir⁸¹⁸. Yardım amaçlı yapılan bazı faaliyetlerin ihtilafa sebebiyet verdiği de olmuştur. Temmuz 1923 tarihinde Pera Palas otelinin büyük salonunda Madam Bristol'un himayesi ve Yüzbaşı Roget Touloge başkanlığında Madam Varisto Chahier'e yardım amaçlı bir konser tertip ettirilmiştir. Konserden elde edilecek gelirin bir kısmının Darülaceze'ye bağışlanması için üzerinde Osmanlı damgası olan 84 adet 2,5 liralık bilet basılmıştır. Toplamda 210 lira civarında bir meblağ tutan bu biletlerin bedelinin konser bitiminden sonra Mösyö Touloge tarafından ödenmesi istenmiştir. Touloge, Darülaceze adına Osmanlı Devleti tarafından bastırılan 84 adet biletin bedeli olan 210 liralık tutarı ödemek istememiştir. Touloge, din ve milliyet ayırt etmeksizin elde edilen tüm gelirin aceze ve fukaraya dağıtılacağını, bu yüzden ne Darülaceze'ye bir pay vereceğini ne de vergi olarak belirtilen kısmı ödeyeceğini belirtmiştir⁸¹⁹.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında değişen İstanbul'un silüetini en iyi şekilde temsil eden Pera'da eğlence hayatı, dönemin gece hayatının vazgeçilmezi olan balolardır. Danslı müzik olarak adlandırılan balolar bir dönemin eğlence kültürünü tarif etmesi bakımından önemli bir yere sahiptir. Balolar, Avrupaî yaşam biçimini benimseyen yeni bir Osmanlı sosyetesinin oluşmasına da katkı sağlamıştır. Batı eğlence kültürüne kısa zamanda adapte olan bu yeni cemiyet bunu yaşamına taşımakla kalmamış eserlerine de yansıtmıştır⁸²⁰. Farklı din, millet ve ülke temsilcilikleri tarafından düzenlenen balolar eğlence mahiyetinin yanı sıra bir yandan farklı inanç ve kültürlerin sosyalleşmesi amacı taşırken bir yandan balodan elde edilen gelirlerin bağışlanması ile yardım amacı niteliği taşımaktadır. Ayrıca Pera Palas Otelinde tertip edilen birçok balonun siyasi bir mahiyeti olduğuna da işaret etmek gerekir. 1902 senesinde geliri ihtiyaç sahiplerine verilmek üzere İtalyan sefir önderliğinde Pera Palas Otelinin büyük salonunda yapılan baloya birçok devletten temsilciler katılmıştır. Baloya yabancı devlet temsilciliklerinden; Almanya, İtalya, İngiltere, Avusturya, İran, Yunanistan, Romanya, İspanya, İsveç, Norveç, Karadağ sefirleri ve Fransız maslahatgüzarı, Yunanistan ve Avusturya konsolosları katılmıştır. Osmanlı Devlet'ini temsilen Ferik İzzet Paşa, Ferik Banzofski Paşa, Bedri Paşa, Osmanlı Bankası direktörlerinden Pancuri Bey, Bab-ı Âli Hükümet Müşaviri Hakkı Bey, Erkan-ı Harbiye Miralayı Yahya Bey, Beyoğlu Jandarma

⁸¹⁸ BOA, İrade Mabeyn-i Hümayun (İ.MBH), Dosya No: 1, Gömlek No: 23 (1/23) Tarih: 21 Muharrem 1328/02 Şubat 1900.

⁸¹⁹ BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), Dosya No: 80, Gömlek No: 50 (80/50), Tarih: 28 Zilhicce 1341/11 Ağustos 1923.

⁸²⁰ Funda Bulut, "Tanzimat ve Edebiyat-ı Cedide Romanında Batılı Bir Eğlence Kültürü: Balo", *IJOESS*, 6/20, (Eylül 2015), 40.

kumandanı Hüseyin Paşa, Miralay Şükrü Bey, Polis Müfettişi Lütfullah Bey bulunmuştur. Ayrıca Anadolu'nun muhtelif yerlerinden gelen muteberandan 400 kişinin baloya teşrif ettiği kaydedilmiştir⁸²¹.

Baloların eğlence, sosyalleşme ve yardım maksatlarının dışında askeri ve siyasi maksatlarla düzenlendiği de görülmektedir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun, asker aileleri yararına Pera Palas Oteli'nde tertip ettiği yardım amaçlı balo buna örnektir. Baloda imparatorluğun Viyana Saray Operası'na bağlı Mösyö M. Erick Schmendes tarafından bir konser verileceği duyurulmuştur. Balo'nun eksiksiz bir şekilde düzenlenmesi için Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanlığı, Osmanlı Hariciye Nazırı Ahmed Nesimi Paşa'dan (1917-1918) yardımcı olunmasını rica etmiştir. Ahmed Paşa da, İstanbul Valiliği'ne çekmiş olduğu telgrafta Pera Palas Oteli'nde düzenlenecek balo için gerekli izinlerin verilip her türlü tedbirin alınmasını istemiştir⁸²².

Cemiyetler tarafından düzenlenmek istenen yardım amaçlı balolar için izin isteği çoğu defa Zabtiye Nezareti veya Şehremaneti'ni meşgul etmiştir. Pangaltı'da bulunan Ermeni Katolik Mektebi, ekonomik açığını kapatmak amacıyla Pera Palas Oteli'nde bir balo düzenlemek istemektedir. Bu yüzden kilise rahipleri birçok defa Şehremaneti'nin kapsamı aşındırmış ve gerekli izinleri almak için birçok kişiyi aracı yapmıştır⁸²³. Dini cemiyetler yardım amaçlı yapmak istedikleri balolara gerekli izni koparabilmek için genelde bağlı bulundukları cemiyetin liderlerini aracı kılmaktaydılar. Germano İsrailiyyat Alman Musevi Cemiyeti tarafından tertip edilmek istenen yardım amaçlı baloya izin çıkmadığından cemiyetin önde gelenleri siyasi bağlantılarını kullanmak zorunda kalmıştır⁸²⁴.

Dönemin siyasi koşulları göz önüne alındığında balo için gerekli izinlerin çok kolay verilmediği anlaşılmaktadır. Tahrirat Kâtibi Nuri Bey ve Babıali Hukuk Müşaviri Hakkı Bey, Köçeoğlu Aram ve Agop Efendi ile zevcesinin nezaretinde bir yardım balosu tertip etmek isterler. Alafranga tarzında düzenlenmek istenen balonun amacı Katolik mektepleri ve yardıma muhtaç çocuklar namına bir yardımdır. Dönemin gazetelerinde ilanları verilen ve biletleri basılarak fiyatı dahi belirlenen baloya resmi anlamda birçok ekşiği bulunduğu

⁸²¹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi, (Y.PRK.MYD), Dosya No: 23, Gömlek No: 4 (23/4), 22 Şevval 1317/23 Şubat 1900.

⁸²² BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), Dosya No: 2434, Gömlek No: 1 (2434/1), Tarih: 25 Cemazeyilahir 1335/18 Nisan 1917.

⁸²³ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemî (MF.MKT), Dosya No: 540, Gömlek No: 22 (540/22), Tarih: 18 Şaban 1318/11 Aralık 1900.

⁸²⁴ BOA, Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK), Dosya No: 135, Gömlek No: 25 (135/25), Tarih: 06 Şaban 1320/08 Kasım 1902.

dolayı izin verilmemiştir⁸²⁵. Öte yandan bazı dernek ve cemiyetler tarafından her sene düzenlenen yardım amaçlı organizasyonlara daha kolay izin verildiği görülmektedir. Beyoğlu Rum Kadınları Fukaraperver Cemiyeti, her sene düzenli olarak tertip ettiği organizasyonu 1901 tarihinde tekrar düzenlemek için girişimde bulunmuştur. Söz konusu organizasyon için gerekli izinlerin zorluk yaşanmadan alındığı, padişahın da önceki senelerde olduğu gibi 5.000 kuruşluk bir katkı sağladığı görülmektedir⁸²⁶.

Pera Palas Otelinde düzenlenen büyük organizasyonlar, otelin hizmet vermeye başladığı tarihten itibaren büyük ilgi görmüş ve aralıksız bir şekilde devam etmiştir. Yardım amaçlı düzenlenen büyük organizasyonlarda gerekli izinlerin alınmasına yönelik yazılan dilekçelere yansıyan ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla bir cemiyet ya da derneğe izin verilmesini kolaylaştıran etkenlerin başında o organizasyonun belirli aralıklarla yapılması büyük önem taşımaktadır. Ermeni Pangaltı Fukaraperver Nisvan Cemiyeti'nin 1906 tarihinde düzenlemek istediği yardım amaçlı balo için Şehremaneti'nden izin istemektedir⁸²⁷. Şehremaneti, söz konusu cemiyetin her sene aynı tarihlerde düzenlemiş olduğu yardım amaçlı balonun bu sene de düzenlenmesinde sakınca görmediğini göndermiş olduğu izin belgesinde belirtmiştir. Ermeni milletinden fakir ve yetim çocukları yararına birçok yardım etkinliği düzenleyen bu cemiyetin, daha önceki yıllarda düzenlemiş olduğu organizasyonlardan alışlageldiği üzere gerekli izinlerin hızlı ve sorunsuz olması şaşırtıcı gelmemektedir⁸²⁸.

Pera Palas Otelinde yapılan organizasyonlarda Ermeni cemiyetlerinin yoğun olduğu dikkat çekmektedir. Farklı mezhep ve gruplara ayrılan birçok Ermeni cemiyetinin, bağlı bulundukları kiliselerin de yardımı ile Osmanlı Devleti içerisinde yardıma muhtaç tebaaları için aktif bir şekilde çalıştıkları görülmektedir. Ermeni Katolikler, çocuklarının yararına Pera Palas Otelinde tertip edilmek istenen bir organizasyon için kiliseleri aracılığı ile Şehremaneti'nden izin istemektedirler⁸²⁹. Dönemin çalkantılı siyasi ortamında farklı din ve milletler adına yapılan her türlü organizasyonun sıkı denetime tabi tutulduğu; buna rağmen

⁸²⁵ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH), Dosya No: 11, Gömlek No: 110 (11/110), Tarih: 08 Zilkade 1319/16 Şubat 1902.

⁸²⁶ BOA, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyyeti (ML. EEM), Dosya No: 358, Gömlek No: 75 (358/75), Tarih: 03 Kânunusani 1316/16 Ocak 1901.

⁸²⁷ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 388, Gömlek No: 160 (388/160) Tarih: 03 Kânunuevvel 1322/16 Aralık 1906.

⁸²⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK), Dosya No: 233, Gömlek No: 9 (233/9), Tarih: 15 Şevval 1324/02 Aralık 1906.

⁸²⁹ BOA, Zabtiye Nezâreti Belgeleri (ZB), Dosya No: 23, Gömlek No: 65 (23/65), Tarih: 29 Kânunuevvel 1323/11 Ocak 1908.

gerekli tedbirler alınması koşuluyla bu organizasyonlar izin verildiği görülmektedir⁸³⁰. Ermeni milletinden cemaatlerin içerisinde kadınların aktif rol oynadığı cemiyetler Pera Palas Oteli'nde birçok organizasyon tertip etmişlerdir. 1908'de Ermeni Katolik çocukların yararına Pera Palas Oteli'nde sadece kadınların katılacağı bir balo tertip edilmiştir⁸³¹. Ermeni kadınlar Osmanlı topraklarının birçok yerinde kendi milletinden yardıma muhtaç çocuk ve yetimlerin yararına dernekler kurup organizasyonlar yapmışlardır. Bu cemiyetlerden birisi olan Ermeni Maarifperver Kadınlar Cemiyeti, Adana'da bulunan Ermeni yetim ve kimsesizler için Pera Palas Oteli'nde bir yardım balosu düzenlemiştir. Nisan 1910 tarihinde düzenlenen bu baloya dönemin sultanı V. Mehmed Reşad ile birlikte birçok üst düzey görevli davet edilmiştir. Sultan V. Mehmed Reşad'ın 50 lira ihsanda bulunduğu ancak bizzat katılmadığı baloya dönemin önde gelen ekâbirinden kimseler iştirak etmiştir⁸³².

Ermeni milletinden sonra Yahudi cemiyetleri Pera Palas Oteli'nde organizasyonlar da ön plana çıkmaktadır. Uhuvviyet-i Museviye Cemiyeti'nin 1902'de fakir fukaraya yardım amaçlı Pera Palas Oteli'nin büyük salonunda düzenlemiş oldukları balo için biletler bastırılmıştır. Dönemin sultanı II. Abdülhamid ve üst düzey devlet adamlarının da davet edildiği baloya, Sultan II. Abdülhamid bir liralık 100 adet bilet alarak yardımda bulunmuştur. Balo için bastırılan 25 lira tutarındaki biletler Hazine-i Hassa tarafından alınarak bir katkı sağlanmıştır⁸³³. Yahudi kökenli bir başka cemiyet olan İhvan-ı Museviyye, Pera Palas Oteli'nin büyük salonunda bir organizasyon düzenlemek için izin talep etmiştir. Şehremaneti'nden gerekli izinleri alan cemiyete Hazine-i Hassa'dan Padişah adına 2500 kuruşluk bir yardım dahi yapılmıştır⁸³⁴. Ermeni kökenli cemiyetlerde olduğu gibi Yahudi asıllı cemiyetlerde de kadınların başrolde olduğu organizasyonlar olmuştur. Başında Madam Toski adında bir kadının olduğu Musevi Kadınlar Cemiyeti, Pera Palas Oteli'nde bir yardım balosu tertip etmek için gerekli mercilere başvuru yapar. Balo'nun yapılacağı, yer, gün ve saati Beyoğlu Mutasarrıflığı'na bildirir ve söz konusu balonun tertip edilmesinde bir sakınca

⁸³⁰ BOA, Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK), Dosya No: 260, Gömlek No: 51 (260/51), Tarih: 07 Zilhicce 1325/11 Ocak 1908.

⁸³¹ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 321, Gömlek No: 123 (321/123), Tarih: 10 Kânunusani 1323/23 Ocak 1908.

⁸³² BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 3697, Gömlek No: 277265 (3697/277265), Tarih: 22 Muharrem 1328/03 Şubat 1910.

⁸³³ BOA, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyeti (ML. EEM), Dosya No: 396, Gömlek No: 80 (396/80), Tarih: 14 Kânunusani 1317/ 27 Ocak 1902.

⁸³⁴ BOA, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyeti (ML. EEM), Dosya No: 462, Gömlek No: 72 (462/72), Tarih: 18 Kânunusani 1319/ 31 Ocak 1904.

olup olmadığını sorar⁸³⁵. Ancak balo düzenlenmesi için gerekli belgelerde bulunması gereken bilet ve giriş ücretlerine dair evraklar Madam Toski tarafından Beyoğlu Mutasarrıflığı'na zamanında teslim edilmemiştir. Söz konusu eksik belgelerin henüz tamamlanmamış olduğuna dair verilen dilekçe ve Zabtiye Nezareti'nin yapmış olduğu tahkikat sonucunda olumsuz bir duruma rastlanmadığı için tüm eksikliklere rağmen balonun yapılmasına izin verilmiştir⁸³⁶. Gayrimüslim cemiyet, sefaret ve dernekler dışında Müslüman kuruluşlar veya cemiyetler de Pera Palas Oteli'nde yardım amaçlı etkinlikler düzenlemekteydi. İran mektebi ve hastanesi için 1905 tarihinde yardım amaçlı bir balo düzenleyen İran Sefareti'ne sultan adına Hazine-i Hassa'dan 50 lira ihsanda buyrulmuştur. Ayrıca önceki sene verilmesi gereken ancak verilmeyen 50 liranın da bu sene verilerek bir yardım yapılmasına karar verilmiştir⁸³⁷.

5.4. OSMANLI GÜNDELİK YAŞAMININ DEĞİŞİMİNE PERA PALAS'IN ETKİSİ

19. yüzyılda devletin başkenti olması sebebiyle İstanbul'da daha yoğun hissedilen değişimin pilot bölgesi Galata/Pera bölgesidir. Paris örnek alınarak oluşturulan Altıncı Daire-i Belediye ile modern belediyeciliğin temelleri atılmıştır⁸³⁸. Batı tarzında bir kent dokusu oluşturma çabası için atılan idari ve siyasi adımlar, sosyal ve kültürel değişimi sağlayacak mekânların açılmasına sebep olmuştur. 19. yüzyılın ortalarından itibaren gelişen ulaşım olanaklarının sayesinde Avrupa'dan İstanbul'a kitlesel seyahatlerin yaşanması kültürel değişimlerin meydana gelmesinde önemli bir paya sahip olmuştur. Kara ve deniz yolu ile Avrupa'nın farklı bölgelerinden İstanbul'a giriş yapan turistler, Türk turizminin gelişmesini sağlarken yeni iş kollarının da doğmasına sebep olmuştur. Kafiler halinde gelen yabancıların İstanbul'u ve insanlarını daha yakından tanımak için bazı istekleri olmuştur. Örnek olarak Avusturya'dan gelen 160 ve Almanya'dan gelen 37 kişilik turist kafilesinin Pera Palas Oteli'nde rezervasyon yaptığı ve İstanbul seyahatleri sırasında kendilerine rehberlik edecek tercümanlar talep ettiği bilinmektedir⁸³⁹.

⁸³⁵ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), dışıya No: 391, Gömlek No: 115 (391/115), Tarih: 10 Kânunuevvel 1323/23 Aralık 1907.

⁸³⁶ BOA, Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK), Dosya No: 259, Gömlek No: 29 (259/29), Tarih: 16 Zilkade 1325/21 Aralık 1907.

⁸³⁷ BOA, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyyeti (ML. EEM), Dosya No: 497, Gömlek No: 63 (497/63), Tarih: 19 Şubat 1320/04 Mart 1905.

⁸³⁸ Nurgül Bozkurt, "İbrahim Hakkı (Paşa)'nın 1877 Tarihli Dersa'Âdet Belediye Kanunu'na Dâir Lâyihası", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 18 (Ağustos 2015).

⁸³⁹ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD), Dosya No: 26, Gömlek No: 53 (26/53), Tarih: 20 Safer 1324/15 Nisan 1906.

Yabancı turist kabilelerinin İstanbul'da bulundukları süre boyunca konaklama, seyahat etme, alışveriş yapma gibi tüm ihtiyaçlarını rahat bir şekilde karşılayabilmeleri zorunluluğu Osmanlı idarecilerini bazı yeni düzenlemeler yapmaya zorlamıştır. İlk düzenlemelerden birisi Orient Ekspres treni ile Avrupa'dan gelen yolcuların karşılanması için, Wagons-Lits şirketinin İstanbul temsilcisi Tukas'ın şikâyeti üzerine olmuştur. Tukas, şikâyetinde, gelen-giden yolcuların karşılanması ya da gönderilmesi esnasında otel tercümanlarına, liman memurlarının çıkarttığı zorluklara değinmiştir. Avrupa'dan trenle gelen yolcuların Sirkeci İstasyonu'nda inip vapurla karşıya geçirilmesinde liman memurlarının vapura yanaşan sandalların içerisinde sadece bir kişinin olması konusundaki ısrarından yakınmıştır. Yolcuların karşılanması için yanaşan sandallara otel müdürünün dahi binmesine izin verilmeyişinin büyük kargaşaya neden olduğunu vurgulamıştır. Öte yandan gelen yolcuların karşılanmasında sandalcı esnafının çıkardığı zorlukların da gelen yolcuları rahatsız ettiğini belirtmiştir. Bu ve buna benzer şikâyetlerin önü alınamayınca İstanbul'un önde gelen diğer otel işletmeleri bir dilekçe ile şikâyetlerini dile getirmişlerdir. Bunun üzerine Şehremaneti; herhangi bir odaya kayıtlı olmayan ve kendi başına çalışan sandalcıların gelen turistleri karşılamak için yaratmış olduğu kargaşaya son vermek adına gerekli önlemlerin alınacağını bildirmiştir. Ayrıca İstanbul'un bazı otel yöneticilerinin gelen yolcularını karşılama ve uğurlama esnasında yaşadıkları zorlukların giderileceği ve şikâyete konu olan liman memurları hakkında gerekli tahkikatın yapıp en kısa sürede bir neticeye bağlanacağı bildirilmiştir⁸⁴⁰.

Pera Palas ve diğer büyük otellerin, sosyal yaşam üzerinde getirdikleri diğer bir yenilik sağlık kontrolünün uygulanmasıdır. Avrupa'dan gelen veya Avrupa'ya gidecek olan yolcuların ülkeye giriş-çıkışlarında tıbbi muayeneye tabi olmaları uygulaması bu yeniliğin ilk adımıdır. Sıhhiye idaresince alınan kararla Rumeli Şimendifer Komisyonu'nun (Rumeli Demiryolu Komisyonu) tatbik edeceği bu uygulama için Sirkeci Garı'nda bir kömürlük odası hazırlanmıştır. Gelen-giden yolcuların burada muayeneye tabi olacakları otel müdürlerine ve yolcu taşıma şirketlerine bildirilmiştir. Muayene olmayanların ise biletlerinin iptal edileceği bildirilmiştir⁸⁴¹.

19. yüzyılın sonlarına doğru İstanbul'un çehresinin büyük bir hızla değişmesi yeni mekân ve işletmelerin açılışını hızlandırmıştır. Bundan dolayı şehrin kalabalık nüfusu kadar

⁸⁴⁰ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 905, Gömlek No: 67829 (905/67829), Tarih: 02 Ramazan 1314/04 Şubat 1897.

⁸⁴¹ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Tahrirat Kalemî (DH.EUM.THR), Dosya No: 51, Gömlek No: 1 (51/1), Tarih: 21 Ramazan 1328/26 Eylül 1910.

temizlik işleri de yetkilileri endişelendiren konulardan olmuştur. Klasik dönemde Osmanlı beledi hizmetleri kadı ve ona bağlı memurlarca yönetilmekteydi. Ancak modern belediyeçiliğin ilk denemesi olan Altıncı Daire-i Belediye'nin kurulması ile birlikte pilot bölge Galata/Pera, modern belediye hizmetine kavuşmuş ve belediye teşkilatı daha sonra İstanbul'a yayılmıştır. Bu bağlamda şehrin başta temizlik olmak üzere birçok işi belediyeler aracılığı ile yapılmaya başlanmıştır. 1870'lerden itibaren şehrin temizliğine yönelik bazı kararlar alınmıştır. Sokakların temizlenip aydınlatılması, kaldırımların genişletilmesi ve düzenlenmesi gibi işler belediyelerce yönetilmekteydi. Şehremaneti, Altıncı Daire-i Belediye yönetiminin işbirliği ile 1899 tarihinde tenzifat rüsumu (temizlik vergisi) adı altında bir düzenleme getirmiştir⁸⁴². İstanbul gibi kalabalık ve büyük bir şehirde temizlik işlerinin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Belediye ve Dâhiliye Nezareti'nin ortaklaşa yapmış olduğu çalışma neticesinde başkentin temizlik işlerinin yürütülebilmesi için gerekli olan toplam meblağ 2.400.000 kuruş olarak hesaplanmıştır. Ancak gerek devletin içinde bulunduğu durum gerek belediye kurumunun tam olarak yerine oturmamış olmasından dolayı temizlik vergisine dair köklü değişimlerin yapılmasına karar verilmiştir. Böyle bir kararın alınmasının arka planında yatan temel sebeplerden birisi de Pera Palas ve benzeri olan otellerin çoğalmas ve büyük kirliliğe yol açmasıdır⁸⁴³. Temizlik vergisi yürürlüğe girene kadar İstanbul ve dolaylarında bulunan han, hamam, dükkân, iş merkezi gibi mekânlardan tek bir vergi alınmaktaydı. Ancak büyük oteller başta olmak üzere yeni iş yerlerinin açılması ve daha fazla kirliliğe sebep olunması yeni bir kanunun çıkarılmasını gerekli kılmıştır. Büyüklüğü, işlevi ve getirisine göre her yapı ayrı ayrı değerlendirilip farklı vergiye tabi tutulacaktı. Buna göre dükkân, mağaza, otel, birahane, hamam gibi yapıların değerlerine göre aylık tutar belirlenmiştir. Pera Palas Otel'i'nin de içinde bulunduğu değeri 150.000 kuruştan fazla olan yapılardan odabaşı aylık 15 kuruş alınması kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda Wagons-Lits şirketinin İstanbul'daki temsilcisi Tukas ile Belediye yetkililerinin yapmış olduğu müzakereler sonucunda Pera Palas otelinin temizlik vergisi her ay 120 kuruş olarak hesaplanmıştır.⁸⁴⁴.

Batı'dan İstanbul'a kitlesel bir şekilde artan seyahat başta Galata ve Pera olmak üzere başkentin birçok bölgesinde batı tarzı yeme-içme, eğlence, sanat ve konaklama yapılarının

⁸⁴² BOA, Yıldız Esas Evrakı, (Y..EE..), Dosya No: 36, Gömlek No: 20 (36/20), Tarih: 14 Recep 1306/16 Mart 1889.

⁸⁴³ Mehmet Mazak, Fatih Güldal, *Osmanlıdan Günümüze Temizlik Tarihi Tanzifat-ı İstanbul*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011), 36-60.

⁸⁴⁴ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 933, Gömlek No: 69950, (933/69950), Tarih: 11 Zilkade 1314/13 Nisan 1897.

açılmasına olanak tanımıştır. Sosyal ve kültürel yaşamın değişmesinde öncü rol oynayan bu yapılar, yeni bir kent sınıfının doğmasını sağlamıştır. İstiklal Caddesi boyunca açılan pastane, birahane, bar, lokanta ve restoranlar Avrupa'dan gelen konukların başlıca uğrak yerleriydi. Birçoğu yabancı uyruklu Osmanlı vatandaşı tarafından açılan bu mekânların faaliyete girmesinde Avrupa'dan gelen turistlerin etkisi büyüktür. August Victorya adlı vapurla İstanbul'a 300 kadar Alman seyyahın geldiği ve bunların Pera Palas Oteli başta olmak üzere Beyoğlu'nda farklı otellerde konakladığı bilinmektedir. Pera Palas otelinin müdürü Alfred Tassano'nun gelen Alman kabile için bir balo dahi tertip ettiği kayda geçmiştir⁸⁴⁵. Deutsche Von Lich şirketi bünyesinde gelen 45 kişilik bir başka Alman kafilesi, Pera Palas otelinde rezervasyon yaptığı kayda geçmiştir⁸⁴⁶.

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında İstanbul'a gelen turistler içerisinde Alman uyruklu olanların hatırı sayılır biçimde fazla olması Pera'da açılan mekânların üzerinde ister istemez bir etki bırakmıştır. Nitekim İstanbul'a birahane açılmasını sağlayan ilk kişilerden olan Bruchs'un Alman kökenli olması buna örnek gösterilebilir⁸⁴⁷. Ancak her mekânın öyle kolay bir şekilde açıldığı söylenemez. Pera Palas Oteli karşısında bir birahane açmak isteyen Rafail Kamhi adında Osmanlı vatandaşının işletmesini açma girişimi halk tarafından engellenmek istenmiştir. Söz konusu birahane mekânın altında Mehmed Dede adında büyük bir zatın mezarı olduğu gerekçesi ile halkın tepkisi ile karşılaşmıştır. Konu mahkemeye taşınmış ve yapılan tahkikat sonrasında bu isimde bir zatın mezarının olmadığı ve Rafail'in işletmesinin açılmasında bir mani olmadığı mahkemece kararlaştırılmıştır⁸⁴⁸.

Bir konaklama mekânı olmanın yanı sıra Pera Palas Oteli İstanbul'da uzun süre konaklayan misafirleri ya da otelde konaklamayan ama otelin müdavimlerinden olan kalbürüstü İstanbullular için aynı zamanda posta ve kargo adresiydi. Osmanlı Devleti'nin Viyana Büyükelçiliği'nin eski ateşemiliteri olan Faik Arif Bey Viyana'da görev yaptığı sırada karıştığı bir olaydan dolayı mahkemelik olmuştu. Arif Bey, görevinin sona ermesinden sonra İstanbul'a dönmüş ve gelecek dava dosyaları için Pera Palas Oteli'ni adres göstermiştir⁸⁴⁹. Pera Palas Oteli'ni adres gösteren diğer bir zat ise Mısırlı merhum Mahmud Paşa'nın oğlu

⁸⁴⁵ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB), Dosya No: 26, Gömlek No: 84 (26/84), Tarih: 22 Zilkade 1318/13 Mart 1901.

⁸⁴⁶ BOA, Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.ZB), Dosya No: 29, Gömlek No: 10 (29/10), Tarih: 02 Cemazeyilevvel 1319/17 Ağustos 1901.

⁸⁴⁷ Duhani, *Beyoğlu'nun Adı Pera İken*, 84.

⁸⁴⁸ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR), Dosya No: 23, Gömlek No: 51, (23/51), Tarih: 20 Muharrem 1328/01 Şubat 1910.

⁸⁴⁹ BOA, Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM), Dosya No: 157, Gömlek No: 41 (157/41), Tarih: 01 Rebiulevvel 1332/28 Ocak 1914.

Prens Cemaleddin'dir. Almanya Konsolosluğu'ndan gelen bir protesto evrakı için kendisi daha önceleri Anadolu Hisarı civarında mükim olmasına rağmen Pera Palas Oteli'ni adres olarak tebliğ etmiştir⁸⁵⁰. Pera Palas'ın konumu yurtdışından gelen yabancı konuklar için de bir önem taşımaktadır. Balıkesir Sancağı'na bağlı Kerte Nahiyesi dâhilinde olan Sultançayırı Borasit madenleri direktörü Mösyö Şarl Bovning'in eşi ve ailesi onu görmek için Osmanlı Hariciye Nezareti'ne yedi defa başvuruda bulunmuş ancak bir sonuç alamamıştır. Durumdan endişe eden direktörün eşi İstanbul'a gelerek otele yerleşmiştir. Eşinin hasta olduğunu ve ailesi ile onu görmek istediğini belirten direktörün eşi, İstanbul Polis Müdüriyeti'ne başvurarak Balıkesir'e gitmek istediğini belirtmiştir. Gerekli izinlerin alınmasına kadar otelde kalan Şarl'ın eşi, daha üst makamlarla otelden yazışmayı sürdürmüştür⁸⁵¹. Pera Palas Oteli'nde mahsur kalan Peter ve Nikola Padoviç isimli iki şahıs otelin adres belirleyici özelliğinden faydalanan diğer kişilerdir. Memleketleri olan İşkodra'ya gitmek için izin talep eden şahıslar Hariciye Nezareti ile yazışmalarını otelden sürdürmüşlerdir. İşkodra kumandanlığının izin vermesi halinde gidebilecekleri kendilerine bildirilen şahısların uzun bir süre otelde kaldıkları bilinmektedir⁸⁵². Otelin sadece şahıslar için değil gelen-giden alet, edevat ve evrak için de belirleyici bir özelliği vardır. Gerek otel adına gerek otelde kalan müşteriler adına gelen-giden evrak ve emtia için otel ayrı bir öneme sahiptir. Bulgarsitan Sefareti tarafından otele, Abanos Sokağı'nda kalan vatandaşı Anastasya K. Zapraide'ye önemli bir evrak gönderilmiştir. Gönderilen resmi evrakın teslim alındığı takdirde imzalanması alınmadığı takdirde ise iade edilmesi özellikle belirtilmiştir⁸⁵³.

Pera Palas Oteli, çoğu zaman devlet makamlarının konuklarını misafir ettikleri yarı resmi bir mekâna dönüşmüştür desek yerinde olur. 1908 tarihinde Maliye ve Dâhiliye Nezareti'nin aldığı kararla hükümet yetkililerince otelde devletin misafiri olarak konaklayanlardan meydana gelen 1750 liralık borcun yarısının kapatılmasına karar verilmiştir. Bu bağlamda devletin çeşitli organları ile otel arasında resmi olmayan bir protokolün de olduğu varsayılabilir⁸⁵⁴.

⁸⁵⁰ BOA, Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM), Dosya No: 110, Gömlek No: 9 (110/9), Tarih: 24 Şevval 1329/18 Aralık 1911.

⁸⁵¹ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb), Dosya No: 50, Gömlek No: 22 (50/22), Tarih: 22 Muharrem 1336/07 Kasım 1917.

⁸⁵² BOA, Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), Dosya No: 2137, Gömlek No: 13 (2137/13), Tarih: 24 Cemazeyilahir 1336/06 Nisan 1918.

⁸⁵³ BOA, Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM), Dosya No: 66, Gömlek No: 8, (66/8), Tarih: 29 Rebiülahir 1328/10 Mayıs 1910.

⁸⁵⁴ BOA, Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO), Dosya No: 3244, Gömlek No: 243243 (3244/243243), Tarih: 05 Muharrem 1326/08 Şubat 1908.

Pera Palas Oteli çağdaşı olan modern konaklama yapıları arasında birçok yönden ilki bünyesinde barındırmaktadır. Otelin bünyesinde bulunduğu Belçika ve Fransız şirket ortaklığından dolayı otelin mobilyaları ve diğer tüm aksesuarlarında Fransız etkisi hâkimdir. Bu durum otelin yönetiminden, işletilmesine ve hatta mutfağına kadar sirayet etmiştir. Pera Palas Oteli lokantasının yemekleri tabldot şeklinde sunulmakta ve Fransız yemekleri servis edilmekteydi. Fransa'nın ünlü şarap ve şampanyaları lokantanın müşterilerine sunulmaktaydı. 1898 tarihinde bir öğün yemek fiyatı 20 kuruş olup on yemek fişi 200 kuruşa satılmaktaydı. Özel gün ve davetlerde otel lokantasına o kadar rağbet edilirdi ki yer bulmak neredeyse imkânsız hale gelirdi⁸⁵⁵.

Pera Palas Oteli İstanbul gece hayatında ayrı bir yere sahiptir. Otelin kendi döneminde elektrikle aydınlatılan ilk yapılar arasında olması çağdaşı otellerden bir adım önde olmasını sağlamıştır⁸⁵⁶. Bu sebeple otelde düzenlenen balo, tiyatro, dans, opera, ziyafet vb. etkinliklerde salonlar dolup taşmaktaydı. Pera Palas otelinde yapılan etkinlikler kültürel alanda birçok değişimin yaşanmasına sebep olmuştur. Otelin salonlarında verilen eğlenceler “Pera Sosyetesı” olarak adlandırılan yeni bir topluluk doğurmuştur. Alafranga⁸⁵⁷ yaşam tarzını benimseyen bu topluluk, hiçbir eğlenceden geri kalmaz, Fransız gibi giyinir, onun gibi dans eder ve onun yediklerini yerdi⁸⁵⁸.

Dönemin önde gelen bazı yazarlarının vazgeçilmez mekânı olan Pera Palas Oteli, yazarların kaleme aldıkları eserlerinde ilham kaynağı olmuştur. Alafranga yaşamın önde gelen temsilcilerinden olan Saffet Nezihi'nin eserlerinde işlemiş olduğu romantik tema, yazarın otel salonlarında verilen etkinliklerde geçirmiş olduğu zamanın ürünüdür⁸⁵⁹. Yazarın kaleme almış olduğu *Zavallı Necdet* adlı eserinde; salon hayatı ile meşgul olan başkahramanın, Batı'ya özentisini romantik bir bakış açısıyla aktarmaktadır⁸⁶⁰. Pera sosyetesinin kalbinde yer alan ve cemiyet eğlencelerini hiç kaçırmayan diğer bir yazar *Safveti Ziya*, Pera Palas'ın daimi müdavimleri arasında olmuştur. Pera Palas Oteli salonlarındaki hemen her etkinlikte boy gösteren yazara göre âdâb-ı muâşeret, yaşamasını bilmektir⁸⁶¹. Salon hayatından yeme-içme kültürüne, modern tarzda giyinmeden, salon ve cemiyette nasıl davranılması gerektiğine, hatta

⁸⁵⁵ Akıncı, *Beyoğlu Yapılar*, 185.

⁸⁵⁶ Deleon, *The Pera Palas*, 40.

⁸⁵⁷ Alafranga: Frenklerin gelenek ve göreneklerini taklid etmek anlamına gelmektedir. Bkz. Mehmed Salâhî Bey, *Kamus-i Osmanî*, C. I, haz. Ali Birinci (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019), 37.

⁸⁵⁸ Salah Bırsel, *Sergüzeşt-i Nono Bey ve elmas Boğaziçi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1982), 56.

⁸⁵⁹ Gülersoy, *Tepebaşı Bir Meydan Savaşı*, 140.

⁸⁶⁰ Saffet Nezihi, *Zavallı Necdet*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021).

⁸⁶¹ Sevim Güldürmez “Bir Döneme Açılan Pencere: Safveti Ziya'nın Âdâb-ı Muâşeret Hasbihâlleri”, *İmge Dergisi* (2017), 36.

yolculuk esnasında yapılması gerekenlere kadar birçok konuya değinen yazar, bu minvalde eserler kaleme almıştır. Bu eserlerinden birisi olan *Nasıl Giyinmeli* adlı eserinde, kendi deneyimlerinden yol çıkarak kişinin bulunduğu ortamda hangi kıyafeti, ne amaçla giymesi gerektiği üzerine uzunca izahat vermektedir.⁸⁶²

Türk turizm ve modern konaklama tarihinde önemli bir yere sahip olan Pera Palas oteli, asansörün, elektriğin, her oda da akar sıcak-soğuk suyun, kişiye özel banyoların olduğu nadir otellerden birisidir. Otelin ayırt edici bu teknik özellikleri bir yandan müşteri potansiyelini arttırırken diğer yandan kendisine has müşteri kimliği de yaratmaktaydı. 1907 tarihinde Edirne'den otomobil ile İstanbul'a gelen Fransız asıllı hukuk mezunu Mösyö Homol ve yanında bulunan iki arkadaşı Pera Palas Otel'i'ne yerleşmiştir. İstanbul ve Avrupa'nın farklı yerlerinden birçok üst düzey varlıklı insan, başkentte sivil bir saray mahiyeti taşıyan Pera Palas Otel'i'ni tercih etmekteydi⁸⁶³. İstanbul'da elektrikle aydınlatılan birkaç yapıdan biri olması her gece yapılan etkinliklerde oda ve salonların dolmasını sağlamaktaydı. Sunmuş olduğu eşsiz hizmet ile dünyanın birçok yerinden turisti kendisine çekmekteydi. Otel, bir yandan konaklama ve eğlence gibi hizmetler sunarken diğer yandan kültürel ve sosyal alanlarda birçok şeyin değişimine de katkı sunmaktaydı. Pera Palas Otel'i, İstanbul'da düzenlenen etkinlikler için yurtdışından gelen birçok kişinin tercih ettiği mekânlardan birisi olmuştur. 1909 tarihinde düzenlenen bir etkinlik sebebiyle Bulgaristan'dan gelen konuklarını ağırlayan otelde Bulgar milli folklorunun gösterişli kutlamasına ev sahipliği yapmıştır. Bu bağlamda otel bazı dönemlerde kültürlerarası etkileşim de önemli rol oynamıştır⁸⁶⁴.

5.5. POPÜLER KÜLTÜR VE SANAT ESERLERİNDE PERA PALAS

Pera Palas Otel'i, faaliyete girdiği ilk dönemlerden itibaren konaklama hizmetinin yanı sıra kültür, sanat ve eğlence etkinlikleri ile de ön plana çıkan bir yapı olmuştur. 1894-1914 tarihleri arasında en parlak dönemlerini yaşayan otel birçok etkinliğe ev sahipliği yaparak dünyanın farklı yerlerinden birçok önemli şahsiyeti konuk etmiştir. Konukları arasında kimi zaman dönemin önemli siyasi figürleri bulunurken kimi zaman sanat ve edebiyat dünyasından kişiler bulunmaktadır. Otel, ağırlamış olduğu önemli misafirler kadar bu misafirlerin ürettikleri eserlerin öznesi olması bakımından da önem taşımaktadır. Otelin faaliyette olduğu

⁸⁶² Safveti Ziya, *Nasıl Giyinmeli*, (İstanbul: Türk Teyyare Cemiyeti Yayınları, 1929).

⁸⁶³ BOA, Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), Dosya No: 390, Gömlek No: 128 (390/128), Tarih: 23 Eylül 1323/06 Ekim 1907.

⁸⁶⁴ BOA, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH.MKT), Dosya No: 2890, Gömlek No: 22 (2890/22) Tarih: 15 Recep 1327/02 Ağustos 1909.

dönemlerde burada bulunan gazeteci, yazar, seyyah ve sanatçıların otele dair anlatıları eserlerine yansımıştır. Dünya edebiyatından birçok yazarın otelde kaldığı, kimilerinin eserlerini burada kaleme aldığı ya da eserlerinin bizzat konusunun Pera Palas olması otelin kültür sanatta ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

Pera Palas Oteli ile özdeşleşen yazarların başında polisiye roman yazarlarının önemli kadın temsilcilerinden birisi olan Agatha Christie gelmektedir. Christie'nin çok satan romanlarından olan “Şark Ekspresi’nde Cinayet”i, Pera Palas Oteli’nde yazdığı öne sürülmektedir. Christie'nin eserlerinde konu edildiği olaylarda gerçekleri satır aralarına sakladığı bilinmektedir. Şark Ekspresi’nde Cinayet romanında 1932 tarihinde Charles Augustus Lindbergh’in⁸⁶⁵ (Atlantik Okyanusu’nu uçakla aralıksız geçen ilk pilot) kaçırılan ancak fidye ödenmesine rağmen öldürülen çocuğunun, katilinin öldürülmesi işlenmektedir. Romanda Lindbergh ailesinin ismi hariç davaya geçmiş isimlerin roman karakterlerine verilen isimlerle aynı olması bu durumu doğrulamaktadır. Romanın başkarakteri Belçikalı dedektif Hercule Poirot, Toros Ekspres treni ile Şam’dan İstanbul’a gelir ve burada Tokatlıyan Oteli’nde kalır⁸⁶⁶. Agatha Christie ve eseri günümüzde otel olarak hizmet vermeye devam eden Pera Palas Oteli için önemli bir simgedir. Uzun dönem boyunca oteli işletenler ve otel hakkında araştırma yapanlar için Christie ve eseri Pera Palas oteli için iyi bir reklam malzemesi olmuştur. 411 numaralı odanın Christie’nin kaldığı oda olduğu öne sürülmüş ve bu yüzden müzeye çevrilmiştir⁸⁶⁷. Çoğu yazar Christie’nin İstanbul’da bulunduğu sıralarda birçok defa Pera Palas Oteli’nde kaldığını dile getirilmektedir⁸⁶⁸. 1926 tarihinde Orient Ekspres treni ile Bağdat’a doğru seyahat eden Christie’nin, Toros Ekspresi ile Bağdat’a hareket etmeden önceki durağı İstanbul olur. Christie İstanbul’da kaldığı süre boyunca, yolculuk esnasında tanıştığı Hollandalı mühendisin de tavsiyesi ile Tokatlıyan Oteli’nde kalmıştır⁸⁶⁹. Dolayısıyla Christie’nin İstanbul’da bulunduğu sürece Pera Palas Oteli’nde kaldığına dair herhangi bir kanıtın olmadığı kendi otobiyografisinden de anlaşılmaktadır. Christie’nin Pera Palas Oteli’nde kaldığına dair herhangi bir kayıt bulunmamasına rağmen birçok araştırmacının ünlü yazarın otelde kaldığını dile getirmesinin birkaç sebebi vardır. Öncelikle Pera Palas Oteli dönemin ünlü otellerinden birisidir ve o dönem birçok yazar İstanbul’a geldiklerinde bu otelde konaklamıştır. İkincisi ve en önemlisi de otel, faaliyete başladığı ilk zamanlardan beri Orient Ekspres treninin de bağlı olduğu (CIWL) bünyesinde

⁸⁶⁵ Lindbergh on Servants’ Faithfulness, (The Washington Times), 04 Ocak 1935, 5.

⁸⁶⁶ Christie, *Murder on The Orient Express*, 13.

⁸⁶⁷ www.perapalace.com, Erişim Tarihi: 27.04.2024.

⁸⁶⁸ Deleon, *The Pera Palace*, 79.

⁸⁶⁹ Agatha Christie, *An Autobiography*, (U.K: HarperCollins, 2017), 291-294.

Büyük Oteller Şirketi'ne bağlıydı. Dolayısıyla Orient Ekspres treni ile seyahat edenler doğal olarak Pera Palas'ta misafir edilmekteydi.

Agatha Christie 1926 senesinde 11 gün boyunca ortadan kaybolmuş ve bu süre zarfında ne yaptığına dair gizemi günümüze kadar aydınlatılamamıştır. Yazarın bu kayboluşunu, eşinin başka bir kadına âşık olmasından kaynaklanan kıskançlıktan dolayı ya da reklam amaçlı yaptığı ileri sürülmüştür⁸⁷⁰. Ölümünden uzun yıllar sonra ünlü film yapım şirketi Warner Bross, Tamara Rand adlı bir medyumun ruh çağırma seansı ile Agatha'nın gizemli 11 gününün sırrını çözmeye çalışmıştır. Medyum Rand, yaptığı seansta trans halindeyken Agatha'nın Meşrutiyet Caddesi'nde Pera Palas Oteli 411 numaralı odada kaldığını, orada bir anahtar olduğunu ve o anahtarın gizemli 11 günün yazılı olduğu defterin bulunduğu kapıyı açacağını söylemiştir. Amerikalı film şirketinin yöneticileri ve otelin yöneticisi Hasan Süzer'in 411 numaralı odada buldukları anahtar dönemin basınında büyük yankı uyandırmış, otelin şöhretini daha da arttırmıştır⁸⁷¹. Bulunan anahtarın, otelin önceki sahibi Misbah Muhayyeş'in boğazdaki yalısında gizli bir kapıyı açtığı ve orada Christie'ye ait günlüğün olduğu varsayılmaktadır. Ancak Warner Bross Şirketi ve otelin yöneticisi Hasan Süzer arasında yaşanan ekonomik anlaşmazlık anahtara Hasan Süzer tarafından el konulması ile sonuçlanmıştır⁸⁷². Medyum Tamara Rand'ın trans halinde dile getirmiş olduğu çözümlemenin aslında doğru olmadığı öne sürülmektedir çünkü söz konusu tarihte caddenin ismi Rue Kabristan'dır. Öte yandan 1941 tarihinde Pera Palas'ta gerçekleşen suikast sonucunda tüm oda numaraları değişmiştir. Sonuç olarak medyumun 1979 tarihinde gördüğü oda numarası ile 1926 tarihindeki 411 numaralı odalar aynı olamaz⁸⁷³. Hikâyenin doğruluğu kesin olarak kanıtlanamasa da dönemin yerli ve yabancı basınında çokça yer alarak oteli daha da popüler hale getirmiş ve Christie'nin Pera Palas Oteli ile özdeşleşmesine katkı sağlamıştır.

Pera Palas Oteli'nden izler taşıyan diğer bir eser, İngiliz yazar Graham Greene tarafından 1932 tarihinde kaleme alınan *Stamboul Train* adlı romandır. Romanda, Belçika Ostend'den İstanbul'a seyahat eden ünlü Orient Ekspres treninde seyahat eden roman karakterlerinin seyahat boyunca tren veya istasyonlarda geçen maceraları konu edinmektedir. Ünlü yazarın beş bölüm olarak tasarladığı eserin her bölümü trenin uğramış olduğu bir şehrin adını taşımaktadır. Beş temel karakterin hikâyesini konu alan romanın ilk dört bölümü trenin

⁸⁷⁰ Jared Cade, *Agatha Christie and the Eleven Missing Days*, (London: Peter Owen and Chester Spring, 1967), 73.

⁸⁷¹ (Milliyet), 10 Mart 1979.

⁸⁷² (Hürriyet), 09 Mart 1979.

⁸⁷³ Üsdiken, *Beyoğlu'nun Eski ve Ünlü Otelleri II*. 32.

Ostend, Köln, Viyana ve Subostica şehirleri boyunca seyahat halinde ya da bu şehirlerin istasyonlarında geçen maceraları işlenmiştir. Beşinci ve son bölümde ise İstanbul ana tema olarak işlenmiştir. Karakterlerin İstanbul sokaklarını arşınladığı bu bölümde birçok defa Pera Palas Oteli'ne uğradıkları, restoranında yemek yiyip şehrin tarihi dokusuna değindikleri görülmektedir. Pera'nın sosyo-kültürel yaşamına yer verilen romanda Pera Palas Oteli roman karakterleri için bir dekor olarak kullanılmıştır. Otelin yapım tarihi ve Cumhuriyet'in ilanından sonra uğradığı kültürel değişime dair konular satır aralarına işlenmiştir. 1934 tarihinde filme uyarlanan kitap, aradan yaklaşık 50 yıl geçmesine rağmen Orient Ekspres treni ile Pera Palas Oteli arasındaki nostaljik bağı en iyi kuran edebi eser olarak varlığını korumaktadır⁸⁷⁴.

Pera Palas Oteli'nin, İstanbul'da modern yaşamın gelişmesindeki katkılarını irdeleyen Charles King, "Pera Palas'ta Gece Yarısı Modern İstanbul'un Doğuşu" adlı eserinde sadece bir otelin değil Modern Türkiye'nin doğuşunu Pera Palas otelinin nazarından vermektedir. 2014 tarihinde yayımlanan eserde Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş süreci ve bu süreçte meydana gelen olaylar silsilesini Pera Palas oteli nezdinde ele almaktadır. Pera Palas Oteli'nin merkezde olduğu anlatıda yazar, bir ülkenin ve toplumun dönüşümü: "Bedeli karşılığında her türlü serkeşliğin yaşandığı yer" olarak tanımlamaktadır⁸⁷⁵.

Ernest Hemingway İstanbul'un işgal yıllarında henüz genç bir gazeteci olarak otelde konaklamıştır. Pera Palas Oteli'nde kalan ve şehrin değişimine bizzat tanıklık eden yazarın o dönem kaleme almış olduğu yazıları, yazarlığının ilk basamağını teşkil etmektedir⁸⁷⁶. Hemingway gibi erken tarihlerde İstanbul'da bulunan yazarlardan John Dos Passos, işgal döneminde otelde kalanlar arasındadır. İstanbul'da kaldığı süre içinde görüp yaşadığı birçok şeyi bir tuvale yansıtan, ressam misali eserine işleyen yazarın eseri bir arşiv niteliği taşımaktadır⁸⁷⁷.

Paris'ten hareket eden Orient Ekspres treni George Behrend, Garry Hogg, Michael Barsley, E. H. Cookridge gibi yazarların eserleri için ilk mekân olmuştur. Uzun ve keyifli yolculuğun son durağı olan İstanbul'da konaklayan yazarlar, eserlerinde yarattıkları

⁸⁷⁴ Graham Greene, *İstanbul Treni*, çev. Hüseyin Gündoğdu, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019), 213-234.

⁸⁷⁵ Charles King, *Pera Palas'ta Gece Yarısı: Modern İstanbul'un Doğuşu*, çev. Ayşen Anadol, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015), 138.

⁸⁷⁶ Ernest Hemingway, *Dateline: Toronto: The Complete Toronto Star Dispatches, 1920-1924*. ed. William White, (New York: Charles Scribner's Sons, 1985).

⁸⁷⁷ Passos, *Travel Books and Other Writings, 1916-1941*.

kahramanları Pera Palas Oteli'nde maceralar peşinde koştururlar. Gerard Oberle⁸⁷⁸, Jak Deleon gibi yazarlar için otel bir yazım sahasına dönüşmüştür. Otel, dünyanın önde gelen yabancı yazarlarının yanı sıra Türk edebiyatında önemli bir yer işgal eden yazarlar için de önemli bir yere sahiptir. Agatha Christie'nin "Şark Ekspresi'nde Cinayet" adlı eserinin uyandırdığı ilginin etkisi ile ünlü Türk ressam Abidin Dino, Orient Ekspres ile başlayan bir anlatıyı Christie'nin ayak izlerini takip ederek Pera Palas Oteli'nde sürdürmüştür. İstanbul, Galata ve Pera'da dönemin renkli hayatını gözler önüne seren yazar, dönemin sosyal dokusunu yansıtmayı da ihmal etmemiştir⁸⁷⁹. Pera Palas Oteli Doğu ile Batı arasında seyahat eden birçok kişi için bir destinasyon merkezi olma görevini üstlenmiştir. Birçok yazar otelin bu özelliğinden faydalanarak meydana getirdikleri eserlerinde kahramanları otelde misafir ettirmiştir. Haliç'in manzarasının en iyi şekilde seyredildiği otel odalarında derin düşüncelere dalan roman kahramanları geçmiş ve gelecek arasında derin hayaller kurmuştur⁸⁸⁰.

Pera Palas Oteli, kapılarını misafirlerine açtığı ilk zamanlardan itibaren yoğun ilgi görmüştür. Bu ilginin oluşmasında otelin bağlı olduğu Büyük Oteller Şirketi'nin (Compagnie Internationale des Grands Hotels) büyük payı vardır. Nitekim otel açıldığı ilk andan itibaren Avrupa'nın seçkin konuklarını ağırlamak için yoğun reklam kampanyalarına girişmiştir. Şirket bünyesinde yer alan başta Avrupa olmak üzere İstanbul ve diğer bölgelerdeki otellere yönelik reklam faaliyetleri Amerika ve Avrupa'da ki gazetelere ilanlar verilmekteydi⁸⁸¹. İlk zamanlar otelin bulunduğu şehir, adres bilgisi ve rezervasyon yapmak için telefon numarası gibi bilgilere yer verilen reklamlar zaman içerisinde değişmiştir. Otelin sunmuş olduğu hizmeti daha cazip kılacak ve tercih edilmesini sağlayacak zengin içeriklere yer verilmeye başlanmıştır. Orient Ekspres treninin Batı'dan Doğu'ya başlattığı lüks ve konforlu seyahatin renkli panoraması, trenin son durağı olan İstanbul'da noktalanmaktaydı.

⁸⁷⁸ Gerard Oberle, *Pera Palas*, çev. Nur Nirven, (İstanbul: Dharma Yayınları, 2006).

⁸⁷⁹ Abidin Dino, *Pera Palas*, (İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017).

⁸⁸⁰ Mehmed Uzun, *Kader Uykusu*, (İstanbul: Sel yayıncılık, 2020).

⁸⁸¹ (New York Tribune), 01 Ağustos 1900, 11.

Şekil 15. Simplon Orient Ekspres'in Tanıtım Reklamı⁸⁸²

Şirket, Orient Ekspres treninin reklam, afiş ve broşürlerindeki deneyimini Pera Palas Oteli'nin tanıtılması için kullanmıştır. Oteli, rakip otellerden ayıran özelliklerin ön planda olduğu tanıtıcı reklamlara İstanbul'un eşsiz manzarası eşlik etmekteydi. Görsel medyanın da gelişmesinin katkı sağladığı bu tanıtıcı reklamlar dönemin posta kartlarına yansiyarak oteli ziyaret edenlerde görsel bir anı bırakmıştır.

⁸⁸² www.wagons-lits-diffusion.com. Erişim Tarihi: 01.05.2024.

Şekil 16. Pera Palas Oteli'nin Yer Aldığı Posta Kartı⁸⁸³

İstanbul, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında dünyada hızla gelişen yeni bir sanat dalı olan sinema ile tanışmıştır. 1895 tarihinde Fransız Auguste-Louis Lumiere kardeşlerin öncülüğünde Paris'te başlayan sinema endüstrisi 1896 gibi erken tarihlerde İstanbul'a gelmiştir. Lumiere kardeşler bu tarihlerde dönemin sultanı II. Abdülhamid'den kopardıkları izinle İstanbul'da çok zor şartlar altında çekimler yapmıştır⁸⁸⁴. Resim, tablo, fotoğraf, kartpostal vd. gibi görsel sanatlarda yeri her zaman ön planda olan İstanbul'un hareketli resim olarak nitelenebilecek yeni bir görsel sanat dalında yerini alması uzun sürmemiştir. Sinemanın kısa sürede gelişmesi ve insanlar tarafından kabul görmesi film endüstrisini doğurmuştur. Böylece 20. yüzyılın başlarında dünyanın farklı şehirlerinde günümüze göre ilkel denebilecek filmlerin gösterildiği sinema salonları açılmıştır. Bu yeni eğlence kültürünün İstanbul gibi büyük bir şehirde gelişmesinde diğer birçok yenilikte olduğu gibi pilot bölge Pera olmuştur. Türk eğlence kültürünün değişmesi ve gelişmesinde önemli bir paya sahip olan sinemada ilk zamanlar Fransız, İtalyan ve Amerikan film şirketlerinin etkisi olmuştur. İstanbul'da ilk zamanlar batılı devletlerden ithal edilen sesli ve sessiz filmlerin

⁸⁸³ www.wagons-lit-diffusion.com. Erişim Tarihi: 01.05.2024.

⁸⁸⁴ Agâh Özgüç, *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*, (İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1990), 7.

oynatıldığı yaklaşık 39 film salonu bulunmaktaydı⁸⁸⁵. Film endüstrisinin henüz emekleme aşaması denebilecek bu zaman diliminde Pera’da; Palas, Elhamra, Melek ve Majik gibi önde gelen sinema salonları açılmıştır⁸⁸⁶.

Pera Palas Otelі’nin film endüstrisinde ki rolü ilk zamanlar pasif bir konumda olmuştur. Şöyle ki, film endüstrisinin emekleme aşamasında kimi zaman yoğun romantik temalı filmler otelde seçkin konuklara sunulmaktaydı. Öte yandan batılı film yıldızları İstanbul’a geldiklerinde otelde konakladıkları bilinmektedir⁸⁸⁷. Pera Palas Otelі’nin sinema sektöründe aktif rol almaya başlaması 1930’lu yıllardan sonra olmuştur. Daha çok batılı film şirketleri tarafından yapılan filmlerde yer alan otel, Orient Ekspres treni ile seyahat eden ajan ve gezginlerin bir numaralı mekânı olmuştur. 1950’li yıllardan itibaren otel Türk sineması için vazgeçilmez bir dekor olmuştur. Türk sinemasının önde gelen birçok filminin çekimi otelde yapılmıştır. Otelin onu ayırt eden özellikleri (asansör, tarihi değeri, konumu) sebebiyle film yapımcılarını kendisine çekmiş ve tanınırlığına katkı sağlamıştır⁸⁸⁸. Görsel ve metinsel sanatın vazgeçilmez mekânları arasında önemli bir yere sahip olan Pera Palas oteli, hizmet vermeye başladığı ilk andan günümüze kadar bu özelliğini sürdürmektedir. Farklı sanat dallarında birçok önemli organizasyona ev sahipliği yapan otel, bazı zamanlarda meydana getirilen sanatın bir objesi olmuştur⁸⁸⁹.

⁸⁸⁵ Selahattin Önder, Ahmet Baydemir, “Türk Sinemasının Gelişimi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6/2, (Aralık 2005): 118.

⁸⁸⁶ Âlim Şerif Onaran, *Türk Sineması C.I.*, (İstanbul: Kitle Yayınları, 1994), 11.

⁸⁸⁷ King, *Pera Palas’ta Gece Yarısı*, 152-153.

⁸⁸⁸ www.perapalas.com. Erişim Tarihi: 05.05.2024.

⁸⁸⁹ www.peramüzesi.com. Erişim Tarihi: 05.05.2024.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma, İstanbul'un Pera/Beyoğlu semtinde yer alan Pera Palas Oteli'nin 1893-1923 yılları arasında tarihini ve etkilerini kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Otel, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında önemli bir yere sahip olmuş, İstanbul'un modernleşme sürecinin ve Batı ile ilişkilerinin simgesi haline gelmiştir. Çalışma, otelin mimari özelliklerini, sosyal ve kültürel etkilerini, siyasi olaylardaki konumunu ve İstanbul'un gelişimindeki rolünü detaylı bir şekilde ele almaktadır.

Pera Palas Oteli, dönemin ünlü mimarı Alexandre Vallaury tarafından tasarlanmış ve 1894 yılında açılmıştır. Otelin mimarisi, Batı ve Doğu etkilerini bir araya getirmiş, İstanbul'un kozmopolit yapısını yansıtmıştır. Vallaury, otelin tasarımında Batı'nın lüks otel konseptini Osmanlı estetiği ile harmanlamıştır. Bu bağlamda, Pera Palas sadece bir konaklama mekânı değil, aynı zamanda bir sanat eseri olarak öne çıkmaktadır. Otelin iç ve dış dekorasyonunda kullanılan detaylar, o dönemin mimari anlayışını ve estetik değerlerini gözler önüne sermektedir. Otelin inşasında kullanılan malzemeler ve teknolojiler, dönemin en ileri seviyesindedir. İstanbul'da konaklama sektöründe birçok ilkin Pera Palas'ta vücut bulması, otelin modernleşme sürecine katkısının önemli bir göstergesidir. Ayrıca, otel, restoranları ve balo salonları ile dönemin elit kesiminin sosyal etkinliklerine ev sahipliği yapmıştır. Bu mekânlar, İstanbul'un sosyal yaşamının kalbi olmuş ve Batılı yaşam tarzının benimsenmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Pera Palas Oteli, bir konaklama mekânı olmasının yanında, zamanla, İstanbul'un sosyal ve kültürel yaşamının önemli bir parçası haline gelmiştir. Otel, Orient Ekspres yolcularına hizmet vermek amacıyla kurulmuştur ve bu yolculara sunduğu hizmetlerle İstanbul'un uluslararası alanda tanınmasında büyük görev üstlenmiştir. Batı'dan gelen ziyaretçiler, Pera Palas'ta konaklayarak İstanbul'un zengin kültürel mirasını keşfetme fırsatı bulmuşlardır. Bu etkileşim, İstanbul'un kozmopolit yapısını güçlendirmiş ve şehrin kültürel zenginliğine dikkate değer katkıda bulunmuştur. Otelin restoranları ve kafeleri, İstanbul'un seçkin ve varlıklı kesiminin buluşma noktası olmuştur. Batı tarzı yemekler ve içecekler sunan bu mekânlar, İstanbul'un gastronomi kültürünü de etkilemiştir. Otelde düzenlenen balolar, konserler ve diğer sosyal etkinlikler, İstanbul'un kültürel yaşamını canlandırmış ve Batılı yaşam tarzının benimsenmesine ön ayak olmuştur. Bu etkinlikler, İstanbul'un modernleşme sürecinde önemli bir rol oynamış ve şehrin sosyal dokusunu zenginleştirmiştir.

Pera Palas Oteli, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında önemli siyasi olaylara tanıklık etmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Vakası, I. Dünya Savaşı ve Mondros Mütarekesi gibi kritik dönemeçlerde otelin rolü ve tanıklıkları, onun tarihsel önemini daha da pekiştirmiştir. Bu süreçte otel, birçok önemli şahsiyetin buluşma noktası ve stratejik kararların alındığı bir merkez olmuştur. Pera Palas, aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk gibi önemli liderlerin konakladığı bir mekân olarak da tarih sahnesinde yerini almıştır. Atatürk'ün İstanbul'daki faaliyetleri sırasında Pera Palas'ta konaklaması, otelin tarihindeki önemli olaylardan birisidir. Bu bağlamda, otel, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde de önemli bir rol oynamıştır.

Pera Palas Oteli'nin açılışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ile olan ilişkilerini kuvvetlendirme çabasının bir yansıması olarak değerlendirilmiştir. Pera Palas, mimarisi, sunduğu hizmetler ve sosyal etkinlikleri ile dönemin İstanbul'unu ve Osmanlı toplumunu önemli ölçüde etkilemiştir. Otel, Batılı yaşam tarzını İstanbul'a getirmiş ve şehrin sosyal ve kültürel yapısını dönüştürmüştür. Pera Palas Oteli'nin İstanbul'un modernleşme sürecine katkıları, sadece mimari ve sosyal alanlarla sınırlı kalmamıştır. Otel, İstanbul'un ekonomik yapısına da önemli katkılar sağlamıştır. Otel, yabancı ülke vatandaşı ziyaretçilerin İstanbul'a gelmesini teşvik etmiş ve şehrin turizm sektörünün gelişmesine destekte bulunmuştur.

Bu çalışma, Pera Palas Oteli'nin tarihini ve etkilerini kapsamlı bir şekilde inceleyerek İstanbul'un modernleşme sürecindeki ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı ile olan ilişkilerindeki rolünü analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu süreçte izlenen bilimsel yöntem ve yaklaşımlar, çalışmanın sağlam ve tutarlı bir zemine oturmasına yardımcı olmuştur. Çalışmanın amacı doğrultusunda, nitel araştırma yöntemleri tercih edilmiştir. Araştırmanın ana kaynakları arşiv belgeleri, dönemin süreli yayınları, hatırat türünde eserler ve diğer birincil kaynaklardır. Bu kaynaklar, Pera Palas Oteli'nin kuruluşundan itibaren geçen süre içerisindeki sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi gelişmeler hakkında bilgi sağlamıştır. Birinci elden kaynakların yanı sıra araştırmanın dayandığı temel kavramları ve teorik yaklaşımları belirlemek için kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Böylece, konuyla ilgili ikincil kaynaklar olan kitaplar, makaleler ve tezler de araştırmada etkili bir şekilde kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan verilerin toplanması, sistematik bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Arşiv çalışmaları, İstanbul'daki Osmanlı Arşivi, Ankara'daki Cumhuriyet Arşivi ve diğer ilgili kurumlarda yapılmıştır. Bu süreçte, Pera Palas Oteli'ne dair belgeler titizlikle incelenmiş ve veriler kaydedilmiştir. Ayrıca, dönemin gazeteleri ve dergileri taranarak, otelin açılışı,

faaliyetleri ve önemli olaylara dair haberler ve makaleler derlenmiştir. Toplanan veriler, nitel veri analizi teknikleri kullanılarak değerlendirilmiştir. Belge analizi yöntemi, tarihi belgelerin incelenmesi ve yorumlanması için kullanılmıştır. Bu süreçte, belgelerin güvenilirliği ve geçerliliği göz önünde bulundurularak, verilerin doğruluğu ve tutarlılığı sağlanmıştır. Verilerin analizi, Pera Palas Otelі'nin tarihsel gelişimi ve İstanbul'un modernleşme sürecindeki rolü hakkında derinlemesine bilgi sağlamıştır.

Pera Palas Otelі'nin 1893-1923 yılları arasındaki tarihini ve etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alarak, İstanbul'un modernleşme sürecine olan katkılarını ortaya koyan bu çalışma yalnızca bir başlangıçtır ve gelecekte yapılacak araştırmalar için mütevazı bir kapı aralamaktadır. Çalışma, otelin açılışından 1923 yılına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Otelin Cumhuriyet dönemindeki tarihi de en az bu çalışmada incelenen dönem kadar araştırılmaya değerdir. Otelin mimarî açıdan geçirdiği aşamalar, bu çalışmada vurgulanmıştır. Bu bakımdan, bundan sonra yapılacak çalışmalar, otelin mimarî mirasının korunması ve restorasyonu üzerine odaklanabilir.

Pera Palas Otelі, açıldığı andan itibaren Batı ve Doğu kültürlerinin buluştuğu önemli bir sahne olmuştur. Gelecek araştırmalar, otelin bu rolünü daha derinlemesine inceleyebilir. Bu bağlamda, otelde konaklayan önemli şahsiyetler ve onların İstanbul'daki deneyimleri araştırılabilir. Ayrıca, Pera Palas'ın İstanbul'un kozmopolit yapısına olan katkıları ve kültürlerarası etkileşimlerin şehrin sosyal ve kültürel dokusuna etkileri daha detaylı bir şekilde ele alınabilir.

Bu çalışmada Pera Palas Otelі'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecindeki rolü vurgulanmıştır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, otelin bu süreçteki etkilerini daha özel başlıklarda geniş bir açıdan inceleyebilir. Pera Palas Otelі, İstanbul'un turizm tarihinde önemli bir yere sahiptir. Otelin turizm sektörüne olan katkıları ve İstanbul'un uluslararası bir turizm merkezi haline gelmesindeki rolü turizm ve iktisat alanında uzman kişiler tarafından farklı açılardan yeniden incelenebilir. Bu kişiler otelin pazarlama stratejileri, müşteri profili ve uluslararası turizm sektöründeki yerini de araştırılabilir. Pera Palas Otelі, köklü tarihiyle İstanbul, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki değişimlerin bir simgesi olarak, gelecekte yapılacak çalışmalar için zengin bir kaynak sunmaktadır. Bu bağlamda, otelin tarihine ve etkilerine dair daha fazla araştırma yapılması, İstanbul'un ve Türkiye'nin kültürel ve tarihi dokusunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

I.a. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Muamelat Genel Müdürlüğü, 3-31-6, (Dosya No:6, Fon Kodu, 30-10-0-0, Yer Bilgisi:6-31-6),
Tarih: 18.09.1923.

Kararlar Daire Başkanlığı ((1920-1928) 7-31-14. (Dosya No: 132-8 Fon Kodu: 30-18-1-1,
Yer Bilgisi:7-31-14) Tarih:03.09.1923.

Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 19-37-7. (Sayı: 3680, Dosya No:132-26, Fon Kodu:
30-18-1-1, Yer Bilgisi:19-37-7.) Tarih: 30.05.1926.

Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928), 30-63-1. (Sayı:7247, Dosya No: 135-135, Fon Kodu:
30-18-1-1, Yer No: 30-63-1.) Tarih: 24.10.1928.

Kararlar Daire Başkanlığı, (1928) 164-13-9, Tarih: 02.04.1962.

I.b. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Ali Emiri Tasnifi (AE)

Mustafa II. (AE.SMST.II), 133-14750.

b. Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO)

4-242, 1160-86998, 2019-151362, 1204-90262, 933-69951, 806-60440, 441-33043, 192-
14364, 2394-179482, 1630-122178, 3197-239760, 2199-164874, 3244-243243, 933-
69950, 905-67829, 3697-277265, 2836-212657, 2836-212653, 946-70898, 945-70835,
2742-205582, 2742-205899, 1612-120844, 3045-228348, 3014-226047, 4298-32283,
4506-337940, 3834-287535, 3265-244824, 3242-243123, 1638-122824, 3140-235479,
3265-244840, 3232-242356, 3178-238297, 3184-238773, 1488-111591, 4619-346361,
3751-281274, 2664-199750,

c. Cevdet Belediye (C...BLD)

141-70.

d. Dâhiliye Nezareti (DH)

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Müdiriyeti Evrak Odası Belgeleri (DH.EUM.VRK), 20-75.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube (DH.EUM.5.Şb), 16-31, 50-22.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şube (DH.EUM.4.Şb), 15-19.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube (DH.EUM.2.Şb), 56-27.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Kısım-ı Adli Kalemi (DH.EUM.KADL), 11-48.

Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Tahrirat Kalemi (DH.EUM.THR), 21-13, 54-27, 20-49, 51-1, 23-51.

Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı (DH.H), 71-30, 1-41, 64-54.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi, (DH. MKT), 878-41, 2014-59, 1291-14, 2670-33, 1779-33, 2469-96, 2459-22, 1056-39,1037-35, 2890-22, 1293-27, 1040-66, 1054-71, 1241-92, 1100-22, 2368-29, 2349-101, 1282-35, 2196-106.

Dâhiliye Nezareti Mütenevvi Evrakı (DH. MTV), 25-30, 24-69.

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı, (DH. ŞFR.) 82-136.

Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH.TMIK), 259-29, 260-51, 135-25, 140-29, 228-57,233-9.

e. Hariciye Nezareti (HR)

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), 40-67, 31-69, 48-6, 80-50, 17-109, 22-199, 7-57.

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR. 3), 566-12.

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı, (HR. MKT.), 689-22, 254-87, 449-4.

Hariciye Nezareti Mütenevvia Kısmı Evrakı (HR. MTV), 487-1.

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS), 2721-2, 2447-3, 2434-1, 2137-13.

Hariciye Nezareti Sofya Sefareti Belgeleri (HR.SFR.04), 789-74.

Hariciye Nezareti Tahrirat Evrakı,(HR.TH.), 219-81, 254-70, 246-82.

Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı (HR. TO.), 510-47, 30-29, 593-27.

Hariciye Nezareti Umur-ı Hukuk-ı Muhtalita Müdüriyeti (HR.UHM), 210-12, 321-8, 66-8, 157-41, 110-9.

Hukuk Müşavirliği İştisare Odası Belgeleri (HR.HMŞ.ISO). 23-16.

f. İrade Tasnifi

İrade Dâhiliye (İ.DH.) 1126-88038, 845-67871, 1154-90240.

İrade Dosya Usulu (İ. DUİT), 146-114.

İrade Eyalet-i Mümtaze Mısır Taltifatı (İ. MTZ.5), 21-875.

İrade Eyalet-i Mümtaze Sisam, (İ. MTZ. SM.), 7-219.

İrade Hariciye (İ..HR.) 159-8463, 405-15.

İrade Hususi, (İ.. HUS), 44/105, 44-1313/B-22, 22-99 (1312RA-101), 25-70/1311Z/075, 98-35/1320Ra/085, 140-5, 87-77, 159-75, 158-132, 164-2, 137-61.

İrade Mabeyn-i Hümayun(İ.MBH), 1-23.

İrade Maliye (İ.ML), 72-24.

İrade Rüsumat, (İ.. RSM), 31-31, 19-1322/RA-06,18-25.

İrade Taltifat, (İ. TAL), 139- 1316/M-071, 285-53/1320C/102, 221-1.

g. Maarif Nezareti (MF)

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT) 335-31, 622-61, 94-79, 94-112, 540-22.

h. Maliye Nezareti (ML)

Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdiriyyeti (ML. EEM), 497-63, 462-72, 396-80, 358-75, 462-72.

i. Meclis-i Vükela Mazbataları (MV)

Meclis-i Vükela Mazbataları, (MV.), 71-79.

j. Teftişat-ı Rumeli Evrakı (TFR)

Rumeli Müfettişliği Arzuahalleri (TFR.1.ŞKT), 19-1825.

k. Şurayı Devlet (ŞD)

Şura-yı Devlet Evrak (ŞD), 2964-31.

l. Yıldız Tasnifi

Yıldız Esas Evrakı, (Y..EE..), 36-20.

Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı, (Y. MTV), 107-26, 158-128.

Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı (Y.PRK.AZN), 18-31.

Yıldız Perakende Evrakı Dâhiliye Nezareti Maruzatı (Y.PRK.DH), 11-110.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF), 6-119.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Yaveran ve Maiyyet-i Seniyye Erkan-ı Harbiye Dairesi (Y.PRK.MYD), 23-4, 26-53.

Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezareti Maruzatı (Y.PRK.PT.), 12-67, 20-118.

Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı, (Y.. PRK..ŞH), 5-11, 13-61.

Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği, (Y..PRK.TKM), 25-38

Yıldız Perakende Evrakı Zabtiye Nezareti Maruzatı, (Y..PRK. ZB), 12-65, 29-10,34-77, 35-8, 21-109, 26-84.

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı, (Y..A...HUS.), 304-68, 498-82, 405-98, 372-32.

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı, (Y.A.RES), 147-47.

m. Zabtiye Nezareti (ZB)

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB), 390-128, 321-123, 23-65, 388-160, 326-90, 21-4, 391-15, 390-93, 390-136, 390-82, 391-129, 388-146, 385-109, 389-36, 391-23, 46-47, 390-69, 390-48, 408-26, 25-19, 330-35, 391-115.

n. TBMM Albümü

C. I. 1920-1950.

II. Süreli Yayınlar

a. Yerli Süreli Yayınlar

Bütün Dünya Dergisi

Cumhuriyet Gazetesi

Dünya Gazetesi

Hürriyet Gazetesi

Kurun Gazetesi

Sabah Gazetesi

Tan Gazetesi

Tanin

Milliyet Gazetesi

Takvim Gazetesi,

Vakit

Volkan

b.Yabancı Süreli Yayınlar

Alexandria Gazette

Bismarck Weekly Tribune

Harrisburg Telegraph

Helena Weekly Herald

Listy z Podrozy

Luxemburger Gazette

New Britain Daily

New York Daily Tribune

The Anderson Intelligencer

The Billing Gazette

The Detroit Times

The Evening Star

The Evening Times

The Evening Bulletin

The Harrison Times

The Indianapolis Journal

The Lancaster News

The Madison Daily Leader

The Meridian Times

The Morning News

The Morning Star and Catholic Messenger

The New Heaven Morning

The Pasific Commercial Advertiser

The Plain Dealer

The Roanoke Times

The Salt Lake Herald

The Sunday Star

The Times

Weekly Trinity Journal.

The Washington Herald

Washington Times

Washington Times Herald

III. Yayınlanmış Kaynak Eserler

About, Edmond. *De Pontoise à Stamboul*. Paris: Librairie Hachette Et Cie, 1884.

Amicis, Edmondo De, *Istanbul 1874*, çev. Beynun Akyavaş. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.

Bareilles, Bertrand. *Constantinople, Ses Cités Franques et Levantines (Péra, Galata, Banlieu)*. Paris: Editions Bossard, 1918.

Blowitz, Adolp Oppen de. *Une Course Constantinople*, Paris: E. Plon, Nourrit, 1884.

Brown, William H. *The History of The First Locomotives in America, From Original Documents The Testimony of Living Witnesses*. Broadway: New York D, Appleton And Company, 1871.

Buondelmonti, Christoforo. *Liber Insularum Archipelagi*, 1386-1430.

Cervati, C. Raphael. *Annuaire Oriental (Ancien Indicateur Oriental) Du Commerce de l'Industrie, de l'Administration et de la Magistrature*. Constantinople: The Annuaire Oriental and Printing Company Limited, 1894-1895-1896-1898-1900-1901-1902-1903-1908-1909.

Fellows, Charles. *Travels and Researches in Asia Minor, More Particularly In The Province Of Lycia*. London: John Murray, Albemarle Street, 1852.

Gavand, Eugene-Henri, *Tunel de Consantinople*. Paris: Typographie Lahure, Rue de Fleurus, 1876.

Gray, Thomas. *Observations on a General Iron Rail-Way, or Land Steam-Conveyance*. London: edition, 1825.

Lardner, Dionysius. *The Steam Engine, Steam Navigation, Roads and Railways*. IIX. Edition. London: 1851.

Launette, H. *Grand Peintres Français et Etrances C. I.* (Paris 1884).

Mann, William D'Alton. *Colonel Mann's Infantry And Cavalry Accoutrements: Patented December 8, 1863, Description With Illustrations, Reports Of Army And Navy Boards*. New York: John A. Gray & Green, 1864.

Refik, Ahmet. *Hicri On Birinci Asırda İstanbul Hayatı 1000-1100*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.

Régla, Paul de. *Au Pays de l'espionnage, les sultans Mourad V et Abd-ul Hamid II*. Paris: Librairie J. Strauss, 1902.

Vambéry, Arminius, *The Life and Adventures of Arminius Vambéry*. London: T. Fisher Unwin, 1889.

Wood, Nicholas. *A Practical Treatise on Rail-Roads, III. Edition*. London: 1838.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, *II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri*, kod: NEKYA91113/1.

IV. Araştırma Eserleri

Akçura, Gökhan. *Turizm Yıl Sıfır, İvrir Zıvır Tarihi 4*. İstanbul: Om Yayınevi, 2002.

Akgündüz, Ahmet. “İcâreteyn” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 21/389-391. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Akın, Nur, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında Galata ve Pera*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 1998.

Akıncı, Turan. *Beyoğlu Yapılar, Mekânlar, İnsanlar (1831-1923)*, 4. Basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2021.

Akpolat, Mustafa Servet. *Fransız Kökenli Levanten Mimar Alexandre Vallauray*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi. 1991.

Akşin, Sina. *100 Soruda İttihat Terakki ve Jön Türkler*, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1980.

_____. “Ermeni Meselesinin Genel Bir Değerlendirmesi”. *Ermeni Araştırmaları Dergisi* S. 50 (Haziran 2015), 87-106.

Aktemur, Ali Murat, “Osmanlı Bankası’nın Tarihçe ve Mimarisi”. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* S. 15, (2010), 1-20.

Akyıldız, Ali, “Şehremini”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 38/459-461. TDV Yayınları, İstanbul, 2010.

Alkan, Fikret. *Günümüze Ulaşmayan Bursa Hanları*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2019.

Anastasiadou, Eirini. *In Search of a Railway Europe: Transnational Railway Developments in Interwar Europe*, Eindhoven: Eindhoven University of Technology, 2009.

Anonim, “Oteller”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 6/179-180. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.

Arıkan, Mustafa. “Keçecizade İzzet Fuat Paşa Biyografisine Katkı Beş Yıl Sonra Doğmak Üç Yıl Önce Ölmek”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı* 17/27, (Güz 2019), 335-371.

Armağan, A. Latif. *Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Çevre, Şehir ve İnsan*, İstanbul: Matsis Matbaa, 2022.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyası Tarihi (1789-1914)*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.

_____. *20. Yüzyıl Siyası Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.

_____. “İngiliz Belgelerinde İstanbul’un İşgali”. *Belleten* 62/234 (Ağustos 1998), 467-468.

Arseven, Celal Esad. *Türk Sanatı Tarihi II*. İstanbul: MEB Yayınları, 1959.

- Arslan, Recep. “Türkiye’nin Turizm Politikası (1923-1960)”. *Turkish Studies*, 12/9 (2017), 1-16.
- Asar, Tülay B. *Otellerin Oluşum Süreci ve “Pera Palace” Otelinin İç Mekân Organizasyonu İncelemesi*. İstanbul: Tezi Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Aslan, Şenay Sayın. “Calouste Sarkis Gulbenkian ve Koleksiyonu”. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 45 (Aralık 2018), 105-128.
- Atar, Zafer. “II. Abdülhamid Döneminde Alman Savaş Gemilerinin Osmanlı Sularındaki Seyahati”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi* 15/30 (Bahar 2015), 53-77.
- Atay, Falih Rıfkı. *Atatürk’ün Bana Anlattıkları Mustafa Kemal’in Ağzından Vahdettin*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık 1995.
- _____. *Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs*. İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999.
- _____. *Çankaya I. İstanbul*: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, 1999.
- Aydemir, Şevket Sürayya. *Tek Adam C. I 1881-1919*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Aydın, Mithat. “İstanbul Konferansı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek 1/671-672. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Aykut, Pelin. “Bristol Oteli”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 2/324. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- _____. “Londra Oteli”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 5/226-227, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- _____. “Summer Palas”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 7/71. İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- _____. “Tokatlıyan Oteli” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 7/272. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994,

- Ayverdi, Ekrem Hakkı, *Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri Şehrin İskânı ve Nüfusu*. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1958.
- Balım, Pınar. *Ankara'daki Otellerin Gelişim ve Değişimi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Baltazzi, Alex, “Levantenler ve Levantanizm”, *Avrupalı mı Levanten mi ?*, (ed. Arus Yumul, Fahri Dikkaya), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Baran, Tülay Âlim. “Mondros Mütarekesi Gereğince Osmanlı İmparatorluğu’ndan Ayrılan Alman ve Avusturya Vatandaşlarının Durumu”. *Belleten* 67/248 (Nisan 2003), 139-152.
- Bardakoğlu, Ali. “Ferağ”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 12/351-354. İstanbul: TDV Yayınları, İstanbul 1995.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”. *Türkiyat Mecmuası* C. X, (1953), 1-25.
- Barsley, Michael. *The Orient Express; The Story of the World’s Most Fabulous Train*. New York: Stein and Day, 1967.
- Baruh, Lorans Tanatar. “Modernitenin Aynası: Osmanlı’da Fransızca Basın”. *Kebikeç* 53, (2022), 111-116.
- Baslo, Meltem. *Tarih Boyunca Galata-Beyoğlu Kurgusunun Gelişimi ve XIX. Yüzyıl Otellerinin Bu Gelişime Etkileri*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Baykal, Bekir Sıtkı. “Lord Salisbury’nin İstanbul’da Fevkalâde Murahhaslığı”. *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi* 2/4 (Mayıs-Haziran 1944), 499-517.
- Bayur, Yusuf Hikmet. *Atatürk, Hayatı ve Eseri Doğumundan Samsun’a Çıkışına Kadar*. Ankara: Güven Basımevi 1963.
- Behrend, George. *Luxury Trains From the Orient Express to the TGV*. New York: The Vendome Press, 1982.

- _____. *Grand European Expresses, The of Story The Wagon-Lits*. London: Allen & Unwin, 1962.
- Bey, Mehmed Salâhî, *Kamus-i Osmanî*, C. I. haz. Ali Birinci İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu, 2019.
- Beydilli, Kemal. “XV. Yüzyıl Bir İtalyan Hümanistinin Gözüyle İstanbul ve Ege Adaları” içinde, *Erken Klasik Dönemden XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar Osmanlılar ve Avrupa Seyahat, Karşılaşma ve Etkileşim*, ed. Seyfi Kenan, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Araştırmaları Merkezi İSAM, 2010.
- Beyhan, Mehmet Ali. “II. Abdülhamid Döneminde Hafıyye Teşkilatı ve Jurnaller”. *İlmi Araştırmaları Dergisi* S. 8, (Ocak 2014), 65-88.
- Beyru, Rauf. “İzmir’in Gezi ve Eğlence Yaşamı”, içinde, *Üç İzmir*. ed. Şahin Beygu, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992.
- Bezmez, Serap, Avery, Robert, Yaylalı, Mehlika ve Edmonds Anna G., *Redhouse Sözlüğü İngilizce-Türkçe*, içinde “Palace”, 13. Basım, İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1993.
- Biber, Ahmet Emre. “Merkantalist İktisadi Düşünce”, *İktisadi Düşünce Tarihi*, ed. Mahmut Masca, Ozan Bahar, İstanbul: Lisans Yayıncılık, 2012.
- Birecikli, İhsan Burak, “Arnavutluk Tahtı İçin Mücadele: Arnavutluk Prensi Kim Olacak?”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 6/11, (Ocak 2016), 123-146.
- Birsel, Salah. *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.
- _____. *Sergüzeşt-i Nono Bey ve Elmas Boğazi*, İstanbul Türkiye İş Bankası Yayınları, 1982.
- Borak, Sadi. *Ata ve İstanbul*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayınları, 1983.
- _____. “Latife Hanım, Ünlü Gazeteci Price’a Hayatını ve Özelliklerini Anlatıyor”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 6/16 (Kasım 1989), 173-176.
- Bozkurt, Mehmet Çağlayan, “Sanayi-i Nefise Mekteb-i Alisi’nin İlk Mimarlık Hocası Alexandre Vallaury’nin İstifa Dilekçesi”. *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, 153, (Eylül-Aralık 2016), 227-240.

- Bozkurt, Nurgül. “İbrahim Hakkı (Paşa)’nın 1877 Tarihli Dersa’Âdet Belediye Kanunu’na Dâir Lâyihası”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S. 18 (Ağustos 2015).
- Bulut, Funda, “Tanzimat ve Edebiyat-ı Cedide Romanında Batılı Bir Eğlence Kültürü: Balo”. *IJOESS* 6/20 (Eylül 2015), 39-65.
- Burian, Orhan. “Türk-İngiliz Münasebetinin İlk Yılları”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 9/1 (Mart-Haziran 1951), 1-41.
- Büyükcinal, Feriha. *Beyoğlu Bir Zaman Tüneli*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2016.
- Cade, Jared. *Agatha Christie and the Eleven Missing Days*. London: Peter Owen and Chester Spring, 1967.
- Carr, Edward Hallett. *Tarih Nedir?*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Cars, Jean Des. *Sleeping Story*, Paris: Julliard, 1974.
- Cars, Jean Des and Caracan, Jean Paul. *Orient Express, A Century of Railways Adwentures*. Paris: Bloomsbury Books, 1984.
- Cezar, Mustafa. *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*. İstanbul: Akbank Yayınları, 1991.
- _____. *Sanatta Batı’ya Açılış ve Osman Hamdi Bey*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1971.
- _____. *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*. C. I. İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları, 1963.
- _____. “Türk Tarihinde Kervansaray”. *VIII. Türk Tarih Kongresi C. II*, (11-15 Ekim 1976), 931-940.
- Christie, Agatha. *Murder on The Orient Express*. U.K. Ulverscroft Leicester, 2010.
- _____. *An Autobiography*. U.K: Harper Collins, 2017.
- Cook, Chris. *A History of the Great Trains*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1977.

- Cookridge, E. H. *Orient Express, The Life and Times of The World's Most Famous Train*. London: Allen Lane, 1979.
- Commault, Roger, *Georges Nagelmackers: Un Pionnier de Confort Sur Rail*. France: Editions de la Capitole, 1966.
- Corbusier, Le. *Atina Anlaşması*. çev. Ayda Yörükan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2021.
- Criss, Nur Bilge. *İşgal Altında İstanbul 1918-1923*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.
- Çağrı, Mustafa. “Seyahat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/7-9. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çallı, Didar Sarı. “Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye'nin Konumu”. *Turizm ve Araştırma Dergisi* 4/1 (2015), 1-28.
- Çavaş, Raşit. “Eğlence Hayatı”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 3/140-144, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Çelebi, Evliya. *Seyahatname, Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, Cilt. I, 2. Kitap.*, 5. Baskı, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.
- Çelebi M. Elif, *İstanbul'un Tarihi Otelleri (1840-1914) ve Koruma Kapsamında Galata ve Pera Otellerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Çelik, Zeynep. *19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul*. çev. Selim Deringil, 2. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Çetin, Cem. *Baltazzi Ailesinin İktisadi Faaliyetleri ve Osmanlı Maliyesi ile İlişkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, , 2009.
- Çilli Kutan, Özgü, “D'Angleterre oteli ve Kral Missirî”. *Kebikeç* 43 (2017), 369-396.
- _____. “Tanzimat Sonrası Osmanlı Otel Mimarisi ve Pera Palas”. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2009.

Deleon, Jak. *The Pera Palas, a Historical Hotel Overlooking the Golden Horn*. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Yayınevi, 1991.

_____. *Bir Tutam İstanbul*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1998.

Demir, Hatice, “Sümer Palas Otel”, *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*, 2021.

Demir, Musa ve Hanılçe, Murat. “Şark Ekspresi’nin Paris’ten İstanbul’a İlk Seferi (4-17 Ekim 1883)”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 34/1 (Bahar 2023), 34-46.

Demirel, Demokaan. “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme ve Milliyetçilik: 19. Yüzyılda Balkan Milliyetçiliği Üzerine Bir İnceleme”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7/18 (2016), 135-149.

Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. 26. Basım, İstanbul: Aydın Kitabevi, 2010.

Dinamo, Hasan İzettin. *Kutsal İsyan Milli Kurtuluş Savaşının Gerçek Hikâyesi I*. İstanbul: May Yayınları, 1975.

Dino, Abidin. *Pera Palas*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2017.

Doğan, Sema. “Ortaçağ Manastır sistemi: Doğu-Batı Manastırları”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20/2 (2003), 73-89.

Doğan, Şahin. “Rus Diplomatların Gözyüle 31 Mart Vakası”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 16/32 (Güz 2020), 691-715.

Doğu, Orhan. *Oteller*. İstanbul: Birsan Yayınevi, 1966.

Duhani, Said Naum. *Eski İnsanlar Eski Evler, 19. Yüzyıl Beyoğlu’nun Sosyal Topoğrafyası*. çev. Ahmet Parman, 2. Baskı. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1984.

_____. *Beyoğlu’nun Adı Pera İken*. çev. N. Önal. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 1984.

Eames, Andrew. *The 8:55 to Baghdad, From London to Iraq on The Trail of Agatha Christie*. New York: Woodstock, 2006.

- Efendi, Vakanüvis Ahmed Lütü. *Ahmed Lütü Efendi Tarihi C. XII.* haz. Münir Aktepe. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Eldem, Ethem. “Levanten Kelimesi Üzerine” *Avrupalı mı Levanten mi ?*, (ed. Arus Yumul, Fahri Dikkaya), Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2006.
- Ellis, C. Hamilton. *Railways A Pictorial History of the First 150 Years.* New York: Peebles Press, 1974.
- Engin, Vahdettin. “İstanbul’un İlk Atlı Tramvaylar”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu, C. II.* İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004, 641-648.
- _____. “Galata’dan Beyoğlu’na İlk Metromuz: Tünel”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu, C. II.* İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004, 633-640.
- _____. Vahdettin. “Rumeli Demiryolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 35/235-237. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Erdem, Ümit Baki ve Hanılçe, Murat. “Mıgırdıç Tokatlıyan, Tokatlıyan Otelleri, Gazinosu ve Lokantası, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre”. *Manas Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi* 8/1, (2019), 1367-1390.
- Erim, Nihat. *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri. Cilt 1. (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1953.
- Eroğlu, Onur. “Osmanlı Devleti’nin Son Dönemlerinden Cumhuriyet’in İlk Yıllarına Kamu Maliyesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 12/ Özel Sayı, (2012), 57-89.
- Ersoy, Bozkurt. “Osmanlı Şehir-İçi Hanları: Plan Tasarımı İle Cephe Ve Malzeme Özellikleri”, *Sanat Tarihi Dergisi*, 7/7, (1994), 75-98.
- Eryavuz, Şebnem Akalın. “Kervansaray”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 25/299-302. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Eyice Semavi. “Galata”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* 13/313-316. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

- _____. “Arap Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/326-327. İstanbul: TDV Yayınları 1991.
- _____. “Alman Çeşmesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/506-507. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- _____. “Karl Ambros Bernhard”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/520-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Franzke, Jürgen. *Orient-Ekspress König der Züge*, Germany: Komet, 1998.
- Freely, Brendan ve Freely John, *Galata, Pera, Beyoğlu: Bir Biyografi*. çev. Yelda Türedi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Frères Aznavour, Livre D’adresses Médico-Pharmaceutiques Des Principales Villes de la Turquie 1911. İstanbul: Imprimerie Bedjidian Frères, 1911.
- Gaerte, Felix O. *İstanbul’da Alman İmparatorluk Elçilik Sarayı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1988. Glendinning, Gene V. *The Chicago & Alton Railroad; The Only Way*. De Kalb, IL, Northern Illinois University Press, 2002.
- Göçek, Fatma Müge, *Burjuvazinin Yükselişi, İmparatorluğun Çöküşü, Osmanlı Batılılaşma ve Toplumsal Değişme*. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999.
- Greene, Graham. *İstanbul Treni*, çev. Hüseyin Gündoğdu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019.
- Grouse, M. Elizabeth. *Out Of Egypt*. Boston: The Gorham Press, 1914.
- Gülenaz, Nursel. *Batılılaşma Dönemi İstanbul’unda Hanlar ve Pasajlar*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011.
- _____. *İstanbul’daki 19. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Ticaret Han ve Pasajlarının Stil ve Fonksiyon Bakımından İncelenmesi*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Gülersoy, Çelik. *Beyoğlu’nun Yitip Gitmiş 3 Oteli*. İstanbul: Çelik Gülersoy Vakfı Yayınları, 1999.

- _____. *Tepebaşı: Bir Meydan Savaşı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1993.
- _____. “Londra Otel”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 5/226-227. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- _____. “Pera Palas”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 6/240-241. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994. Güleriyüz, Naim. “Sinagoglar”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*. İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004.
- Güleriyüz, Umut. “Thomas Cook Şirketi’ nin Tarihçesi ve Batışı”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 24/3 (2020), 1430-1445.
- Güldürmez, Sevim. “Bir Döneme Açılan Pencere: Safvetî Ziya’nın Âdâb-ı Muâşeret Hasbihâlleri”. *İmge Dergisi* (2017), 35-40.
- Güllü, Ramazan Erhan. “Mondros Mütarekesi Sonrası İstanbul’a Dair Rum/Yunan Taleplerine Türk Kamuoyunun Tepkisi”. *Atatürk Yolu Dergisi* S. 67 (Güz, 2020), 289-321.
- Gündüz, Feryal Saygılıgil. *Osmanlı Devleti’nde İstanbul’da Kadınlara Hizmet İçin Açılan Hastane ve Klinikler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Güran, Ceyhan. *Türk Hanlarının Gelişimi ve İstanbul Hanları Mimarisi*. İstanbul, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1978.
- Gürkan, Salime Leyla. “Manastır“, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 27/558-560, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Halıcı Feyzi, İnal, Ayhan ve Parlatır İsmail. *Pera Palas ve Hasan Süzer*. Ankara: Güven Matbaası, 1995.
- Hall, John Charles. *Railway Pathology: Case Of Harris Versus The Midland Railway Company*. London: T. Richards, 1875.
- Hamsun, Knut ve Andersen Hans Christian. *İstanbul’da İki İskandinav Seyyah*. çev. Banu Gürsaler Syvertsen, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016.

- Hançer, Elmon, “Galata ve Pera’daki Ermeni Kiliseleri”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*. İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004.
- Handbook, Kelly’s. *The Titled, Landed and Official Calesses*, London: Kelly’s Directories, Limited, 1909.
- Hanılçe, Murat. “Tokathıyan Oteli”, *Türkiye Turizm Ansiklopedisi*. XIV/90-91. Ankara: Detay Yayıncılık, 2022.
- Harrington, General Sir Charles. *Tim Harrington Looks Back*. London: Wyman & Sons, 1941.
- Hart, Basil Liddel. *History of the First World War*. London: Papermac, 1992.
- Hasanoğlu, Ergün. “Bir Siyasî Krizin Sonu: Ferdinand’ın Bulgar Prensi Olarak Resmen Tanınması ve İstanbul Ziyareti (1896)”. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi* 12/2, (2023), 431-469.
- Hemingway, Ernest, *İşgal İstanbul’u ve İki Dünya Savaşı*. çev. M. Ali Kayabal, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1970.
- _____. *Dateline: Toronto: The Complete Toronto Star Dispatches, 1920-1924*. ed. William White, New York: Charles Scribner’s Sons, 1985.
- Heredotos. *Heredot Tarihi*. ter: Müntekim Ökmen, Ankara: Remzi Kitabevi, 1973.
- Hogg, Garry. *Orient Express: The Birth, Life and Death of Great Train*. New York: Walker and Company, 1968.
- Hunter, Louis C. *Steamboats on The Western Rivers: An Economic and Technological History*. Cambirdge: Harward University Press, 1949.
- Husband, Joseph. *The Story of the Pullman Car*. Chicago: A. C. Mcclurg & Co, 1917.
- Hür, Ayşe. “Konaklama-Bizans Dönemi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 5/48-50. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Hynson, Colin. *The History of Railways*. Boston Public Ribrary, 1998.

- İçigen, Ebru ve Yılmaz, Gökhan, “Galata ve Pera Bölgesinde Otel İşletmeleri (1840-1895)”. *Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi* 34, S. 2 (Güz 2023), 69-82.
- İnal, Onur. *Pera ’dan Beyoğlu ’na*, 2. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık, 2006.
- İnalcık, Halil. “Ottoman Galata”, 1453-1553”, içinde *Prèmiere Recontre Internationale sur l’Empire Ottoman et la Turquie Moderne*, ed. Edhem Eldem İstanbul: Isis, 1991.
- _____. *Devlet’i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-IV, Âyânlar, Tanzimat, Meşrutiyet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2016.
- _____. “Tanzimat Nedir?”, içinde *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık, Murat Seyitdanlıoğlu, Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006.
- İrez, Feryal. “Sefarethaneler”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, 1/327-338. İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004.
- Kalaycı, Hrisostomos. “Rum Kiliseleri”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*. İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri C. V*. 10. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.
- _____. *Osmanlı Tarihi İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı C. IX*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Karaşin, Alper. “Mustafa Kemal’in, Pera Palas’ta General William Birdwood ve General Charles Harington ile Görüşmesi Üzerine”. *Tarih ve Günce* S. 7 (2020 Yaz), 5-22.
- Kavas, Ahmet. “Zengibar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/262-267. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kayaalp, Nilay. *Pera’nın Yersiz Yurtsuz Kahramanları: Vallauri Ailesi, Edouard Lebon, Alexandre Vallauri ve M. Vedat Tek*, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kayın, Emel. *İzmir Oteller Tarihi*. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 2001.

Kazancıoğlu, Habibe. *Osmanlı Dönemi Kervansaraylarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Fonksiyonları*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, , 2019.

Kazgan, Haydar. “Galata Bankerleri”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*. 3/762-770. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

_____. *Galata Bankerleri, C. I. 2*. Baskı, Ankara: Orion Yayınevi, 2005.

Kılıç, Musa. “Osmanlı Hariciyesinin Ermeni Elçi ve Maslahatgüzarları”, *Yeni Türkiye*. 60/1 (2014), 687-697.

Kılıçoğlu Safa, Devrim Hakkı ve Araz Nezihe, ed. Meydan Larousse, 7/337-343. İstanbul: Sabah Yayınları. 1992.

Kılıçoğlu Safa, Devrim Hakkı ve Araz Nezihe, ed. Meydan Larousse. 5/146-147. İstanbul: Sabah Yayınları. 1992.

Kırımtayfı, Süleyman. “On Dokuzuncu Yüzyılda Avrupa ve Amerika’daki Otellerle Kıyaslandığında Pera Palas’ın Yeri”, içinde *Efsanelerden Günümüze İstanbul I*’, ed. Neziha Başgelen, Brian Johnson. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2002.

King, Charles. *Pera Palas’ta Gece Yarısı: Modern İstanbul’un Doğuşu*. çev. Ayşen Anadol, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015.

Kinross, Lord. *Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu*. çev. Necdet Sander, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.

Kokal, Ömer ve Gülsün, Hakan. “19. Yüzyıl’dan Beyoğlu’na Bakan Yüzler” *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, C. I, İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004, 185-191.

Kral, Abdullah. *Biz Osmanlı’ya Neden İsyan Ettik?*. çev. Halit Özkan, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.

Kuban, Doğan. *İstanbul Kent Tarihi Bizantion, Konstantinopolis. İstanbul*, çev. Zeynep Rona. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

_____. *100 Soruda Türkiye Sanat Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1978.

Kurşun, Zekeriya. *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri*. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1992.

_____. “Mehmed Memduh Paşa” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/495-497, Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Kurtel, Belma Barış ve Çakıl, Cenk. “Art Nouveau Yapılar”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*. İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004, 609-631.

Kuruyazıcı, Hasan. “Beyoğlu’nu Beyoğlu Yapan Yapılar ve Mimarlar”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*. İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004, 595-630.

_____. “Tiyatrolar”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. II*. İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004, 661-672.

Kütükoğlu S. Mübahat. “Baltalimanı Muahedesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

_____. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2023.

Mansel, Arif Müfid. “Osman Hamdi Bey”. *Belleten* 24/94 (Nisan 1960), 291-301.

Mantran, Robert. *İstanbul Tarihi*, 5. Baskı, çev. Teoman Tunçdoğan. İstanbul: İletişim Yayınları, 2020.

Marks, Karl. *Ekonomi Politikasının Eleştirisine Katkı*. 4. Basım, çev. Sevim Belli. Ankara: Sol Yayınları, 1979.

Marmara, Rinaldo. *Osmanlı Başkentinde Bir Levanten Sementi Galata-Pera*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2021.

Martin, Andrew. *Night Trains: The Rise and Fall of the Sleeper*. London: Profile Books, 2017.

Mazak, Mehmet ve Güldal Fatih. *Osmanlıdan Günümüze Temizlik Tarihi Tanzifat-ı İstanbul*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2011.

Menteşe, Halil. *Osmanlı Mebusan Meclisi Reisi Halil Mentеше’nin Anıları*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Millas, Akilla. *Büyükada, Prinkipo, Ada-i Kebir*. İstanbul: Adalı Yayınları 1988.

- Minot, Robert Sedgwick, *Railway Travel in Europe and America*. Boston: A Williams & Co., 283 Washington Street, 1882.
- Mitchell, Allan. *The Great Train Race: Railways and the Franco-German Rivalry, 1815–1914*. New York: Berghahn Books, 2006.
- Morel, Julian John. *Pullman The Pullman Car Company- Its Services, Cars and Traditions*. London: David & Charles, 1983.
- Mutlu, Şamil. *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Nasuh, Matrakçı. *Rüstem Paşa Tarihi Olarak Bilinen Târîh-i Âl-i Osmân (1299-1561)*. haz, Göker İnan. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019.
- Necipoğlu, Nevra. “Christoforo Buondelmonti”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 2/333-334. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- Nezihi, Saffet. *Zavalı Necdet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2021.
- Nurdoğan, Arzu. *Dersaadet-Selanik İltisak Demiryolu*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.
- Oberle, Gerard. *Pera Palas*. çev. Nur Nirven, İstanbul: Dharma Yayınları, 2006.
- O’Brien, Andrew. *Little Book of the Orient Express*. U.K.: Chobham: Demand Media, 2012.
- Onaran, Âlim Şerif. *Türk Sineması C. I*. İstanbul: Kitle Yayınları, 1994.
- Ongun, Hakan. “Ütopya’dan Distopya’ya: “Modern Şehircilik” ve Kritiği”. *İdealkent*, 1/1 (Mayıs 2010), 96-111.
- Onur, Ahmet. *Türkiye Demiryolları Tarihi (1860-1953)*. İstanbul: K.K.K. İstanbul Askerî Basımevi, 1953.
- Orha, Zafer. *Osmanlı Devleti’nde Modern Belediyeciliğin Doğuşu ve Altıncı Daire-i Belediye Örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

- Orhonlu, Cengiz. “Habeş Eyaleti”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/363-367. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Ortaylı, İlber. “Galata” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/307-313. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- _____. *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.
- _____. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: Hil Yayınları, 1987.
- _____. “Levanten”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 5/204-207. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1994.
- _____. *İkinci Abdülhamid Devrinde Osmanlı İmparatorluğunda Alman Nüfuzu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1981.
- Ostrogorsky, Georg. *Bizans Devleti Tarihi*. 7. Basım. çev. Fikret Işıltan, Ankara: Tür Tarih Kurumu Yayınları, 2011.
- Öke, Mim Kemal. *Saraydaki Casus, Gizli Belgelerle Abdülhamid Devri ve İngiliz Ajanı Yahudi Vambery*. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1991.
- Önder, Selahattin ve Baydemir, Ahmet. “Türk Sinemasının Gelişimi”. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/2 (Aralık 2005), 114-135.
- Önsoy, Rıfat. “Osmanlı İmparatorluğu’nun Katıldığı ilk Uluslararası Sergiler ve Sergi-i Umumi-i Osmani (1863 İstanbul Sergisi)”. *Belleten* 47/185 (Ocak 1983), 195-236.
- Örenç, Ali Fuat. *Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995.
- Özakıncı, Cengiz. “Yüz Yıllık Yanlışlık Atatürk, Birdwood, Harington ve Çanakkale 1915”. *Bütün Dünya Dergisi* 17/207 (Eylül 2015), 23-30.
- Özen, İbrahim. “Galata Köprüleri ve Yeni Galata Köprüsü”. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi* 10/4 (2011), 35-46.

- Özer, Murat. *Seyyahların Gözüyle Osmanlı Döneminde Faaliyet Gösteren Kervansaraylar*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Özdemir, Mehmet. “Tren Gelir Hoş Gelir”. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi* 23/1 (Bahar 2012), 117-123.
- Özgüç, Agâh. *Başlangıcından Bugüne Türk Sinemasında İlkler*. İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1990.
- Özlü, Nilay. “Fossati Biraderler”, içinde *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar Türk Mimarisinde Abide Şahsiyetler C. III.* haz. Şahin Torun, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015.
- _____. “Alexandre Vallauri”, içinde *Türk Mimarisinde İz Bırakanlar Türk Mimarisinde Abide Şahsiyetler C. I.* haz. Şahin Torun, Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, 2015.
- Öztürk, Kemal. *Pera Palas, Beyoğlu’nun Batılılaşma Öyküsü*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2010.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Parusheva, Dobrinka. “Orient-Express, or About European Influences on Everyday Life in the Nineteenth Century Balkans”, *New Europe College Yearbook*, (2001-2002): 139-167.
- Passos, John Dos, *Travel Books and Other Writings, 1916-1941*. New York: Library of America, 2003.
- Pelvanoğlu, Burcu. *Bir Üretim Mekânı Olarak Beyoğlu Düşerse*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2022.
- Price, George Ward. *Extra Special Correspondent*. London: G. Harrap Co. Ltd, 1957.
- Radford, John Brian. *The American Pullman Cars of The Midland Railway*. London: Ian Allan Ltd. 1984.

- Reychman, Jan. “Beyoğlu’ndaki “Venedik Sarayı’nın Mimarı Kimdir”. *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 2 (1968), 14-23.
- Sami, Şemseddin. *Kamus-i Türki*, Dersaadet 1318.
- Sanders, Liman Von. *Türkiye’de Beş Sene*. çev. Örgün Uğurlu, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2007.
- Sanderson, John. *The Tavel of John Sanderson in the Levant 1581-1602*. Sir William Foster ed. London: Hakluyt Society, 1931.
- Say, Seda Kula. *Beaux Arts Kökenli Bir Mimar Olarak Alexandre Vallauray’nin Meslek Pratiği ve Eğitimciliği Açısından Kariyerinin İrdelenmesi*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Schivelbusch, Wolfgang. *The Railway Journey The Industrialization of Time and Space in the Nineteenth Century*. California: University of California Press, 1986.
- Scognamillo, Giovanni. *Beyoğlu’nda Fuhuş*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.
- Sevengil, Refik Ahmet. *İstanbul Nasıl Eğeleniyordu?*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.
- Sezer, Selim. “Volkan Gazetesinde 31 Mart Vakası”. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/7 (2017), 143-159.
- Sherwood, Shirley. *Venice Simplon Orient Express*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1983.
- Sherwood James ve B, Fallon, Ivan. *Orient Express a Personal Journey*. U.K.: The Robson Press, 2012.
- Sezgin, Halûk. “Pasajlar”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu C. I*. İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 2004.
- Sinanlar, Seza. *Pera’da Resim Üretimi 1844-1916*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Sönmez, Selami. “Ortaçağ Türk ve İslam Dünyasında Kervansaraylar (Hanlar-Ribâtlar). *KKEFD* 15 (2007), 271-296.
- Sönmez, Zeki. *Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006.

- Söylemez, Duygu İlkhan. “Türkiye’den Beaux-Arts’da Eğitim Gören Yedi Mimar ve Belli Başlı Eserlerinin İncelenmesi”. *Gaziantep University Journal of Social Sciences* 21/2 (2022), 999-1042.
- Şapolyo, Enver Behnan. *Kemal Atatürk ve Milli Mücadele Tarihi*. İstanbul: Rafet Zaimler Yayınevi, 1944.
- Şeni, Nora. *Marie ve Marie, Konstantiniye’de Bir Mevsim 1856-1858*. çev. Şirin Tekeli, 2. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları 1999.
- Şimşek, Rukiye Özdemir. *19. Yüzyıl Batılılaşma Döneminde Haydarpaşa Mektebi Tıbbiye-i Şahane Binasının Mimarlık ve Sanat Tarihi Açısından Önemi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Şişman, Adnan. “Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/323-326. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Tağmat, Çağla Derya. “Dünya Silah Sanayisini Şekillendiren Bir Osmanlı Rumu: Basil Zaharoff”. *Avrasya İncelemeleri Dergisi* 7/2 (2018), 218-238.
- Tancî, Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta, İbn Battûta Seyahatnamesi, C. I. çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Tanman M. Baha. “Galata Mevlevihanesi” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/317-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Taş, Fahri. “Vilâyat-ı Şarkıyye Islahatı ve Genel Müfettiş Nicolas Hoff”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 14/42 (1998), 923-967.
- Taşpınar, İsmail. “Mârûniler” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/71-72. Ankara: TDV Yayınları. 2003.
- Tekeli, İlhan, 19. “Yüzyılda İstanbul Metropol Alanının Dönüşümü”, içinde *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık, Murat Seyitdanlıoğlu, Ankara: Phoenix Yayınevi, Ankara 2006, 363-374.
- Tevfik, Ebu Ziya. *Yeni Osmanlılar Tarihi*. Günümüz Türkeçesine çeviren: Şemsettin Kutlu, İstanbul: Hürriyet Yayınları, 1973.

Tollu, Cemal. *Şeker Ahmet Paşa*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1967.

Topaktaş, Hacer. “Osmanlı Diplomasisinde “Tayinat” Sisteminin Uygulanışı ve Kaldırılışı (1794) Üzerine Bazı Tespitler”. *Akademik İncelemeler Dergisi* 10/1 (2015), 31-49.

Toraman, İbrahim. *İstanbul’un 100 Mimarı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2011.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye’de Siyasal Partiler I İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1988.

_____. *Türkiye’de Siyasal Partiler III. İttihat ve Terakki Bir Çağın, Bir Kuşağın ve Bir Partinin Tarihi*. İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları, 1989.

Turan, Osman. “Selçuk Kervansarayları”. *Belleten*, 10/39 (Temmuz 1946), 471-496.

Turan, Şerafettin. “Levant”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 27/145-147. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

_____. “Mondros Mütarekesi Ertesinde Mustafa Kemal’in Orduya, Siyasete ve İngilizlerin Tutumuna İlişkin Düşünceleri”, *Belleten*, 86/182 (Nisan 1982), 337-346.

Turan, Rahşan. *İstanbul’da Batılılaşma Etkisindeki Osmanlı Kâgir Saraylarının Bahçe Kapıları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, , 2014.

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. TTOK, *İstanbul Cadde ve Sokak Kılavuzu I Galata Beyoğlu*, İstanbul 1993.

Türker Orhan. *Pera’dan Beyoğlu’na İstanbul’un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikâyesi*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016.

Uğur, Yunus, “Şehir Tarihi ve Türkiye’de Şehir Tarihçiliği: Yaklaşımlar, Konular ve Kaynaklar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 3/6 (2005), 9-26.

Uluçam, Abdüsselam. “Sultan Hanı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/503-504. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Umar, Bilge. *Türkiye’deki Tarihsel Adlar*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993.

- Umur, Süha. “Abdülmecit, Opera ve Dolmabahçe Saray Tiyatrosu”. *Milli Saraylar* S. 1, (1987/1), 41-59.
- Unat, Faik Reşit. *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1968.
- Us, Asım. *Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım: Meşrutiyet ve Cumhuriyet Devirlerine Ait Hâtıralar ve Tetkikler*. İstanbul: Vakit Matbaası, 1964.
- Uzun, Hakan, “Liderine Ağlayan Bir Ulus: Atatürk’ün Ankara’daki Cenaze Töreni”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* S, 43 (Bahar 2009), 531-553.
- Uzun, Mehmed. *Kader Uykusu*, İstanbul: Sel yayıncılık, 2020.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi, C. I-II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.
- Üsdiken, Behzat ve Batur, Afife. “Amerika Birleşik Devletleri Elçilik Binası” *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 1/243. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 1993.
- Üsdiken, Behzat. “Beyoğlu’nun Eski ve Ünlü Otelleri-V”. *Tarih ve Toplum* 17/99, (Mart 1999), 28-35.
- _____. “Beyoğlu’nun Eski ve Ünlü Otelleri- IV Tokatlıyan Otel”. *Tarih ve Toplum* 17/98 (Şubat 1992), 24-28.
- _____. “Beyoğlu’nun Eski ve Ünlü Otelleri-III “Hotel d’Angleterre”. *Tarih ve Toplum* 17/97 (Ocak 1992), 34-38.
- _____. “Beyoğlu’nun Eski ve Ünlü Otelleri II Pera Palas”. *Tarih ve Toplum* 16/95 (Kasım 1991), 27-32.
- Vajda, Joanne. “The Pereire Brothers and Nagelmackers, Promoters of Railway Transport and the Parisian Hotel Network, 1855-1900”. *Revue d’Histoire Des Chemins de Fer*, 38, (2008), 27-44.
- Yakartepe Elif Çelebi ve Binan, Can. “İstanbul’un Modernleşme Dönemi Otelleri (1840-1914)”. *Megaron* 6/2 (2011), 79-94.

Yerasimos, Stefanos. Tanzimat'ın Kent Reformları Üzerine", içinde *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*. ed. Halil İnalcık, Murat Seyitdanlıoğlu Ankara: Phoenix Yayınevi, 2006, 347-362.

_____. *İstanbul 1914-1923: Kaybolup Giden Bir Dünya'nın Başkenti ya da Yaşlı İmparatorlukların Can Çekişmesi*. çev. Cüneyt Akalın, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

Yıldırım, Nuran. "Tanzimat'ta Cumhuriyet'e Koruyucu Sağlık Uygulamaları" *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. 5/1319-1338. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.

Yılmaz, İbrahim. "Osmanlı'da Turizmin Doğuşu ve Gelişimi", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23/3 (2021), 1149-1158.

Yöre, Seyit. "Osmanlı/Türk Müzik Kültüründe Levanten Müzikçiler". *Türkiye Araştırmaları Dergisi* S. 24, (2008), 413-437.

Yüksel, Ahmet. "Düşman Casusları, Fahişeler ve Osmanlı Hafiyeleri Üçgeninde Beyoğlu'nda Bir Alman Birahanesi 1916-1918". *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 6/2 (Aralık 2020), 129-156.

Yüksel, İ. Aydın. "Ağa Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/453. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Zat, Vefa. *Eski İstanbul Otelleri*. İstanbul: Bilge Karınca Yayınları, 2005.

Zeine, Nureddin Zeine. *Türk Arap İlişkileri ve Arap Milliyetçiliğinin Doğuşu*. çev. Emrah Akbaş, İstanbul: Arka Yayınları, 2020.

Ziya, Safveti. *Salon Köşelerinde*. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2019.

_____. *Nasıl Giyinmeli*. İstanbul: Türk Teyyare Cemiyeti Yayınları, 1929.

Ziyaoğlu, Rakım. *İstanbul Kadıları, Şehreminleri, Belediye Reisleri ve Partiler Tarihi 1453-1971*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1971.

Westwood John ve WOOD Ian, *The Historical Atlas of North American Railroads*. New York Chartwell: Books INC., 2011.

Winter, Jay. Parker, Geoffrey and Mary R. Habeck. *The Great War and The Twentieth Century*, New Haven: Yale University Press, 2000.

V. İnternet Kaynakları

archives.saltresearch.org

ataturkansiklopedisi.gov.tr.

www.awm.gov.au

[www. fransızcasozluk.com](http://www.fransızcasozluk.com)

www.wagons-lits-diffusion.com.

www.pullman-museum.org

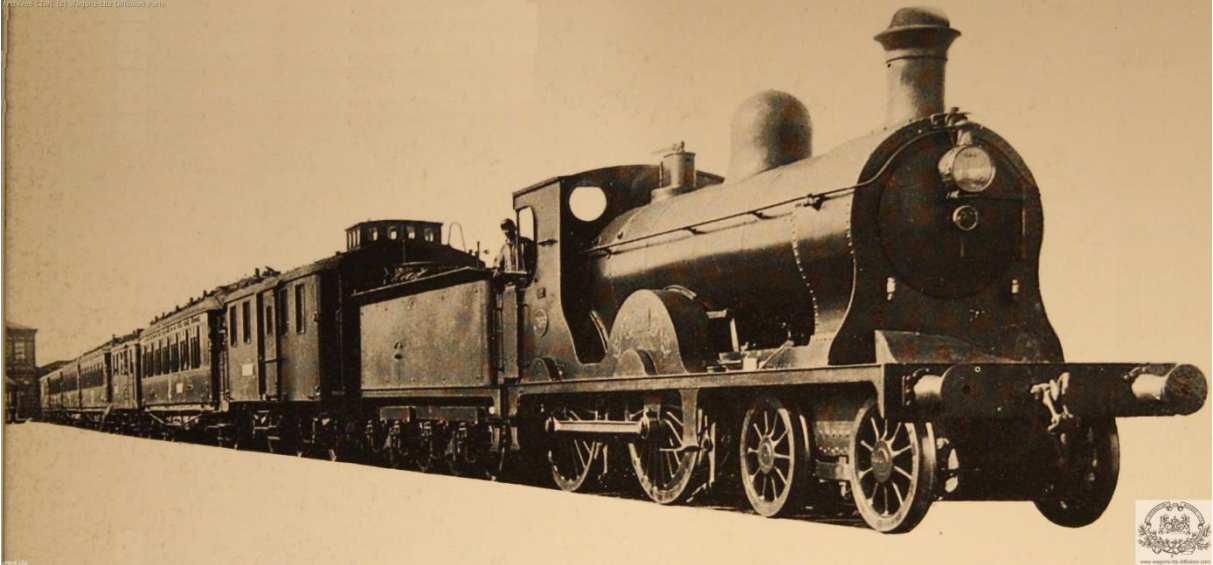
www.peramüzesi.com

www.perapalace.com

EKLER

Ek-1. CIWL'nin Belçika Krallığı'ndan Esinlenerek Tasarladığı Logosu (www.wagons-lits-diffusion.com).

Ek-2. 1900'lerin Başında Orient Ekspres Treni (www.wagons-lits-diffusion.com).

(d) Wagons-Lits Diffusion, Paris

Ek-3. Orient Ekspres Seferleri İçin Tasarlanan Reklam Afişi

(www.wagons-lits-diffusion.com).

Ek-4. Orient Ekspres Treninin Restoran Vagonu

(www.wagons-lits-diffusion.com).

Ek-5. 1932 Tarihinde Orient Ekspres Treni İstanbul'da

(www.wagons-lits-diffusion.com).

Ek-6. Orient Ekspres Treninin 1883 tarihinde Paris'ten İstanbul'a başlattığı ilk seferinden sonra kısa zamanda dünyanın birçok noktasına ulaşan güzergâh haritası

(www.wagons-lits-diffusion.com).

Ek-7. 1895 Pera ve Galata'nın Görünümü

(archives.saltresearch.org).

Ek-8. 1905 Tarihinde Pera Palas Oteli

(archives.saltresearch.org).

Ek-9. 1900'lü yıllarda Pera Palas Oteli'nin Restoranı

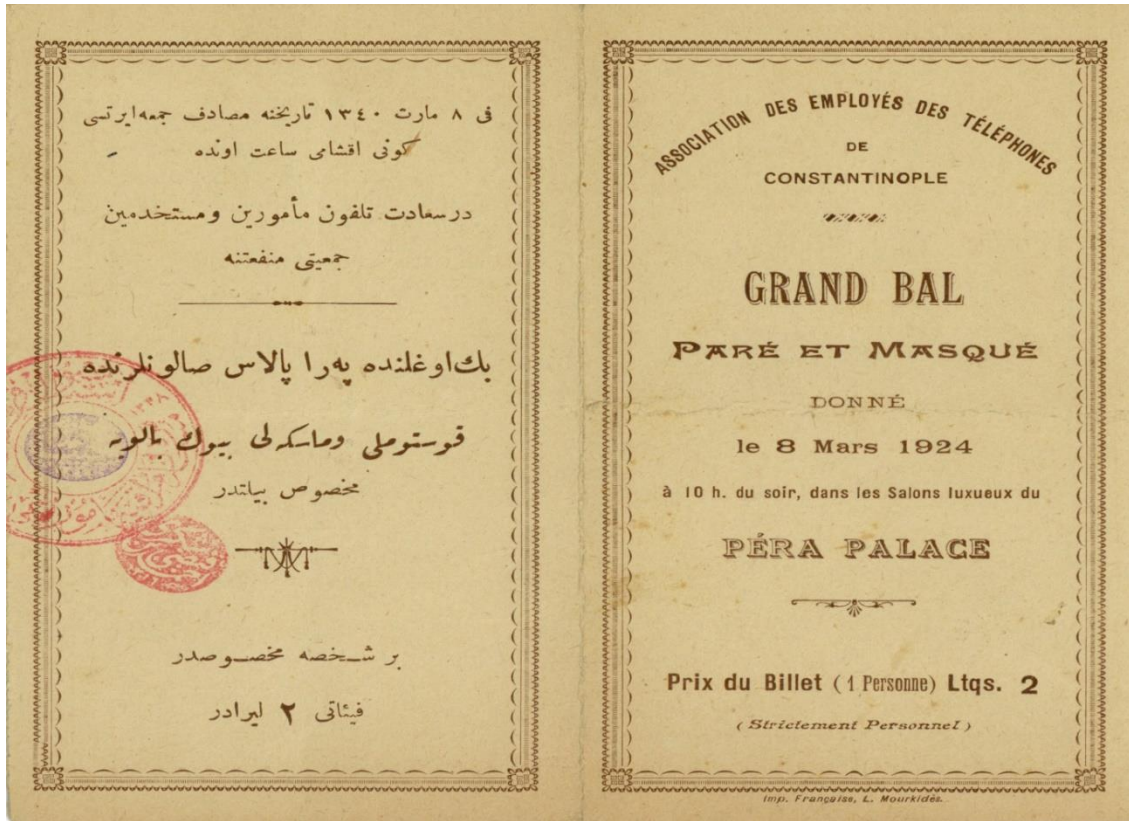
(www.wagons-lits-diffusion.com).

(c) Base d'images Wagons-Lits Diffusion - Paris

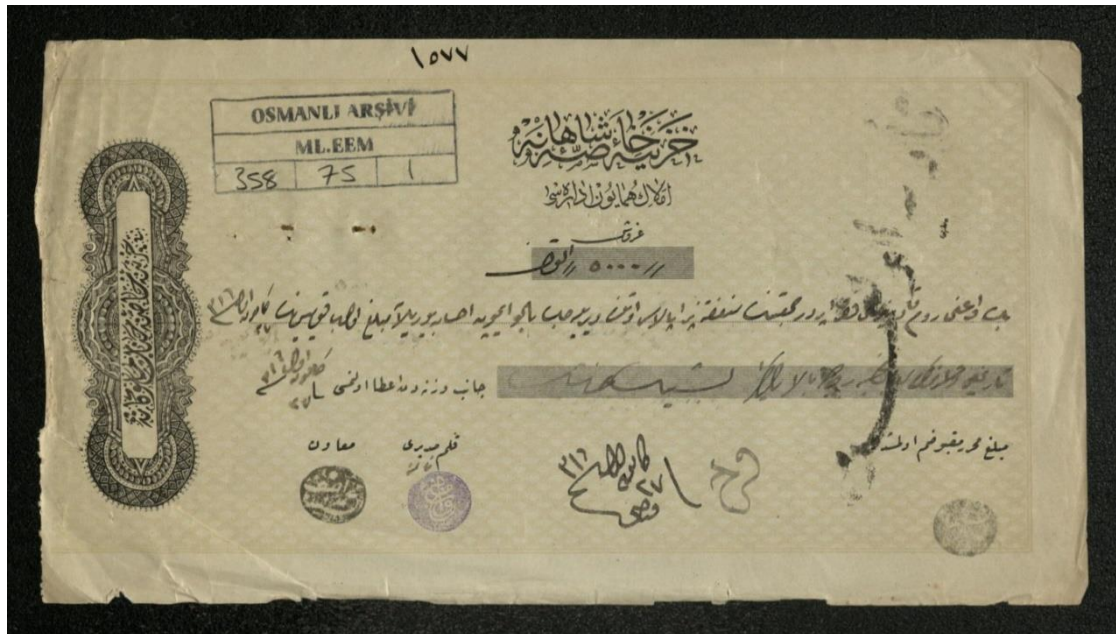

Ek-10. Pera Palas Otelinin tarihi asansörü 1930'lı yıllar

(www.wagons-lits-diffusion.com).

Ek-14. Pera Palas Otelinde düzenlenen balolar için basılan bileti örneği
(archives.saltresearch.org).

ML.EEM.00358.00075.001

Ek-15. Pera Palas Otelinde düzenlenen yardım balosu için bastırılan bilet örneği

(BOA, ML. EEM 358/75, 03 Kanunusani 1316/ 16 Ocak 1901).

Bâb-ı ‘Alî Hukûk Müşâvirliği

Numro	Târîh	Nev’-i Müsvedde	Mu’âvin	Müdür	Müşâvir	Müşâvir	Hülâsa	Pera Palas’ın mu’amele-i ferâğiyesinin ikmâl-i icrâsı iltimâsına dâ’ir Fransa Fevkü’l-’âde Komiserliği takrîr-i şifâhîsi
40202	2 Teşrîn-i Evvel sene 335	Müzekkere	İmza			İmza		27 Eylöl 1919 numro 307/2
Müsta’celdir. Müdür Bey Efendi ile mukâbele idildi. Salâheddin				Beyoğlu’nda Kabristan Sokağı’nda kâ’in olub Pera Palas nâmıyla ma’rûf olan otelin mu’amele-i ferâğiyesinin sür’at-i ikmâlî iltimâsına dâ’ir Fransa Fevkü’l-’âde Komiserliği’nden vârid olub havâle buyurulan 27 Eylöl 1919 târîh ve 307/2 numrolu takrîr-i şifâhî mütâla’a olundu. İşbû takrîr-i şifâhiyeden Müfettiş Yahya Bey’le Paris’de mukîm Mösyö dö Burge ‘uhdesinde bulunan Beyne’l-milel Yataklı Vagonlar Şirketi Pera Palas nâmıyla marûf oteli şöreti derûnunda mevcûd demirbaş eşyâ ve mefrûşât ve sâ’iresiyle berâber Bodossaki Atanasyadis Efendi’ye 3,750, 000 Frank’a [Frank’ın fi’ât-ı hâzırasına göre takriben 350,000 Osmanlı lira] satmış olduğı ve fakat emlâk-ı mezkûrenin bedel-i ferâğı 83,000 Osmanlı Lirası olarak kararlaştırılmış bulunduğı ve harc-ı ferâğ te’diye idileceğı sırada defterhânece emlâkın değeri 500,000 Osmanlı Lirası olduğundan bahs ile harc-ı mezkûrun işbû meblağa göre te’diyesi talep idildiğı				

Ek-16. Pera Palas Oteli’nin Bodossaki Atanassiadis Bey’e devredilmesine yönelik arşiv kaydı ve transkripti.

(BOA, HR.HMŞ.İŞO. 23/16, Tarih: R.02.08.1335/ 02.10.1919).

Haut Commissariat
de la
République Française
en Orient

SERVICE POLITIQUE

№ 241/2

Constantinople, le 13 Novembre 1923.

Le Haut Commissaire de France, pour faire suite à ses précédentes démarches, a l'honneur d'attirer de nouveau la très sérieuse attention de Son Excellence le Délégué du Ministère des Affaires Etrangères du Gouvernement de la République de Turquie sur les conditions illégales dans lesquelles les autorités du fisc continuent à procéder à l'égard de la Société de l'hôtel du Péra Palace.

Poursuivant l'application des mesures arbitraires contre lesquelles le Haut Commissariat de France a protesté, dès le 6 Avril dernier sous le N° 62/2, le Defterdarat du Vilayet de Constantinople s'est rendu, le 5 de ce mois, au Péra Palace, accompagné de la force armée, a expulsé le personnel de la Société et a mis les scellés sur les portes des principales pièces de l'hôtel en question.

Le Représentant de la Société des Grands Hôtels Internationaux a protesté par la voie judiciaire contre

OSMANLI ARŞIVI		
HR.İM		
40	67	2

2 yrk

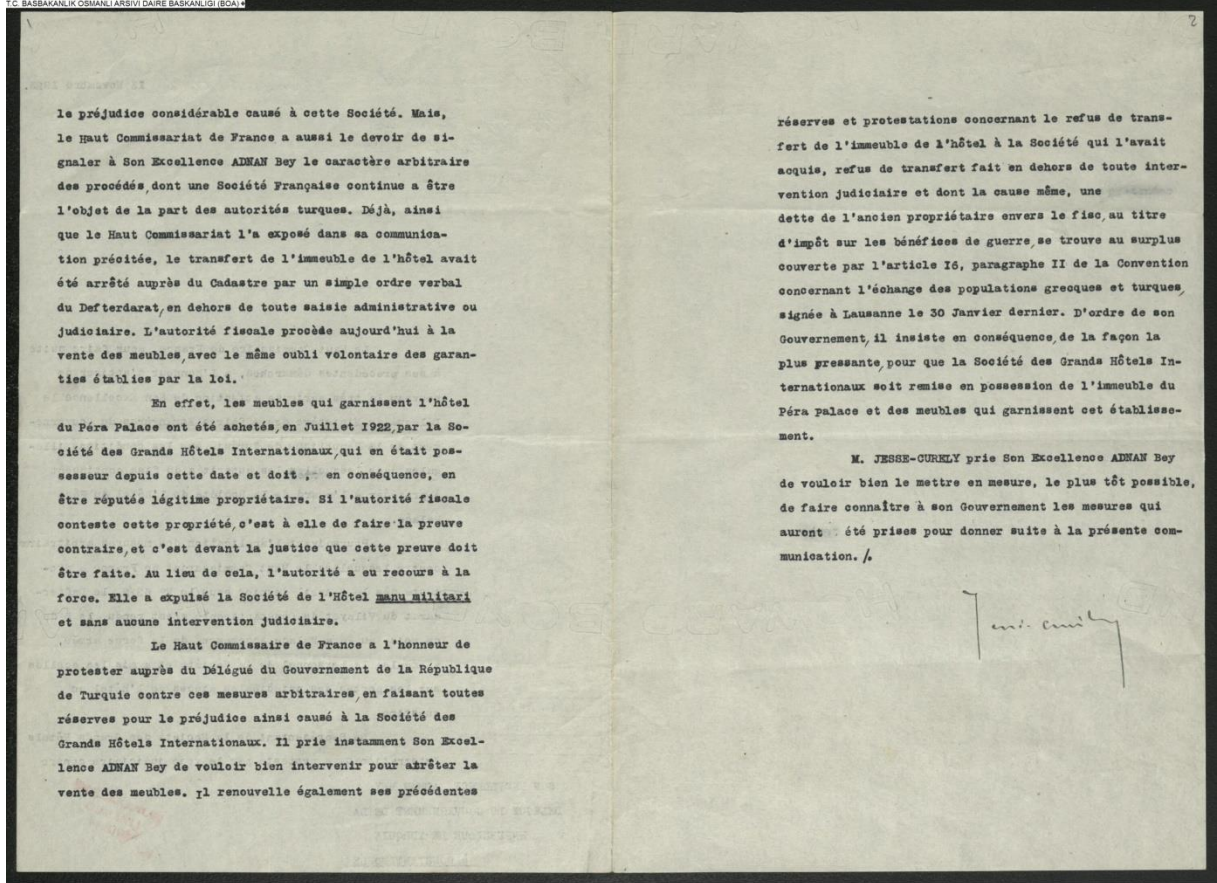
SON EXCELLENCE ADNAN BEY

DELEGUE DU GOUVERNEMENT DE LA

REPUBLIQUE DE TURQUIE

à CONSTANTINOPLE

241/2

HR.İM.00040.00067.002

Ek-17. 1923 tarihinde Pera Palas Otelinin Cumhuriyet Hükümeti tarafından eşyaları ile birlikte satışa çıkarılmasına karşılık Fransız hükümeti tarafından çekşilen protesto telgrafı (BOA, HR.İM. 40/67, Tarih: 11 Rebiülahir 1342/21 Kasım 1923).